

NAGY MILADA
SÁRINGER JÁNOS
(szerk.)

HORIZONTOK ÉS PERSPEKTÍVÁK

APOSZTRÓF

NAGY MILADA
SÁRINGER JÁNOS
(szerk.)

Horizontok és perspektívák

*Válogatott tanulmányok a történelem,
társadalom és gazdaság köréből*

© szerzők

© szerkesztők

Lektorok:

dr. Harsányi Dávid, PhD

dr. Nagy Milada, PhD

dr. habil. Sáringer János, PhD

ISBN 978-963-625-105-5

Kiadja: © Aposztróf Kiadó, 2026

Nagy és Heteyi Kft.

www.aposztrof.hu

NAGY MILADA
SÁRINGER JÁNOS
(szerk.)

HORIZONTOK ÉS PERSPEKTÍVÁK

*Válogatott tanulmányok a történelem,
társadalom és gazdaság köréből*

Aposztróf, Budapest, 2026

TARTALOM

<i>Előszó</i>	7
<i>A magyar történelemtankönyvek Szovjetunió-képe és átalakítása 1945 és 1949 között</i> Reif Roland Márton	9
<i>Jugoszlávia külpolitikája a bipoláris világrendben</i> Szabó Ferdinánd	26
<i>Az „utazó bárónő” elhagyja Magyarországot. Báró Böi-Orosdy Fülöpné emigrációja az Amerikai Egyesült Államokba</i> Engelberth István	48
<i>Magyarország keleti nyitása és annak külpolitikai narratívái Orbán Viktor tusványosi beszédeiben</i> Keresztes Szabolcs-Roland	68
<i>Demokrácia Ázsiában</i> Gyene Pál	92
<i>Puskás után újra magyar világsztár: Szoboszlai Dominik személyes márkáépítése és szponzorációs együttműködései a MABI-modell tükrében</i> Papp-Váry Árpád	124
<i>SAP-ismeret a magyar egyetemi hallgatók körében – empirikus pillanatkép a digitális gazdaság küszöbéről</i> Gombkötő Judit Klára, Szabó-Geletóczki Rita	158
<i>A nők jogainak fejlődése és az állatvédelem kapcsolódási pontjai</i> Kállai Erika	187

*A soft kompetenciák szerepe a közép-európai munkaerőpiacon:
kihívások és alkalmazkodási mintázatok*

Pataki-Juhász Attila

218

*Kultúrstratégiai intézmények marketingtranszformációja
a digitális korban – komparatív elemzés három magyar
előadó-művészeti intézmény példáján*

Török Katalin

240

ELŐSZÓ

A Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem Közép-Európa Regionális Kutatócsoport, a Nemzetközi Gazdálkodás Kar Társadalomtudományi Tanszék, valamint a Pénzügy és Számvitel Kar nemzetközi tudományos konferenciája évről évre lehetőséget teremt arra, hogy a különböző tudományterületeken dolgozó kutatók, oktatók és fiatal tudósok bemutassák legújabb kutatási eredményeiket, megosszák egymással tapasztalataikat, valamint közös gondolkodásra ösztönözzék a tudományos közösség tagjait. A konferencia mára a Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem meghatározó szakmai fórumává vált, amely jól tükrözi az intézmény nyitottságát az interdiszciplináris párbeszéd és a korszerű tudományos megközelítések iránt.

Jelen tanulmánykötet a konferencián elhangzott előadások szerkesztett és lektorált változatait tartalmazza. A kötetben szereplő írások tematikájukban sokszínűek, ugyanakkor közös bennük az a törekvés, hogy a társadalmi, történeti, politikai és gazdasági jelenségeket tudományos igényességgel, korszerű módszertani megközelítéssel vizsgálják.

Az olvasó a tanulmányok között egyaránt talál történeti elemzéseket – a magyar történelemtankönyvek szemléletének alakulásától a második világháborút követő külpolitikai folyamatokon és az emigráció történetének egy sajátos fejezetén át –, valamint nemzetközi kapcsolatokkal és geopolitikai kérdésekkel foglalkozó kutatásokat. A kötet emellett napjaink aktuális társadalmi és gazdasági kihívásaira is reflektál: helyet kapnak benne a demokrácia működésének vizsgálatai, Magyarország külpolitikai narratíváinak elemzése, a sportmarketing és a személyes márkáépítés kérdései, a digitális gazdaság és a felsőoktatás kapcsolata, a munkaerőpiacon egyre nagyobb jelentőséggel bíró soft kompetenciák, valamint a nők jogainak és az állatvédelem összefüggéseit feltáró kutatások.

A tanulmányok sokfélesége jól mutatja, hogy a társadalomtudományok különböző területei számos ponton kapcsolódnak egymáshoz. A történeti tapasztalatok értelmezése, a jelen társadalmi-gazdasági folyamatai és a jövő kihívásai csak egymással összefüggésben érthetők meg igazán. A kötet egyik legfontosabb értéke éppen abban rejlik,

hogy a különböző diszciplínák nézőpontjai egymást kiegészítve járulnak hozzá a vizsgált kérdések árnyaltabb megértéséhez.

Bízunk abban, hogy a kötet nemcsak a konferencia résztvevői, hanem a történelem, a nemzetközi kapcsolatok, a közgazdaságtan, a menedzsment és a társadalomtudományok iránt érdeklődő kutatók, oktatók, hallgatók és gyakorlati szakemberek számára is hasznos olvasmány lesz. Reményeink szerint a benne közölt tanulmányok hozzájárulnak a tudományos párbeszéd további erősítéséhez, új kutatási irányokat jelölnek ki, és ösztönzik a különböző tudományterületek közötti együttműködést.

Köszönet illeti a szerzőket, a lektorokat és mindazokat, akik munkájukkal hozzájárultak a konferencia és e tanulmánykötet megvalósításához. Bízunk benne, hogy a konferenciasorozat a jövőben is inspiráló találkozási pontja marad a tudományos közösségnek, és a konferenciakötetek továbbra is értékes lenyomatai lesznek az itt folyó sokszínű kutatómunkának.

A szerkesztők

A MAGYAR TÖRTÉNELEMTANKÖNYVEK SZOVJETUNIÓ-KÉPE ÉS ÁTALAKÍTÁSA 1945 ÉS 1949 KÖZÖTT

Reif Roland Márton

Andrássy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem, Történettudományi Doktori Iskola, roland.reif@aub.eu

ABSZTRAKT

A tanulmány az interdiszciplináris tankönyvkutatás módszereivel vizsgálja a magyar történelemtankönyv-piac átalakulását 1945 és 1949 között, különös tekintettel a Szovjetunió megjelenítésének változására a második világháborút követő politikai és társadalmi fordulatok kontextusában. A kommunista pártvezetés számára az oktatásügy kérdése kezdettől fogva kiemelt jelentőséggel bírt. Ennek részeként az oktatás szerkezeti egységesítése mellett hangsúlyos szerepet kapott a történelemoktatás és a tankönyvek tartalmi-szemléleti átalakítása, valamint egy új, pozitív mintaként szolgáló szovjet-kép megteremtése.

A háborút követően megszülető demokratikus tankönyveket a marxista történetírás képviselőinek heves kritikája kísérte. Az első marxista szellemben íródott tananyagok 1948-tól kerültek be a közoktatásba, amelyek tartalmukat tekintve már a szovjet pedagógiához kapcsolódva gyökeres fordulatot jelentettek, de mégis építettek a korábbi korszakok nemzeti-függetlenségi történetírására „osztályharcos” szemléletben átértelmezve azt. A korábbi tankönyvi pluralizmus teljes megszűnését a Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat 1949-es megalapítása jelezte, melynek következtében a történelemtanítás immár a szovjet-orientációjú politika fontos legitimációs eszközévé vált.

Kulcsszavak: tankönyvkutatás, történelemtankönyvek, köznevelés, Szovjetunió, Ortutay Gyula, Országos Köznevelési Tanács (OKT), Tankönyvkiadó Vállalat

ABSTRACT

The presentation examines the transformation of the Hungarian history textbook market between 1945 and 1949, focusing on the shift from post-war pluralism to a state-controlled monopoly and the parallel reconfiguration of the representation of the Soviet Union in history textbooks. From the outset, education was a key priority for the Communist leadership, and particular emphasis was placed on reshaping the content and frameworks of history education and on constructing a positive image of the Soviet Union as a role model and liberator. The post-war democratic textbooks were met with sharp criticism from the Marxist historians, while the establishment of the Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat in 1949 marked the complete elimination of earlier textbook pluralism. The study analyses changes in both textbook content and methodology, as well as the political and scholarly actors behind them, demonstrating how history education became a key instrument in legitimizing the emerging Soviet-oriented political regime.

Keywords: textbook research, history textbooks, Soviet Union, public education, Gyula Ortutay, Országos Köznevelési Tanács (OKT), Tankönyvkiadó Vállalat

BEVEZETÉS

A második világháborút és a szovjet megszállást követő évek Magyarország történetében a célzottan lezajló politikai és társadalmi fordulat mellett a történelemszemlélet és az oktatás átfogó átalakításának időszakát is magával hozták. Az új politikai rendszer legitimációjának megteremtésében egyre nagyobb szerepet kapott az iskola, ezen belül pedig a történelemtanítás, amely a múlt átértelmezésén keresztül járult hozzá a Szovjetunióhoz fűződő viszony és az új társadalmi és politikai rend elfogadtatásához. A Magyar Kommunista Párt (MKP) politikájában a háborút követő években elsődlegesen a kádereképzés megteremtése, a hatalom megszerzése és az ehhez szükséges támo-

gatottság növelése játszotta a központi szerepet, de a párt politikai vezetése kezdettől fogva kiemelt figyelmet fordított az oktatásügy strukturális kereteinek oly módon történő kialakítására, hogy azok megfeleljenek a későbbi államszocialista diktatúra igényeinek, még ha az oktatás tartalmának ideológiai homogenizálása csak később is került előtérbe. Az általános iskolákban 1948-ig, a középiskolákban pedig egészen 1949-ig még olyan demokratikusabb szemléletű és pluralisztikusabb történeti narratívát közvetítő történelemtankönyvek kerülhettek forgalomba, amelyek a professzionális történetíráson alapultak, és tartalmukban objektivitásra, tárgyilagosságra törekedtek. A hatalom kisajátításával a történelemtanítás, valamint a tankönyvek tartalma, szemlélete gyors változáson ment keresztül, melynek részeként a Szovjetunió szerepe és megítélése alapvetően átalakult. A világháború időszakának ellenséggképét felváltó visszafogott „felszabadítóból” egy tanév leforgása alatt a társadalmi fejlődés követendő modellje és a világpolitika elsődleges tényezője lett. Az 1945 és 1949 közötti időszak magyar történelemtankönyveinek és keletkezési körülményeiknek a vizsgálata különösen alkalmas annak bemutatására, hogy milyen politikai, társadalmi, ideológiai és szakmai impulzusok csapódtak le a tankönyveken, valamint milyen specifikus jellegzetességei voltak az oktatás átalakításának.

TANKÖNYVPOLITIKA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Az iskolai tankönyvek kérdése az oktatáspolitikai döntéshozatal napirendjén már 1945 legelső hónapjaitól jelen volt, a téma az évtized végére egyre határozottabb pártpolitikai üggyé vált a tankönyvekben rejlő nevelési és ideológiai potenciál miatt. Az oktatáspolitikai dimenzión belül lezajló centralizációs folyamat a tankönyvek szintjén is megjelent, és a kizárólagos állami tankönyvkiadás (1949) megteremtéséig vezetett.

Elsőként a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) és nagyrészt a hazai közbeszéd részéről is megjelenő igényekkel összhangban a Válás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) 1945. április 19-én kelt rendelete előírta, hogy minden iskolában hozzanak létre tankönyv-

vizsgáló bizottságot, melynek két tagját az iskola igazgatója jelölte ki, egy tagját pedig a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete delegálta, amelynek vezetősége szoros kapcsolatban állt a Magyar Kommunista Párttal. (Dokumentumok a közoktatás reformjáról, 1979: 55/B, 186–187.) A rendelet szerint a tankönyvekből el kellett távolítani azokat az oldalakat, amelyek az 1914–1918-as világháborút követő korszakot tárgyalták, és „különös gonddal kell megvizsgálni azokat a részeket, amelyek a Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniójára, az ezzel szövetséges hatalmakra, a marxista szocializmusra és az ún. imperialista törekvésekre vonatkoznak”. (Dokumentumok a közoktatás reformjáról, 1979: 55/B, 186–187.)

Ez már előrevetítette azt a szemléletmódbeli fordulatot, amely a következő években egyre határozottabban érvényesült. A kényesnek ítélt részeket általában kitépték a könyvekből, és „zár alatt” őrizték a megsemmisítésig. A rendelet ezen felül már tartalmazta azokat az új alapvetéseket is, amelyeknek a tankönyvek következő generációinak, valamint az iskolai nevelési-oktatási folyamatnak meg kellett felelnie: „Rá kell mutatni arra, hogy a marxista szocializmus, a Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója és a szövetséges hatalmak demokráciája a történelem építő erői”. (Dokumentumok a közoktatás reformjáról, 1979: 55/B, 186–187.)

A folyamat második szakaszában a VKM 1945. június 22-én kelt rendelete a tankönyvek központi felülvizsgálatáról intézkedett. (Dokumentumok a közoktatás reformjáról, 1979: 55/C) Ennek értelmében a következő tanévben használni kívánt tankönyveket be kellett nyújtani az Országos Köznevelési Tanács Tankönyvi Bizottságához, melynek vezetője ekkor még Sík Sándor, piarista tanár és irodalomtörténész lett, de a felülvizsgálat lefolytatásában továbbra is a „legtökéletesebben együttműködve” kellett eljárni a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetével, így a folyamatban a minisztérium és a szakmai testület mellett a kommunistákhoz szorosabban kötődő társadalmi szervezet is szerepet kapott. (Dokumentumok a közoktatás reformjáról, 1979: 55/D, 189.)

A felülvizsgálat jelentős mértékű tankönyvcserét eredményezett, a Tankönyvi Bizottság összesen 1034 darab korábban használt tankönyvet vizsgált felül. Ezek közül mindössze 158-at lehetett válto-

zatlan formában továbbra is engedélyezni, 607 tankönyvet, többek között az addig használt magyar irodalmi, történelmi és földrajzi tankönyvek összes példányát kivonták a forgalomból. (Dokumentumok a közoktatás reformjáról, 1979: 55/D, 190–192.) Ennek ellenére a háború által ekkor még jelentősen érintett iskolai év megindulása előtt nagy gyorsasággal jelentek meg az új tankönyvek, a történelem tantárgyhoz a Történettudományi Intézet munkatársai Kosáry Domokos szerkesztésében igényes hatkötetes sorozatot jelentettek meg, az egyetemes és magyar történeti részeket ekkor még külön kötetben tárgyalva.

Az egyházak iskoláik számára az 1948-as államosításig szintén saját történelemtankönyveket jelentettek meg. Az ekkor kiadott tankönyvek alapvetően professzionálisnak és szakmai alapokon állónak tekinthetők, az oktatás tartalma 1948-ig bezáróan kevésbé volt érintve az ország sematikus szovjet típusú átalakításában, az 1945-ös iskolai kiegészítő utasítások és az általános iskolák 1946-ban megjelent tanterve még az egységes „közműveltségi alapvetés megadására” törekedett emberközpontú, ténylegesen demokratikus igényű, a nyíltabb politikai és világnézeti állásfoglalástól tartózkodó jelleggel. (Ballér, 1996: 83–87.)

A történelemoktatásban ugyanakkor új aspektusként megjelent a társadalom- és gazdaságtörténet hangsúlyosabb szerepe, illetve a történelem alulnézeti, a társadalom szélesebb rétegeire irányuló értelmezése, amely jól tükrözte a második világháborút követő időszak társadalmi és politikai diskurzusának általános baloldali orientációját. A törekvések az új tanári iránymutatásban is megjelentek: „A történelem tanára soha ne feledje el, hogy az igazi államfenntartó erő mindig a névtelen milliók munkája volt. [...] Emeljük őket megbeszélésünk tengerlyébe, és keressünk módot rá, hogy jelentőségük az eddiginél fokozottabb mértékben kidomborodjon.” (Kiegészítő utasítások, 1945: 31.)

A TANKÖNYVKIADÁS KÖZPONTOSÍTÁSA ÉS A TÖRTÉNELEMOKTATÁS TARTALMI ÁTFORMÁLÁSÁNAK KEZDETE

Az egységes tankönyvek és az állami tankönyvkiadás megszervezése már az általános iskola bevezetésével párhuzamosan felmerült. Az Országos Köznevelési Tanács, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium legfontosabb, a tankönyvkérdésekkel is részletesen foglalkozó tanácsadó szerve, ezzel kapcsolatban javaslatot is előterjesztett. (Kardos, 2007) Ehhez azonban kezdetben még hiányoztak a szükséges gazdasági és belpolitikai feltételek. A kommunisták a témát ennek ellenére folyamatosan napirenden tartották, és 1946-tól kezdődően mindinkább nyomatékosan sürgették az állami tankönyvek megteremtését az egységes tanítási anyag és a kívánt „demokratikus szellem” biztosítása érdekében, mellyel szemben a katolikus egyház erős ellenállást tanúsított, a terveket „tankönyvdiktatúrák” bélyegezve. (Új ember, 1946) A tankönyvekben rejlő komoly potenciál felismerését mutatja az is, hogy a megfogalmazott érvek között szerepelt például, hogy *„az állam nem mondhat le arról, hogy a legfontosabb nevelőeszköz, a tankönyv, kizárólagos tulajdonában legyen”* vagy, hogy *„a tankönyv a népi demokráciában nem lehet a tőkés érdekek profitszerző eszköze”*. (Dancs, 1979: 51.) Ezt a szemléletet erősítette az MKP III. kongresszusa (1946 vége) is, amely fontos célként jelölte meg az *„egységes állami tankönyvek kötelező használatát az összes iskolákban, az értelmiség megújódását a parasztság és munkásság soraiból, egész kultúránk és művelődésügyünk átformálását demokratikus, népi szellemben”*. (MKP és MDP határozatok, 1967: 263.)

A Szovjetunió a tankönyvkérdést a háttérből végig aktívan nyomon követte, Teleki Géza miniszter 1945 folyamán több tájékoztatást küldött Vorosilov marsallnak a kivont tankönyvekről, illetve az oktatás állapotáról. (Dokumentumok a közoktatás reformjáról, 1979: 70/A) A tájékoztatások és megbeszélések Ortutay Gyula miniszterisége (1947-től) idején is megmaradtak a szovjet tanácsadók irányába közvetlenebb formában, amelyről több levéltári forrás is tanúskodik: Alekszandr Mihajlovics Beljanov vezérőrnagy (SZEB) 1947-ben például részletesen megküldte a szovjet kifogásokat a tankönyvekben

talált aggályos tartalmakról, amelyek leginkább a Szovjetunió vagy más országok nem megfelelő ábrázolását érintették. Kritika érte többek között Kosáry Domokos és Mérei Gyula „*Magyarország története a szatmári békétől napjainkig*” című kötetét is. (HU-MNL-OL-XIX-I-1-v, 14. doboz: 1947. évi 132. és 233. ügyszer))

A Kosáry Domokos, Mérei Gyula, Komjáthy Miklós, Makkai László, Csapodi Csaba és Berlász Jenő neveivel fémjelzett kötetek ennek ellenére folyamatos támadások közepette, de több éven keresztül megjelenhettek középiskolai használatra, minisztériumi rendelettel csak 1948 augusztusában vonták ki őket, de az új marxista-leninista alapokon nyugvó tankönyvek megjelenése itt még egészen 1949–1950 fordulójáig problémás maradt, még úgy is, hogy a történelemtankönyvek alapvetően prioritást élveztek. (Köznevelés - Minisztériumi rendeletek, közlemények, 1949: 3122/1/1949. V. K. M.: 112.)

Az Országos Neveléstudományi Intézet (ONI) 1948 végi értékelése is megállapította a háború után közvetlenül megjelent középiskolai tankönyvek kapcsán, hogy „*ma már mindenki tudja, hogy ezek mennyire nem felelnek meg a követelményeknek, [...] még ma sincs annyi munkaerőnk, hogy egy csapádra kicserélhessük őket.*” (HU-MNL-OL-XXVI-I-1-a iratok, 75. tétel (11. doboz): A megjelent tankönyvek értékelése – A mi tankönyveink, 1948: 4.)

Az általános iskolák számára 1946-ban jelent meg az első tanterv, az Országos Köznevelési Tanács pedagógiai, világnézeti és negatív szempontokat alapul véve dolgozott ki tankönyvkészítési alapelveket, amelyek ekkor még ugyancsak függetlennek tekinthetők a szovjet pedagógiai irányvonalától. (Mészáros, 1989: 129–132.) A minisztérium pályázatot is kiírt az új tankönyvekre, melynek során 261 pályamű érkezett, és végül 53 választott tankönyv előkészülete indult el, amelyek 1947 szeptemberére jutottak el az iskolákba, köztük az 5-6. osztály számára készült új történelmi olvasókönyvekkel. A politikai fordulat azonban egyre erősebben leképeződött a tankönyvek terén is, az OKT 1947-től már nem az engedélyezett, hanem a kötelezően előírt tankönyvek listáját tette közzé, Ortutay Gyula pedig 1948 elején tartott beszédében a tankönyvek kapcsán kiemelte, hogy „*nem elég pozitív módon terelik a figyelmet a népi demokrácia berendezései, új formái felé. [...] Tankönyveink új kiadásánál és új tankönyveink megszer-*

kesztésénél egyik alapvető irányunk les, hogy a magyar köztársaság, a népi demokrácia méltatása jobban kifejezésre jusson.” (Mészáros, 1989: 135.) A történelem tantárgy kiemelt ideológiai jelentőségét mutatja, hogy a hetedik és nyolcadik osztályos történelemtankönyvek nem jelenhettek meg a többi általános iskolai tankönyvvvel együtt. A tankönyvekkel kapcsolatos feladatokat a megszűnő Országos Köznevelési Tanácstól átvevő, Mérei Ferenc vezetése alatt álló Országos Neveléstudományi Intézet (ONI) belső anyagai alapján a történelemtankönyvek készítésének átalakítása az egyik első jól látható jele volt annak, hogy a kommunista párt politikai céljait immár az oktatás tartalmában is érvényesíteni akarta:

„[...] már érezhető volt a munkáspártok egyesülésének előszele és ez adta meg a biztonságot, amelynek segítségével sikerült az 1947 őszén megjelenő VII-es történelem könyvet és a még csak kéziratban lévő VIII-os történelem könyvet félretenni és új VII-VIII-os könyv megírására megbízást adni. Világos volt, hogy csak olyan történet könyvnek van létjogosultsága, amelyen a marxista-leninista tudományos szemlélet vonul végig.” (HU-MNL-OL-XXVI-I-1-a iratok, 75. tétel (11. doboz): A megjelent tankönyvek értékelése – A mi tankönyveink, 1948: 5–6.)

A tankönyvek innentől kezdődően már megbízás alapján készültek, a marxista-leninista szempontból megfelelőnek tartott hetedikes és nyolcadik osztályos általános iskolai történelemtankönyv 1948 szeptemberében jelent meg. Az első kimondottan marxista szellemiségűnek tekinthető magyarországi tankönyv nagyon pozitív méltatást kapott a kommunista kötődésű sajtótól és a politikai vezetéstől, a hetedikes és nyolcadikos történelemtankönyv mögött álló szerzőgárdát (Feuer Klára, Heckenast Gusztáv, Karácsonyi Béla, Pach Zsigmond, Ravasz János és Zsigmond László) és a tankönyvet 1949-ben Kossuth-díjjal tüntették ki. A Köznevelés hasábjain megjelent beszámoló a következő szavakkal indokolta a döntést: *„a könyvet a díjazás elsősorban azért érte, mert marxistaleninista műveltséget, marxista-leninista szellemet sugároz, mert történelemszemlélete a marxizmusé, és ezért is fontos tudnunk, hogy ilyen könyvekre, ilyen tankönyvekre nagy sorára van szüksége a magyar iskolának.”* (Köznevelés, 1949. 1.) Az 1949–1950-es tanévre ezután sorban az összes korábbi általános iskolai tankönyvet kicserélték.

A tárgyalt időszak egyik legsúlyosabb problémáját a tankönyvkiadás kapcsán a tartós papírhány jelentette, amelyet tovább súlyosbított az iskolai felszerelések, a szertárak, könyvtári állományok megsemmisülése. Sík Sándor az 1945/1946-os tanévre megjelenő tankönyvek előállításához szükséges papírmennyiséget kezdetben 50–60 vagonra becsülte, de az új iskolarendszer kialakulásával ez az igény csak növekedett. Mindez rendkívüli papírigényt eredményezett, miközben a papír előállítását, behozatalát és szállítását maga a háborús pusztítás is jelentősen megnehezítette. A papírhány ezért tartósan napirenden maradt, a kérdéssel nemcsak az MKP, hanem később az MDP politikai bizottsága is foglalkozott. Emiatt az iskolai tankönyvellátottság ezekben az években még nem volt teljes, és a hiány közvetlenül rányomta a bélyegét a tankönyvkészítés folyamatra. A kialakult helyzet ugyanakkor a kommunisták számára lehetőséget kínált arra, hogy az első évek kompromisszumosnak tekintett tankönyvei háttérben maradjanak, valamint a helyzet alapot szolgáltatson a tankönyvi pluralizmus és a piaci alapon működő tankönyvkiadás elleni politikai támadásokhoz is. Ortutay Gyula végül 1948 végén kezdte meg egy új kiadóvállalat létrehozását, melynek eredményeként 1949 márciusában megalakult a Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat (később Tankönyvkiadó Vállalat). A kiadó gyakorlatilag monopolhelyzetbe került a tankönyvkiadás területén, ami lehetővé tette az egységes szemléletű, „vulgármarxista” tankönyvek széles körű megjelentetését. (Albert, 2004: 13–14.)

A vállalat működésének első éveiben az új rendszerre való átállás jelentős nehézségeket okozott a könyvkiadásban, a fennakadások már a kéziratok elkészítésének és leadásának szakaszában megmutatkoztak. Több, főképp középiskolai tankönyv csak jelentős, akár több mint féléves késéssel került forgalomba, így az új, marxista szemléletű tananyagok bevezetése is elhúzódott, amely az 1949–1950-es tanévben a történelemoktatást is érintette, a történelemtankönyveket övező kiemelt figyelem ellenére is. A helyzet megoldására az ONI és a minisztérium jegyzeteket adott ki több tantárgyból „Tanulj jobban!” címmel (Köznevelés, 1949: 175.), illetve történelemből a középiskolai tanulók felsőbb osztályai és tanáraik számára a Kossuth-díjas általános iskolai történelemtankönyv, valamint Alekszej Vlagyimirovics

Jefimov *Az újkor története* című szovjet tankönyvének, illetve Vlagyimir Mihajlovics Hvostov és Lev Izrailevics Zubok *A legújabb kor története* című művének magyar fordítása állt rendelkezésre korlátozott példányszámban, amely szimbolikusan is jól mutatja a történelem-oktatásban és a tankönyvekben bekövetkezett hatalmas változást. A fokozatosan 1949-től megjelenő középiskolai történelemtankönyvek már „szovjet tankönyvek nyomán” készültek, szerzőgárdájukban nagyrészt fiatal, frissen végzett marxista történészekkel, mint Hanák Péter (1921–), Lukács Lajos (1922–), Spira György (1925–). (HUMNL-OL-XXVI-I-1-a iratok, 75. tétel (11. doboz) – Jegyzőkönyv az Oktatási Osztályon 1949. december 30-án tartott értekezletről.) A történelemtankönyvek bírálatát a legmeghatározóbb marxista történészek, Andics Erzsébet, Mód Aladár, Molnár Erik és Kassai Géza, az MDP KV Oktatási Osztálya osztályvezető helyettese végezte. (HUMNL-OL-XXVI-I-1-a iratok, 75. tétel (11. doboz): MDP Oktatási Osztálya – A tankönyvek bírálói, 1950)

A TÖRTÉNELEMTANKÖNYVEK NARRATÍVA VÁLTOZÁSA ÉS SZOVJET-KÉPE

Az 1945 után megjelenő első történelemtankönyvek és az 1948-tól kialakuló új tankönyvi kánon között markáns szemléletbeli törés figyelhető meg. A tankönyvek sajátosságaiból fakadóan e változás nem fokozatos, „lépésről lépésre” végbemenő átalakulásként jelentkezett, hanem viszonylag rövid idő alatt végrehajtott, alapvető tartalmi és interpretációs fordulatként. Az átmeneti időszakban még meghatározó szerepet játszott a Kosáry Domokos és Benda Kálmán köré szerveződő történészgeneráció, amely szellemi orientációját tekintve a nyugat-európai történetírás, különösen az Annales-iskola irányzatához állt közel. A második világháborút követően nagyrészt az ő közreműködésükkel és szerkesztésükben jelent meg a magyar történelemtankönyvek új generációja.

E tankönyvek még alapvetően a korábbi magyar történetírói hagyományokra épültek, ugyanakkor érzékelhetően nagyobb hangsúlyt helyeztek a társadalom- és gazdaságtörténeti folyamatok bemutatá-

sára, valamint az alsóbb társadalmi rétegek történelmi szerepének megjelenítésére. A politikailag érzékeny kérdések tárgyalásában többnyire az objektivitás és a kiegyensúlyozottság igénye érvényesült. E szemléletet jól tükrözi a Kosáry Domokos szerkesztésében, Csapodi Csaba és Berlász Jenő közreműködésével készült, a középiskolák második osztálya számára kiadott történelemtankönyv előszava, amely szerint a szerzők az 1789 utáni világ történetét „*harag és kedvezés nélkül*” kívánták bemutatni. (Csapodi – Berlász, 1945: 3.) Hasonlóan beszédes az Iván János által a katolikus iskolák számára készített tankönyv zárógondolata is, amely a háború utáni demokratikus újjáépítés reményét fogalmazta meg: „*Dolgozunk és tanulunk, hogy Isten segítségével annyi keserves szenvedés és hősi áldozat után felépítsük a béke, szabad, kifelé független demokratikus és szociális Magyarországot, melynek békés otthonában a hon minden polgára emberibb és magyarább életet élhet.*” (Iván, 1947: 117.)

Az 1948-tól kezdődően megjelenő új történelemtankönyvek már a szovjet pedagógia és a marxista-leninista történet szemlélet közvetítőivé váltak, és a történelmi folyamatok értelmezésének meghatározó kerete az osztályharc lett. A magyar oktatási rendszer szovjetizálásának előrehaladását jól érzékelteti Mérei Ferenc 1949-ben megjelent összegzése, amely szerint 1945 és 1949 között „*240 újságcikk, folyóirat cikk, brossúra, könyv jelent meg a szovjet nevelés, a szovjet ifjúság és a szovjet pedagógusok kérdéseiről 1945-től 1949-ig*” és „*különösen 1948 óta erősödött a szovjet nevelés magyar nyelvű irodalma. Szaklapjaink azóta minden számban vezető helyen, jelentékeny terjedelemben közlik a szovjet pedagógiai tapasztalatait, eredményeit*”. (HU-MNL-OL-XXVI-I-1-a iratok, 75. tétel (11. doboz): Szovjet nevelés, 1949 május 27.)

Az ONI tankönyvi osztálya a megmaradt munkatervek alapján részletesen vizsgálta a hazai tankönyvek Szovjetuniót tárgyaló részeit, az oktatás elsődleges feladatát a szocialista világnézet kialakítása lett. (HU-MNL-OL-XXVI-I-1-a iratok, 76. tétel (11. doboz): ONI tankönyvosztályának és munkatársainak jelentései, 1949–1950) A Köznevelés hasábjain 1949-ben számos írás foglalkozott a Szovjetunióhoz kapcsolódó tananyagok oktatásának tartalmi és módszertani kérdéseivel, különösen a bevezetett „szovjet–magyar barátság

hónapja” kapcsán, és az ekkor megjelent útmutatók és módszertani ajánlások nyíltan deklarálták, hogy a tanítás célja nem pusztán ismeretátadás, hanem a Szovjetunió iránti pozitív érzelmi azonosulás kialakítása is: *„ismertessük meg tanítványaikkal is a szocializmus nagy országának hatalmas gazdasági és kulturális eredményét [...] a tanítási anyagon keresztül neveljük fokozottabb mértékben tanítványaikat a hatalmas Szovjetunió szeretetére és Sztálin, hazánk nagy barátja iránti hálára”, illetve „A tananyagot úgy csoportosítjuk, hogy a szovjet tárgyú részt kihangsúlyozzuk és ezen keresztül mélyítjük el a Szovjetunió iránti megbecsülésünket, szeretetünket és hálánkat.”* (Köznevelés, 1949: 650.)

A változás hátterében nemcsak politikai és pedagógiai, hanem fontos tudományos átrendeződés is állt. A történetírás intézményrendszerének átalakításában kulcsszerepet játszott az új történészgeneráció megjelenése, 1949. februárjában a Magyar Történelmi Társulat és a Történettudományi Intézet újjászervezésére és a történetírás szervezeti kereteinek „gleichschaltolása” is lezajlott, amelynek nyomán egy új, a marxista történet szemlélethez igazodó történészelit emelkedett vezető pozícióba, és ez döntő volt abban is, hogy az 1948 után megjelenő történelemtankönyvek már a szovjet mintákat követő, ideológiailag erősen átítatott történelmi narratívát közvetítettek. (Romsics, 2014: 8–10.)

Az új történetírói elit meghatározó alakjai közé tartozott a Szovjetunióból hazatérő Andics Erzsébet, aki a moszkvai egyetemen szerzett történészi végzettséget, és jelentős szerepet játszott a marxista történet szemlélet hazai megteremtésében. A korszak történeti gondolkodásának formálásában ugyancsak legalább ilyen fontos szerepet töltött be Révai József, Mód Aladár és Molnár Erik, jóllehet közülük egyikük sem rendelkezett klasszikus értelemben vett történészi szakképzettséggel, befolyásuk nem kizárólag tudományos teljesítményükből, hanem politikai és ideológiai pozíciójukból, valamint történetértelmező munkáik széles körű recepciójából fakadt. Molnár Erik a korai magyar történelem marxista újraértelmezésének alapjait rakta le, Mód Aladár 1943-ban megjelent, majd folyamatosan bővített *400 év küzdelme az önálló Magyarországért* című művében a magyar történelmet a függetlenségi harcok és az osztályharc összekapcsolásával értelmezte, amely jól illeszkedett Révai József és a kommu-

nista kultúrpolitika azon törekvéséhez, hogy a marxista ideológiát a nemzeti történeti hagyományokhoz kapcsolva tegye elfogadhatóbbá a magyar társadalom számára. (Romsics, 2011)

Ennek hátterében az a már a második világháború előtt is jelen lévő politikai célkitűzés állt, hogy a kommunista mozgalom önmagát a magyar történelmi fejlődés szerves részeként jelenítse meg, és bizonyítsa, hogy a kommunista ideológia nem áll szemben a magyar nemzeti hagyományokkal, és nem tekinthető a magyar történelmi fejlődéstől idegen eszmerendszernek, szemben azzal a képpel, amelyet a Horthy-korszak közvetített. Ez a gondolkodási keretrendszer alapvetően hatott a megjelenő történelemtankönyvek narratíváira is, amely a szovjet mintát a nemzeti történeti narratívával igyekezett összeegyeztetni, ahogy azt új középiskolai történelemtankönyv bevezetője is szemléletesen mutatja: *„Annak a közel százéves küzdelemnek történetét ismerjük meg 1849 utáni történelmünkéből, melyet a magyar nép belső és külső elnyomói ellen vívott a szabadságharc bukása után, mely végül is a Szovjetunió segítségével [...] teljes győzelemre jutott. Felszabadult népünk ma egységesen sorakozik fel a 48-as forradalmat befejező és továbbfejlesztő népi demokratikus államunk és a munkásosztály élcsapata, a magyar kommunisták és Rákosi Mátyás mögé, hogy mindannak a történelmi tapasztalatnak felhasználásával, amelyet népünk története nyújt számunkra, még sikeresebben küzdjön a belső reakciós maradványok, a békét fenyegető imperialisták ellen és a szocializmus felépítéséért hazánkban.”* (Lukács, 1949: 4.)

A magyar történelem hagyományos szereplői megmaradtak, csak új értelmezési keretbe kerültek, amely más államszocialista rendszerű államokkal összehasonlítva is egy sajátosnak tekinthető szemléletmódot eredményezett. Mindemellett a Szovjetunió a történelemtankönyvek világtörténeti részének egyik legfontosabb szereplőjévé vált, a szovjet vonatkozású részek aránya jelentősen növekedett, és a Szovjetunió a társadalmi fejlődés csúcspontjaként jelent meg. Ez a kettős szemlélet azonban ellentmondásokhoz is vezetett, például az 1849-es szabadságharc leverésében játszott orosz közreműködés kapcsán, amelyet a tananyag is igyekezett orvosolni: *„Az orosz seregek nem szívesen harcoltak a magyarok ellen, utálták az osztrákokat”* (Történelem a VIII. osztály számára, 1948: 114.), illetve az általános is-

kolai tankönyvekben már megteremtődött Alekszej Guszev kapitány fiktív személye, aki a propaganda szerint hat társával megtagadta a parancsot és nem volt hajlandó a magyarok ellen harcolni, amiért a cári hadbíróság elfogta és kivégezte. (Vörös, 2012) A tankönyvek ezen túlmenően a szovjet államot a nemzetiségi kérdés sikeres megoldójaként, a gazdasági fejlődés és a tudományos-technikai haladás élharcosaként mutatták be, a Szovjetunió az emberiség felszabadítójaként jelent meg, amelyet jól mutat például az 1948-ban megjelent nyolcadikos történelemtankönyv utolsó fejezetének „*A történelem tanulságai*” című összegzése, amely már világos ideológiai üzenetet közvetített, a történelmi fejlődés végpontja egyértelműen a Szovjetunió által kijelölt szocialista jövő lett: „*Sikerült megdöntenie a kiváltságosok hatalmát, sikerült legyőznie a nyomort, a szegénységet, az elnyomást és a tudatlanságot. Az első ország, ahol ez a hatalmas győzelem végbement, a győztes szocialista forradalom országa: a Szovjetunió volt. A Szovjetunió és a haladó erők győzelme a fasizmuson lehetővé tette, hogy az emberiség többi része, más népek is felszabaduljanak a kapitalista kizsákmányolás és uralom alól. A Szovjet Hadsereg győzelme szabaddá tette az utat a Duna-medence népei előtt, és most már elindulhattak a cél felé, amelyről az emberiség és a magyar nép legjobbjai álmodoztak*” (Történelem a VIII. osztály számára. Budapest, 1948: 263.)

Ez a teljesen átalakított és kiforgatott történetszemlélet alapvetően meghatározta a magyar történelemtanítás kereteit egészen 1956-ig, amely a magyarországi oktatásügy szovjet irányvonalak alapján működő „legsötétebb” korszakának nevezhető, a történelemtanítás Kovács Emőke szavaival élve teljes egészében „*a politika szolgálatára*” degradálódott. (Kovács, 2006: 631.) Az 1956-os forradalmat és szabadságharcot követően a kádári vezetés úgy értékelte, hogy a korábbi időszak történelemfelfogása és a függetlenségi küzdelmek előtérbe helyezése hozzájárulhatott a forradalom kirobbanásához, ennek következtében jelentős tankönyvi korrekciók kezdődtek.

IRODALOMJEGYZÉK

Levéltári források

- HU-MNL-OL-XIX-I-1-v, 14. doboz 1947. évi 132. ügyirat.
HU-MNL-OL-XIX-I-1-v, 14. doboz 1947. évi 233. ügyirat.
HU-MNL-OL-XXVI-I-1-a iratok, 75. tétel (11. doboz) – Jegyzőkönyv az Oktatási Osztályon 1949. december 30-án tartott értekezletről.
HU-MNL-OL-XXVI-I-1-a iratok, 75. tétel (11. doboz): A megjelent tankönyvek értékelése - A mi tankönyveink (1948). 5–6.
HU-MNL-OL-XXVI-I-1-a iratok, 75. tétel (11. doboz): MDP Oktatási Osztálya – A tankönyvek bírálói, 1950.
HU-MNL-OL-XXVI-I-1-a iratok, 75. tétel (11. doboz): Szovjet nevelés, 1949 május 27.
HU-MNL-OL-XXVI-I-1-a iratok, 76. tétel (11. doboz): ONI tankönyv-osztályának és munkatársainak jelentései, 1949–1950.

Tankönyvek

- Csapodi Csaba – Berlász Jenő (1945). Világtörténelem. A francia forradalomtól napjainkig. A gimnáziumok VI., a líceumok és gazdasági középiskolák II. osztálya számára. Budapest: Szikra.
- Hanák Péter (1950). Egyetemes történelem IV. rész. A legújabb kor története. Ideiglenes tankönyv. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Iván János (1947). Magyarország története a szatmári békétől napjainkig. A katolikus gimnáziumok és leánygimnáziumok VIII., a líceumok és leánylíceumok IV. osztálya számára. Budapest: Szent István Társulat.
- Kosáry Domokos – Mérei Gyula (1945). Magyarország története a szatmári békétől napjainkig. A gimnáziumok VIII., a líceumok és a gazdasági középiskolák IV. osztálya számára. Budapest: Szikra.
- Lukács Lajos (1951). A magyar nép története III. rész (1849-től napjainkig). Budapest: Tankönyvkiadó.
- Történelem a VII. osztály számára (1948). Budapest.
- Történelem a VIII. osztály számára (1948). Budapest.
- Varga Zoltán (1946). Magyarország története II. A szatmári békétől. A gimnáziumok és leánygimnáziumok VII–VIII. osztálya számára. Debrecen: Városi Nyomda.

Források, forrásgyűjtemények

Albert B. Gábor (2004). *Tudatformálás vagy tudattorzítás?* Budapest: Kölcsey Intézet.

Az 1949. évi Kossuth-díj (1949). *Köznevelés*, 5 (7), 1–2.

Az MKP III. kongresszusának kiáltványa a magyar néphez. (1967). In: MKP és MDP határozatok. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 263.

Ballér Endre (1996). *Tantervelméletek Magyarországon a XIX–XX. században*. Budapest: Országos Köznevelési Intézet.

Dancs Istvánné – Réti László – Szinkovich Márta (szerk.) (1979). *Documentumok a magyar köznevelés reformjáról, 1945–1948*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

Gyalmos János (1949). A szovjet kultúra hónapja iskoláinkban. *Köznevelés*, 5 (23), 649–654.

Kardos József (2007). *Iskola a politika sodrásában, 1945–1993*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Katona András (2024). A magyar történelemdidaktika múltja és jeles személyiségei IV.: A Rákosi-diktatúra árnyékában – a szovjet didaktika vonzásában. *Történelemtanítás*, 15 (1–2).

Kovács Emőke (2006). A gimnáziumi történelemtankönyvek tartalmi és szemléleti változásai 1945 és 1962 között. *Educatio*, 15 (3).

Mészáros István (1989). *A tankönyvkiadás története Magyarországon*. Budapest: Tankönyvkiadó.

Országos Köznevelési Tanács (1945). *Kiegészítő utasítások az 1945/46. iskolai évre. Az érvényben levő tantervek, általános és részletes utasítások pótlására*. Budapest: Egyetemi Nyomda.

Romsics Ignác (2011). *Clio bővületében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Budapest: Osiris Kiadó.

Romsics Ignác (2014). *A magyar történetírás gleichschaltolása, 1945–1949*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

Sáska Géza (2016). A kommunista oktatáspolitikai a II. világháború utáni években a kettéhasított Európában. *Pedagógia-történeti Szemle*, 2 (3–4), 65–85.

Szellemi szabadság vagy tankönyvdiktatúra? (1946). *Új Ember*, november 3.

Tóth Sándor (1949). A tanuló jobban-füzetsorozatról. *Köznevelés*, 5 (9), 237–238.

Vörös Boldizsár (2012). Egy történelmi mítosz a „szovjet–magyar barátság” propagandájában: A soha nem létezett Guszev kapitány és társainak ábrázolásai az 1940–1980-as években. *Replika*, 21 (3), 83–90.

JUGOSZLÁVIA KÜLPOLITIKÁJA A BIPOLÁRIS VILÁGREND BEN

Szabó Ferdinánd

doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, szaboferdiinand@gmail.com

ABSZTRAKT

A tanulmány Jugoszlávia hidegháborús külpolitikai vonalvezetésének változásait mutatja be a második világháború vége és Josip Broz Tito 1980-ban bekövetkezett halála között. A Jugoszláv Föderatív Népköztársaság 1945-öt követően a Szovjetunió legfontosabb kelet-közép-európai szövetségesének számított, Sztálin nagyhatalmi befolyásszerzési törekvései azonban hamarosan a délszláv pártelit önállósági igényébe ütköztek. A két ország konfliktusa 1948-ban nyílt szakításhoz vezetett, amelyet követően Jugoszlávia nemzetközi elszigeteltségbe került. A kiutat kezdetben a nyugati pénzügyi-gazdasági segély és a regionális szövetségi rendszerhez (Balkán-paktumhoz) való csatlakozás jelentette; ezt követően pedig Jugoszlávia az el nem kötelezett külpolitika révén a bipoláris világrend sajátos szereplőjévé vált. Az előadás azt vizsgálja, hogy miként egyensúlyozott a jugoszláv vezetés Kelet és Nyugat között, illetve milyen válaszokat adott az országot érintő külpolitikai kihívásokra.

Kulcsszavak: Jugoszlávia; hidegháború, Josip Broz Tito, Kominform-konfliktus, Balkán-paktum, El Nem Kötelezettek Mozgalma, bipoláris világrend, nemzetközi kapcsolatok, külpolitika, diplomácia

ABSTRACT

The paper examines the changes in Yugoslavia's Cold War foreign policy orientation from the end of the Second World War to the death of Josip Broz Tito in 1980. After 1945, the Federal People's Republic

of Yugoslavia was regarded as the Soviet Union's most important East-Central European ally; however, Stalin's efforts to expand great-power influence soon came into conflict with the Yugoslavian party elite's claim to autonomy. The conflict between the two countries led to a break in 1948, after which Yugoslavia found itself internationally isolated. Initially, a way out was provided by Western financial and economic aid and by participation in the regional alliance system known as the Balkan Pact; subsequently, through its non-aligned foreign policy, Yugoslavia became a distinctive actor in the bipolar world order. The presentation explores how the Yugoslav leadership balanced between East and West and what responses it offered to the foreign policy challenges affecting the country.

Keywords: Yugoslavia, cold war, Josip Broz Tito, Tito–Stalin split, Non-Aligned Movement, Balkan-pact, bipolar world order, international relations, foreign policy, diplomacy

BEVEZETÉS

Jugoszlávia külpolitikája a hidegháború történetének egyik legkülönösebb és legsajátosabb jelensége. A világháború végével Sztálin éltanulójának számító jugoszláv kommunista pártvezetést a Szovjet-unióval történő hatalmi szakítás új bel- és külpolitikai megközelítés kidolgozására kényszerítette, ami az idő előrehaladtával jól átgon-dolt, valamint bizonyos ideig sikeres ideológiai-politikai gyakorlattá transzformálódott. Az egyenlő távolságtartás a két szuperhatalmi katonai szövetségtől, a gazdasági kapcsolatok ideológiamentes kiépí-tése a bipoláris világrend mindkét irányába, az el nem kötelezettség globális eszmei és intézményi integrálása mind olyan jellemzői a hidegháborús jugoszláv külpolitikának, amelyek az állam felbomlásáig meghatározták, nemcsak az ország nemzetközi kapcsolatait, hanem belső kohézióját.

Az említett sarokpontok ugyanakkor nem kizárólag íróasztalok-nál dolgozó ideológusok eszmei szüleményei voltak, hanem a dip-lomáciai gyakorlat hozzáigazítása a korszak nemzetközi politikai

adottságaihoz. Formálódásukban mindig fontos szerepet játszottak a világgpolitika eseményei, a nemzetközi válságok és a mindenkori jugoszláv államérdekek. Jelen tanulmány az elérhető nemzetközi szakirodalom alapján igyekszik röviden összefoglalni a hidegháborús jugoszláv külpolitika fejlődését és kihívásokra adott válaszait.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚTÓL A SZOVJET-JUGOSZLÁV SZAKÍTÁSIG

A Josip Broz Tito vezetése alatt álló Jugoszláv Kommunista Párt (JKP) 1945 novemberét követően kizárólagos hatalommal rendelkezett az újonnan kikiáltott Jugoszláv Föderatív Népi Köztársaságban. A partizánharcok során felszabadított területek társadalmi és gazdasági szovjetizálása már a háború során elkezdődött, a pártállam kiépítése után hatványozott sebességgel folytatódott. Külpolitikai értelemben a párt szovjet orientációja vitán felül állt, a valós társadalmi legitimitációval és nemzetközi presztízzsel rendelkező jugoszláv vezetés pedig vezető szerepre törekedett a katonai megszállás alatt álló kelet-közép-európai és balkáni régióban.

Különösen igaz volt ez a délszláv állam déli és keleti szomszédjai – Albánia és Bulgária – szempontjából. Az albán kommunista vezetés a kezdetektől jugoszláv befolyás alatt állt, és a jugoszláv–albán barátsági szerződés 1946 júniusi aláírását követően tárgyalások kezdődtek az albán–jugoszláv föderáció létrehozásáról, amit kezdetben Sztálin is kíváncsún tartott. Jugoszlávia 1947 novemberében kötött barátsági és kölcsönös segítségnyújtási egyezményt Bulgáriával, és felmerült a két ország közötti vámunió, hosszabb távon pedig a föderális társulás lehetősége is. Ennek megvalósításáról ugyanakkor eltérő elképzelésekkel rendelkezett a két ország vezetése (Bulgária tagköztársasági integrációja vagy trializmus), valamint az év végére megszorodtak a történelmi és nemzetiségi meghatározottságokból fakadó ellentétek is. (Životić, 2009)

Ezzel párhuzamosan egyre több sötét felhő gyülekezett a szovjet–jugoszláv kapcsolatok felett is. Jugoszlávia a világháború után a Szovjetunió egyik legszorosabb térségbeli szövetségésének számított, a

délszláv állam komoly erőfeszítéseket tett a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának (Kominform) létrehozására, amelynek első székhelye Belgrádban volt. A hidegháború kibontakozásával Sztálin felgyorsította a kelet-közép-európai kommunista rendszerek kiépítését, a térség országai külpolitikai értelemben a szovjet birodalmi központból kézi vezérelt szatellitállamokká redukálódtak. A szovjet törekvéseket a függetlenségét és szuverenitását mindenek elé helyező jugoszláv pártelit is érezte, ezért a felszínen látható diplomáciai kapcsolattartás hátterében egyre gyakoribbá váltak a két állam, illetve párt között a súrlódások.

Az ellentétek 1948. február 10-én kerültek felszínre, amikor Sztálin Moszkvába rendelte a jugoszláv és bolgár vezetést, hogy számonkérje a szovjetekkel történő egyeztetések hiányát, illetve a Moszkva részéről gyanúsnak tartott jugoszláv–bolgár föderációs egyeztetéseket. Szimbolikus, hogy a Tito nem volt tagja a Moszkvába utazó jugoszláv delegációnak, a délszláv államot legmagasabb szinten Milovan Đilas és Edvard Kardelj képviselte. Sztálin utasításait a delegáció elfogadta, de azzal a feltétellel, hogy a hivatalos megerősítéshez egyeztetniük kell Titóval. A JKP nem sokkal később visszautasította a szovjet követeléseket, és tételesen cáfolta a vádakát. Ezt követően ideológiai elemekkel átszőtt, alapvetően hatalmi konfliktus kezdődött a Szovjetunió és Jugoszlávia között, amelynek első nyilvános eseményeként a Kominform 1948. június 28-i bukaresti gyűlésén kizárták a délszláv államot a Tájékoztató Irodából.

A konfliktus súlyos egzisztenciális fenyegetést jelentett a jugoszláv kommunisták számára. A Szovjetunióhoz csatlakoztak a térség szovjet csatlósállamai – legnagyobb lelkesedéssel a Rákosi Mátyás vezette Magyarország –, ezért a propagandahadjáraton túl megszorodtak a határincidensek, és a koreai háború kezdetéig egy szovjet szárazföldi offenzíva sem volt elképzelhetetlen. A külső fenyegetést fokozta, hogy Sztálin felszólította a jugoszláv kommunistákat, hogy döntsék meg Tito hatalmát, amire válaszként a jugoszláv diktátor kegyetlen belső tisztogatásokhoz folyamodott. (Juhász, 1999)

AZ ÖNÁLLÓ POLITIKAI KEZDETEI

A jugoszláv vezetés a Kominform konfliktus során eszmei-hatalmi válságba került. A teljes pártelit, Titót is beleértve hithű sztálinista volt, akik számára a Sztálin és a Szovjetunió megszemélyesítette a tökéletes társadalmi berendezkedést, és az annak megteremtéséhez vezető politikai gyakorlatot. (Đilas, 1989)

A szovjet imperializmus megtapasztalása a vezetők személyes hitében okozott károkon túl belső legitimációs deficitet teremtett. Amennyiben a Szovjetunió – a jugoszláv kommunista logika szerint – ugyanolyan nagyhatalmi érdekek szerint politizál, mint a kapitalista államok és társadalmi-politikai berendezkedésében sem a marxi tökéletes utópia megvalósítója, úgy miként lehet létrehozni egy alternatív, és a szovjettől független szocialista modellt? A választ az önigazgató szocializmus elméletének kidolgozása jelentette, amelynek gyakorlatba történő átültetése 1950. június 26-án kezdődött, amikor a JFN nemzetgyűlése elfogadta a szövetségi profitmegosztást előirányzó törvényjavaslatot. (Juhász, 1999)

A Kominform konfliktust követően Jugoszlávia külpolitikai elszigeteltségbe került. Az 1948-at megelőző három év során a délszláv állam mind gazdaságilag, mind politikailag kizárólag a szocialista blokk irányában tartott fent baráti kapcsolatokat, miközben a triezsti kérdésen és a görög polgárháborún keresztül vállalta a konfliktusokat a nyugati nagyhatalmakkal szemben. Az év végére azonban nyilvánvaló vált, hogy a szakítás a szovjetekkel visszafordíthatatlan, a szocialista blokk gazdasági blokádja pedig gazdasági csőddel és beláthatatlan következményekkel járó társadalmi összeomlással fenyegetett.

Az újonnan száműzött szocialista ország a hidegháború kezdetén kizárólag nyugatra fordulhatott segítségért. Az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia hamar felismerte a délszláv állam geostratégiai helyzetében rejlő lehetőségeket a szocialista blokk egységének megbontására, ezért 1950-től kezdődően jelentős pénzügyi segéllyel – nagyjából 3,2 milliárd dollárral – és hitelkerettel támogatták a jugoszláv gazdaságot. A gazdasági stabilitás megszilárdításán túl Tito legfontosabb feladata az 1950-es évek elején az ország

biztonságának garantálása volt. A nyugati hatalmak nem voltak hajlandók közvetlen segítségnyújtást biztosítani egy külső támadás esetére, ezért a jugoszláv vezetés számára egy regionális szövetségi rendszer létrehozása vált kézenfekvő megoldássá. Az 1953-ban, Ankarában aláírt barátsági szerződés Török- és Görögországgal, majd az egy évvel később Bledben megkötött politikai együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés megszüntette egy szocialista blokk felől érkező támadás veszélyét, hiszen a Jugoszláviával szerződő államok ekkor már tagjai voltak a NATO-nak. A NATO a Balkán-paktummal létrehozta délkeleti védelmi szárnyát, és meggátolta a szovjet expanziót a Balkán déli része és a Földközi-tenger keleti medencéje irányában. Jugoszlávia a paktumhoz történő csatlakozással *de facto* a nyugati katonai szövetség tagjává vált, és annak védelmi ernyője alá került. (Vukman, 2013)

HRUSCSOV ÚJ TAKTIKÁJA

Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála után Nyikita Hruscsov került a Szovjetunió Kommunista Pártjának (SZKP) pártfőtitkári székébe, aki elődjétől gyökeresen eltérő jugoszláv politikát kívánt folytatni. Míg Sztálin a Titóval szembeni konfrontáció útját választotta a délszláv állam rendszabályozására, addig Hruscsov a közeledéssel szeretne volna visszacsalogatni a szocialista blokkba a „renegát” Jugoszláviát. Hruscsov már 1954 júniusában levelet intézett Titóhoz, amelyben a kapcsolatok normalizálásának szükségességét hangsúlyozta.

A szovjet pártfőtitkár egy éves élénk és részletekbe menő levélváltást követően 1955 májusában látogatott Belgrádba, amit a nemzetközi sajtó Hruscsov Canossa-járásaként keretezett. Tito, azon túl, hogy valóban erkölcsi győzelmet aratott a szovjetek felett, tisztában volt azzal, hogy a szovjet közeledés valójában a SZKP Központi Bizottságában zajló frakcióharcok újabb felvonásaként értelmezhető, és Hruscsovnak addig áll érdekében a jó viszony, amíg az saját politikai érdekeivel is összhangban áll. (Petrović, 2010) Azt azonban a jugoszláv külügy sem vette észre, hogy a szovjet közeledés valójában csak az egyik pillére egy szélesebb diplomáciai offenzívának, amelynek

része volt az osztrák államszerződés aláírása, a Varsói Szerződés létrehozása és a szocialista blokk államainak diplomáciai aktiválása, valamint a közvetlen nagyhatalmi tárgyalások elindítása (genfi csúcstalálkozó, 1955). (Petrović, 2010)

Mindenesetre Hruscsov szándékai a „desztalinizációt” és a „békés egymás mellett élést” illetően őszintének tüntek, és valóban gyorsuló ütemben kezdtek mélyülni a kapcsolatok Jugoszlávia és a Szovjetunió között, amelyhez az év végére a szovjet szatellitállamok is csatlakoztak. (Dimić, 2014) A szovjet viszony rendezése megfelelő időben érkezett Tito számára is, hiszen az évtized közepére a nyugati gazdasági és politikai közeledés egyre nagyobb problémát jelentett a kommunista jugoszláv vezetés számára. A nyugati minták belpolitikai átvétele veszélybe sodorta volna a pártelit hatalmát, a szovjet gazdasági kapcsolatok újbóli kiépítése pedig a politikai feltételektől mentes pénzügyi, technológiai és gazdasági együttműködés lehetőségével kecsegtetett.

AZ EL NEM KÖTELEZETTSÉG GYÖKEREI

Miután anyagi és biztonsági garanciákat kapott nyugatról, keletről pedig elmúlt a közvetlen intervenció veszélye, Tito és legközelebbi elvtársai újragondolhatták az ország geopolitikai helyzetét. Két szembenálló világrendszer és katonai szövetség közé szorulva, sajátos társadalmi-politikai berendezkedésével Jugoszlávia nemzetközi mozgásteret az 1950-es évtized kezdetén meglehetősen szűknek bizonyult. Mégis, a harmadik világban zajló dekolonizációs és függetlenségi – függetlenedési folyamatok, illetve a nemzetközi konfliktusok rendezésében egyre fontosabbá váló Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) színteret biztosított a kis és közepes államok számára saját hangjuk hallatására, valamint bizonyos esetekben a kollektív fellépésre. Ilyen esetnek bizonyult az ENSZ ötödik közgyűlése 1950-ben, amikor Jugoszlávia Indiával, Libanonnal, Szaúd-Arábiával és Jemenel együtt szavazott nemmel arra a kérdésre, hogy átléphetik-e az ENSZ csapatok az 38. szélességi fokot Koreában. A szavazást megelőző egyeztetések rendszeres konzultációkká formálódtak a délszláv

állam és India, Burma, Egyiptom és Indonézia között az ENSZ-en belüli közös fellépésről, pár évvel később pedig a legfelső szintű személyes kapcsolattartás is rendszeressé vált. (Dimić, 2021) Tito első nagy keleti utazása Burmába és Indiába vezetett 1954 decembere és 1955 februárja között, ahol beszédei során az egyenlőtlenséget, a külső beavatkozást, az érdekszférákat és a gyarmatosítást nevezte az emberiség előtt álló legnagyobb „gonosznak”. (Dimić, 2021)

A harmadik világgal kapcsolatos jugoszláv stratégia éppen ekkor kristályosodott ki, és alapelvei részben a szuperhatalmak Jugoszláviával szembeni nyomásgyakorlásának tapasztalataiból, részben a fejlődő világ legaktuálisabb problémáinak felismeréséből fakadtak: elutasították a csatlakozást bármelyik blokk vagy szuperhatalom politikájához, és elutasítottak minden nagyhatalmi politikai, ideológiai vagy gazdasági alárendelési kísérletet a világ minden pontján. Mindeközben részt kívántak venni minden olyan nemzetközi kezdeményezésben, amely előmozdítja a békét, a nemzetek önrendelkezését és kölcsönös egyenlőségét. (Čavoški, 2021) Az új megközelítés „el nem kötelezett” megnevezése csak később vált általánossá, Tito 1952-ben még aktív semlegességgént hivatkozott politikájára, és később a Gamal Abden Nasszer, egyiptomi elnökkel folytatott 1956-os tárgyalásokon is felmerült az „el nem kötelezettség” (nesvrstanost) és a nem érintett (neangažirani) kifejezések közötti distinkció. (Jakovina, 2011) Az 1955-ben megrendezett ázsiai és afrikai el nem kötelezett országok bandungi találkozóját követően Tito nagyszabású diplomáciai erőfeszítéseket tett, hogy a minél élénkebb legyen a kapcsolattartás a blokkokon kívül álló államok, illetve az éppen gyarmati felszabadulási harcaikat vívó nemzetek között. Az ENSZ cselekvőképtelensége a szuezi válság és az 1956-os magyar szabadságharc során, illetve az újabb szovjet–jugoszláv konfliktus rámutatott, hogy a személyes diplomáciai találkozók túl szükség van egy állandó fórumként funkcionáló keretre az el nem kötelezett államok tevékenységének összehangolására. Tito, Nasszer és Dzsaváharlál Nehru indiai elnök 1956 júliusi találkozója, illetve a tárgyalások eredményeként közösen elfogadott Brijuni Deklaráció volt az első lépés ebbe az irányba, amit Tito 1958-as közel-keleti és 1961-es afrikai útja követett. (Bogetić, 2021)

Nem kis kihívást jelentett a jugoszláv diplomácia számára, hogy az ezeken az utakon meglátogatott vezetők eltérő elképzelésekkel rendelkeztek államaik érdekeiről, és így a blokkokon kívüli cselekvés lehetőségeiről sem volt egyetértés, azt azonban a legtöbben elutasították – és így tett a jugoszláv vezetés is –, hogy egy harmadik blokkba szervezzék magukat, amely így a két világrendszer riválisként lépne fel a nemzetközi politikában. A meglátogatott államok alapvetően két csoportra oszlottak a formálódó mozgalom attitűdjével kapcsolatban: míg a jobb nyugati kapcsolatokkal rendelkező országok, mint például Jugoszlávia vagy India egy szélesebb és befogadóbb szervezettel támogattak, amelynek akár európai semleges vagy dél-amerikai államok is tagjai lehetnek, addig a radikálisabb afrikai és délkelet-ázsiai országok egy erőteljesebben nyugatellenes, antikolonialista platformra helyezkedtek. (Rakove, 2014)

A tárgyalások során végül megegyezés született egy nemzetközi konferencia összehívásáról, amelynek előkészítő gyűlésére Kairóban került sor 1961 júniusában, ahol a mérsékeltabb irányzat mentén sikerült összeegyeztetni a résztvevő államok elképzeléseit. Az El Nem Kötelezettek Mozgalmának első – és egyben alapító – konferenciája végül Belgrádban került megrendezésre 1961. szeptember 1. és 6. között, mintegy 28 ország részvételével. A résztvevő államok között egyetértés alakult ki a nemzetközi leszerelés hangsúlyozásáról, a gyarmatosítás elítéléséről és egyes felszabadító mozgalmak anyagi támogatásáról. (Čavoški, 2014)

A konferencián uralkodó pozitív légkör ellenére a találkozó utólagos megítélése ambivalens. Belgrádban nem született döntés a Mozgalom intézményesítéséről, és így a résztvevő államok közötti kapcsolattartás sem maradt folyamatos. A hidegháború éleződése, Jugoszlávia és a szocialista blokk közeledése és a mérsékelt-radikális szembenállás kiújulása miatt a résztvevő államok figyelme is kevésbé összpontosult a szervezetre, ezért – annak ellenére, hogy 1964-ben Kairóban megrendezték a második konferenciát – érdemi előrelépésre a Mozgalom életében csak az 1970-es lusakai konferencián került sor. (Čavoški, 2021)

EGY LÉPÉS HÁTRA, KÉT LÉPÉS ELŐRE – JUGOSZLÁVIA ÉS A SZOVJETUNIÓN, 1956–1964

Az 1954-ben kezdődő szovjet–jugoszláv közeledést megállította az 1956-os magyarországi forradalom és szabadságharc. (Ripp, 1994) Tito azzal, hogy menedékjogot biztosított Nagy Imrének a budapesti jugoszláv nagykövetségen, viszont nem volt képes lemondásra bírni a magyar miniszterelnököt, diplomáciai csapdahelyzetbe került. Hruscsov kollaborációval vádolta, és a csapdából kiutat csak a meghátrálás, azaz Nagy Imre letartóztatásának tudomásul vétele, és a szimbolikus tiltakozás jelentett. (Bíró, 2002) A feszültség kiújulása érezhető volt, de ekkor még sem a Szovjetuniónak, sem a délszláv államnak nem állt érdekében a kapcsolatok újbóli kiélezése. A második szovjet–jugoszláv vita 1957 novemberében kezdődött, amikor a Jugoszláv Kommunista Szövetség megtagadta a részvételt a szocialista országok kommunista pártjainak tanácskozásán, és nem írták alá a tizenkét munkáspárt közös nyilatkozatát, mert még túl frissek voltak a Kominform vita tapasztalatai, és a nyugati kapcsolatoknak is árthatott volna a nyílt kiállás a szocialista blokk mellett. (Dimiç, 2014)

Tovább mélyítette az ellentéteket a JKSZ programtervezetének nyilvánosságra hozatala, amely annak ellenére, hogy nem tartalmazott radikálisan új ideológiai téziseket, csalódást okozott a Jugoszlávia szocialista blokkba történő visszatérésében reménykedő szovjet vezetésnek. A JKSZ VII. pártkongresszusa ürügyet szolgáltatott egy újabb jugoszlávellenes szovjet propagandahadjáráthoz, és Hruscsov is meglehetősen élesen fogalmazott a délszláv állammal kapcsolatban. A kommunista pártok 1960-as világkongresszusa elítélte a „nemzetközi opportunizmus jugoszláv válfaját”, amire a JKSZ egy „monolitizmus” elleni határozattal válaszolt. (Juhász, 2014) Az ideológiai harc mentén megszűntek a JKSZ és a szocialista blokk kommunista pártjai közötti kapcsolatok, és az államközi kapcsolatok is ügyviteli szintre csökkentek. Az 1960-as évek elején több tényezőre visszavezethető változás következett be a Szovjetunió Jugoszlávia-politikájában.

Hruscsov egyre nagyobb érdeklődést mutatott a gyarmati sorból felszabadult államok irányába folytatott szocializmusexport iránt,

és úgy gondolta, hogy „jugoszláv útlevéllal” könnyebben közeledhet hozzájuk. 1958-tól kezdődően ideológiai vita bontakozott ki a Szovjetunió és a Mao Ce-tung vezette Kínai Népköztársaság között, amely jelentősen súlyosabb fenyegetést jelentett a szocialista világrendszer jövőjére, mint a Jugoszláviával fennálló vitás kérdések. Szovjet részről logikus következtetés volt, hogy a kínaiakkal való harc megvívásához és a világrendszer egyben tartásához szükséges lesz kibékülni a jugoszlávokkal. (Tripković, 2013) Az SZKP 1959-es XXI. kongresszusa jugoszláv relációban bevezette a „kölcsonös előnyök elvét”, amelynek értelmében az ideológiai ellentétek a továbbiakban nem képezhették akadályát a megfelelő államközi kapcsolatoknak. Két évvel később a párt XXII. kongresszusán már egyik résztvevő sem támadta a jugoszláv vezetést, Tito pedig hajlandónak mutatkozott teljesíteni Hruscsov kérését, hogy ne ítélje el a szovjet atomkísérletek újraindítását az El Nem Kötelezett Mozgalom belgrádi konferenciáján. (Dimić, 2014)

Tito magatartása meglepte az amerikai diplomáciát, és a Kongresszus megnyugtatósa érdekében John F. Kennedy elnök elrendelte az Amerikai Egyesült Államok jugoszláv segély- és kereskedelempolitikájának felülvizsgálatát, de a szovjetek felé engedékeny jugoszláv magatartás hosszú távon mégsem nem okozott változást az amerikai–jugoszláv viszonyban. (Močnik, 2008) Valódi áttörést a szovjet–jugoszláv közeledésben Leonyid Brezsnyev, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnökének belgrádi látogatása jelentett, amit Tito kéthetes „nyaralása” követett a Szovjetunióban 1962 őszén. Tito és Hruscsov találkozásán a szovjet pártfőtitkár nyilvánosan elismerte, hogy Jugoszlávia szocialista ország, és azt, hogy „szocializmus építésének” több útja is létezhet, Tito pedig a két ország gazdasági és katonai együttműködésének elmélyítését szorgalmazta. (Tripković, 2013) Hruscsov 1963 szeptemberi hivatalos viszontlátogatása kiteljesítette a két évvel korábban elkezdődött közeledési folyamatot, amelynek eredményeként mind az állam-, mind a pártközi kapcsolatok helyrebillentek Jugoszlávia és a szocialista blokk országai között. Titónak anélkül sikerült előnyös politikai és gazdasági kapcsolatokat kiépítenie a Szovjetunióval, hogy vissza kellett volna térnie a szocialista blokkba, és ezen Brezsnyev hamarosan bekövetkező hatalomátvétele sem változtatott.

A TURBULENS 1960-AS ÉVEK

Az 1960-as évek második fele a „liberális államszocializmus” időszakának tekinthető a jugoszláv történelemben. (Ramet, 2009) Az állam további decentralizációjának kezdeteként a szövetségi parlament 1963. április 7-én elfogadta az új alkotmányt, amely föderatív szocialista köztársasággá nyilvánította az ország államformáját, a gazdasági berendezkedését társadalmi tulajdonra épülő szabályozott piacgazdaságként definiálta. A reformokat megerősítette az 1964 decemberében megrendezésre került JKSZ VIII. kongresszusa is, de a valódi, mélyreható változásokat az 1965. július 24–26. között elfogadott törvénycsomag jelentette. A törvénycsomag liberalizálta a gazdaságot, minimalizálták a szövetségi központ gazdasági tervező szerepkörét, megszüntették a beruházások többségében a közvetlen állami felügyeletet, valamint a külföldi hitelfelvétel állami monopóliumát, és új dinárt vezettek be. (Juhász, 1999)

A radikális gazdaságirányítási átalakítást szükségessé tette, hogy 1957 és 1964 között átlagosan 10,2 % volt az ország éves GDP növekedése, 1964-1965-re viszont ez a szám 2,9 %-ra csökkent. A reformokat a nyugati közgazdászok örömmel fogadták, és sokan a kapitalizmus, illetve a többpártrendszer felé fordulásként értelmezték, a szocialista blokk részéről viszont a többéves kritikák megerősítését látták az intézkedésekben. A kapitalista államok részesedése már korábban is meghaladta a szocialista blokkét a jugoszláv külkereskedelmi mérlegben, 1965 után ez tovább fokozódott. A reform bevezetését követően nyomás alá került a lakosság életszínvonala, hiszen a megélhetési költségek 35%-kal emelkedtek. (Klasić, 2012) Az életszínvonal csökkenése magával hozta a társadalmi, nemzeti, köztársasági ellentétek felerősödését, és ismét kiélezte a centralisták és a decentralizációt támogatók konfliktusát. Az 1970-es évek elejéig a mérleg nyelve ez utóbbiak felé dőlt, aminek erős szimbóluma volt a sokáig a JKSZ második emberének tartott, Alexandar Ranković kizárása a pártból. (Juhász, 1999)

A belpolitikai nehézségek mellett az 1960-as évek második fele a nemzetközi politikában is egyre több kihívást generált a jugoszláv vezetés számára. Az el nem kötelezett külpolitika sajátosságának

számított, hogy a világban zajló konfliktusokkal kapcsolatban nem elégedett meg a passzív megfigyelő szereppel, hanem a lehetőségekhez mérten a kompromisszumkeresés és az aktív közvetítés feladatát is magára vállalta – több-kevesebb sikerrel. Az 1964-ben kirobbant vietnámi háború során a jugoszláv vezetés és az ország sajtója élesen bírálta az amerikai beavatkozást, mert azt a globális béke és nemzetközi jog megsértésének tekintette. Ennek ellenére Tito igyekezett a gazdasági kapcsolatokat a háború előtti szinten tartani, hiszen az amerikai hitel- és gabonaprogram életbevágóan fontos volt számára. Jugoszlávia Vietnámmal kapcsolatos elvi álláspontja megegyezett a szovjetekével, de Titónak ügyelnie kellett arra, hogy ne tűnjön úgy, mintha politikáját a szovjet érdekekhez igazítaná. Ennek eredményeként támogatásáról biztosította Észak-Vietnámot, de szorosabb kapcsolatok kiépítésére nem törekedett. (Стевановић, 2017) Tito a háború első éveiben az El Nem Kötelezettek Mozgalmán keresztül próbált közvetítőként fellépni, ezért 1965-1966 fordulóján kidolgozott egy felhívást az Egyesült Államok és Észak-Vietnám részére, amelyet 17 el nem kötelezett állam írt alá. A felhívásra mind Kína, mind Észak-Vietnám elutasítóan reagált, ezért hatása is korlátozott maradt. (Стевановић, 2017)

Ugyan nem járt közvetlen gyakorlati eredménnyel, de hozzátartozik a jugoszláv diplomácia Vietnámmal kapcsolatos erőfeszítéséhez, hogy 1966-ban sikerült megszervezni Tito, Nasszer és Indira Gandhi indiai elnök személyes találkozóját, ahol a vezetők alapvető nézeteltérései ellenére megegyeztek a vietnámi nép önrendelkezési jogának támogatásáról és a közös diplomáciai cselekvés kialakításáról, ami az ENSZ következő Közgyűlésén konkrét formát öltött. (Jakovina, 2011) Jugoszlávia 1948-at követően kifejezetten jó viszonyt ápolt Izraellel, de az 1950-es évek derekán Tito közeledni kezdett Nasszerhez és a közel-keleti arab államokhoz. A szuezi-válság során elégtek lennek bizonyult a délszláv állam közvetítési kísérlete, és talán éppen ez a tapasztalat vezette Titót arra, hogy az 1967 júniusában lezajlott hatnapos háború során a korábbinál határozottabban foglaljon állást. Jugoszlávia a háború kirobbanását követően megszakította diplomáciai kapcsolatait Izraellel, és Tito részt vett a Brezsnyev által összehívott találkozón Moszkvában, ahol a jugoszláv elnök a szocialista

blokkon kívüli egyetlen vezetőként csatlakozott az Izraeli diplomáciai úton fenyegető szovjet deklarációhoz. Tito nem eléggé átgondolt manővere jelentős nemzetközi – és ami még fontosabb – belső kritikát váltott ki, hiszen a szovjet–jugoszláv szakítás óta először történt meg, hogy a jugoszláv magatartás megegyezett a szocialista blokkéval. Tito számításának helytelenségét bizonyítja, hogy egy évvel később a csehszlovák válság során Brezsnyev nem viszonzta a jugoszláv elnök korábbi gesztusát. (Režek, 2013)

AZ 1968-AS CSEHSZLOVÁKIAI INTERVENCIÓ ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Az 1960-as évek második felének válságai és centrifugális belpolitikai folyamatai ellenére úgy tűnt, hogy Jugoszlávia nemzetközi helyzete stabilizálódott, és sikerült egyenlő távolságot tartania a nyugati és a keleti blokk között. Az aktív semleges külpolitika ugyanakkor az ország gazdasági és politikai súlyánál nagyobb diplomáciai reprezentációt eredményezett a világpolitikában. (Dimić, 2014) Tito ezt az adottságot továbbra is ki szeretne volna használni, ezért elérkezettnek látta egy újabb el nem kötelezett konferencia megszervezését, amelyhez komoly motivációt nyújtott, hogy a Szovjetunió 1967–1968 fordulóján felgyorsította az előkészületeket a szocialista államok kommunista pártjainak tanácskozásához. Pozíciójának megerősítése érdekében Jugoszlávia hangsúlyozta, hogy a kommunista mozgalom elszigeteli magát, ha nem működik együtt más nem kommunista progresszív államokkal és mozgalmakkal, illetve az ideológiai kizárólagosságot a szocialista világrendszer egyik bomlasztó tényezőjének nyilvánították. (Klasić, 2012)

A Marko Nikezić vezette Külügyi Államtitkárság 1968. május 9-én készítette el a „Téziservezetek az El Nem Kötelezett és Békeszerető Országok Konferenciájának Platformjához” című dokumentumot, amely nyilvánosságra kerülését követően egyöntetűen pozitív visszhangra talált. A kezdeményezést még VI. Pál pápa is üdvözölte és Francisco Franco, Spanyolország államfője is kifejezte részvételei szándékát – amit az el nem kötelezett államok visszautasítottak.

(Jakovina, 2011) A jugoszláv diplomáciai offenzívával párhuzamosan éleződött ki a csehszlovákiai válság, amelynek kimenetele újradefiniálta az európai hidegháborús status quót.

Antonín Novotný leváltását követően a reformtervekkel rendelkező Alexander Dubček került Csehszlovákia Kommunista Pártja élére. Dubček programja a párt és az állam viszonyának átalakítását, a gazdasági irányítás decentralizálását, a sajtószabadság kiszélesítését, a törvényesség helyreállítását, valamint a cseh és szlovák viszony föderatív rendezését irányozta elő. A reformkommunista program és a csehszlovák társadalom szabadságvágya a nyilvánosság olyan mértékű kiszélesedését eredményezte, hogy a Varsói Szerződés (Románia kivételével) 1968. augusztus 21-én bekövetkezett intervenciója nélkül a csehszlovák társadalom rövid időn belül szakított volna a szocialista berendezkedéssel, és egy nyugati típusú liberális demokráciát hozott volna létre. (Békés, 2019)

Tito már Novotnýval is jó személyes kapcsolatot ápolt, Dubčeket pedig támogatásáról biztosította reformjai folytatásában, mindaddig – és ennek hátterében a tizenkét évvel korábbi magyar forradalom tapasztalata állt – amíg azok nem veszélyeztetik Csehszlovákia szocialista berendezkedést. Éppen emiatt a CSKP áprilisban kiadott akcióprogramjával kapcsolatban már komoly aggodalmak merültek fel a jugoszláv vezetés köreiben. (Tripković, 2013) A helyzet súlyosságát jelezték Tito és Brezsnyev moszkvai tárgyalásai, ahol a szovjet pártfőtitkár kemény hangnemben fogalmazott a prágai folyamatokról, és az ahhoz kötődő jugoszláv magatartással kapcsolatban. A nyár folyamán a jugoszláv hírszerzés és diplomáciai kar információi alapján egyre nyilvánvalóbbá vált a szovjet beavatkozási szándék, így az augusztus 21-i események nem érték felkészületlenül a JKSZ vezetését. (Dimić, 2014)

Az intervenció napján Brijunin tartózkodó Tito azonnal összehívta a JKSZ Központi és Végrehajtó Bizottságát, ahol elítélte a Varsói Szerződés agresszióját, és leszögezte, hogy sem a szocializmus, sem Csehszlovákia nyugati határai nem voltak veszélyben. Ebből azt a következtetést vonta le, hogy a szovjet vezetés már nem kizárólag a szocialista rendszer fennmaradása érdekében avatkozik be egy másik szuverén állam belügyeibe, hanem akkor is, ha az adott állam a

szovjet mintától eltérő szocialista modellt kíván megvalósítani, ami Jugoszlávia számára is fenyegetést jelentett. Tito megfogalmazása szerint „nemcsak Csehszlovákiáról van szó, hanem tulajdonképpen rólunk is. Hiszen mi vagyunk a szovjet vezetésnek ellenálló politika fő hordozói belső fejlődésünkkel, azzal, hogy mindeddig következetesen megakadályoztuk a beavatkozást belügyeinkbe. És természetesen az, hogy most agressziót hajtanak végre Csehszlovákia ellen, nem jelenti azt, hogy egyszer majd ránk nem mérnek csapást... Ezért meg kell értenünk, hogy nem alhatunk nyugodtan.” (Klasić, 2012: 419) Az intervenció farvizén meghirdetett Brezsnyev-doktrína kül- és biztonságpolitikájának újragondolására kényszerítette a JKSZ-t. A délszláv állam védelmi stratégiája a prágai bevonulás előtt kizárólag egy Nyugatról érkező támadással számolt, és a lakosság evakuációs tervei, illetve az élelemellátás és a gazdasági termelés háborús átszervezésének terve is ehhez igazodott. A közvetlen fenyegetettségérzés nem tette lehetővé a meglévő tervek teljes újragondolását, ezért a JKSZ Központi Bizottsága megalkotta a „felfegyverzett nép” koncepcióját, amelynek a lényege a társadalom egészének mobilizálása lett volna egy külső támadás esetén. (Klasić, 2012: 416–419)

Az intervenciót követően kirobbant propagandaháborún túl a szovjet–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok is újabb mélypontra kerültek. Ezzel párhuzamosan a jugoszláv külügyi apparátus hozzálátott az új külpolitikai vonalvezetés kialakításához. Nikezić külügyi államtitkár 1968 szeptemberében úgy vélte, hogy a közvetlen szovjet támadás nem a legrealisabb forgatókönyv, de a szovjet expanzió iránya a közeljövőben kétségtelenül a Balkán és a Közel-Kelet lesz, azaz az orosz nagyhatalmi hagyományoknak megfelelően a Földközi-tenger keleti medencéjének melegvizű kikötői. Ebből adódóan meg kell erősíteni mind a nyugat-európai államokkal, mind a nyugat-európai kommunista pártokkal fenntartott kapcsolatokat, fel kell melegíteni a regionális biztonsági együttműködést Görögországgal, kísérletet kell tenni az általánosabb európai együttműködés előmozdítására, valamint fel kell gyorsítani az El Nem Kötelezettek Mozgalmának következő konferenciájának szervezését. (Tripković, 2013)

Tito legfontosabb feladatának a két a szuperhatalomhoz fűződő kapcsolata megerősítését látta. Úgy gondolta, hogy a Szovjetunióval

szemben a kedélyek csillapítása és a normalizáció a helyes magatartás, mert egy újabb szakítás a blokkoktól való egyenlő távolságtartás politikájának kényszerű feladását eredményezhette volna. A heves propagandacsörte és éles levél-, illetve jegyzékváltásokat követően Brezsnyev már 1970-ben nyitottnak mutatkozott a kapcsolatok rendezésére, majd egy évvel későbbi belgrádi látogatásán – a kemény hangvétellű viták ellenére – hajlandó volt deklarációban is garantálni Jugoszlávia szuverenitását és önálló szocialista berendezkedésének tiszteletben tartását. (Tripković, 2013) A szovjet–jugoszláv együttműködés ezt követően minden korábbinál nagyobb mértéket öltött, olyannyira, hogy 1975-re Jugoszlávia elsőszámú külkereskedelmi partnere a Szovjetunió lett. (Tripković, 2014)

JUGOSZLÁVIA ÉS A DÉTENTE

Az 1970-es évek elején kibontakozó szuperhatalmi enyhülés (détente) megkérdőjelezte Jugoszlávia hidegháborús blokkpolitikára alapozó külpolitikáját. Az ország vezetése attól tartott, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió között kialakulni látszó közvetlen kapcsolattartás megszünteti a nagyhatalmi érdekeltséget a délszláv állam blokkok közötti, illetve a harmadik világ felé fenntartott közvetítő politikájában. A hidegháborút felváltó együttműködés értelmezhetlenné tette volna az el nem kötelezettséget, és ahogy arra a szovjet diplomaták is rámutattak a jugoszláv kollegáikkal folytatott eszmecseréikben, az ideológiai konfrontáció fenntartása érdekében állt a jugoszláv külpolitikának. (Bogetić, 2015)

Ennek tudatában Tito mindent megtett, hogy továbbra is éreztesse az Egyesült Államok és a Szovjetunió vezetését arról, hogy a délszláv állam továbbra is képes hozzájárulni a nemzetközi diplomáciai rendműködőképességének biztosításához. A már idézett, 1971 szeptemberében lezajlott Tito–Brezsnyev találkozón a jugoszláv elnök elvállalta, hogy tolmácsolni fogja a szovjet pártfőtitkár nyitottságát a közvetlen tárgyalások megkezdésére a különböző nemzetközi kapcsolatok rendezésével kapcsolatban. Tito egy hónappal később utazott három napos diplomáciai látogatásra az Egyesült Államokba. Az 1969-ben

hivatalba lépő Richard Nixon elnök vezette amerikai adminisztráció általános külpolitikai irányelve a globális détente előmozdítása volt, amelynek részeként a feltartóztatás és kedvezmények egy időbeni alkalmazásával próbálták együttműködésre kényszeríteni a Szovjetuniót. A globális stratégia részeként az Egyesült Államok Jugoszláviával szembeni politikájának alapjai változatlanok maradtak: a délszláv állam Moszkvától való függetlenségének támogatása, nyugati kapcsolatrendszerének erősítése, valamint gazdasági reformjainak támogatása. (Močnik, 2008) Nixon 1970-es jugoszláviai látogatása, majd Tito 1971-es amerikai útja azt jelezte, hogy az Egyesült Államok valóban kiáll Jugoszlávia szuverenitása mellett, és nem tervezi kiterjeszteni befolyását a délszláv államra. Utóbbi találkozón Nixon írásban is ígéretet tett arra, hogy nem fog változtatni az 1950-es évek óta folytatott jugoszláv-politikáján, amit a délszláv külügy olyan hatásúnak értékelt, mint Hruscsov 1955-ben aláírt belgrádi deklarációját. (Bogetić, 2015) Az Egyesült Államok pénzügyileg és gazdaságilag is törekedett Jugoszlávia stabilizálására, ezért 1971-ben Nixon jóváhagyott egy 61 millió dolláros adósságátütemezést, valamint további hitelkeretnövelést, illetve barterprogramot ajánlott. (Kissinger, 2007) Az eltérő világnézetből fakadó viták a különböző nemzetközi konfliktusokat illetően, mint például a jom kipuri háború vagy az 1973-as olajválság továbbra is jelen voltak az Egyesült Államokkal fenntartott kapcsolatokban, de a diplomáciai és szoros gazdasági együttműködés a Gerald Ford adminisztráció alatt is súrlódásmentesen folytatódott. A jugoszláv vezetés az 1970-es évek első felében az európai együttműködés előmozdításában látta a legnagyobb lehetőséget az ország pozíciójának stabilizálására, ezért a külügyi államtitkárság már 1969-ben egyetértését és támogatását fejezte ki Urho Kekkonen európai biztonsági értekezlettel kapcsolatos memorandumát illetően. A külügyi államtitkárság úgy gondolta, hogy a konferencia megszervezése mentén lehetséges egy teljesen új és minden államnak megfelelő európai status quo kialakítása, amelyen keresztül a világpolitikát is pozitív irányba lehet majd befolyásolni. Ezenfelül deklarált célja volt a jugoszláv vezetésnek, hogy az el nem kötelezettség elveit – függetlenség, egyenlőség, erőszaktól való tartózkodás, belügyekbe történő be nem avatkozás – átültesse az európai politiká-

ba. Ennek érdekében felélénkítette diplomáciai kapcsolatait az európai semleges államokkal – elsősorban Finnországgal és Ausztriával. Az 1972 novembere és 1973 júniusa között megtartott Konzultatív Tanácskozáson a semleges államok szerepüknek megfelelően közvetíteni próbáltak az együttműködéshez eltérő feltételekkel és célokkal közeledő blokkokhoz tartozó államok között. A Đuro Ninčić vezette jugoszláv delegáció az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet második, genfi ülészakán aktív szerepet vállalt a záródokumentum és az egyes részkérdések kidolgozásában, és hangsúlyozta, hogy az együttműködésnek a helsinki zárókonferenciát követően is folytatódnia kell. Annak ellenére, hogy a folytonosság külügyminisztériumi szintű időszakos találkozókra redukálódott, a jugoszláv diplomácia sikerének számít, hogy az EBEÉ 1977-es utókonferenciáját Belgrádban tartották. (Bogetić, 2016)

ÚT A DEZINTEGRÁCIÓ FELÉ

Jugoszlávia közel harminc éven keresztül sikeresen aknáztta ki a semleges és el nem kötelezett politikában rejlő diplomáciai és gazdasági lehetőségeket, és a különutas politika az évek során délszláv állam legitimációjának alkotóelemévé vált. A hidegháború végével azonban a semleges jugoszláv külpolitika elveszítette sajátos pozícióját. Az 1970-es években informális diplomáciai utakon és az egyes külügyminisztériumokban egyre több szó esett arról, hogy mi lesz Jugoszlávia sorsa, ha történik valami Titóval. A délszláv állam gazdasági és társadalmi problémáit egyre nehezebben lehetett az önigazgató szocializmus eszméjének teleologikus ismételésével és a látványos külpolitikai sikerekkel palástolni. Az ország adósságállománya radikálisan növekedett, egyre nagyobb volt a munkanélküliség, kiújultak a nemzetiségi és köztársasági ellentétek. A hidegháború végével Jugoszlávia elveszítette bipoláris szembenálláson alapuló nemzetközi súlyát, a nagyhatalmi érdektelenség, illetve az egypólusú világrend kiforratlansága pedig lehetővé tette, hogy a belső centrifugális erők külső kontroll nélkül törjenek – mint később kiderült véres polgárháború képében – felszínre.

IRODALOMJEGYZÉK

- Békés Csaba (2019). *Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika 1944–1991*. Budapest: Osiris Kiadó–MTA TK.
- Bíró László (2002). Szovjet–jugoszláv kapcsolatok és az 1956-os magyar forradalom. *Klió: történettudományi szemlész folyóirat*, 11 (3), 134.
- Bogetić, Dragan (2015). Discord between Yugoslav Foreign Policy Priorities and the Basic Determinants of the Bipolar Detente Process 1971–1975. *Tokovi Istorije*, 23 (2) 11–39.
- Bogetić, Dragan (2016). Jugoslovenski nastup na konferenciji o evropskoj bezbednosti i sradnji u Helsinkiju 1973-1975. *Istorija 20. veka*, 34. (2), 134–167.
- Bogetić, Dragan (2021). Yugoslavia and the Non-Aligned Movement. In: Dimitrijević, Duško (szerk.) – Čavoški, Jovan (szerk.), *The 60th Anniversary of the Non-Aligned Movement* (pp. 239-254) Belgrade, Institute of International Politics and Economics.
- Čavoški, Jovan (2014). Between Great Powers and Third World Neutralists: Yugoslavia and the Belgrade Conference of the Non-Aligned Movement. In: Mišković, Nataša (szerk.) – Fischer-Tiné, Harald (szerk.) – Boškowska, Nada (szerk.), *The Non- Aligned Movement and the Cold War*. (pp. 184–206). London–New York: Routledge.
- Čavoški, Jovan (2021). The Evolution of NAM’s Role in World Affairs During the Cold War Decades. In: Dimitrijević, Duško (szerk.) - Čavoški, Jovan (szerk.), *The 60th Anniversary of the Non-Aligned Movement* (pp. 23-50) Belgrade, Institute of International Politics and Economics.
- Đilas, Milovan (1989). *Találkozások Sztálinnal*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Dimić, Ljubodrag (2021). Josip Broz Tito and the Beginnings of the Non-Aligned Movement. In: Dimitrijević, Duško (szerk.) - Čavoški, Jovan (szerk.), *The 60th Anniversary of the Non-Aligned Movement* (pp. 51–74) Belgrade, Institute of International Politics and Economics.

- Dimić, Ljubodrag (2014). *Jugoslavija i hladni rat*. Beograd: Arhipelag.
- Jakovina, Tvrtko (2011). *Treća strana hladnog rata*. Zagreb: Fraktura.
- Juhász József (2014). A második szovjet–jugoszláv vita. In: Juhász József. *A Nyugat-Balkán rendhagyó története. Tanulmányok a modern délszláv történelemről*. Budapest: L'Harmattan Kiadó – ELTE BTK Kelet-, Közép-Európa Története és Történeti Ruszisztikai Tanszék – Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány.
- Juhász József (1999). *Volt egyszer egy Jugoszlávia*. Budapest: Aula Kiadó.
- Kissinger, Henry A. (2007). 230. Response to National Security Study Memorandum 129. In: Keefer, Edward C. (szerk.), *Foreign Relations of the United States, 1969–1976, Volume XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972*. Washington: United States Government Printing Office, Washington. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v29/d230>
- Klasić, Hrvoje (2012). *Jugoslavija i svijet 1968*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Močnik, Josip (2008). *United States-Yugoslav Relations 1961-1980: The Twilight of Tito's Era and the Role of Ambassadorial Diplomacy in the Making of America's Yugoslav Policy. A Dissertation*. Ohio: Bowling Green State University.
- Petrović, Vladimir (2010). *Titova Lična Diplomacija. Studije i dokumentarni prilozi*. Beograd: Institut za Savramenu Istoriju.
- Rakove, Robert B (2014). "Two Roads to Belgrade: The United States, Great Britain, and the First Nonaligned Conference." *Cold War History*, 14 (3), 337–357. <https://www.tandfonline.com/doi/citedby/10.1080/14682745.2013.871528?scroll=top&needAccess=true>
- Ramet, Sabrina P. (2009). The Meaning of Yugoslav History. *Slovene Studies Journal*, 31 (2), 139–148.
- Režek, Mateja (2023). Yugoslavia's Policy Towards the Middle East and Its Relations with Israel, 1946–1990. In: Stopić, Zvonimir (szerk.) – Ramšak, Jure (szerk.) – Liang Zhanjun (szerk.) – Pirjevec, Jože (szerk.), *China, Yugoslavia, and Socialist Worldmaking: Convergences and Divergences* (pp. 79-92). Koper: Science and Research Centre–Annales ZRS.
- Ripp Zoltán (1994). *A jugoszláv kapcsolat és a Nagy Imre-kérdés (1956. november–1959. február)*. Budapest: Politikatörténeti Alapítvány.

- Tripković, Đoko (2013). *Jugoslavija – SSSR 1956–1971*. Beograd: Institut za Savramenu Istoriju.
- Tripković, Đoko (2014). Uspón ekonomske saradnje između Jugoslavije i SSSR 1971–1980. *Istorija 20. veka*, 32 (1) 181–191.
- Vukman Péter (2013). The Balkan Pact, 1953–58: an analysis of Yugoslav-Greek-Turkish Relations based on British Archival Sources. *Mediterrán tanulmányok*, 22. 25–35.
- Životić, Aleksandar (2009): Jugoszlávia külpolitikája a hidegháború idején – a felbomlás egyik oka? In: Juhász József (szerk.) – Krausz Tamás (szerk.), *Az új nemzetállamok és az etnikai tisztogatások Kelet-Európában 1989 után*. (pp. 114–132.) Budapest: L'Harmattan Kiadó. 114–124.
- Стевановић, Милан Н (2017). *Вијетнамски рат и однос Социјалистичке Федеративне Републике Југославије према Сједињеним Америчким Државама 1964–1968. године*. Београд: Универзитет у Београду – Филозофски факултет.

AZ „UTAZÓ BÁRÓNŐ” ELHAGYJA MAGYARORSZÁGOT. BÁRÓ BŐI-OROSDY FÜLÖPNÉ EMIGRÁCIÓJA AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBA

Engelberth István

Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem, Nemzetközi Gazdálkodás
Kar, Engelberth.Istvan@uni-bge.hu

ABSZTRAKT

A 20. századi magyar életpályák tanulságosak a jelenkor számára is. Báró Bői-Orosdy Fülöpné kevésbé ismert szereplője a magyar történelemnek. Bár nem készült aktív politikai pályára, 1931 és 1935 között a szécsényi kerület parlamenti képviselője lett. Ő lett a harmadik női képviselő a magyar parlamentben. Slachta Margithoz és Kéthly Annához hasonlóan ő is emigrációra kényszerült, igaz, jóval korábban. A gyorsan radikalizálódó hazai közélet miatt 1940-ben elhagyta Magyarországot, az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le leányával és unokájával együtt. 1957-ben hunyt el New Yorkban.

A tanulmány az USA-ba történő emigrációjának körülményeit mutatja be. Vajon mi készítette a bárónőt, hogy elhagyja hazáját? Hogyan készült fel az emigrációra? Milyen bel- és külpolitikai események befolyásolták a kivándorlását? Mi tudható az életéről az USA-ban? Orosdy Fülöpné életének feltárása számos nehézségbe ütközik, főként a családi iratok, tárgyi emlékek megsemmisülése következtében. Ugyanezek nehezíti utolsó éveinek pontos bemutatását is. A munka alapja részben eredeti dokumentumok, amelyek a korszakban születtek, részben levéltári források, újságban megjelent rövid tudósítások, illetve a bárónő USA-ban élő dédunokájától kapott információk. A történet teljesebb rekonstruálásához felhasználásra kerültek olyan leírások is, amelyek közvetlenül nem Orosdy Fülöpnéről szólnak, de az ezekben közöltek minden bizonnyal meghatározták az emigráció körülményeit. A korszakban sokan kényszerültek elhagyni Magyarországot végleg. Orosdy Fülöpné kivándorlása ennek az időszaknak a történetéhez járul hozzá néhány új információval.

Kulcsszavak: keresztényszocializmus, antiszemitizmus, emigráció, USA, Horthy-korszak

ABSTRACT

The life stories of 20th-century Hungarians offer valuable lessons for the present day as well. Baroness Fülöp Boi-Orosdy is a little-known figure in Hungarian history. Although she had not intended to pursue an active political career, she served as a member of parliament for the Szécsény district from 1931 to 1935. She became the third female representative in the Hungarian Parliament. Like Margit Slachta and Anna Kéthly, she too was forced into exile, though much earlier. Due to the radicalizing political climate, she left Hungary in 1940 and settled in the United States with her daughter and grandson. She passed away in New York in 1957.

The paper explores the circumstances of her emigration to the United States. What prompted the baroness to leave Hungary? How did she prepare for emigration? What internal and foreign policy events influenced her decision to emigrate? What is known about her life in the United States? Researching the life of Baroness Orosdy faces numerous difficulties, primarily due to the destruction of family documents and personal mementos. These same factors also make it difficult to provide an accurate account of her final years. This work is based in part on original documents from the period, archival sources, brief newspaper reports, and information provided by the baroness's great-grandson living in the U.S. To reconstruct the story more fully, descriptions were also used that do not directly concern Baroness Orosdy, but which, through what they convey, defined the circumstances of emigration. During that period, many people were forced to leave Hungary for good. Baroness Orosdy's emigration adds some new details to the history of that era.

Keywords: Christian socialism, Horthy era, antisemitism, USA, emigration

Báró Böi-Orosdy Fülöpné (Báró Csetei Herzog Margit) 1931 és 1935 között volt a szécsényi kerület országgyűlési képviselője. Személyében a harmadik nő szerzett mandátumot a magyar parlamentben. Első volt, aki anyaként és első, aki arisztokrata nőként lett képviselő. Első abban is, hogy nőként egy vidéki egyéni kerületből jutott be a Házba. Sikerét növeli, hogy 1931-ben a kormánypárt inkumbens jelöltjét győzte le pártonkívüli, a sajtóban gyakran keresztényszocialista jelöltként említve. A parlamentben csatlakozott a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt képviselőjéhez, mely ekkor még a kormányt támogató erő volt, de Gömbös miniszterelnökségével ellenzékbe vonult. 1935-ben a választáson alulmaradt egy helyi „gömbösfiókával”, Vitéz Mikolay Józseffel szemben. Orosdy Fülöpné számára a képviselőség a közéleti pálya csúcsa volt, ami a Horthy-korszakban, az arisztokrácia hanyatlásának időszakában úgy is értelmezhető, mint eszköz a korábban kivívott társadalmi státusz megtartására.

Az életpályája tükrözi a társadalom változásait, a több generációt átölelő zsidó emancipáció hazai történetét. A pesti izraelita kereskedő család tagja, a kiépülő kapitalista világban a nagypolgárság körébe emelkedett, hogy később a társadalmi hierarchia legfelsőbb szintjére, az arisztokrácia tagjai közé lépjen. A pesti Landstrasse (Ország út) egyik épületében, az ún. Huszár-házban, egy zsidó kereskedőcsalád harmadik gyermekeként jött a világra. Édesapja, Herzog Péter a Monarchia korában az ország egyik leggazdagabb és elismert embere lett. Nemesi (1886), majd bárói (1904) címet nyert, sőt Ferenc Józseftől – akivel együtt vadászott Gödöllőn – az örökös főrendi házi tagságot is elnyerte. Utóbbi vejével, Orosdy Fülöppel együtt, aki 1893-ban, izraelita szertartás szerint a Dohány utcai zsinagógában vette nőül a lányát, Margitot.

Fülöp édesapja 1849-ben Kossuthal menekült Törökországba, majd egy nemzetközi hírűvé vált kereskedőház, az Orosdi-Back alapítója lett. Gyermekei már Franciaországból építették tovább a vállalkozást. Fülöp a második fiú volt, így a társaság első számú vezetője bátyja, Leon lett. Ez játszhatott főszerepet abban, hogy franciaországi tanulmányok, majd törökországi vállalkozások után visszatért ősei földjére, Magyarországra. Itt apósa hathatós támogatásával sikeres üzletember lett. Sőt, 1910-ben a Nemzeti Munkapárt képviselőségét

is megszerezte a végvári (Temes megye) kerületben. 1895-ben megszületett Fülöp és Margit első gyermeke Raoul és a család katolizált. Raoul 1916-ban a keleti fronton halálos sebesülést szenvedett. A második gyermek, Júlia 1902-ben jött a világra. Júlia 1927-ben ment nőül a neves történelmi arisztokrata családból származó gróf Pálffy Gézához.

A Monarchia szétesését és a trianoni diktátum következményeit a család is megérezte. Fülöp vállalkozásait elveszítette, gyakorlatilag csak a földbirtokai (Tiszabő, Pilisszántó) maradtak meg. Társadalmi státuszát csökkentette, hogy nem lett képviselő az 1927-ben felállított Felsőházban. 1930-ban hunyt el Tiszabőn. Felesége, aki főként az I. világháború előtt szerzett közéleti, elsősorban karitatív, illetve katolizáló tevékenységével országos ismertséggel bírt, a következő évben képviselőjelöltként lépett fel a Szécsényi kerületben. A választást, a korabeli sajtó hírei alapján nagy meglepetésre, meg is nyerte. (Engelberth, 2024)

Az emancipációs pálya azonban nem sikerülhetett. Az 1930-as évek második felében az út az elitből, a mélységbe, az emigrációba vezetett. A továbbiakban a tanulmány az életút utolsó éveit mutatja be. Vajon mi készítette a bárónőt az emigrációra? Hogyan készült erre? Milyen bel- és külpolitikai események befolyásolták a kivándorlást? Mi tudható az életéről az Egyesült Államokban?

A bárónő életének feltárása számos nehézségbe ütközik, főként a családi iratok, emlékek megsemmisülése következtében. A munka alapja részben olyan dokumentumok, amelyek a korszakban születtek, részben levéltári források, illetve újságban megjelent tudósítások, a bárónő USA-ban élő dédunokájától (Robert Palffytól) kapott információk. A történet teljesebb rekonstruálásához felhasználásra kerültek olyan leírások is, melyek közvetlenül nem Orosdy Fülöpnéről szólnak, de közvetve jellemzik élethelyzetét, illetve az emigráció körülményeit.

AZ UTOLSÓ ÉVEK MAGYARORSZÁGON (1935–1940)

Az 1935-ös márciusi választási vereség után Orosdy Fülöpné nem fejezte be politikai aktivitását. Küzdött a szécsényi mandátumért, egy petíciós mozgalom keretében hívei megtámadták a választás eredményét. A bárónő egy londoni lapban élesen kritizálta is a választás körülményeit, csalásokat emlegetve. A közigazgatási bíróság azonban 1935 októberében elutasította a kezdeményezést. Később azt tervezte, hogy pótválasztáson méretteti meg magát. Az év végén a bárónő Shvoy Lajos székesfehérvári püspöknél érdeklődött, hogy támogatná-e egy indulását? Az ezt tartalmazó forrás (Mózessy. 2022) nem utal konkrét kerületre, így az feltételezhető, hogy az egyházmegyéhez tartozó – a családi kastélynak helyet adó Pilisszántóhoz közeli – Pilisvörösvár pótválasztásáról volt szó. A püspök Griger Miklós-hoz irányította, aki később 1936. áprilisában itt sikertelenül lépett fel. Egy másik lehetőség a lovasberényi kerület lehetett, ahol Griger az 1937. februári választáson győzött. Gömbös Gyula halála után az abádszalóki indulás lehetősége jelent meg a sajtóban. (Kis Ujság, 1936. október 8.) Sikertelen kísérletei után bekapcsolódott a kereszténypárt (1937-től Egyesült Keresztény Párt) megújításába, amely a választási pártból egy szervezett erőt szándékozott létrehozni. Ennek érdekében egykori kerületében 1937 őszén gyűléseket szervezett (Pesti Napló. 1937. november 16.). Továbbra is aktívan részt vett a legitimista eseményeken, például a Magyar Nők Szent Korona Társaságának tagjaként. Többek között megjelent a rendszeres tihanyi IV. Károly ünnepeken. (Nemzeti Újság, 1937. augusztus 17.) Látogatta a Magyar Külügyi Társaság rendezvényeit is. A sajtó hírei alapján, ahogy korábban, részt vett fontos közéleti eseményeken.

Az 1930-as évek második fele az antiszemitizmus erősödését hozta Magyarországon. Egyre gyakrabban jelentek meg olyan írások, melyek – még ha esetenként geneológiai alapon és kiemelve a pozitív szerepet (Kempelen, 1937) – mégis csak erősítették az úgynevezett asszimilációs paradoxont. Azt, hogy miközben a zsidóság nagy része a 19. század második felétől sikeresen integrálódott a hazai társadalomba, az 1930-as évek végére éppen ez az asszimilált réteg vált az antiszemita politika egyik fő célpontjává.

A közéleti-politikai aktivitásban a fordulatot az 1938-as év hozta. A zsidókérdés állami szintre kerülésében döntő volt Darányi Kálmán március 5-én elmondott győri beszéde. Ebben ugyanis nem csak fegyverkezési programot hirdetett meg, hanem a hivatalos politika részévé is tette az antiszemitizmust. A miniszterelnök kijelentette, hogy Magyarországon van zsidókérdés, és a problémát törvényes úton rendezni kell. Az Országgyűlés áprilisban kezdte meg az ún. első zsidótörvény tárgyalását, mely május 29-én lépett életbe. A hivatalos nevén „A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” címet viselő jogszabály egyes értelmiségi munkakörökben 20%-ban korlátozta a zsidók arányát. Ez még vallási alapon diszkriminált, így nem érintette közvetlenül a bárónőt. A fennmaradt forrásokban nincs is nyoma annak, hogy veszélyben érezte volna magát. Ezt jelzi, hogy továbbra is gyakran feltűnt az elit által fémjelzett közéleti eseményeken. Ott volt a május 25. és 29. között budapesti eucharisztikus világkongresszuson, melynek szervezésébe is bekapcsolódott az ún. női csoportbizottságon keresztül. Szállást is biztosított az eseményre érkező két főpapnak Montalbotti trentói érseknek és Heintz troyesi püspöknek. (Az Est, 1938. május 26.) Június 25-én az Országház kupolacsarnokában a Szent István emlékét megnyitó ünnepségen jelent meg Augusztia főhercegnő kíséretjeként. (Ujság, 1938. június 26.) Augusztusban az Interparlamentáris Unió hágai konferenciáján a magyar küldöttség tagja volt.

1938 utolsó hónapjaiban azonban elkezdődtek a már faji alapú 2. zsidótörvény előkészületei. Ebben már nem jelentett mentességet a kikeresztelkedés sem. Az elfogadott törvény főszabálya végül ugyan nem tekintette a bárónőt zsidónak, azonban korlátozások még is vonatkoztak rá, így ún. korlátozott jogú nemzsidó státuszba került, másodrendű állampolgárrá vált. (vitéz Csiky, é.n.) A sajtóhírek Orosdyné közéleti szerepléseiről gyakorlatilag eltűntek. Pártjában is csalódhattott, melyben folyamatosan erősödött az antiszemita szárny. Sőt a szétesés állapotába került, főleg azután, hogy több képviselője is az Imrédy-kormány támogatója lett.

Az is csalódást okozhatott, hogy a katolikus püspöki kar – ha fenntartásokkal is, – de 1939. januárjában gyakorlatilag elfogadta a 2. zsidótörvény javaslatát. Néhány politikus, illetve a keresztény egyházak

képviselői a parlamentben ugyan felemelték a szavukat, arra hivatkozva, hogy a törvény „rejudaizálta” a már áttért keresztényeket és leszármazottaikat (Don, 2006), de sikert nem értek el. A parlamenti vitákban több kereszténypárti egykori politikustárs is a törvény támogatójává lett. Sőt 1939-ben a Képviselőházban egy vita során konkrétan elhangzott az, hogy Orosdyné zsidó. (Kis Ujság, 1939. március 22.)

A család egzisztenciális bizonytalanságának erősödését mutatta egy 1939 januárjában megkötött csereszerződés. Ennek keretében a bárónő veje, gróf Pálffy Géza és felesége, Orosdy Júlia elcserélték előbbi felvidéki, Trencsén megyében – tehát az első bécsi döntés után is Csehszlovákiában – lévő földjeit a feleség tiszaroffi birtokaira. A gróf megmaradt birtokai, a Trianon utáni csehszlovák földreform következtében, osztatlan közös tulajdonban voltak, így a tulajdonjog gyakorlatilag csak névleges, illetve nehezen érvényesíthető volt. A meglehetősen szokatlan ügylet oka minden bizonnyal az a félelem volt, hogy az izraelita felmenőkkel bíró Júlia hazai földjeit az állam elveheti. (BFL VII.207. 94/1939.)

A társadalom zsidóellenességének erősödését jelezte, hogy Imrédy miniszterelnök február 16-án lemondani kényszerült dédnagymamája nyilvánosságra került származása miatt. A bizonytalanság feloldását ekkor a bárónő már abban látta, ha felkészül hazája elhagyására. Február 18-én London Paddington kerületében házasságot kötött (Marriage certificate, 1939) a 67 éves Raymond Wodehouse Fox volt angol katonatiszttel, egykori krikettjátékoskal. Bár a bárónő évtizedeken át rendszeresen látogatott Angliába, az ismert forrásokban nincs nyoma megismerkedésük körülményeinek. Az „utazó bárónő” férjhez ment, írták a brit lapok, arra utalva, hogy Orosdyné rengeteget utazott Nyugat-Európában támogatókat szerezni a revízióhoz. (Liverpool Daily Post, 1939. február 20.)

A házassággal, az akkori brit és magyar jogszabályok alapján, a bárónő automatikusan brit állampolgár lett és elveszítette a magyart. Az Angliába történő kivándorlás szándékát erősíti meg Esty Miklós pápai kamarás visszaemlékezése is: „Orosdyné ki fog vándorolni Angliába”. Bár nincs pontos dátuma a bejegyzésnek, minden bizonnyal Serédi Jusztinián, esztergomi érsek 2. zsidótörvénnyel kapcsolatos

1939. május 3-i felsőházi beszéde előtt került lejegyzésre. (Esty, 1973) A házasságkötés után öt nappal, február 21-én a brit külügyminisztérium – 193.084-es szám alatt – ki is állította Wodehouse Fox Margit számára a fényképes útlevelet. (BFL VII.179 715/1939)

Orosdyné azonban egyelőre nem emigrált, hazatért, bár teljesen új körülmények közé került. Mint külföldinek 24 órán be kellett jelentenie, hogy az ország területére lépett, illetve az idegen földön kötött házasságát is. A bejelentőlapot magánál kellett hordania, ennek levágott szelvénye tanúsította a jogszerű tartózkodását az országban és igazolta a személyazonosságát. A rendőrség külföldiként tartotta nyilván, a két hónapot meghaladó tartózkodás engedélyhez kötött volt. Igaz, az ország határát a hatályban álló határ- és útlevélrendszabályok korlátai között szabadon átléphette. Ez adhatott egyfajta biztonságérzetet, hiszen bármikor elhagyhatta Magyarországot. Be kellett szereznie lakhatási engedélyt is, ez azonban csak abban a helyiségben jogosított életvitelre, amelyre kiállították. 1939. márciusában Tiszabőn jelentkezett be a nyilvántartásba, májusban Pilisszántóra távozott. (MNL JNSZML, V.637. 52.) Kockázatot jelentett, hogy a vonatkozó szabályok könnyűvé tették a külföldi állampolgár kiutasítását. De az is, hogy a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) ún. állampolgársági razziákat is tarthatott a külföldiek és a zsidótörvények kapcsán. (Kovács, 2009) Igaz, esetében ilyen nem ismert.

1939 nyarán a bárónőben megerősödhetett az emigráció gondolata. Ennek konkrét oka nem ismert, de feltételezhető, hogy ebben a háború növekvő lehetősége nagy szerepet játszott. Augusztus 25-én Lázár Ferenc budapesti királyi közjegyző helyettese, Magyar Kossa Zoltán előtt általános és együttes meghatalmazást adott vagyonának kezelésére 3 személynek, lányának Júliának, vejének Pálffy Gézának, illetve gróf Sternberg Ferenc uradalmi igazgatónak. Arról is rendelkezett, hogy ha egyikük nem képes ellátni a feladatot, akkor helyére Bakos Géza mikebudai földbirtokos lépjen. A meghatalmazáshoz a brit útlevéllel igazolta magát és a Wodehouse Fox Raymondne Csetei Herzog Margit bárónő névvel írt alá. Egy másik okiratban megbízta Sternberg Ferencet, hogy mindennemű jogi ügyben eljárjon helyette. (BFL VII.179 715/1939)

A megbízások ellenére azonban a bárónő továbbra is az országban maradt. Konkrét oka ennek ebben az esetben sem ismert, minden bizonnyal a kitörő háború akadályozta meg az utazást. A sajtó augusztusban már tele volt az azonnali háborút előre jelző hírekkel. Túl nagy kockázat lett volna elindulni Anglia felé. A gyorsabb szárazföldi út, Németországon át veszélyes volt brit útlevéllel, de származása is kockázati tényező volt. A tengeri út – az egyetlen reális lehetőség a Földközi-tengeren és Lisszabonon át vezetett – hosszúnak és kiszámíthatatlannak tűnhetett egy 70 éves hölgy számára. 1939. szeptember 1. után a hadviselés kiterjedt a tengerekre is. A menekülés könnyítésére megszerzett brit útlevél tehát ekkor már inkább nehezítette az emigrációt. Maradásával viszont szembe kellett néznie azzal, hogy a Harmadik Birodalom felé sodródó országban brit polgárként – bár Magyarország és Nagy-Britannia között ekkor még nem volt hadiállapot – egyre kevésbé lesz biztonságban.

Az 1939. augusztusi megbízásokat 1940 január 7-én vonta vissza. Nem ismert, hogy mi történt az eltelt közel 5 hónapban. Nagy valószínűséggel Magyarországon volt és várta a kedvező alkalmat a távozásra. Talán beletörődött, hogy a nemzetközi körülmények miatt nem tud biztonságosan Angliába távozni. Az ezt követő hónapokról sem sok információ maradt. Egy ilyen, hogy a Vöröskereszt központi választmányának tagjaként – a pozíciót ekkor még viselte - februárban 5000 pengőt adományozott a finn Vöröskeresztnek, amit egy követségi tanácsos adott át a követnek. (Függetlenség, 1940. február 18.)

1940. május 29-én azonban a bárónő ismét kinyilvánította korábbi elhatározásait. Szintén Lázár királyi főjegyző hivatalában és ugyanazokat a személyeket bízta meg vagyona kezelésével, illetve jogi ügyeinek képviselésével, akiket korábban. (BFL VII.179. 366/1940) A dátum arra utal, hogy a döntés az emigráció előtti utolsó pillanatban történt. Ugyanis 4 nappal később, június 2-án Genovában felszállt a New Yorkba induló SS Manhattan óceánjáróra. Az olasz kikötővárost minden bizonnyal, vonattal a Budapest–Trieszt útvonalon át érte el.

A MANHATTAN ÓCEÁNJÁRÓN MANHATTANBE (1940)

1940 májusában Wodehouse Margit bárónő Angliába nem tudott távozni. A kontinens nagy része német uralom alatt állt, az európai civilizáció helyzetbe kilátástalannak tűnt. Dánia és Norvégia már náci uralom alatt állt, május 10-én megindultak a Benelux-államok ellen is. Május 13-án a német páncélosok áttörték a frontot Sedannál, ami a katonai összeomlás kezdete volt Franciaország számára. Hollandia május 14-én, Belgium 28-án kapitulált. Churchill miniszterelnökségével, illetve nevezetes május 13-diki beszédével világossá vált, hogy Anglia kész a totális háborúra Németországgal szemben. Ebben a helyzetben teljesen logikus lépés volt a minél gyorsabb emigráció és célpontként – ahogy sokak számára ekkoriban – az Egyesült Államok. Egyetlen útvonal állt a rendelkezésre, az ekkor még független Jugoszlávián, illetve a Franciaország és Anglia ellen még nem hadban álló Olaszországon át elérni Amerikát. Pénze volt, az emigrálók nagy száma miatt megdrágult, akár egy havi magyar fizetésének is megfelelő árú hajójegyre, illetve az utazás egyéb költségeire. A jegyét dollárért, Budapesten is meg tudta vásárolni, hiszen a United States Lines társaságnak – több más nemzetközi vállalkozáshoz hasonlóan – volt irodája a fővárosban (VIII. kerület Fiumei út 3.). A társaság ismert volt, hirdetései megjelentek a magyar lapokban. Az egyik ilyen szerint, például, magyar személyzettel is rendelkezett. Egy másik pedig azzal vonzotta a gyakran félelmekkel teli utazókat, hogy: „Mihelyt a hajóra lép, Amerikában van”. Az SS Manhattan ekkoriban kéthetente tette meg az utat Genova és New York között.

A belépés körülményeinek feltárásában nagy segítséget ad a USA Munkaügyi Minisztérium Bevándorlási és Honosítási Szolgálat (Department of Labor Immigration and Naturalization Service) által felvett nyilvántartás. (Immigration Records, 1940) Az kétségtelen, nagy bátorságra vallott közel 70 évesen nekivágni az összességében majd kéthetes, bizonytalanságokkal teli útnak. Az, hogy egészségügyileg alkalmas volt az utazásra, alátámasztja a belépési okmány, melyben mentális és fizikai állapotát a hatóság jónak ítélte meg. Minden bizonnyal egyedül utazott, bár a Manhattan utaslistáján feltűnik Hatvany-Deutsch Lili (1890–1968) neve. Lili nagynénje, Hatvany-

Deutsch Janka a bárónő sógornője volt, azaz fivérének, Herzog Mór Lipótnak a felesége. Lipóttal és általában a Herzog rokonsággal azonban volt jó a kapcsolata a bárónőnek. Így volt ez a későbbiekben is, a később az USA-ba emigrált Herzogokkal sem tartotta a kapcsolatot. (Robert Palffy közlése alapján) Lili a korszak budapesti társasági életének divatikonja volt, szerzője a Színházi Élet társasági lapnak, ami néha írt Orosdynéről. 1937 óta az USA-ban élt lányával, ahol a Metro-Goldwyn-Mayer forgatókönyvírójaként dolgozott, és voltak bemutatói a Broadwayen.

Gyakran látogatott haza, bár a zsidótörvények őt is érintették. Lili és a bárónő. a távoli rokonság miatt, szinte biztosan ismerték egymást, de a tudatos egyidejű utazásra nincs bizonyíték, bár nem is teljesen kizárt. A két hölgyet egy valami azért összekötötte, a korszak feministái közé tartoztak, ha más-más ideológiai háttérrel is.

Az SS Manhattan egy igen elegáns óceánjáró volt. 1932-ben készült el, ez volt az első nagyméretű hajó, amelyet az Amerikai Egyesült Államokban építettek 1905 óta. A majd 215 méter hosszú hajó 9 fedélzettel rendelkezett, köztük napozó- és sétafedélzetekkel. 1239 utas szállítására tervezték 582 kabin-, 461 turista- és 196 harmadosztályú szobával. A hajón volt szalon, könyvtár, pálmakert, táncter, úszómedence és edzőterem, de imahelyiség is. (Pacific Marine Review, 1932). Történelme is gazdag 1936-ban például ez szállította a közel 300 fős amerikai csapatot a berlini olimpiára. 1939-ben pedig az ún. „Kindertransport” keretében 88 kísérő nélküli zsidó gyermeket vitt Southamptonba. 1939 decemberében a semlegességi törvény alapján leállt az utazás a német kikötőkbe, a Manhattan ezután New York és Genova között teljesített szolgálatot. Június 2-án, amikor a bárónő felszállt a fedélzetre, az utolsó útjára indult ezen az útvonalon. (Ezt a hazai lapok is megírták, igaz a bárónő már nem olvashatta.)

A Manhattan 1887 emberrel vágott neki az Atlanti-óceánnak. A kabinokban 715 fő, a harmadosztályon 1172 fő utazott, akikből 1086 volt amerikai állampolgár. Ez azért figyelemre méltó, mert – ahogy fentebb említésre került – ennél kisebb létszámra tervezték. Ez utóbbi tekinthető névleges, békeidős kapacitásának, ami a kabinos és komfortos elhelyezést jelentette. A személyzet pedig további 450–500 főt jelentett. A menekültek okozta túlterhelést azonban ekkoriban a ha-

tóságok gyakran engedélyeztek. Az utasok, köztük a bárónő, a közel 9 napos hajóút során tehát nem csak a pazar körülményekkel, hanem tumultussal, például a közösségi terekben elhelyezett fekvőhellyel, így a háborús légkörrel is találkoztak.

A bárónő június 10-én, a budapesti USA követségen megszerzett turista vízummal – kiállításának pontos dátuma nem ismert – lépett New Yorkban a szárazföldre. A turista vízum egy teljesen racionális választás volt. Bevándorlásra az akkori szigorú amerikai szabályok alapján egyébként sem lett volna esélye. Ezt amúgy sem a brit állampolgársága, hanem születésének országa alapján bírálták volna el, ami csak rontotta az esélyeit. A turista vízum hátránya az volt, hogy meghatározott időtávra szólt. Így a későbbiekben a legális és tartós tartózkodást lehetővé tevő dokumentumokat kellett beszereznie. A bárónő a partra szállás során azt jelezte, hogy 3 hónapig szándékozik az USA-ban maradni és nem akar állampolgár lenni.

Brit polgárként valószínű, hogy a beléptetési eljárás a New York-i kikötő egyik terminálján vagy már közvetlenül a hajón megtörtént. A hatóságok a bevándorlási dokumentumokat szóbeli kikérdezés alapján vették fel, akikben a brit útlevél és a turista vízum együttesen bizalmat kelthettek és a gyakorlat alapján könnyedén megadhatták a belépési engedélyt, ezzel együtt az ideiglenes tartózkodási engedélyt. Ez általában 3–6 hónapra szólt. A belépési dokumentumra a későbbiekben rákerült egy bejegyzés, ami arra utal, hogy a bárónő 1941. február 10-án újabb tartózkodási engedélyt kapott. A belépés során ki kellett tölteni az ún. AR-2 (Alien Registration) nevű nyomtatványt. Ez volt az első nyilvántartás, melybe egy idegennek be kellett jelentkeznie. Megkapta az ún. regisztrációs számot (A4973407) is.

Értesítési címként férjét, Raymond Wodehouse Fox ezredes nevét adta meg, magyarországi tartózkodással. Ám az nehezen hihető, hogy az akkori viszonyok közepette, az egykor a brit haderőben szolgáló idős tiszt egyedül tartózkodott az országban. A feltehető „fűllentés” azt a célt szolgálhatta, hogy erősítse az amerikai hatóságok szemében a hazatérési szándékot. A dokumentumban nem szerepel végzettség, foglalkozás, ami azt valószínűsíti, hogy a más forrásokban a külföldi tanulmányokra tett utalás (Lengyel et al, 1931), nem jelenti azt, hogy a bárónő valamilyen végzettséget, illetve diplomát

szerzett. Nyelvtudásként csak az angol lett feltüntetve, holott németül, franciául és olaszul is beszélt. Születési, illetve utolsó tartózkodási helyként Budapest és Magyarország került a dokumentumra. A hajójegyét maga fizette és rendelkezett minimum 50 dollár készpénzzel. Ez az összeg volt az, ami a gyakorlat szerint igazolta, hogy a beutazó képes önmagát ellátni.

Életkorként 65 év szerepelt, ami biztosan valótlan adat, hiszen 1871-ben született. 1939-es második házassága után folyamatosan az 1875-ös születési dátumot használta. Ennek oka feltételezésem szerint Wodehouse Fox ezredes fiatalabb kora volt (1873-ban született), így a házasság ne keltse a gyanút a brit hatóságokban, hogy a frigy célja igazából az állampolgárság. A személyleírás világos haját (talán ősz) és kék szemet említ. Magassága 5 láb 6 incs volt, ami kb. 168 centi magasnak felel meg. Egy későbbi, 1948-as dokumentum már csak 4 incset említett. Ezek azért érdekes adatok, mert az egyetlen ismert személyleírások a bárónőről.

Utazási célként New Yorkot jelölte meg. Emellett minden beutazónak célszerű volt említeni egy olyan személyt, akihez az utazás történt. Itt „Father-Baron Kornye” neve jelenik meg. Hogy ő ki, az sajnos nem ismert. Lehetett akár egy fiktív személy is, bár ez kockázatos lett volna. Hamis adatszolgáltatás esetén a belépését megtagadhatta a hatóság vagy a későbbiekben kiutasíthatta az illetőt. Sokkal valószínűbb, hogy a New York 244 East 72 St cím alatti személy, egy papot takar. A katolikus hithez kötődését tekintve, elképzelhető, hogy a Wodehouse Fox Margit bárónő az egyháztól kapott segítséget New Yorkban.

Az SS Manhattan a menekülést hozta a bárónőnek, amely név aztán élete végéig elkísérte, a hasonló nevű kerületében élte le további életét. Szerencsésnek mondható emigrációjának időpontja is. Azon a napon, amikor a hajó New Yorkba érkezett, Olaszország hadat üzent Franciaországnak és Nagy-Britanniának. A brit Royal Air Force pedig, másnap június 11-én éjszaka végrehajtotta első támadását Genova ellen. A Manhattan pedig nem hajózott többé a városba.

PÁLFFY JÚLIA ELHAGYJA MAGYARORSZÁGOT (1941)

Pálffy (leánykori nevén Orosdy) Júlia 1940-ben nem tartott anyjával. Magyaráztként két lehetőség is kínálkozik, vagy – bízva a felsőházi tag férje kapcsolataiban – nem is akart kivándorolni, vagy anya és lány utazásaiban egy előre eltervezett emigráció története rejlik. Azaz a brit útlevéllel és ezáltal jó feltételekkel bíró nagymama előre ment, hogy előkészítse lánya és unokája kivándorlását is. Júliát a 2. zsidótörvény következtében – édesanyjánál némileg kedvezőbb helyzetű – ún. „teljes jogú nem zsidó” lett. A harmadik zsidótörvényről szóló hírek lehetettek azok, amelyek az kivándorlást kikényszerítették. 1940 októberében már a katolikus püspöki kar foglalkozott egy készülő, házassági tilalmakat tartalmazó törvény tervével. 1941 elejétől a korabeli sajtóban is több utalás történt erre, áprilistól pedig már konkrét kormányzati előkészítésről írtak. Férje révén valószínűleg pontos információi lehettek arról, milyen törvény van készülóban a háttérben. Az USA-ban lévő anya és lánya a kapcsolatot telefonon is tudták tartani, bár a legegyszerűbb a távirat volt, mely pár napon belül elért a címzetthez. Ennek kockázata az volt, hogy a magyar hatóság ellenőrizhette.

Júlia 1941 február 28-án Budapesten váltotta ki turistavízumát, majd indult útnak alig tíz esztendőes Rudolf fiával márciusban. Egyetlen irány volt az utazásra, elérni Lisszabont, melyen keresztül a menekülők az atlanti útvonalon át az USA-ba juthattak. Az nem ismert, hogy a portugál fővárosig miként jutott el. A legvalószínűbb, hogy Olaszországon, a Vichy-Franciaországon és Spanyolországon át szárazföldi útvonalon. Ember Nándor zongoraművész – aki a lapokban és nyilvános előadásokon – számolt be 8 napig tartó utazásáról Budapest és Lisszabon között, például a következő utat járta be 1941-ben. Jugoszlávián (Postojnán), Észak-Olaszországon keresztül jutott el Marseille-ig, majd a Barcelona–Madrid útvonalon a portugál fővárosig. Az utazás tele volt bizonytalanságokkal, egyrészt az időjárás, másrészt a sok átszállás miatt. Például, ha valamely útszakaszt repülőn akarta az utas megtenni, lehet, hogy az időjárási viszonyok miatt nem indult el. Gyakori volt az is, hogy a csatlakozó vonatok, nem várták meg egymást. A genovai átutazást például az veszélyeztette, hogy

az angolok bombázhatták a várost. Külön gondot jelenthetett, hogy a menekülők miatt, a járatok nagy zsúfoltsággal közlekedtek, így jó előre gondoskodni kellett a jegyekről. (8 Órai Ujság. 1941. február 20.) Ezekkel a viszonyokkal Júliának is számolnia kellett. Valószínű, az út nagy részét vonattal tette meg, tekintettel arra, hogy az 1941 március 1-től érvényes MALERT menetrend szerint sem Olaszországba, sem Svájcba nem jártak menetrendszerinti repülőgépek Magyarországról.

Júlia és fia március 17-én szálltak fel a Siboney nevű hajóra, mely Bermudán keresztül 10 nap után, 27-én érkezett meg New Yorkba. A manifesztum alapján (Immigration Records, 1941.) 6 hétre tervezte a tartózkodást, majd vissza kívánt térni hazájába. Ez minden bizonynyal nem volt igaz. Érkezési céljának édesanyját, Wodehouse Margitot jelölte meg, címeként a Sulgrave Park Avenu-t New Yorkban. Ez arra utal, hogy ekkor biztos státusza volt a bárónőnek az USA-ban. Júlia nyelvtudásaként, ahogy kisfia esetében is, a magyar mellett az angolt és a franciát adta meg – a németet inkább titkolták. A jegyekért önmaga fizetett és rendelkezett minimálisan 50 dollárral a megélhetéshez. A bárónő, illetve a lánya utazását tanúsító hivatalos dokumentumokon látható bejegyzések alapján 1941 októberében a hatóságok ellenőrizhették az USA-ban tartózkodásuk jogszerűségét. Talán a hosszabbítást intézhették, ezért kerültek a hivatal elé a dokumentumok.

AZ EMIGRÁCIÓ ÉVEI (1941–1957)

A család emigrációs éveiről nem sok információ maradt. Életüket New Yorkban élték. Érdekes, hogy az 1941-es budapesti házösszeírás a tulajdonos, azaz a bárónő tartózkodási helyeként Floridát jelölte meg.

Wodehouse Margit 1941 augusztus végén levelet intézett az Amerikai Egyesült Államok Munkaügyi Minisztériumának Gyermekügyi Hivatalához (US Department of Labor Children's Bureau). Ezt augusztus 25-én iktattak, majd szeptember 2-án, nyolc napon belül meg is született a válasz. Ennek tartalma nem ismert, minden bizonnyal a kis Rudolf valamilyen ügyét intézhették. A hivatal gyorsaság prioritásos ügykezelésre utal, talán egy idegenrendészeti eljáráshoz kérték

a hivatal segítségét. (National Archiv Catalog, 1941) A dokumentumból kiderül, hogy 1941 nyarán a bárónő – valószínűleg lányával és unokájával együtt – a Stanhope épületében lakott, New Yorkban, az Ötödik sugárút és a 81. utca sarkán, közvetlenül a Metropolitan Művészeti Múzeummal és a Central Parkkal szemben. Az előkelő, ún. apartman hotel, kimondottan gazdag vendégek igényeire épült, akik hónapokra vagy évekre béreltek itt lakosztályt. A szolgáltatás teljes szállodai kényelmet biztosított. A bérlők saját több szobás lakrészekkel – gyakran kis konyhával, étkezővel – rendelkeztek, nem kellett külön személyzetet tartaniuk, mert a hotel biztosította a teljes kiszolgálást, például a takarítást, portaszolgálatot és éttermi szolgáltatást is. Az épület szerkezete, tágas terei és hangulata egy privát rezidenciára emlékeztetett. A Stanhope divatos helyiségeivel és éttermeivel New York társasági életének is ismert része volt. A város egyébként is a világháború alatt az európai zsidó és arisztokrata, illetve vagyonos menekültek egyik fő célpontja lett, közülük többen laktak éppen a Stanhope-ban. A három fős család az emigráció kezdeti időszakában tehát nem élhetett rossz körülmények között. Ez a későbbiekben változhatott, amire az utal, hogy Júlia később franca nyelvet oktatott a megélhetésért. (Robert Palffy alapján)

A bárónő ügyintézése arra is enged következtetni, hogy kora ellenére aktív szerepet játszott a család ügyeinek intézésében. Talán brit állampolgársága és biztos nyelvtudása segített ebben. Ugyanis kevésbé volt kockázatos ügyfél a Children's Bureau szemében, mint lánya, aki egy háborús ország állampolgára volt.

Ahogy fentebb már említettem, a tartózkodás jogi alapja sokáig gondoz okozhatott a család számára. Erre az utal, hogy 1943-ban átutaztak Kanadába, február 25-én pedig vissza az USA-ba. Ez a „státusztechnikai” határátlépés gyakori megoldás volt azok esetében, akik csak bizonytalan tartózkodási engedéllyel rendelkeztek, ezért a hatóságok vizsgálatainak voltak kitéve. A bárónő számára Kanada kézenfekvő megoldásként adódott, hiszen a Brit Nemzetközösség tagja volt. A visszatéréssel, illetve az ekkor kapott tartózkodási engedéllyel pedig újabb időszakra stabilizálhatták helyzetüket az USA-ban. Júlia és az unoka kísérték a bárónőt az útján. Ezen szerepüket indokolhatta, hogy a belépési dokumentumra rákerült, hogy az idős bárónő

szenilis. (St Alban District Manifest Records, 1943) Ennek ellenére öt évvel később egyedül utazott Angliába, New Yorkba Southamptonba. 1943. június 15-én aztán a korábbi Kanadából történt belépésre hivatkozva Wodehouse Margit állampolgársági szándéknyilatkozatot tett. (Declaration of Intention, 1943). Állampolgárságot azonban egészen bizonyosan nem szerzett 1948-ig. Ebben az évben január és március közt Angliában tartózkodott, és egy olyan visszatérési engedéllyel utazott vissza, amely az állampolgárság hiányára utal. Talán férjét látogatta meg, aki még ebben az évben, 1948. augusztusban elhunyt. (Robert Palffy közlése viszont arra is utal, hogy az alezredes gyakran tartózkodhatott a bárónőnél.) Nincs nyoma annak, hogy Wodehouse Margit visszatért volna Magyarországra, ami brit állampolgárként, és a fokozódó hidegháborús hangulatban érthető is. 1946-ban ugyan megpróbált kártérítést igényelni megsemmisült javaira (Damjanich utcai palota, pilisszántói kastély), de ennek pontos sorsa nem ismert. Javait egészen biztos nem kapta vissza.

1946-ban és 1947-ben is megfordult az Atlanti-óceán parti Newportban, ahol a neves La Forge-ban vagy az ahhoz kapcsolódó vendégházak valamelyikében tölthette az idejét. Az Aquidneck Island-en lévő hely ezen része a felsőosztályhoz tartozó korabeli elit kedvelt találkozóhelye és nyári üdülőhelye volt. A látogatások nem voltak véletlenek, 10-20 mérföldnyire van a Portsmouth Priory, ahol Pálffy Rudolf tanult. (Newport Mercury and Weekly News, 1946. április 26. 3., és 1947. május 16. 3.) Ezt a középiskolát és az internátust angol bencések alapították, közép- illetve felsőosztálybeli, főleg a brit kötődéssel bíró katolikus családok taníttatták itt gyermekeiket.

A bárónő utolsó évei (egyelőre) nem ismertek. 1957. október 15-én hunyt el New Yorkban, katolikus szertartás szerint helyezték végső nyugalomra (Robert Palffy közlése alapján).

IRODALOMJEGYZÉK

- A nemzeti függetlenséget nem a Habsburgok fenyegetik! *Nemzeti Újság*, 1937. augusztus 17. 5.
- „Roving Baroness”. *Liverpool Daily Post*, 1939. február 20.
- A szécsényi gyűlés. *Pesti Napló*. 1937. november 16. 4.
- Adomány a finn Vöröskeresztnek. *Függetlenség*, 1940. február 18. 9.
- Bizalmas Értesítések. MTI, 1935. október 1. https://library.hungaricana.hu/hu/view/BizalmasErtesitesek_1935_07_12/?pg=169&layout=s [Letöltve: 2024. 12. 12.]
- Csiky János dr. vitéz (év nélkül). *A II. zsidótörvény és összes végrehajtási utasításai teljes szöveggel és magyarázatokkal*. Budapest, Jogi Hírlap.
- Declaration of Intention, Wodehouse Fox Margit (1943). State of New York. Southern District of New York. No. 542099. (másolat)
- Dickie J. Alexander (szerk. 1932). *Pacific Marine Review*. 1932. április. <https://archive.org/details/pacificmarinerev2932paci/page/n35/mode/1up?q=Manhattan> [Letöltve: 2026. április 1.]
- Don, Jehuda (2006.) *A magyarországi zsidóság társadalom- és gazdaságtörténete a 19-20. században 1938–1944*. Budapest, MTA Judaisztikai Kutatóközpont - Élet és Irodalom https://real-eod.mtak.hu/19176/1/hungaria_judaica_18.pdf [Letöltve: 2026. 04. 01.]
- Engelberth István (2024). Egy arisztokrata hölgy küzdelmei a Horthy-kori választásokon. Orosdy Fülöpné a szécsényi választókerületben (1931–1935) In: *Múltunk*, 69 (3), 49–81.
- Esty Miklós pápai világi kamarás hagyatéka (1973). 2. doboz, Naplók, feljegyzések / 2.1. Visszaemlékezések. <https://www.szaktars.hu/szentistvantarsulat/view/esty-miklos-esty-miklos-papai-vilagi-kamaras-hagyateka-2-doboz-naplo-feljegyzesek-1973/?pg=0&layout=s> [Letöltve: 2025. 06. 11.]
- Heves viták közben, gyorsított ütemben folyik a zsidójavaslat részletes tárgyalása. *Kis Újság*, 1939. március 22. 4. <https://catalog.archives.gov/id/503999312?objectPage=1731> [letöltve: 2025. december 12.]
- Immigration Records Jun 8, 1940–Jun 11, 1940. New York City, New York, United States records, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-G5ND-S4NL?view=index>: Dec 20, 2024),

- image 307 and 308 of 649; United States. National Archives and Records Administration. (Adatok forrása: USA Munkaügyi Minisztérium, Bevándorlási és Honosítási Szolgálat. 1940) [Letöltve: 2026. 05. 02.]
- Immigration Records March 24, 1941–27. March 1941, New York City, New York, United States records, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-95N1-72N?view=index&lang=hu&groupId=>, image 477 and 488 of 649; United States. National Archives and Records Administration. (Adatok forrása: USA Munkaügyi Minisztérium, Bevándorlási és Honosítási Szolgálat. 1941.) [Letöltve: 2026. 05. 02.]
- In Social Circles. In: *Newport Mercury and Weekly News*, 1946. április 26. 3.,
- In Social Circles. In: *Newport Mercury and Weekly News*, 1947. május 16. 3.
- Kempelen Béla (1937). *Magyarországi zsidó és zsidó eredetű családok*. Budapest, saját kiadás.
- Kovács Tamás (2009). A Belügyminisztérium rendészeti és karhatalmi feladatai 1920-1944. között. In: Gaál Gyula. *Tanulmányok „A rendészet kultúrája - kulturált rendészet” című tudományos konferenciáról*. (pp. 151-161.) Pécs, MHTT.
- Közjegyzői okirat. Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban BFL) HU BFL VII.207 Haller Károly közjegyző iratai (1926-1950) 23. kisdoboz, 94/1939. Budapest, 1939. január 20.
- Közjegyzői okirat. HU BFL VII.179 Lázár Ferenc közjegyző iratai (1919-1949) 44. kisdoboz. 716/1939. Budapest, 1939. augusztus 25.
- Közjegyzői okirat. HU BFL VII.179. Lázár Ferenc közjegyző iratai (1919-1949) 44. kisdoboz. 715/1939. Budapest, 1939. augusztus 25.
- Közjegyzői okirat. HU BFL VII.179. Lázár Ferenc közjegyző iratai (1919-1949) 45. kisdoboz. 365/1940. 1940. Budapest, 1940. május 29.
- Közjegyzői okirat. HU BFL VII.179. Lázár Ferenc közjegyző iratai (1919-1949) 45. kisdoboz. 366/1940. 1940. Budapest, 1940. május 29.

- Lengyel László–Vidor Gyula (szerk. 1931). *Magyar országgyűlési almanach 1931–1936*. Budapest, Globus Nyomdai Rt.
- Lugosi András (2010). „Sztalin főhercege” Kohn báró vacsorái a Falk Miksa utcában a fajgyalázási törvény idején. In: Kenyeres István (főszerk.) *FONS. (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)* 17 (4) (pp. 527-576.) Budapest, Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, https://real-j.mtak.hu/19507/4/Fons_2010_17_4_.pdf [Letöltve: 2026. 03. 25.]
- Ma 100.000 vendég érkezett a világ minden részéből az Eucharisztikus Kongresszus megnyitására. *Az Est*, 1938. május 26. 3.
- Marriage certificate Margit Boi-Orosdy, Raymond W. Fox. Certified copy an entry of marriage. General Register Office. London, Paddington, 2025. december 19. App. Number: 17304348-1. (másolat)
- Megnyitották a Szent István évet, *Az Ujság*, 1938. június 26. 5.
- Mózessy Gergely (szerk. 2022). *Griger Miklós feljegyzései. Források a Székesfehérvári Egyházmegye Történetéből* 5. Székesfehérvár, Püspöki és Székeskáptalani Levéltár
- National Archiv Catalog. (1941.) Records of the Children’s Bureau, 1908–2003. USA, File Record Card. 1731. <https://catalog.archives.gov/id/503999312?objectPage=1731> [Letöltve: 2026. 05. 02.]
- Nem maradt politikai végrendelet Gömbös Gyula után. *Kis Ujság*, 1936. október 8. 3.
- St Alban District Manifest Records. (1943.) Department of Justice Immigration and Naturalization Service. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-9981-H9QL-N?view=index&lang=hu> [Letöltve: 2025. 05. 25.]
- Tiszabő nagyközség iratai 1904-1950. Nyilvántartás az ideiglenesen itt tartózkodó külföldiekről 1925-1945. Magyar Nemzeti Levéltár, Jász-Nagykun Szolnok Megyei Levéltára HU MNL JNSZML. V.637. 52. csomó
- Utazás 1941-ben Budapestről Lisszabonba és vissza. 8 *Órai Ujság*. 1941. február 20. 2.

MAGYARORSZÁG KELETI NYITÁSA ÉS ANNAK KÜLPOLITIKAI NARRATÍVÁI ORBÁN VIKTOR TUSVÁNYOSI BESZÉDEIBEN

Keresztes Szabolcs-Roland

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Kar,
szabolcskeresztes67@gmail.com

ABSZTRAKT

A kutatás Magyarország keleti nyitás politikáját elemzi Orbán Viktor 2010–2025 közötti tusványosi beszédei tükrében. A vizsgálat fókuszában a 2014-es év áll, amely mérföldkő a magyar külpolitikai narratíva irányváltásában, ahol a nyugati orientációt keleti partnerségek váltották fel. A téma időszerűségét az orosz–ukrán háború és a több éves EU-val szembeni stratégiai feszültségek adják. A munka elsődleges célja a külpolitikai irányváltás (foreign policy change) diszkurzív és gyakorlati szintű feltárása, ahol a beszédek stratégiai útmutatóként vannak kezelve. A kutatás választ keres a külpolitikát alakító belső és külső tényezőkre, az EU- és Oroszország-retorika változásaira, valamint a kisállami mozgástér alakulására a 21. századi világrendben. A módszertan kvalitatív narratívaelemzést és kvantitatív kulcsszógyakorisági vizsgálatot ötvöz a kulcsfontosságú fogalmak mentén. A munka bemutatja, miként próbál az ország „híd” szerepet betölteni Kelet és Nyugat között az átalakuló globális rendben. A kutatás igazolja, hogy a korábbi integrációs célokat egy szuverenitásközpontú, a konnektivitásra épülő nemzetközi identitás váltotta fel a vizsgált időszakban, amellyel Magyarország sajátos mozgásteret próbál kialakítani a globális szintén.

Kulcsszavak: keleti nyitás, magyar külpolitika, Orbán Viktor, Tusványos, Hermann-modell, illiberális állam

ABSTRACT

This study analyzes Hungary's policy of opening up to the East through the lens of Viktor Orbán's speeches at Bálványos Summer University and Student Camp (Tusványos) between 2010 and 2025. The study focuses on the year 2014, a milestone in the shift of Hungary's foreign policy narrative, when a Western orientation was replaced by Eastern partnerships. The relevance of the topic stems from the Russia–Ukraine war and the strategic tensions with the EU that have persisted for several years. The primary aim of this work is to explore foreign policy change at both the discursive and practical levels, treating the speeches as strategic guides. The research seeks to identify the internal and external factors shaping foreign policy, changes in EU and Russian rhetoric, and the evolving scope of action for small states within the 21st-century world order. The methodology combines qualitative narrative analysis with quantitative keyword frequency analysis based on key concepts. The study demonstrates how the country seeks to play a “bridge” role between East and West in the evolving global order. The research confirms that, during the period under examination, earlier integration goals were replaced by a sovereignty-centered international identity built on connectivity, through which Hungary seeks to carve out a unique space for itself on the global stage.

Keywords: Eastern Opening, Hungarian foreign policy, Viktor Orbán, Tusványos, Hermann model, illiberal state

BEVEZETŐ

„Ami Magyarországon ma történik, értelmezhető úgy, hogy a mindenkori politikai vezetés ma arra tett kísérletet, hogy az emberek személyes munkája és érdeke, amelyet el kell ismerni, a közösség, a nemzet életével szoros összefüggésben álljon, a kapcsolat megmaradjon, és ez a kapcsolat erősödjön. Vagyis a magyar nemzet nem egyének pusztá halmaza, hanem egy közösség, amelyet szervezni, erősíteni, sőt építeni kell. Ilyen értelem-

ben tehát az az új állam, amit Magyarországon építünk, illiberális állam, nem liberális állam” (Orbán, 2014). Ez a kijelentés nem csupán belpolitikai változást tanúsító megállapítás volt, hanem a külpolitikai irányváltásra adott narratíva, amely azóta is meghatározza az állam mozgásterét a nemzetközi kapcsolatokban. Az „illiberális” fogalom nem a demokrácia elutasítását takarja, hanem a liberális államszervezés átértékelését.

Jelen kutatás célja, hogy tudományos megállapításaival gazdagítsa a magyar tudományos diskurzust azzal, hogy egy átfogó képet mutat Magyarország külpolitikájának és ez ebből eredő retorikáknak változásáról 2010-től 2024-ig. A kutatás központi kérdése az, hogy Orbán Viktor Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban (későbbiekben Tusványos) elmondott beszédeiben azonosított retorikai elemek, tükrözik-e a Hermann-modell szerinti stratégiai irányváltást vagy csupán az évenkénti válságokra adott reakciókat mutatják.

A kutatás ezen narratívák azonosítására és kategorizálására a külpolitikai változás-elméletének keretrendszerét használja fel. Ugyanakkor választ kapunk az alábbi kutatási kérdésekre is:

1. Hogyan tükrözi Magyarország keleti nyitás politikája az ország külpolitikai irányváltását 2010 és 2025 között, figyelembe véve Oroszország szerepét?
2. Milyen változások figyelhetők meg Orbán Viktor tusványosi beszédeiben a keleti nyitás kapcsán ebben az időszakban?
3. Milyen tendenciák és változások jellemzik az Európai Unió és Magyarország közötti kapcsolatokat?

A kutatás aktualitását az bizonyítja, hogy Magyarország külpolitikája a második Orbán-kormánytól kezdődően, majd ténylegesen a harmadik kormányzati időszaktól a keleti nyitás, a gazdasági semlegesség, a különutas politika retorikái ellentétbe kerültek a nyugati szövetségi rendszerével, elveivel.

A KÜLPOLITIKAI VÁLTOZÁS ELMÉLETE

A modell Charles F. Hermann, a Foreign Policy Analysis politológusának elmélete. Ennek alapján a külpolitikai változás egy olyan folyamat, amelynek során egy kormányzat megváltoztatja a külső sze-

replőkre irányuló cselekvési programját. A fogalom az önkorrekciós változásokra fókuszál. Tehát azokra az esetekre, amikor egy már hivatalban lévő kormány felismeri az állam jelenlegi politikai irányvonalának alkalmatlanságát vagy elégtelenségét. Ennek mentén dönt a politikai kurzus megváltoztatásáról. (Hermann, 1990) Ez a változás a nemzetközi kapcsolatokban az állam nevében eljárók tudatos stratégiai javítása. Ennek célja a saját gazdasági és geopolitikai haszonszerzés az átalakuló globális politikai kapcsolatokban.

Hermann, a külpolitikai változásoknak négy fokozatát különbözteti meg, amelyek a változás mértékét és mélységét jelentik. Az első, a kiigazítási változások (Adjustment Changes), a második fokozat a programváltozások (Program Changes), a harmadik fokozat a probléma/cél változások (Problem/Goal Changes) szintje, a negyedik és egyben leszélsőségesebb szint a nemzetközi irányváltás (International Orientation Change). Ennek jelentése az, hogy egy adott állam világpolitikában betöltött szerepének, szövetségi viszonyrendszerének és egész irányultságának átrendeződése megtörténik.

A jelentős külpolitikai irányváltás átrendeződés (major foreign policy redirection) kategóriájába a fenti lista utolsó három eleme tartozik. A jelentős változásokat négy fő tényező, úgynevezett „változási ágens” (change agent) idézheti elő. Az első a vezetőközpontú (leader driven), amikor egy elszánt és megfelelő belpolitikai felhatalmazásból fakadó hatalommal rendelkező politikai vezető (gyakran az államfő) saját meglátása alapján kényszeríti ki a külpolitika átirányítását a saját államapparátustól. Ehhez a vezetőnek rendelkeznie kell nagymértékű hatalommal és erőforrással. A második eszköz a bürokratikus érdekérvényesítés (bureaucratic advocacy), amikor a kormányzaton belül levő befolyásos politikai csoport felismeri a rossz irányt vagy kudarcot, és lépéseket tesz, hogy elérje a felsővezetésnél bürokratikus módon az általuk preferált új irányvonal elfogadását. A harmadik tényező a belső szerkezetátalakítás (domestic restructuring), amikor a rezsimet legitimáló hazai befolyásos és nagy tőkével rendelkező elit hatalmi viszonyai és nézetei megváltoznak, így irányváltást akarnak elérni. Az utolsó tényező a külső sokkhatás (external shock), amely jól látható és nagy hatású nemzetközi események bekövetkezése, amelyeket nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ezek kikényszerítik a kormányt a cselekvésre. (Hermann, 1990: 5)

A foreign policy change keretrendszer alapján kijelenthető, hogy 2010–2026 közötti időszakban a programváltáson át eljutottunk a nemzetközi irányváltáshoz. A kormány leépítette a fékeket és ellensúlyokat. (Sata, 2023) Az alábbi gondolat kihangsúlyozza a változás igényét: „Azt az ő világukat, az ő országukat akarjuk fölépíteni a spekulánsok eddigi húsz sikeres évével szemben.” (Orbán, 2010) Idővel újrafogalmazta az ország nemzetközi szerepét az illiberális állam meghirdetésével majd a gazdasági semlegességgel, illetve a különutas stratégiával.

A külpolitikai átrendeződés kapcsán beemelendő Hettyey András „de-európaizáció” fogalma. Ennek jelentése az európai normáktól való rendszerszintű eltávolodás. Jelen esetben a külpolitikai átrendeződés célja nem az Európai Unió elhagyása, hanem az európai külpolitika „hungarizálása”. (Hettyey, 2020) Ennek értelmében Magyarország megpróbálta az EU döntéshozatalát és prioritásait a saját érdekeihez és világképéhez igazítani. Erre példa a normatív, emberi jogi fókusz csökkentése, vagy a nemzeti kisebbségek ügyének európai szintre emelése. (Hettyey, 2020) Ezt igazolja a Fidesz Facebook-oldalán megfogalmazott cél: *„Én befelé szeretnék menni, és előbb-utóbb azt szeretném, ha úgy nézne ki Brüsszel, meg az egész Európa, mint mi vagy ha nem is [...] akkor megfontolja, hogy mit tud átvenni a modellből amit felépítettünk.”* (Orbán, 2023) Hettyey úgy nevezi meg a magyar külpolitikát, hogy a retorika szintjén „anti-normatív”. Ez azt jelentette, hogy nyitott és autonóm szereplőként határozza meg önmagát és elutasítja, hogy mások diktálják számára a helyes irányt. (Hettyey, 2020)

Ez a folyamat azért stratégiai irányváltás, mert a korábbi, érték-alapú nyugati integrációt egy szuverenitásközpontú politizálás váltotta fel, miközben a saját illetve a keleti állammodell tekinti követendő példának. Az EU, annak jogi eszközei és keretei alárendelődtek az ország rezsimbiztonságának, a bel- és külpolitikai mozgástér növelésének ugyanakkor a magyar érdek és keresztény állammodell előmozdításának.

AZ ORBÁN-KORMÁNY KÜLPOLITIKÁJA 2010–2026 KÖZÖTT

A globális paradigmaváltás 2007-es fordulata

A nemzetközi kapcsolatok szakirodalmában 2007–2008-at követően előtérbe kerül az amerikai unipoláris rend megkérdőjelezése. „A 2007-es müncheni beszéde (Vladimir Putyinnak), majd a 2008-as grúz-orosz háború egyértelműsítette, hogy egy poszthegemoniális korba lépünk, ahol az Amerikai Egyesült Államok már nem képes minden területen egyedül érvényesíteni az akaratát”. (Tálas, 2024) Hermann modelljéből kiindulva, a jelzést a nyugati döntéshozók nem érdemi információnak, hanem politikai zajnak minősítették, emiatt elmaradt a későbbi nyugati stratégia szükséges önkorrekciója.

A magyar retorikában a 2010-es tusványosi beszédben kap új értelmet ez: „Azt mindannyian láttuk, hogy ennek az évszázadnak az első évtizedében tektonikus erejű világmozgások történtek. A változások üteme és hatása pedig viharos”. (Orbán, 2010) Ebből következik az a fajta külső sokk, amely megalapozta azt a későbbi érvelést, miszerint a Nyugat hegemoniája véget ért és Magyarországnak alkalmazkodni kell az új erőviszonyokhoz, Kelet felemelkedéséhez. Orbán Viktor 2012-ben fektette le azt a retorikai alapot, amely az Európai Uniót (Brüsszel) nem partnerként, hanem korlátozó, birodalmi központként mutatja be.

A konszolidációtól a külpolitikai paradigmaváltásig (2010–2014)

A 2010-es kormány retorikája a válságkezelést a gazdasági vonal mellett, civilizációs kérdésként is keretezte. A miniszterelnök a nyugati világot egy „tektonikus erejű világmozgás” veszteseként jellemezte, szembeállítva azt a „száguldó” ázsiai gazdaságokkal. Ez a diskurzus egy morális alapú kritikát fogalmaz meg a kapitalizmussal szemben, ami Hermann rendszerében a programszintű változást jelenti.

A 2008-as gazdasági válságból a kormány azt a tanulságot vonta le, hogy a nyugati kapitalizmus és piaci mechanizmus hanyatlik, miközben Ázsia gazdasága egyre inkább felemelkedik. (Gazdag, 2021)

Ekkor hirdették meg a keleti nyitást, ami a 2010-es évek elején még nem ideológiai stratégia volt, hanem egy gyakorlatias, kereskedelmi döntés külgazdasági szempontból. (Gazdag, 2021) A fő cél a gazdasági kapcsolatok diverzifikálása, az új befektetők bevonása és a magyar export növelése volt az EU-n kívüli piacokon. (Jójárt, 2024)

A magyar külpolitika végleges átalakulása a 2014-es választások után történt meg, amikor a minisztériumot átnevezték Külgazdasági és Külügyminisztériummá (KKM) Szijjártó Péter miniszteri kinevezésével a klasszikus, értékalapú külpolitika a háttérbe szorult, a diplomácia pedig a nemzeti gazdasági érdekérvényesítés eszközévé vált. Ezzel az intézményi fordulattal egy új kommunikációs stílus jelent meg. A klasszikus kormánykommunikációt látványosan felváltotta a politikai üzenetgyártás vagyis a „public diplomacy”. (Tálas, 2024)

Az illiberális fordulat és a szuverenitás-értelmezésből eredő konfliktusok (2014–2022)

A kormányzat felismerte és hirdetni kezdte, hogy a nyugati világrend hanyatlik. (Sata, 2023) és egy olyan többpólusú világrend jön létre, ahol az Egyesült Államok mellett Oroszországnak és Kínának is nagy szelet jut a nemzetközi folyamatok alakításából. *„Az az új állam, amit Magyarországon építünk, illiberális állam, nem liberális állam. Nem tagadja a liberalizmus alapvető értékeit [...] de nem teszi ezt az ideológiát az államszerveződés központi elemévé”.* (Orbán, 2014) Ezt a felismerést alakította hivatalos politikai programmá, bejelentve, hogy Magyarországon a nyugati minták helyett egy „illiberális államot” építenek. (Gazdag, 2021)

Ezt az ideológiai szembenállást Magyarország és a Nyugat között a 2015-ös európai migrációs válság élezte ki. A magyar kormány elutasította az EU kötelező betelepítési kvótáit, ami egy törésvonalat és folyamatos szuverenitási harcot hozott létre a későbbi retorikában. A kormány úgy állította be magát, mint aki a magyar nemzetet és az európai keresztény kultúrát védi a multikulturális EU-val és a liberális brüsszeli elittel szemben. (Sata, 2023; Csehi & Zgut, 2020) A miniszterelnök többször is úgy fogalmazott, hogy nem engedhetjük

meg, hogy „Brüsszelből diktáljanak, ahogy azt régen Bécs vagy Moszkva tette”. (Csehi – Zgut, 2020: 6)

A nagy keleti beruházások, mint a 2014-ben megkötött Paks II. orosz atomerőmű bővítése vagy a folyamatosan növekvő kínai befektetések egy idő után politikai zászlóshajóvá váltak a „nyugati mainstream” kritikájával szemben. (Gazdag, 2021) A keleti nagyhatalmakhoz való külpolitikai nyitás már nem tisztán gazdasági alapon történt, hanem a belpolitikai narratíva fenntartása mellett a „szuverenitási harc” legitimációjának lett az eszköze. (Jójárt, 2024; Deák, 2024) Ennek eredménye az EU-n belüli fokozatos elszigeteltség, valamint a különutas politika kialakulása.

A magyar válaszreakció l a keleti nyitás volt, azaz a stratégiai alkalmazkodás a többpólusú világrend nyújtotta adottságokhoz, lehetőségekhez. A magyar vezetés helyzetértékelése szerint a jövő nemzetközi politikáját nem az EU, hanem az Egyesült Államok, Kína és Oroszország fogja meghatározni. (Tálas, 2024) Az új stratégiai irány meghatározása azért vált szükségessé, hogy Magyarország egyfajta „transzitgazdaságként” pozicionálja magát, amely képes hidat képezni a Nyugat és a Kelet között, minimalizálva az egyoldalú nyugati függőséget, és maximalizálva a keleti. (orosz energia, kínai technológia) beruházásokat. (Politico, 2022) Ezt az újabb narratívában gyakran „konnektivitásként” vagy „gazdasági semlegességgént” írják le. (Jójárt, 2024) *„A feladat [...] az, hogy a rendszerváltást csak mint tapasztalatot, de többé ne mint referenciapontot használjuk. Sokkal inkább a 2008-ban nyilvánvalóvá vált [...] világhatalmi erőátrendeződést tekintsük kiindulópontunknak”.* (Orbán, 2014)

Létrejött egy politikai elszigetelődés. Itt érünk el a Hermann-féle 3. szinthez, vagyis a célváltásig. Ebben az értelemben Magyarország már nem úgy lép fel, mint a nyugati tömb szövetségese, hanem mint egy hídország Kelet és Nyugat között: *„Tehát a magyar nagystratégiának a veleje – értelmiségi nyelven mondom – a konnektivitás, ami azt jelenti, hogy nem engedjük magunkat bezárni a most kialakuló két fél-világgazdaság egyikébe se. Nincs kizárólag nyugati meg keleti világgazdaság, mind a két felében ott kell lennünk: a nyugatiban is meg a keletiben is”.* (Orbán, 2024) Bár a kormányzat szeretné magát hídépítőként láttatni Kelet és Nyugat között, Magyarországnak ehhez nincs meg

a megfelelő nemzetközi súlya és presztízse. A magyar kormány a vitát egészen az Európai Unió Bíróságáig vitte. (Gazdag, 2021) A kormányzati kommunikációban az EU egyre inkább „ellenségként” és „birodalomként” jelent meg. Az Európai Parlament 2018-ban elfogadta a Sargentini-jelentést, amelynek értelmében megindult Magyarország ellen az uniós alapértékek megsértését vizsgáló 7-es cikkely szerinti eljárás. (Gazdag, 2021) Mivel a kötelezettségszegési eljárások kevés eredményre vezettek, az EU kohéziós forrásokat fagyasztott be a jogállamisági problémák miatt. (Deák, 2024) Erre válaszul a magyar kormány áttért a vétópolitikára annak érdekében, hogy engedményeket tudjon kicsikarni.

A konnektivitás és a gazdasági semlegesség korszaka (2022–2025)

Az ötödik Orbán-kormány külpolitikájára rányomta a bélyegét az orosz - ukrán háború, valamint az EU intézményeivel folytatott viták. A kormány a válsághelyzeteket arra használja fel a kommunikációjában, hogy a saját hatalmát megőrizze, miközben az EU-t és a nyugati szövetségeseket vonja felelősségre a nemzetközi negatív hatásokért.

A háború kitörése után a magyar kormány erőteljesebben vitatta a nyugati szankciós politikák eredményességét. Orbán Viktor és a Fidesz érvelése szerint a világ ismét blokkokra szakad, Keletre és Nyugatra. „Az az évtized, amelyik most megnyílt előttünk, jól láthatóan a veszélyek, a bizonytalanság és a háborúk évtizede lesz”. (Orbán, 2022) A közeledés ellenére sem sikerült nagyban növelni a magyar exportot Oroszországba, és a külkereskedelem alapvetően változatlan maradt. (Jójárt, 2024) A kormány a háború kapcsán a NATO-t és az EU-t is hibáztatta, amiért azok nem hagyták meg Ukrajnát egy semleges ütközőzónának Oroszország és a Nyugat között. (Sata, 2023) Pedig 2022-ben Orbán Viktor álláspontja ez volt: „Igent mondunk Ukrajna európai uniós tagságára, igent mondunk a békére és nemet mondunk a további szankciókra!” Ez az oroszbarátnak tűnő politika és a szankciók ellenzése valójában nagyon kockázatos határfeszegetés. (Tálas, 2024)

Bár az orosz olaj és gáz megvásárlása hoz valamennyi árelőnyt, ez a teljes magyar gazdaságra nézve kisebb nyereség, miközben az EU-val

való állandó viták miatt az ország rengeteg, évente akár 1000–1500 milliárd forintnyi uniós támogatást is elveszít. (Deák, 2024)

Erre a megváltozott világpolitikai helyzetre a kormány az új, „konnektivitás”, fogalmával válaszolt, amelynek kidolgozója Orbán Balázs. (Jójárt, 2024) A stratégia lényege, hogy Magyarország egy úgynevezett „találkozási pont” vagy „hídország” lehet a nyugati és keleti blokk között. Hatalmas kínai beruházások mentén akkumulátorgyárak épültek Magyarországon, hogy potenciálisan az EU vámhatárain belülről tudják kiszolgálni az európai. (főként német) autóipart. (Deák, 2024) Felmerül az a gondolat is, hogy ez a „hídszerep” egy utólag kitalált magyarázat arra a helyzetre, hogy Magyarország valójában egyre inkább elszigetelődik, és egyfajta „páriává” válik az Európai Unión belül. (Deák, 2024)

Az Európai Unióval való folyamatos, populista szembenállás arra jö a kormánynak, hogy a hazai szavazók előtt úgy állítsa be magát, mintha a nemzeti szuverenitást védené a brüsszeli elittel szemben. Hermann elméleti keretében ez a folyamat a belső szerkezetátalakítás, ami előszobája a jelentős külpolitikai irányváltásnak. Így az országot ma már egy „hibrid rezsimként” tartják számon az EU-n és az államon belül. (Bozóki – Hegedűs, 2018)

A 2024-et követően a fő kormányzati narratívája a „gazdasági semlegesség” lett, ami arról szól, hogy az országnak ki kell maradnia a fegyveres konfliktusokból, viszont a kereskedelemben mindenkivel szemben nyitottnak kell maradnia. (Jójárt, 2024) A 2010-es évek elején a keleti nyitás csak gazdasági stratégiaként jelent meg. (ami a programváltozás), de mára ez egy nyílt politikai és ideológiai szembenállássá változott a Nyugattal. (Gazdag, 2021) Innentől beszélünk már a nemzetközi irányváltás szintjéről. Itt az állam már nem csak a gazdasági eszközeit módosítja, hanem az eddigi nemzetközi szerepét, szövetségi rendszerben betöltött prioritásait, valamint a retorikáját is megváltoztatja majd alárendeli az új stratégiának.

A különutas politikának és a hídszerepnek a leglátványosabb eleme Orbán Viktor „békemissziója” volt, amikor Kijev után Moszkvába is elutazott a nyugati szövetségesek tudta nélkül. Ez a nemzetközi cselekvés »inkább egy politikai showmüsorként vagy egy kifelé szóló kommunikációként értelmezendő, amivel a miniszterelnök egy

újabb „2015-ös pillanatot” keresett, hogy a békepárti álláspontjával belpolitikai hasznot kovácsoljon«. (Jójárt, 2024) Ennek a módszernek a legnagyobb kockázata az, hogy Magyarország a nyugati szövetségesek szemében végleg megbízhatatlanná vált, a perifériára szorult, és a szövetségesek egyszerűen kihagyták az országot a fontos megbeszélésekből, koalíciókból, valamint a védelmi együttműködésekből. (Jójárt, 2024; Tálas, 2024)

A történeti áttekintés legfontosabb tanulsága az, hogy nem igaz azon állítás, miszerint a 2010 utáni magyar külpolitika passzívan alkalmazkodott volna a többpólusú világrend alakulásához. Ez a tudatos stratégiaváltás a Hermann-féle elméletből kiindulva egy megtervezett nemzetközi irányváltás. A külgazdasági célokat szolgáló keleti nyitás az évek során egy nyíltan ideológiai, a nyugati fősodorral szembenálló különutas politikává változott, sőt, megszületett a konnektivitás és a gazdasági semlegesség elve is. A felső vezetői réteg célja volt a keleti partnerek felé a „híd felépítése” a két tömb között, s ennek mentén fokozatosan feláldozta az euroatlanti szövetség bizalmát. Ezen túlmenően még az elszigetelődést és az ebből fakadó szembenállást is vállalta.

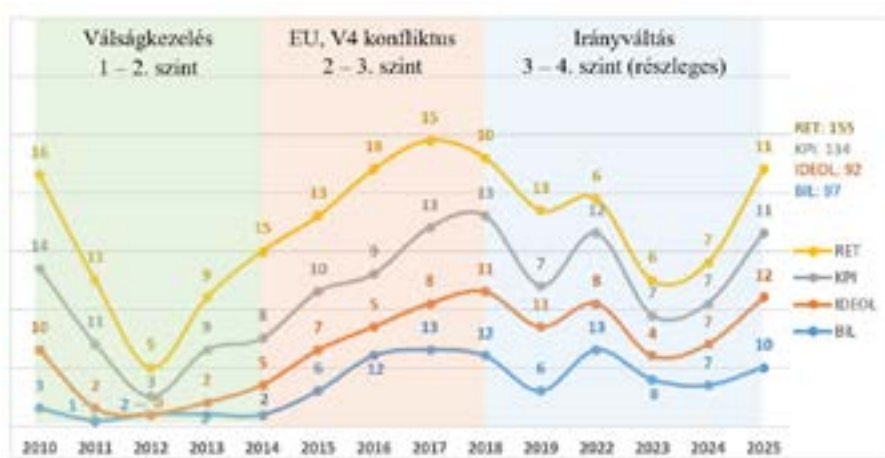
ELEMZÉS

A kódolási folyamat során négy nagyobb terület lett meghatározva. Az első nagy témakör a külpolitikai irányváltás (KPI) és világpolitikai dinamika, amely a globális rendszerváltást, a Nyugat relatív gyengülését és a Kelet felemelkedését értelmezi. A második témakör a bilateralitás és szövetségi viszonyrendszer (BIL), ami értelmezi Oroszországhoz, később Kínához és az Európai Unióhoz fűződő magyar viszony pozitív, negatív vagy pragmatikus keretezését. A harmadik témakör a retorikai eszközök, vagyis a dicséret/kritika (RET), amely azonosítsa a belföldi és külföldi szereplők dicséretét vagy éppen kritikáját a miniszterelnök részéről. A negyedik témakör az ideológiai és civilizációs vonal (IDEOL), amely a kulturális értékek hangsúlyozása mellett hangsúlyt fektet a keresztény Európa és a liberális mainstream közötti szembenállásokra. A 2010–2025 közötti

időszakra vonatkozóan a beszédekből 478 szövegrészt lehetett bekö-
dolni.

A magyar külpolitika fejlődési íve három jól elkülöníthető sza-
kaszra bontható: a 2010 és 2014 közötti időszakot a „külső sokk”
és a válságkezelés kényszere határozta meg, amelyet 2015 és 2018
között a „kritikai reakció” és az EU-val való konfliktusok, (mint a
migrációs válság) követett. Ide sorolandó továbbá a regionális kap-
csolatokkal való konfliktusok is, mint a V4-együttműködés. Vége-
zetül a 2022–2024-es periódust a „célváltás”, „orientációváltás” és a
„konnektivitás” megerősödése jellemzi, ahol a korábbi lázadó attitű-
döt az új konnektivitási és gazdasági semlegességi stratégia váltotta fel.

1. ábra: A magyar külpolitika fejlődési íve

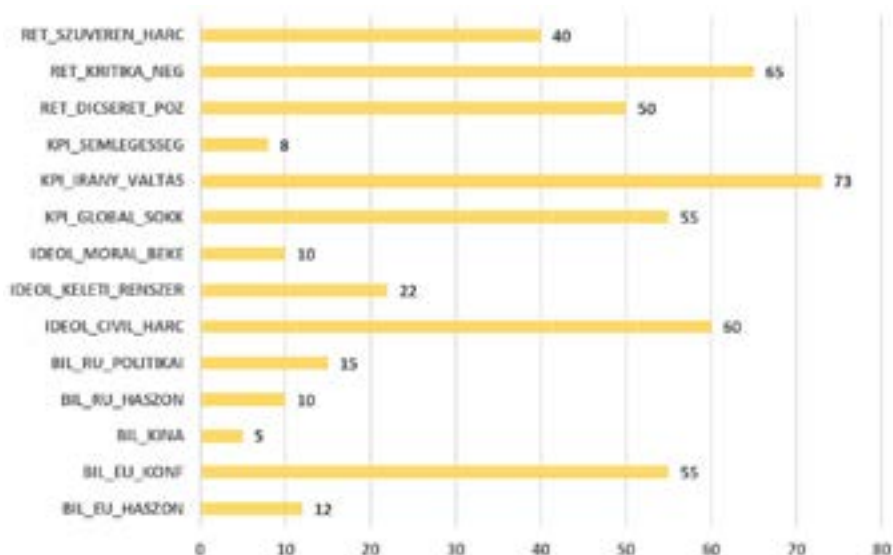
Saját szerkesztés

A 15 évnyi tusványosi beszéd elemzése alapján Magyarország külpolitikája a Hermann-modell szerinti teljes célváltáson (3. szint) ment keresztül, ami azt jelenti, hogy az állam nemzetközi szerepe, céljai és a szövetségi irányultsága átalakult. A teljes irányváltás (4. Szint) viszont gyakorlatilag nem valósult meg teljesen. Orbán Viktor nem szakított mindenben a nyugati szövetségi rendszerrel, viszont

a narratíva a 2010-es válságkezeléstől eljutott a 2025-ös tudatos gazdasági semlegességig, a szuverén állam retorikájáig, ami megvédi a kereszténységet, illetve a híd-szerepig ami összeköti a Keletet és Nyugatot. A folyamat mozgatórugója a nemzetközi intézményekkel való bilaterális konfliktusok és egy alternatív, keresztény civilizációs alapú szuverenitás meghatározása volt. Egy új fogalom jelenik meg, ami a „narratív kormányzás” elve, ami azt jelenti, hogy a politika már nem elsősorban törvényalkotásról és intézményi döntésekről szól, hanem egy narratíva konstans építéséről és fenntartásáról.

A teljes időszakot nézve a magyar külpolitika elsősorban szuverenitásvédelmi retorikákban (KPI_IRANY_VALTAS, IDEOL_CIVIL_HARC, RET_SZUVEREN_HARC) és kritikai retorikákban (RET_KRITIKA_NEG) járt élen, de jelentős hangsúlyt kaptak a bilaterális konfliktusok (BIL_EU_KONF), valamint a globális sokkra adott reakciók (KPI_GLOBAL_SOKK) Elenyésző számban van jelen a Nyugati rendszer dicsérete (BIL_EU_HASZON), de annál hangsúlyosabb az Oroszországgal való pragmatizmus fejlődése (BIL_RU_POLITIKAI, BIL_RU_HASZON)-

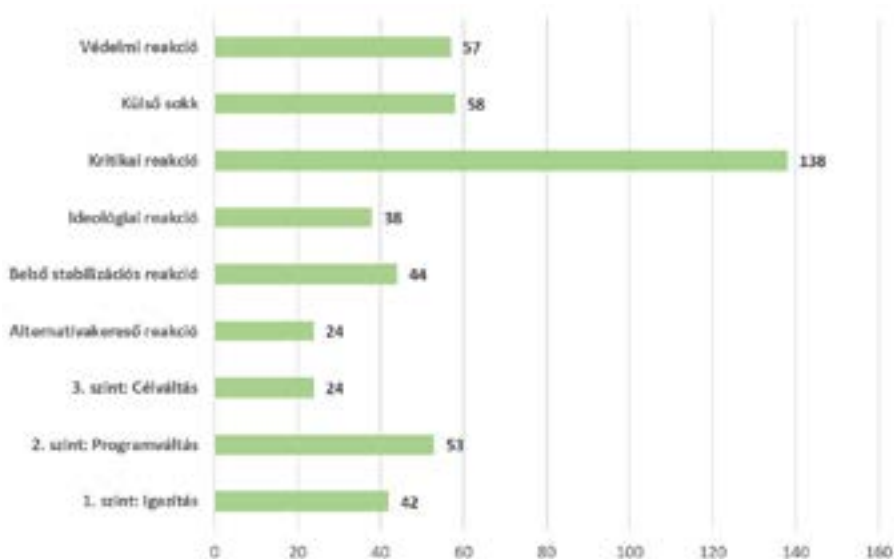
2. ábra: Retorikai elemek összesítése (2010–2025)

Saját szerkesztés

A „kritikai reakció” (138 db) bizonyult a legmeghatározóbb kategóriának, ami azt igazolja, hogy a rendszer önmeghatározása nagyrészt a nemzetközi fősodorról szembeni kritikára épül. Ezzel párhuzamosan a „2. szint: programváltás” (53 db) és a „3. szint: célváltás” (24 db) összesen 77 megjelenése azt bizonyítja, hogy a vizsgált időszakban mélyreható külpolitikai fordulat ment végbe. A „külső sokk” (58 db) és a „védelmi reakció” (57 db) gyakorisága pedig azt mutatja meg, hogy a narratíva következetesen a külső kényszerekre (válságokra, migrációra vagy háborúra) hivatkozik a stratégiaváltás alapvető indokaként.

3. ábra: Hermann szintek és reakciók összesítése (2010–2025)

Saját szerkesztés, Hermann, 1990 nyomán

Az első korszakban (2010–2014) a retorika a rendszerváltásra és a nemzeti stabilizációra épült a 2008-as világválság után. 2010-ben volt a legmagasabb a „külső sokk” (10 db) és a „belső stabilizációs reakció” (8 db) gyakorisága. A 2011–2013-as időszak az útkeresés és a programváltás korszakaként azonosítható, ahol folyamatosan magas

maradt a „2. szint: programváltásra” tett válaszok száma (5 db), majd 2013-ban felerősödött a „védelmi reakció” (5 db) 2014-ben megugrott a „kritikai reakció” (12 db), és az illiberális állammodell meghirdetésével megkezdődött a „3. szint: célváltás” (2 db) Magyarország külpolitikai narratívája ebben a négy évben a válság okozta kényszerű alkalmazkodástól (1. szint) eljutott a tudatos különút és az irányváltás (3. szint) meghirdetéséig.

A második korszak meghatározó elemei. (2015–2018) a migrációs válság és a szuverenitási harc. Itt a retorika már az európai keresztény kultúra védelmére összpontosul az „európai elittel” szemben. Ebben a szakaszban a magyar külpolitika túllépett az igazítás szintjén, majd elindult a Hermann-féle programváltás (2. szint) és a célváltás (3. szint) útján. A narratívában megjelenik Hettyey András által említett de-europaizáció, ahol a korábbi alkalmazkodó külpolitikai magatartást felváltotta a liberális fősodorról szembeni retorika. Ezt igazolja a „kritikai reakció” magas száma (67 db), ami a nyugati fősodor ellen támadásokat jelzi, amelyet a „védelmi reakció” (24 db) és a „belső stabilizációs reakció” (23 db) követ. A „2. szint: programváltás” (18 db) továbbra is jelen van, ami a migrációs politika és a szuverenitási harc gyakorlati eszközeit jelenti, miközben a „3. szint: célváltás” (9 db) ebben az időszakban már tudatos elméletként jelenik meg az illiberális állammodell és a nemzeti szuverenitás kontextusában.

A 2015-ös év a migrációs sokk éve volt, amikor a legmagasabb gyakorisággal jelenik meg a „külső sokk” (7 db). Ezt folytatva, a 2016–2017-es időszakot a „kritikai reakció” (21 és 20 db) magas száma igazolja. 2017-ben a programváltás (2. szint) megugrása (10 db) azt jelezte, hogy a kormány a krízis kezelését már rendszerszintű stratégiává alakította. 2018 már a célváltás (3. szint) éve volt. Ekkor emelkedett meg nemcsak ez (5 db), hanem az „alternatívakereső reakció” (5 db) gyakorisága is.

4. ábra: Hőtérvkép a Hermann szintekről és reakciókról (2010–2014)

	1. szint: Igazitás	2. szint: Prog- ramváltás	3. szint: Célváltás	Alternatíva- kereső reakció	Belső stabili- záción reakció	Ideológiai reakció	Kritikai reakció	Külső sokk	Védelmi reakció
2010	3	3		4	8	4	8	10	3
2011	1	5	1	2	2		7	5	2
2012		2		2			3	1	2
2013	1	3		2	3		4	4	5
2014	1	3	2	5	2		12	3	0
Össz.	6	16	3	15	15	4	34	23	12

5. ábra: Hőtérvkép a Hermann szintekről és reakciókról (2015–2018)

	1. szint: Igazitás	2. szint: Prog- ramváltás	3. szint: Célváltás	Alternatíva- kereső reakció	Belső stabili- záción reakció	Ideológiai reakció	Kritikai reakció	Külső sokk	Védelmi reakció
2015	1	4			6	1	13	7	4
2016			3	1	7		21	7	5
2017	1	10	1	1	6		20	2	8
2018	2	4	5	5	4	3	13	3	7
Össz.	4	18	9	7	23	4	67	19	24

Saját szerkesztés

A harmadik korszakban (2019–2024) a narratíva a különutas politika és a blokkosodás elkerülése köré épült. A retorika alapja a konnektivitás és a gazdasági semlegesség lett. Ebben a szakaszban a Hermann-féle célváltás (3. szint) intézményesült és elindult a nemzetközi irányváltásig (4. szint). A külpolitikai megnyilvánulás értelmében Magyarország már egy autonóm identitású állam, ami egyben híd a két blokk között. Megjelenik az új keretrendszeren belül az igazítás (1. szint), amely a megváltozott globális állapothoz (háború, gazdasági átrendeződés) való pragmatikus alkalmazkodást jelenti.

Ebben a szakaszban az arányok megváltoztak. A „kritikai reakció” (37 db) továbbra is a legmagasabb maradt, de felzárkózott mellé az „ideológiai reakció” (30 db) és a „védelmi reakció” (19 db). Bár a „célváltás” (3. szint) folyamatosan jelen van (12 db), a korszak végére megnőtt az „1. szint: igazítás” (32 db.) aránya is. Míg az előző időszakban az EU-val való konfliktus vezetett a listán, addig itt az ideológiai harc és a külpolitikai irányváltás vette át a vezetést. A magyar külpolitika már nem csak Brüsszellel áll ellenséges diskurzusban, hanem egy önálló, a globális blokkosodást elutasító geopolitikai identitást próbál a nemzetközi térben kiépíteni. 2019-ben a „kritikai reakció” (15 db) dominált. 2022–2023-ban a „külső sokk” (5 és 4 db) és a „védelmi reakció” kategóriái erősödtek meg (3 és 3 db). Az „ideológiai reakció” (8 és 4 db) magas száma a békepárti álláspont belpolitikai legitimációját szolgálta. 2024 és 2025-ben megugrott az „1. szint: igazítás” (6 db) és stabilizálódott a célváltás, a kormány a gazdasági semlegesség és a konnektivitás programját hirdette meg.

6. ábra: Hőtérfkép a Hermann szintekről és reakciókról (2019–2025)

	1. szint: Igazítás	2. szint: Prog- ramváltás	3. szint: Célváltás	Alternatívake- reső reakció	Belső stabili- zációs reakció	Ideológiai reakció	Kritikai reakció	Külső sokk	Védelmi reakció
2019	1	3	2	1	3	6	15	1	5
2022	6	5	4		1	8	7	5	3
2023	4	2	2	2		4	4	4	3
2024	7	3	2	1		5	4	3	3
2025	14	6	2			7	7	3	5
Össz.	32	19	12	4	4	30	37	16	19

Saját szerkesztés

ÖSSZEGZÉS

A kutatás eredményei szerint, a 2010-es év utáni magyar külpolitika egy tudatos stratégiai irányváltáson ment keresztül. Az Orbán-beszédek elemzése során megállapítható az a stratégiai fordulat, amely mentén a felsővezetés nemcsak felépítette az új külpolitikai narratíváját, de ehhez sikeresen beazonosította és felhasználta a nemzetközi környezet konstans alakulását. Ez egy felülről vezérelt koherens politikai tervezés volt. A Fidesz megteremtette a „stratégiai európaizációt”, ahol a magyar kormány az európai külpolitika „magyarosítását” akarta beteljesíteni. Ennek mentén a retorikájukban egy „anti-normatív” elvet vallottak, vagyis dacosan szembeszegültek a nyugati fősodor irányvonalával, miközben egy autonóm államként határozták meg magukat, aminek értékeit, normáit és modelljét követendő példának mutatták be.

A másfél évtizeden át regnáló Orbán-kormány a Hermann-féle elmélet alapján egy teljesen új nemzetközi identitást és irányváltást akart végrehajtani, de sikertelenül. A 2010 utáni nyugati szövetségi rendszer megkérdőjeleződése nyomán. (ami az igazítás szintje), eljutunk a fokozatos szembeforduláson, kritizáláson, különutas politikán. (ami a programváltás szintje) át, a békemisszióhoz, illetve a híd-szerephez, ami a célváltás és az irányváltás szintje. Mindközben megtartotta egy ideig az egyre gyengülő belső legitimációját, aminek az eredménye, hogy az állam nemzetközi presztízse egyre fokozottabb mértékben erodálódott, a diplomáciai reláció átalakultak.

Összegzésképpen, a 2010 utáni magyar külpolitika egy szisztematikusan felépített rendszer volt. Itt a retorikat és a stratégiákat ötvözve kialakult egy szuverenitásközpontú és konnektivitásra épülő nemzetközi identitás, ami idővel felváltotta a kezdetekben célként kitűzött nyugati integráció célját. A „narratív kormányzás” révén az állam eljutott minden Hermann által kijelölt szintről a végső szintre, azaz a nemzetközi irányváltásra. Ez az irány a viszonylag erős szavazói bázis legitimációval maradt töretlen 2026-ig.

MÓDSZERTANI ÉS ETIKAI NYILATKOZAT

A kutatás során a kódolási kategóriák pontosításához, a strukturális segédlet kialakításához, valamint a szakértői interjúk és a szakirodalom szintetizálásához nyelvi modellek (Gemini, NotebookLM) kerültek felhasználásra. Ez kizárólag a szöveggondozást, az adatok rendszerezését és a formai koherencia biztosítását szolgálta. A tanulmányban bemutatott tudományos megállapítások, az interjúk tartalmi elemzése és következtetései a szerző saját szellemi termékei, amelyek az igazság torzítása nélkül kerültek rögzítésre.

IRODALOMJEGYZÉK

Szakirodalom

- András Hettyey (2020). The Europeanization of Hungarian foreign policy and the Hungarization of European foreign policy, 2010-18, *Journal of Contemporary European Studies*, DOI: 10.1080/14782804.2020.1824895 [Letöltve: 2026. 04. 18.]
- Batory Ágnes (2015). Populists in government? Hungary's "system of national cooperation". *Democratization*, 23. (2), 283–303.
- Bozóki András – Hegedűs Dániel (2018). An externally constrained hybrid regime: Hungary in the European Union. *Democratization*, 25. (7), 1173–1189.
- Csehi Róbert – Zgut Edit (2020). 'We won't let Brussels dictate us': Eurosceptic populism in Hungary and Poland. *European Politics and Society*.
- Gazdag Ferenc (2021). *Három évtized magyar külpolitikája. (1989-2018)* Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- Hermann, Charles F. (1990). Changing course: When governments choose to redirect foreign policy. *International Studies Quarterly*, 34. (1), 3–21.
- Politico (2026). EU limits flow of confidential info to Hungary over Russia leak fears, <https://www.politico.eu/article/eu-hungary-leak-russia-peter-szijjarto/> [Letöltve: 2026. 04. 18.]

Sata Róbert (2023). Hungary's Eastern Opening Policy as a Long-Term Political-Economic Strategy. AIES Fokusz, 2023. (4) Austrian Institute for European and Security Policy, <https://www.aies.at/download/2023/AIES-Fokusz-2023-04.pdf> [Letöltve: 2026. 04. 18.]

Dokumentumok és politikai beszédek

Orbán Viktor (2016). Orbán Viktor ünnepi beszéde. Kormányzat, <https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-unnepi-beszede> [Letöltve: 2026. 04. 18.]

Orbán Viktor (2024). Orbán Viktor 2023. december 13-ai beszéde [Videó]. Facebook, <https://www.facebook.com/watch/?v=2517127258465404> [Letöltve: 2026. 04. 18.]

Putin, Vladimir V. (2007). Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy. President of Russia, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> [Letöltve: 2026. 04. 18.]

RT Archive (2007). Putin's speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy [Videó]. YouTube, https://www.youtube.com/watch?v=y6hzj6_DUwQ [Letöltve: 2026. 04. 18.]

Orbán Viktor tuskányosi beszédei

Orbán Viktor (2010). Orbán Viktor beszéde a Bálványosi Nyári Szabadegyetemen és Diáktáborban [Beszédleirat]. Miniszterelnöki Kabinetiroda. (2010-2014), <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-beszede-a-balvanyosi-nyari-szabadegyetemen-es-diaktaborban-2010-julius-24> [Letöltve: 2026. 04. 18.]

Orbán Viktor (2011). Orbán Viktor beszéde a XXII. Bálványosi Nyári Szabadegyetemen és Diáktáborban [Beszédleirat]. Tusványos Archívum, https://old.tusvanyos.ro/index.php?menu=8&ev=9&almenu=11&&arch_o=142 [Letöltve: 2026. 04. 18.]

Orbán Viktor (2012). Orbán Viktor előadása Tusványoson: „A mi időnk” [Beszédleirat]. VAJMA. (Vajdaság Ma), <https://www.vajma>.

- info/cikk/tukor/5689/Orban-Viktor-eloadasa-Tusvanyoson-A-mi-idonk.html [Letöltve: 2026. 04. 18.]
- Orbán Viktor (2013). Orbán Viktor beszéde a XXIV. Bálványosi Nyári Szabadegyetemen és Diáktáborban [Beszédleirat]. Tusványos Archívum, https://old.tusvanyos.ro/?menu=8&ev=41&almenu=1&&arch_o=307 [Letöltve: 2026. 04. 18.]
- Orbán Viktor (2014). A munkaalapú állam korszaka következik [Beszédleirat]. Miniszterelnöki Kabinetiroda. (2015–2019), <https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/a-munkaalapu-allam-korszaka-kovetkezik> [Letöltve: 2026. 04. 18.]
- Orbán Viktor (2015). Orbán Viktor előadása a XXVI. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban [Beszédleirat]. Miniszterelnöki Kabinetiroda. (2015–2019), <https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-eloadasa-a-xxvi-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban> [Letöltve: 2026. 04. 18.]
- Orbán Viktor (2016). Orbán Viktor előadása a XXVII. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban [Beszédleirat]. Miniszterelnöki Kabinetiroda. (2015–2019), <https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-eloadasa-a-xxvii-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban> [Letöltve: 2026. 04. 18.]
- Orbán Viktor (2017). Orbán Viktor beszéde a XXVIII. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban [Beszédleirat]. Miniszterelnöki Kabinetiroda. (2015–2019), <https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-beszede-a-xxviii-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban> [Letöltve: 2026. 04. 18.]
- Orbán Viktor (2018). Orbán Viktor beszéde a XXIX. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban [Beszédleirat]. Miniszterelnöki Kabinetiroda. (2015–2019), <https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-beszede-a-xxix-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban> [Letöltve: 2026. 04. 18.]

Orbán Viktor (2019). Orbán Viktor beszéde a XXX. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban [Beszédleirat]. Miniszterelnöki Kabinetiroda. (2015–2019), <https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-beszede-a-xxx-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban> [Letöltve: 2026. 04. 18.]

Orbán Viktor (2022). Orbán Viktor előadása a XXXI. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban [Beszédleirat]. Miniszterelnök.hu. (2015–2022), <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/orban-viktor-eloadasa-a-xxxi-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban/> [Letöltve: 2026. 04. 18.]

Orbán Viktor (2023). Orbán Viktor előadása a XXXII. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban [Beszédleirat]. Miniszterelnök.hu, <https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-eloadasa-a-xxxii-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban/> [Letöltve: 2026. 04. 18.]

Orbán Viktor (2024). Orbán Viktor előadása a XXXIII. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban [Beszédleirat]. Miniszterelnök.hu, <https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-eloadasa-a-xxxiii-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban/> [Letöltve: 2026. 04. 18.]

Orbán Viktor (2025). Orbán Viktor előadása a XXXIV. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban [Beszédleirat]. Miniszterelnök.hu, <https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-eloadasa-a-xxxiv-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban/> [Letöltve: 2026. 04. 18.]

Szakértői interjúk

Deák András (2024). *Személyes interjú a magyar külgazdasági stratégiáról és a keleti nyitásról*. (Készítette: Keresztes Szabolcs-Roland) Budapest: Nemzeti Közszerológiai Egyetem.

Jórárt Krisztián (2024). *Személyes interjú a magyar biztonságpolitikáról és orosz relációról*. (Készítette: Keresztes Szabolcs-Roland) Budapest: John Lukács Intézet.

Tálas Péter (2024). *Személyes interjú a globális világrendszerváltásról és Magyarország szuverenitási harcáról*. (Készítette: Keresztes Szabolcs-Roland) Budapest: John Lukács Intézet.

DEMOKRÁCIA ÁZSIÁBAN

Gyene Pál

egyetemi docens, Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem, Nemzetközi Gazdálkodás Kar, gyene.palistvan@uni-bge.hu

ABSZTRAKT

A nemzetközi – és különösen a magyar – politikai diskurzusban gyakran visszatérő toposz a liberális nyugati demokráciák (mint az Amerikai Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Németország és Franciaország) és az úgynevezett „keleti”, autoriter világ ellentéte. E dichotómia szerint a transzatlanti szövetség liberális demokráciái egy autoriter tengellyel állnak szemben, amelyet elsősorban Kína, Oroszország és Irán határoz meg. Meglátásunk szerint azonban ez a nyugati demokrácia és keleti autokrácia felosztás túlságosan leegyszerűsítő, sőt félrevezető. Figyelmen kívül hagyja azt az alapvető tényt, hogy Ázsiában ma több politikailag demokratikus berendezkedésű ország is létezik, amelyek egymástól eltérőek, és sok esetben mélyen gyökereznek a helyi hagyományokban.

Módszertanunk szerint ázsiai demokráciáknak azokat az országokat tekintjük, amelyeket nemzetközileg elismert szervezetek – például a Freedom House – is demokratikusnak sorolnak be, és ahol a demokrácia legalább húsz éve fennáll, tehát elérte az intézményesülés alapvető szintjét. Ezen az alapon kísérletet teszünk az öt legnépesebb ázsiai demokrácia rövid összehasonlító bemutatására: kezdve Indiával, a világ legnépesebb demokráciájával, folytatva Indonéziával, a legnagyobb muszlim többségű állammal, majd Japánnal, a Fülöp-szigetekkel és Dél-Koreával. Emellett említést érdemel Pakisztán és Banglades is – ezek az országok formálisan ugyan demokratikus intézményrendszerrel rendelkeznek, de a hadsereg befolyása, a bíróságok politizáltsága, valamint a polgári szabadságjogok korlátozása jelentősen aláássa a demokratikus kormányzás hitelességét. A fenti példák alapján igen nehéz általános érvényű megállapításokat tenni egy úgynevezett „ázsiai demokráciamodellről”. A bemutatott or-

szágok mindegyike eltérő kulturális háttérrel rendelkezik, és egyedi kihívásokkal néz szembe. Ha a nyugati értelemben vett „liberális demokrácia” maximalista értelmezését tekintjük viszonyítási alapnak, akkor az ázsiai demokráciák többsége valószínűleg nem felel meg ennek a kritériumnak – talán Japán és Dél-Korea kivételével. Ugyanakkor, ha a demokrácia minimalista definícióját alkalmazzuk, amely a kormányok elszámoltathatóságát hangsúlyozza a szabad és tisztességes választások révén, akkor világossá válik, hogy Dél- és Délkelet-Ázsia legnépesebb országait ma valóban demokratikusnak lehet tekinteni.

Kulcsszavak: Ázsia, demokrácia, Indonézia, Fülöp-szigetek, India, Japán, Dél-Korea, Pakisztán, Banglades

ABSTRACT

A frequent trope in international—and particularly Hungarian—political discourse is the opposition between liberal Western democracies (such as the USA, the UK, Germany, and France) and a so-called „East” that is framed as authoritarian. In this dichotomy, the liberal democracies of the Euro-Atlantic alliance are primarily seen as confronting an authoritarian axis defined by China, Russia, and Iran. From our perspective, this dichotomy between a democratic West and an autocratic East is overly simplistic and, moreover, misleading. It overlooks a fundamental fact: that today, Asia is home to a number of politically democratic models that are both diverse and deeply rooted in tradition. According to our methodology, we classify as Asian democracies those countries that are similarly categorized by internationally recognized organizations such as Freedom House, and where democracy has been in place for at least 20 years—thus meeting a basic threshold of consolidation. On this basis, we offer a brief comparative overview of the five most populous democracies in Asia: starting with India, the world’s most populous democracy, moving through Indonesia, the world’s most populous Muslim-majority country, and continuing with Japan, the Philippines and South

Korea. We may also mention the more contested cases of Pakistan and Bangladesh, where democratic institutions formally exist, yet deep structural issues—such as military influence, judicial politicization, and restrictions on civil liberties—undermine the integrity and credibility of democratic governance. Based on the examples above, it is very difficult to make any sweeping generalizations about a hypothetical “Asian model of democracy.” As the overview shows, Asian democracies are characterized by an highly diverse cultural background, and each faces its own distinct challenges. If we take the Western, maximalist interpretation of “liberal democracy” as our reference point, then most Asian democracies likely do not meet that standard—perhaps with the exception of Japan and South Korea. However, if we adopt a minimalist definition of democracy, which emphasizes the accountability of governments through free and fair elections, then it becomes clear that the most populous countries in South and Southeast Asia can indeed be classified as democracies today.

Keywords: Asia, democracy, India, Indonesia, Phillipines, South-Korea, Japan, Pakistan, Bangladesh

BEVEZETÉS

Jelen tanulmány célja, hogy megkérdőjelezze azt a geopolitikai és ideológiai leegyszerűsítést, amely a világtérképet két ellentétes pólusra bontja: a liberális értékeket képviselő „Nyugatra” és az autoriter rendszerek által uralt „Keletre”. E dichotómia, bár gyakori a politikai retorikában és a közéleti diskurzusban, valójában nem állja meg a helyét. Egyrészt a nyugati demokráciák nem mentesek a demokratikus normák eróziójától – gondoljunk Donald Trump elnökségének demokratikus intézményrendszert próbára tevő időszakára az Amerikai Egyesült Államokban vagy Aleksandar Vučić Szerbiájára, ahol a demokratikus minimum ugyan formálisan teljesül, de a liberális intézményrendszer jelentősen visszaszorult. Eközben a Kelet – különösen Ázsia – nem pusztán az „autoritárius tengely” (Észak-Korea,

Kína, Oroszország, Irán) által jellemezhető. A világ legnépesebb kontinense számos olyan államot is magában foglal, amelyek tartós és működő demokratikus hagyományokkal rendelkeznek. Ilyen például Japán, Dél-Korea, Tajvan, Izrael (amely geopolitikai értelemben sokszor ázsiai kontextusban kerül említésre), illetve Kelet-Timor, amelyek rendre az élmezőnyben szerepelnek a demokráciaindexek értékeléseiben.

A tanulmány célja, hogy e bináris, leegyszerűsítő Nyugat–Kelet szembeállítást lebontva, empirikus alapokra helyezett összehasonlítást nyújtson az ázsiai kontinens demokratikus valóságáról. A fogalmi keretekhez két klasszikus elméleti definíció szolgál alapul. Egyrészt Robert A. Dahl és Samuel P. Huntington minimalista megközelítése, amely a demokráciát elsősorban a kormány szabad és tisztességes választások útján történő leválthatóságaként határozza meg. Másrészt a maximalista – gyakran liberális demokráciaként emlegetett – fel fogás, amely nemcsak a választások meglétét követeli meg, hanem olyan kiegészítő szabadságjogokat és intézményi garanciákat is, mint a független média, kisebbségi jogok (beleértve az LMBTQ-jogokat), jogállamiság, és a hatalmi ágak elválasztása.

A kutatás módszertani alapját két széles körben használt demokráciaindex képezi: a Freedom House és a göteborgi egyetem által működtetett V-Dem (Varieties of Democracy). A Freedom House 2025-ös adatai alapján Ázsiában csupán néhány ország – például Japán és Dél-Korea – sorolható a „szabad” kategóriába (zöld besorolás), míg a többség részben szabad („sárga”) vagy egyenesen nem szabad („lila”) minősítést kapott. A V-Dem index finomabb skálán méri a demokratikus minőséget: itt Japán, Tajvan, Dél-Korea, Izrael és Kelet-Timor tűnnek ki, különösen a liberális demokrácia alindexben.

E tanulmány azonban nem kizárólag az indexek által legmagasabban értékelt államokat vizsgálja, hanem más módszertant követve azt a hét legnépesebb ázsiai demokráciát veszi górcső alá, amelyek legalább két évtizede működnek demokratikus keretek között. A választás célja, hogy reprezentatívabb képet nyújtson arról, miként működik a demokrácia egy olyan régióban, amelyet gyakran autoriternek titulálnak. A lakosságszámok – különösen az India, Indonézia, Fülöp-szigetek, Banglades és Japán által képviselt népesség

– lehetővé teszik a demokratikus intézmények különféle kihívásainak és alkalmazkodási mintáinak vizsgálatát, beleértve az etnikai sokszínűség, a vallási megosztottság, a gazdasági egyenlőtlenségek és a globális politikai trendek hatását. Ez a megközelítés nemcsak az ázsiai demokráciák sokféleségére mutat rá, hanem a demokratikus normák globális állapotáról is árnyaltabb képet ad, elmozdítva a közbeszédet a „civilizációs szembenállás” kliséje felől egy valószínűsőbb, empirikusan alátámasztott megértés irányába. A szövegben a tulajdonneveket (mindenekelőtt a regnáló ázsiai politikusok neveit) a nemzetközi sajtóban elterjedt angol átírás szerinti módon szerepeltetjük.

ELMÉLETI KERET – MILYEN DEMOKRÁCIA?

Joseph Schumpeter klasszikus meghatározása szerint a demokrácia „eljárás”, amelynek lényege, hogy a nép rendszeres választásokon keresztül választhatja meg politikai vezetőit. (Schumpeter, 1942) Ebben az értelmezésben a demokrácia nem az állampolgári részvételen vagy normatív eszményeken alapul, hanem a hatalom megszerzésének intézményesített módján. Ezt a megközelítést árnyalja Robert A. Dahl procedurális (minimalista) demokráciafogalma, amely minimális kritériumként a következőket határozza meg: a rendszeres időközönként megtartott, szabad és tisztességes választásokat, az általános és egyenlő választójogot és a versengő politikai erők jelenlétét. Dahl ezzel a „poliarcíát” (többközpontú uralmat) tekinti a modern demokrácia reális formájának, amely elismeri a hatalom pluralitását és intézményi korlátait. (Dahl, 1971)

Eszerint a demokrácia legalapvetőbb, minimális feltétele az, hogy a politikai vezetők rendszeres időközönként, általános választójog alapján, versengő választásokon keresztül nyerjék el hatalmukat. Ez a modell főleg azokra az eljárási szabályokra helyezi a hangsúlyt, amelyek lehetővé teszik a hatalom megszerzésének és gyakorlásának békés, intézményesített módját. A hangsúly itt nem az állampolgári jogok széles körén, hanem a választás lehetőségén nyugszik. Noha Dahl maximalista (liberális) demokráciát illetően is felvázolt egy

modellt, amely már nemcsak a választásokra koncentrál. Eszerint a liberális demokráciákban a hatalommegosztás intézményeinek (pl. jogállamiság, alkotmánybíróság), a szólásszabadságnak és alternatív információforrásokhoz való hozzáférésnek, a politikai részvétel szabadságának (így például gyülekezési és egyesülési jog), befogadó állampolgárságnak (az állampolgári jogok kiterjesztése minden felnőttre), civil kontrollnak a fegyveres erők fölött is érvényesülniük kell. (Dahl, 1989)

A demokrácia-elméletekben szép számmal találunk szerzőket, akik valamilyen módon a Dahl-féle maximalista elmülethez állnak közel. A Jürgen Habermas által megfogalmazott deliberatív (megvitató) elmélet szerint a demokrácia lényege nem csupán a szavazáson alapuló döntéshozatalban, hanem a társadalmi diskurzus minőségében rejlik. Eszerint a demokrácia kulcsa az érvelő, nyilvános vita, amely során a polgárok egyenlő hozzáféréssel és kommunikációs lehetőséggel vesznek részt a közös akaratképzésben. A demokratikus legitimitás így nem csupán az eljárásokból, hanem a kommunikáció etikájából ered. (Habermas, 1997) Az 1990-es években a demokráciaértelmezésekben a maximalista értelmezés került mindinkább a középpontba, főleg a közbeszédben, ahogy ez a hazai narratívákban is megfigyelhető. A Fareed Zakaria által megfogalmazott „illiberális demokrácia” fogalma azokra a rendszerekre vonatkozik, amelyek formálisan megtartják a demokratikus választásokat, ugyanakkor aláássák a jogállamiságot, a szólásszabadságot és az intézményi kontrollokat. Ebben a modellben a többségi akarat nevében korlátozhatók az alapvető jogok és szabadságok, ami eltávolodást jelent a liberális demokrácia normatív elveitől. (Zakaria, 1997)

Ahogy a bevezetőben említettük, a tág demokráciafelfogás (liberális vs. illiberális megközelítések) helyett inkább a minimalista elméleti keretben elemezzük a nagy népességű ázsiai államokat.

A hat esettanulmány kapcsán azonos komparatív keretet használunk. Az ország rövid bemutatása után a demokratikus intézményrendszert majd pedig a fontosabb politikai aktorokat (korlátozott történelmi mélység felvázolásával) tekintjük át.

INDIA

India 1947. augusztus 15-én nyerte el függetlenségét a Brit Birodalomtól, amely évszázadokon keresztül gyarmati uralom alatt tartotta az indiai szubkontinenst. A függetlenség megszületése – melyet Mahátma Gandhi erőszakmentes mozgalma is elősegített – ugyanakkor tragikus következményekkel is járt: az ország kettészakadt Indiára és Pakisztánra, ami véres etnikai és vallási erőszakhoz, több millió ember elvándorlásához és közel egymillió halálos áldozathoz vezetett. India mára több mint 1,4 milliárd lakosával a világ legnépesebb országa és egyben a legnagyobb demokrácia is. Területileg huszonnyolc államból és nyolc úgynevezett uniós területből álló szövetségi köztársaság, amely a világ egyik legösszetettebb és legváltozatosabb politikai és társadalmi rendszere. India társadalma vallási és etnikai szempontból is rendkívül sokrétű. Bár a lakosság több mint 80%-a hindu, az ország a világ egyik legnagyobb vallási kisebbségeit magában foglaló állama. Közülük kiemelkednek a mintegy 200 millió főt számláló muszlimok, akik egyben a világ harmadik legnagyobb, iszlámot követő közösségét is adják. A keresztények száma jóval kisebb, de még így is három magyarországnyi népességet tesznek ki. A szubkontinensen őshonos szikhek mintegy 25 millióan, főleg Pandzsáb államban élnek. Rajtuk kívül kisebb közösségek is léteznek, azonban történelmileg, kulturálisan vagy éppen gazdaságilag fontos szerepet játszanak az ország életében (például dzsainisták, buddhisták, zoroasztriánusok azaz párszik). A vallási sokféleség gyakran együtt jár feszültségekkel: a hindu–muszlim kapcsolatok különösen érzékenyek, és az utóbbi években a vallási nacionalizmus térnyerésével újraéledtek az ellentétek. Az úgynevezett *hindutva* ideológia, amely India hindu karakterének megerősítését célozza, felerősítette a kisebbségi közösségek félelmeit.

India nyelvi sokszínűsége még a vallási sokféleségnél is mélyebb. Az ország alkotmánya 22 hivatalos nyelvet ismer el, de valójában több száz nyelv és nyelvjárás él párhuzamosan. Két fő nyelvcsalád dominál: az indoárja nyelvek (például hindi, bengáli, maráthi, urdu), amelyeket a lakosság kb. 70%-a beszél és a főleg Dél-Indiában elterjedt dravida nyelvek (például tamil, telugu, kannada, malajálam). A

hindi a legelterjedtebb nyelv (az emberek kb. 40%-a beszéli), míg az angol a hivatalos közvetítő nyelv, különösen a felsőoktatásban, közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban. Az angolnak kulcsszerepe van az államok közötti kommunikációban is, hiszen nem minden indiai állampolgár beszéli a hindit.

India parlamentáris szövetségi köztársaság, mely az Egyesült Királyság mintájára épült fel: van alsóháza (Lok Sabha), amely 543 képviselői helyből áll, és 245 fős felsőháza (Rajya Sabha), valamint köztársasági elnöke (államfő) és miniszterelnöke (kormányfő). A végrehajtó hatalom központja a miniszterelnök vezette kormány, amelyet az alsóház választási eredményei alapján alakítanak meg.

Az indiai demokrácia egyik legnagyobb erőssége a rendszeres, szabad és viszonylag átlátható választások megtartása. A választások logisztikai szempontból rendkívül összetettek, hatalmas kihívást jelentenek, hiszen több mint 900 millió választópolgár járul a milliós számot elérő szavazóhelyiségekhez, amely egy több hetes és több szakaszban lebonyolított választási folyamatot tesz szükségessé. Mindezt egy relatíve magas, mintegy 65-70%-os részvételi arány mellett.

A legfontosabb pártok közé tartoznak a hindu nacionalizmusra és jobboldali konzervativizmusra támaszkodó Bharatiya Janata Party (BJP) – Indiai Néppárt, amely szavazóbázisa főleg északi és nyugati államokban van. Az Indian National Congress (INC) – Indiai Nemzeti Kongresszust 1885-ben alapították mint az első nemzeti mozgalom politikai formációját. Jelentős szerepe volt az indiai függetlenség kivívásában Mahátma Gandhi vezetése alatt (a Gandhi-család továbbra is befolyásos a pártban). Az egykor domináns párt azonban ellenzékbe szorult az utóbbi választások alatt, noha annak továbbra is fő erejét képviseli. Kiemelendő még az Indiai Kommunista Párt (CPI(M)), amely főleg Keralára, az egykori Nyugat-Bengáliára támaszkodik, illetve az antikorrupció jelszavával fellépő, 2012-ben alapított szociáldemokrata, liberális párt, az Aam Aadmi Party (AAP), azaz Közös Égés Emberek Pártja. A fentebb említett pártok mellett számos regionális párt létezik.

A függetlenség utáni első évtizedekben az Indiai Nemzeti Kongresszus Párt (INC) lett a domináns politikai erő. (Nikolenyi, 2014) A pártot olyan karizmatikus vezetők vezették, mint, Dzsaváharlál

Nehru – India első miniszterelnöke, majd Indira Gandhi – Nehru lánya, aki keménykezű, központosító politikájáról vált ismertté. 1975–1977 között rendkívüli állapotot vezetett be, amit sokan antidemokratikusnak tartottak. Később Sonia Gandhi (olasz származású politikus) vezette a pártot, míg a miniszterelnök Manmohan Singh volt, aki az 1991-es gazdasági reformok atyjaként is ismert.

A 2014-es és 2019-es választásokon azonban gyökeres fordulat történt: a hindu nacionalista Bharatiya Janata Party (BJP – Indiai Néppárt) elsőprő győzelmet aratott Narendra Damodardas Modi vezetésével. A BJP programjának középpontjában a hindu identitás megerősítése, gazdasági modernizáció és erős központi állam áll. (Háda, 2022) A 2024-es választáson azonban a Modi vezette jobboldali koalíció kevesebb szavazatot kapott, mint korábban, az INC által vezetett INDIA koalíció kifejezetten jól teljesített, de a korábbi miniszterelnök képes volt megtartani hatalmát. (Háda, 2024a)

Bár India joggal büszke demokratikus intézményeire, az elmúlt években több aggasztó tendencia is megfigyelhető, így a sajtószabadság korlátozása, kritikus újságírók zaklatása, független médiumok gyengítése, a civil társadalom ellehetetlenítése, különösen külföldről finanszírozott NGO-k működésének korlátozása, a vallási kisebbségek diszkriminációja, például a 2019-ben elfogadott állampolgársági törvény (CAA), amely muszlimokat kizárt a menekültként elismerhetők köréből, illetve a társadalmi egyenlőtlenségek, különösen a kastyrendszer és vidéki szegénység miatti növekedése. Mindezek ellenére India továbbra is olyan ország, ahol a demokratikus alapértékek – választás, pluralizmus, véleményszabadság – formálisan léteznek és működnek, noha intézményi meggyengülésük a kutatók szerint egyértelmű.

VDem szerint India 2023-ban már nem volt tekinthető valódi demokráciának: az országot „elektorális autokráciának” minősítette, ahol a demokrácia alapvető jellemzői – mint jogállamiság, szólásszabadság és civil társadalom – lényegesen sérültek. (V-DEM, 2025) Az Economic Intelligence Unit szerint India továbbra is működő (rangsorban a 41.), de korlátozott demokrácia, azaz „hibás demokrácia” kategóriába tartozott, amely javuló tendenciákat mutat, de a polgári szabadságjogok terén komoly hiányosságok maradtak. (EIU, 2023)

INDONÉZIA

Indonézia több mint 270 millió lakosával nemcsak a világ negyedik legnépesebb állama, hanem egyben a legnépesebb muszlim többségű ország is. A lakosság mintegy 90-95%-a muszlim, ám Indonézia nem iszlám állam: az ország hivatalosan vallási pluralizmusra épülő világi berendezkedéssel rendelkezik, ahol az állam hat elismert vallást támogat és felügyel. Ezen túlmenően Indonézia a világ harmadik legnagyobb demokráciája, az Amerikai Egyesült Államok és India után.

A mai Indonézia területét évszázadokon keresztül holland gyarmati uralom alatt tartották, Holland Kelet-India néven. A gyarmati rendszer központja Jáva szigetén volt, ám a holland hatalom kiterjedt a szigetvilág nagy részére, kivéve Kelet-Timort, amely egészen 1975-ig portugál fennhatóság alatt állt. A holland gyarmati politika hosszú távon megosztotta a szigetvilágot: központi igazgatása gyenge volt, és erős kulturális, vallási és etnikai különbségek maradtak fenn a régiók között. 1945 augusztusában, Japán kapitulációja után Sukarno és Mohammad Hatta kikiáltották az Indonéz Köztársaság függetlenségét. Ezt azonban nem ismerte el azonnal Hollandia, és 1945–1949 között véres függetlenségi háború zajlott, amely során az indonéz nacionalisták gerillaharcot folytattak. Végül 1949 decemberében a holland kormány – nemzetközi nyomás hatására – elismerte Indonézia függetlenségét. (Wickers, 2013)

A független Indonézia első elnöke, Sukarno, karizmatikus vezető volt, aki hamarosan autoriter irányba fordította a politikai rendszert. Bár kezdetben pluralista demokráciát ígért, a belső instabilitás, etnikai és vallási konfliktusok, valamint a regionális szakadár mozgalmak miatt „irányított demokráciát” vezetett be 1959-ben, belpolitikájában azonban mindinkább a Kommunista Pártra (PKI) kezdett el támaszkodni. Ez végül végzetesnek bizonyult: 1965. október 1-jén állítólagos kommunista tisztek kísérletet tettek egy puccs végrehajtására. A pontos részletek máig vitatottak, de az eseményeket követően Suharto tábornok, a hadsereg főparancsnoka fokozatosan átvette az irányítást. (Hannigan, 2015)

Suharto uralma (1968–1998) alatt Indonézia egy USA-barát katonai diktatúráként működött. Rendszerét „Új Rendnek” (Orde Baru)

nevezte el, szembeállítva azt Sukarno „régí rendjével”. Bár a rendszer autoriter volt, a hetvenes évektől kezdve dinamikus gazdasági növekedés indult el. Politikailag azonban elnyomás, cenzúra, az ellenzék betiltása és a hadsereg által ellenőrzött „állampárt” (Golkar) dominanciája jellemezte. A sajtószabadság erősen korlátozott volt, a civil társadalmat pedig súlyosan felügyelte az állam. Suharto ügyesen alkalmazta a patronázs rendszerét: a politikai elit és az üzleti körök szoros szövetsége révén tartotta fenn hatalmát.

Az 1997-es ázsiai pénzügyi válság alapjaiban rengette meg a Suharto-rezsimet. A gazdasági recessziót követő hiperinfláció, a munkanélküliség, az életszínvonal zuhanása és a politikai elégedetlenség tömegtüntetéseket és zavargásokat váltott ki, különösen a kínai kisebbség ellen irányuló erőszakos támadások formájában. Végül 1998 májusában Suharto lemondott, és ezzel megnyílt az út a demokratikus átmenet előtt. (Wickers, 2013)

Sokan szkeptikusak voltak azzal kapcsolatban, hogy Indonézia képes lehet-e stabil demokráciává válni egy ilyen bonyolult etnikai és vallási térképen. A reformasi korszak (reformok korszaka) azonban pozitív meglepetést okozott: az új alkotmányos rend fokozatosan konszolidálta a demokratikus intézményeket. (Abdulkaki, 2008) A 2000-es évektől kezdve szabad és tisztességes választásokat tartanak, szélesebb autonómiát kaptak a tartományok, különösen Aceh és Pápua (bár az utóbbiban napjainkig jelen van a szeparatizmus (Szakáli, 2019), az elnököt 2004 óta közvetlenül választják és a civil társadalom és a sajtó lényegesen szabadabb lett, mint korábban volt.

A politikai rendszer ma elnöki köztársaság, ahol az elnök jelentős végrehajtó hatalommal rendelkezik. A 2024-es elnökválasztáson Prabowo Subianto, korábbi védelmi miniszter és egykori tábornok nyerte el az elnöki tisztséget. Ő a Gerindra (Nagy Indonézia Mozgalom Pártja) vezetője, amely populista, nacionalista programot képvisel. Elődje, Joko Widodo (Jokowi), aki két cikluson át volt elnök (2014–2024), a PDI-P (Indonéz Demokratikus Küzdelem Pártja) színeiben indult és nagy népszerűségnek örvendett.

A főbb politikai pártok közül a legnagyobb a PDI-P, amely szekuláris, baloldali irányultságú és Jokowi bázisát adja. A második legerősebb formációt a Gerindra képviseli, amely nacionalista-populista,

katonai háttérrel, Prabowo pártja. Kiemelendő még a Golkarm amely Suharto állampártjából fejlődött tovább, ma mérsékelt konzervatív, gazdasági fókuszú politikai formációként jellemezhető. Ezen kívül jelen van a PKB (Nemzeti Ébredés Pártja), egy iszlám orientációjú, a Nahdlatul Ulama-mozgalomhoz kötődő párt, illetve a jobbközép Demokrata Párt, amelyet a volt elnök, Susilo Bambang Yudhoyono alapította. A politikai rendszer egyik jellegzetessége az úgynevezett „kartellpárt-rendszer”: a pártok gyakran formális és informális hatalommegosztásban működnek együtt, gyenge társadalmi elszámoltathatóság mellett. (Gyene, 2019)

Bár Indonézia formálisan demokratikus, a nemzetközi indexek szerint nem konszolidált demokrácia. Az Economist Intelligence Unit 2023-ban „hibás demokráciának” (flawed democracy) minősítette (EIU, 2023), míg a V-Dem 2023-ban Ázsia 9. legdemokratikusabb országaként sorolta be. (V-DEM, 2025) Azonban napjainkban is számos kihívást szokás kiemelni Indonézia kapcsán, így a katonai elit befolyását a politikára, a jelentős korrupciót, a vallási tolerancia hanyatlását és az ellenzéki és független média korlátozásának megindulását.

Indonézia ma egy komplex, többretegű demokrácia, ahol az autoriter múlt öröksége, a vallási pluralizmus, az etnikai sokszínűség és a decentralizált közigazgatás sajátos elegyet alkot. Bár számos kihívással néz szembe, Indonézia példája azt mutatja, hogy egy nagy és vallásilag domináns muszlim ország is lehet demokratikus úton járó, pluralista társadalom, ha megfelelő intézményi garanciák és politikai akarat társul hozzá.

JAPÁN

A napjainkban közel 125 milliós Japán földrajzi elhelyezkedéséből fakadóan sajátos fejlődésen ment keresztül a kelet-ázsiai régióban. Ugyan történelmének korábbi szakaszaiban jelentős kínai hatás érvényesült, alapvetően képes volt megőrizni függetlenségét a különböző ellenséges hatalmakkal szemben. Egy amerikai flotta ugyan 1853-ban az addigi bezárkózás feladására késztette az országot, az

1868-ban induló úgynevezett Meidzsi-restauráció viszonylag rövid idő alatt jelentős fejlődést és a fejlett nyugati államokhoz való felzárkózást is jelentett, amelyet katonai téren az 1904-1905-ös japán-orosz háborúban demonstrált is. Az ország modernkori történelmét meghatározta a második világháborús részvétel és a nagyhatalmi, expanzív törekvések végét jelentő vereség az Egyesült Államoktól. Az 1945-ös fegyverletételt követő, USA-vezérelt változások az országot rövid időn belül a nyugati szövetségi rendszer tagjává tették, amelynek sikerült a háborús pusztítás után nem sokkal a világ vezető ipari államainak egyikévé válnia. (Gordon, 2013)

A második világháború utáni időszakban – erőteljes amerikai nyomásra – a világ egyik legfejlettebb és legsajátosabb politikai rendszerre jött létre, amely ötvözi az ősi monarchikus hagyományokat a modern parlamentáris demokráciával. Az ország különlegességét adja, hogy a világ legrégebb óta megszakítás nélkül fennálló monarchiáját és uralkodó dinasztiáját mondhatja magáénak: a japán császári ház, élén a *tennó*val, több mint 2600 éve létezik. (Tamás, 2013) A jelenlegi császár, Naruhito apja, Akihito 2019-es lemondását követően lépett trónra – szigorúan ceremoniális szerepben.

Japán alkotmánya, amelyet 1947-ben fogadtak el az amerikai megszállás idején (Bartók, 2020), rögzíti a parlamentáris demokrácia elveit, és lényegében az angolszász modellhez hasonló rendszert alakított ki. A *tennó* alkotmányosan „a japán állam és a japán nép egységének jelképe” (1. cikkely), tehát nem rendelkezik végrehajtó vagy törvényhozó hatalommal. A tényleges politikai hatalom a választott törvényhozó testületnél és a miniszterelnöknél van.

A japán törvényhozás, a *Nemzeti Dieta (Kokkai)*, kétkamarás rendszerben működik: az Alsóház (*Shūgi-in*) 465 tagból áll, míg a Felsőház (*Sangi-in*) 248 tagból. Az Alsóházban az egyéni választókerületek dominálnak, de a választási rendszer vegyes, azaz részben többségi, részben arányos elemeket tartalmaz. Az Alsóház a törvényhozás súlyponti szerve, hiszen ez választja meg a miniszterelnököt és bizalmatlansági indítvánnyal el is mozdíthatja. (Tamás C. G., 2012)

Japán pártrendszerének egyik legjellemzőbb vonása a hosszú ideig tartó egy párt dominanciája. A Liberális Demokrata Párt (*Jiyū-Minshutō*, LDP), amelyet 1955-ben alapítottak, 1947 óta lényegében

megszakítás nélkül kormányon van, néhány rövid kivétellel (1993–1994 és 2009–2012). Az LDP jobboldali, konzervatív párt, amely gazdaságilag liberális, külpolitikailag az Amerikai Egyesült Államokkal való szoros szövetséget hangsúlyozza és erőteljesen támaszkodik a vidéki szavazókra, a vállalati elit támogatására, valamint a hatékony bürokráciával való együttműködésre. (Schoppa, 2011)

Az LDP jelenlegi koalíciós partnere a Komeito, amely középutas, mérsékelt párt és szoros kapcsolatban áll a buddhista eredetű Soka Gakkai mozgalommal. A Komeito a vallási elvek által inspirált társadalmi igazságosságot hangsúlyozza, és fontos szerepet játszik abban, hogy a kormány politikája mérsékeltabb irányba mozduljon.

A legjelentősebb ellenzéki párt az Alkotmányos Demokrata Párt (*Rikken Minshutō*, CDP), amely a korábbi Demokrata Párt örökösének tekinti magát, és 2017-ben jött létre. Balközép irányultságú, szociál-liberális elveket vall, a munkaügyi jogok, társadalmi egyenlőség és a pacifizmus híve. Azonban az LDP-vel szembeni tartós alternatívaként nem tudott gyökeret verni, mivel a japán politikai kultúra erősen pragmatikus, és a választók gyakran az LDP stabilitását preferálják a bizonytalan ellenzéki alternatívákkal szemben.

A kisebb pártok közé tartozik a Japán Innovációs Párt (*Nippon Ishin no Kai*), amely Oszakában különösen népszerű és reformpárti, neoliberális, decentralizációt támogató politikát folytat. Szintén jelen van a Japán Kommunista Párt (JCP), amely hosszú történelme ellenére marginalizálódott, noha következetesen kiáll az alkotmányos pacifizmus, a társadalmi igazságosság és a nukleáris leszerelés mellett.

A legutóbbi általános választásokat 2024-ben tartották, amelyeket az LDP megnyert, megerősítve pozícióját a parlament alsóházában. A párt vezetője, Shigeru Ishiba, 2024-ben lett miniszterelnök, miután elődje, Fumio Kishida lemondásra kényszerült egy korrupciós botrány miatt. A vezetőváltás után kevesebb mint egy hónappal később tartott választás az LDP történelmének második legrosszabb eredményét hozta, mindössze 191 mandátumot szerzett meg. Az addigi szövetséges Komeito szintén kevesebb szavazatot kapott, így 2024 ősze óta kisebbségi kormányzás valósul meg az országban. A japán demokrácia előtt álló kihívások közé tartozik az alacsony választási részvétel – különösen a fiatalok körében –, a politikai apátia,

valamint a politikai elit és a közvélemény közötti távolság. A demográfiai válság – a népesség elöregedése és csökkenése – szintén alapvetően új társadalompolitikai kihívásokat állít a kormány elé.

Egy másik vitatott kérdés az alkotmány 9. cikkének esetleges módosítása, amely Japán pacifista státuszát rögzíti. Az LDP hosszú ideje szorgalmazza, hogy az önvédelmi erőket hivatalosan is elismerjék a hadsereg modern megfelelőjeként, különösen Kína növekvő katonai ereje és az észak-koreai fenyegetések miatt. Azonban a társadalom többsége továbbra is óvatos az ilyen változtatásokkal szemben.

Japán demokratikus berendezkedését a nemzetközi szervezetek is elismerik. Az Economist Intelligence Unit (EIU) 2023-as jelentése „teljes demokráciának” (*full democracy*) minősítette az országot. (EIU, 2023) A V-Dem (Varieties of Democracy) projekt szerint Japán a világ 23. legerősebb választási demokráciája volt 2023-ban (V-DEM, 2025), és Ázsia legdemokratikusabb államának számít. A sajtószabadság, a bírói függetlenség és a jogállamiság alapvetően jól működik, bár kritikus hangok szerint a japán média gyakran öncenzúrát gyakorol, és szoros kapcsolatot ápol a politikai elittel.

Japán demokráciája egyedülálló kombinációja a történelmi folytonosságnak és az intézményi modernitásnak. Miközben a császárság szimbolikus keretet biztosít, a valódi hatalom demokratikusan választott szervek kezében van. A pártrendszerben az LDP dominanciája stabilitást biztosít, de ugyanakkor a politikai váltógazdaság hiányát is jelenti. A jövő kihívásai – demográfiai átalakulás, külpolitikai nyomás, generációs megosztottság – új válaszokat igényelnek egy évszázados hagyományokkal rendelkező, de modernizálódni képes politikai kultúrától.

FÜLÖP-SZIGETEK

A Fülöp-szigetek – mintegy 110 millió fős lakosságával – Délkelet-Ázsia egyik legnépesebb állama, melynek történelmi és politikai fejlődése sajátos irányt vett a régió más országaihoz, különösen Indonéziához képest. A szigetek a 16. századtól kezdődően több mint három évszázadon át spanyol gyarmatként léteztek, majd az 1898-as

spanyol–amerikai háborút követően az Amerikai Egyesült Államok vette át felettük a gyarmati ellenőrzést. Ezáltal a Fülöp-szigetek az USA egyetlen hosszabb ideig fennálló tengerentúli gyarmatává vált, amely mélyen befolyásolta az ország intézményrendszerét, politikai kultúráját és társadalmi berendezkedését.

A második világháború idején az ország japán megszállás alá került, majd 1946-ban – az amerikai gyámságot követően – hivatalosan is függetlenné vált. (Francia, 2013) Az amerikai befolyás nyomai máig érzékelhetők az ország jogrendszerében, közigazgatásában, választási rendszerében és nem utolsósorban a politikai stílusban. A Fülöp-szigeteket gyakran tekintik a legamerikanizáltabb társadalomnak Ázsiában, ám sok szempontból Latin-Amerikára emlékeztető politikai mintázatok is megfigyelhetők – különösen a politikai klientelizmus, a populizmus és a dinasztikus hatalomgyakorlás terén.

A lakosság körülbelül 90%-a római katolikus, ami a spanyol gyarmati örökség közvetlen következménye. Ugyanakkor az ország déli részén – elsősorban Mindanao szigetén – jelentős muszlim kisebbség él, amely a lakosság mintegy 10-15%-át teszi ki. A muszlim lakosság körében már az 1970-es évektől kezdődően megjelentek szeparatista és autonómiát követelő mozgalmak, melyek közül a legismertebb a Moro Nemzeti Felszabadítási Front (MNLF), majd annak radikalizálódott utódja, a Moro Iszlám Felszabadítási Front (MILF) lett. A MILF-fel 2014-ben békemegállapodás született, amelynek eredményeként 2019-ben létrejött a Bangsamoro Autonóm Régió Muszlim Mindanaóban (BARMM), amely jelenleg saját parlamenttel és kormányzattal rendelkezik. (Bukit, 2021) A megállapodás jelentős előrelépés volt az évtizedek óta tartó fegyveres konfliktus lezárásában, ám a régió továbbra is instabil és aktívak szélsőséges csoportok (pl. Abu Sayyaf), amelyek iszlamista ideológiát követnek.

A Fülöp-szigeteki demokrácia ellentmondásos fejlődéstörténettel bír. Az 1965 és 1986 között regnáló Ferdinand Marcos autoriter rezsimje során az ország lényegében diktatúrává vált. Marcos 1972-ben hadiállapotot vezetett be (*martial law*), felfüggesztve az alkotmányos jogokat, üldözve az ellenzéket és intézményesítve a korrupciót. Az 1986-os *EDSA People Power* forradalom, amely nagyszabású civil ellenállás és katonai dezertálás révén jött létre, békés úton megdöntötte

a Marcos-rezsimet. A hatalom Corazon Aquinóhoz, az ellenzéki vezér Benigno „Ninoy” Aquino özvegyéhez került, és ezzel megindult az ország új demokratizálódási korszaka.

Az azóta eltelt évtizedekben a fülöp-szigeteki politikai rendszer demokratikus alapokon működik, rendszeres választásokkal és többpárti rendszerrel. Ugyanakkor a demokrácia minősége jelentős kihívásokkal küzd: a politikai intézmények gyengén intézményesültek, a pártok laza, személyi és családi lojalitások mentén szerveződnek, és a hatalmi elit jelentős része politikai dinasztiákból áll.

A 2016-os elnökválasztáson győztes Rodrigo Duterte elnöksége alapvető fordulatot jelentett az ország politikai kultúrájában. Duterte kampányát rendkívül agresszív retorika és erőskezü ígéretek jellemezték, különösen a drogellenes háború és a közbiztonság terén. Kormányzása alatt több tízezer halálesetet jelentettek, melyek közül sok extrajudiciális kivégzés volt. (Petz, 2018) Emberi jogi szervezetek és nemzetközi intézmények – többek között az ENSZ és a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) – súlyos kritikákat fogalmaztak meg. 2024-ben a nemzetközi nyomás és a hazai politikai átrendeződés hatására a Fülöp-szigetek kormánya – minden korábbi elutasítás ellenére – hozzájárult Duterte előzetes letartóztatásához és kiadta őt az ICC-nek, ahol emberiség elleni bűncselekményekkel vádolják. (Lányi, 2025)

Duterte utódja az elnöki poszton a néhai diktátor fia, Ferdinand „Bongbong” Marcos Jr. lett, aki 2022-ben nyerte meg a választásokat. Alelnöke Sara Duterte, a volt elnök lánya lett, ami jól mutatja a politikai dinasztiák dominanciáját. Kormányzásuk alatt egyfajta „dinasztikus stabilitás” alakult ki, bár több kritikus szerint ez a demokratikus pluralizmus rovására történik.

Bár a Fülöp-szigetek hivatalosan többpártrendszerű demokrácia, a politikai pártok gyenge intézményesültsége miatt a politikai életet inkább személyek, családok és helyi patrónus-kliensek uralják, mintsem ideológiai vagy programalapú pártok. (Hicken, 2014) A főbb politikai formációk a következők: Fülöp-szigeteki Szövetségi Párt (PFP), amely Bongbong Marcos elnök pártja, főként a hatalmon lévők személyes támogatásán nyugszik. A PDP–Laban Rodrigo Duterte egykori pártja, populista, centrista irányultságú. A Lakas–CMD egy konzervatív, keresztény–muszlim demokratikus párt, amely több korábbi

elnök politikai bázisát képezte. A fő ellenzéki erő a Liberális Párt, amely demokratikus, reformista értékeket vall, de 2016 óta fokozatosan marginalizálódott. A Nacionalista Párt (NP) történelmileg jelentős párt, amely jelenleg inkább szövetségi partnerként funkcionál.

A Fülöp-szigetek demokratikus státusza ellentmondásos a nemzetközi indexek tükrében is. Az Economist Intelligence Unit 2023-as Democracy Index jelentésében az országot „hibás demokráciának” (*flawed democracy*) minősítette (EIU, 2023), a politikai kultúra hiányosságai, az intézményi gyengeség, az autoriter tendenciák és az emberi jogszértések miatt. A Freedom House értékelése szerint a Fülöp-szigetek „részben szabad” kategóriába tartozik. Bár a választások szabadok, a választási kampányokat átszövi az erőszak, az informális pénzmozgások, valamint a média és igazságszolgáltatás politikai befolyásolása.

A Fülöp-szigetek politikai rendszere formailag demokratikus, de a gyenge pártintitúciók, a politikai dinasztiák uralma, a mély társadalmi egyenlőtlenségek és az erős autoriter reflexek komoly kihívásokat jelentenek a demokrácia minőségére nézve. Bár az ország történelme és társadalma jelentős demokratikus potenciállal bír, a politikai gyakorlat gyakran aláássa a jogállamiságot és az állampolgári részvétel hatékonyságát. A közeljövőben meghatározó lesz, hogy a demokratikus intézmények képesek lesznek-e megerősödni a személyi kultuszok és a populizmus eróziós hatásaival szemben.

DÉL-KOREA

Dél-Korea 20. századi történelme fordulatokban bővelkedett. Az országot a 19. század végén a Japán általi lerochanás gyarmati sorba döntötte, amely 1945-ben Tokió kapitulációjával a függetlenség visszaszerzésével ért véget, azonban a félsziget korábbi politikai egysége is véget ért. Ezt a helyzetet az 1950-ben kezdődő és három évig tartó háború szentesítette. Azóta az északi és a déli rész drasztikusan „szétfejlődött”, előbbi a világ egyik legelnyomóbb autoriter rendszerét építve, míg a másik az elmúlt négy évtized során Ázsia egyik legsikeresebb demokratikus átmenetét hajtotta végre. A hidegháború

időszakában, különösen az 1960-as és 1980-as évek között, az ország autoriter katonai rezsimnek uralma alatt állt. A demokratikus berendezkedés korszakhatára 1987, amikor a tömeges társadalmi nyomás és a nemzetközi közösség ösztönzése révén elfogadták az új, demokratikus alkotmányt, amely ma is érvényben van, és biztosítja a politikai pluralizmust, a hatalmi ágak szétválasztását és az alapvető jogok védelmét.

Dél-Korea kormányformája elnöki köztársaság, amelyben az elnök egyszerre az állam és a kormány feje. Az elnököt közvetlenül választják meg öt évre, újraválasztásra nincs lehetőség. Ez a szabály a demokratikus stabilitást és a hatalomkoncentráció elkerülését szolgálja, különösen a katonai múlt árnyékában. Az elnöki rendszer ugyanakkor koncentrált végrehajtó hatalmat biztosít, ami politikailag instabilabb időszakokban – különösen parlamenti kisebbség esetén – politikai konfliktusokat generálhat.

A törvényhozó hatalmat az egykamarás Nemzetgyűlés (National Assembly) gyakorolja, 300 fővel, akiket négyéves ciklusokra választanak. A parlament szerepe erős, beleértve az elnök politikai felelősségének megállapítását is – például impeachment eljárás útján. A bírósági rendszer függetlenségét és alkotmányos felügyeletét a Dél-koreai Alkotmánybíróság garantálja, amely önálló intézményként értelmezi és őrzi az alkotmányos rendet. Az igazságszolgáltatás kulcsszerepet játszik a fékek és ellensúlyok rendszerének fenntartásában, és több esetben is aktívan fellépett korrupció vagy jogsértés ellen akár elnöki szinten is – ez megerősíti a jogállamiság elvét a dél-koreai politikai kultúrában.

A dél-koreai pártrendszer erős kétpárti tendenciákat mutat, bár a pártok nevei és struktúrái gyakran változnak. A két domináns politikai erő egyike a Demokrata Párt (Democratic Party of Korea), amely egy baloldali, progresszív irányultságú, erőteljesen városi és fiatal szavazóbázissal rendelkező párt, és különös hangsúlyt fektet a szociális jólétre, környezetvédelemre, valamint a nemi és kisebbségi jogokra. A másik meghatározó politikai szerveződés a Néphatalom Párt (People Power Party), amely egy jobboldali, konzervatív párt, hagyományosan a gazdasági liberalizmus, a nemzeti biztonság és a hagyományos értékek védelme mellett kötelezi el magát.

A pártrendszer versengő és pluralista, azonban a politikai polarizáció magas. A választói viselkedést gyakran nemcsak ideológiai szempontok, hanem regionális és generációs törésvonalak is meghatározzák. A kampányok intenzívek, a politikai diskurzus gyakran konfrontatív, de a választási folyamat átlátható, szabad és tisztességes – amit nemzetközi megfigyelők is visszaigazoltak.

Dél-Korea demokratikus teljesítménye nemzetközi összehasonlításban is figyelemre méltó. A Freedom House legfrissebb jelentése szerint az ország „szabad” státuszú, magas pontszámokat kapott mind a politikai jogok, mind a polgári szabadságjogok területén. A V-Dem Index alapján Dél-Korea Ázsia harmadik legdemokratikusabb állama, Japán és Tajvan után, megelőzve például Indiát vagy Indonéziát, (V-DEM, 2025)

Az országban szilárd a választási integritás, független a média és széles körű a civil társadalmi aktivitás. A szakszervezetek, egyházi közösségek, emberi jogi szervezetek és civil kampánycsoportok fontos szerepet játszanak a demokratikus kontroll mechanizmusaiiban. Ugyanakkor a dél-koreai demokrácia sem mentes a kihívásoktól. A legújabb politikai válság a 2020-as évek közepén bontakozott ki Yoon Suk Yeol elnöksége idején. Az államfő – a jogállamiságot súlyosan megkérdőjelező módon – 2024 decemberében szükségállapotot hirdetett, amelyet a parlament néhány órán belül visszavont, (Lee, 2025) Az alkotmányosság védelme érdekében a Nemzetgyűlés elindította az elnök impeachment (alkotmányos vádeljárás) folyamatát, amely eredményesnek bizonyult: Yoon ellen vádat emeltek, letartóztatták, és felfüggesztették elnöki jogköreit. A 2025 júniusában tartott választáson az addig ellenzék által támogatott jelölt, Lee Jae-myung magabiztosan győzött. (Tan – Lee, 2025)

Ez az epizód a dél-koreai demokrácia intézményi erejét éppúgy megmutatta – hiszen az alkotmányos mechanizmusok hatékonyan működtek –, mint a rendszer sebezhetőségét is. Az elnöki túlzott hatalom kockázata továbbra is jelen van, különösen akkor, ha a végrehajtó hatalom és a törvényhozás közötti politikai egyensúly megbomlik. További kihívást jelent a politikai diskurzus eldurvulása, az online dezinformációs kampányok terjedése, a regionális megosztottság, valamint a fiatalabb generációk politikai apátiája.

Mindezek olyan jelenségek, amelyek más, fejlett demokráciákban is megfigyelhetők, de Dél-Korea esetében a gyors politikai ciklusok és a média hiperaktív jelenléte felerősíti ezeket a folyamatokat. (Cho – Hur, 2025)

Összességében elmondható, hogy Dél-Korea a kelet-ázsiai régió egyik legstabilabb és legfejlettebb demokráciája, amely jelentős demokratikus intézményi építkezésen ment keresztül az 1987 utáni időszakban. A hatalmi ágak elválasztása, az alkotmányos kontroll mechanizmusai, a szabad választások, valamint a civil társadalom aktivitása mind hozzájárultak ahhoz, hogy az ország ma a demokratikus világ meghatározó szereplője legyen.

Mindazonáltal a politikai rendszer nem mentes a válságoktól és kihívásoktól. A legújabb események – különösen az elnök alkotmányos visszaélése és leváltása – arra figyelmeztetnek, hogy a demokrácia nem statikus állapot, hanem folyamatosan megőrzendő és megerősítendő értékrend. Dél-Korea példája jól mutatja, hogy még a fejlett demokráciákban is szükség van élénk politikai részvételre, független intézményekre és a jogállamiság szilárd védelmére.

PAKISZTÁN

Pakisztán, több mint 240 millió lakosával, a világ hatodik legnépesebb állama, és ezzel jelentős szereplője lehetne a globális politikai és gazdasági térképen. Mégis, regionális szinten gyakran eltörpül közvetlen szomszédja és riválisa, India mellett. Miközben India demokráciáját – minden hibájával együtt – gyakran a világ legnagyobb működő demokráciájaként emlegetik, Pakisztán politikai rendszere jóval törékenyebb, időről időre meginog a demokratikus normák talaján és gyakran sodródik katonai vagy autoriter irányba. Pakisztán neve maga is szimbolikus: urdu nyelven a „tiszták földjét” jelenti, és egy mozaikszó is egyben, amely az ország legfontosabb régióit foglalja magába: Pandzsáb, Afganisztán, Kasmír, Szindh és Beludzsisztán (eredetileg „Tahorisztánként” értelmezve). Ez az elnevezés jól tükrözi az ország etnikai összetettségét. A legnagyobb etnikai csoport a pandzsábi (kb. 40%), őket követik a pastuk (15%), szindik (15%) és

beludzsok (3–5%). Ez a sokszínűség azonban nemcsak kulturális gazdagságot jelent, hanem komoly politikai és társadalmi kihívásokat is.

A központi kormányzat gyakran nem képes hatékonyan érvényesíteni fennhatóságát a periférikus régiókban, különösen a pastu törzsi területeken, ahol az állami jelenlét gyenge, sőt helyenként teljesen hiányzik. Ez a helyzet biztonsági és politikai válságokat idézett elő, amelyek hosszú távon is akadályozzák a demokratikus berendezkedés megszilárdulását.

A függetlenség 1947-es megszerzése óta Pakisztán történetének egyik legjelentősebb vonása a hadsereg rendkívüli politikai befolyása. Az ország függetlenné válása óta eltelt idő csaknem felében katonai rezsimek irányították az államot. Mohamed Ayub Khan tábornok 1958 és 1971 között, Zia ul-Haq 1977 és 1988 között, míg Pervez Musarraff 1999 és 2008 között vezette az országot katonai diktatúra formájában (Háda, 2022). E korszakokat gyakran jellemezte az autoriter kormányzás, a politikai ellenzék elnyomása, valamint a média és a civil társadalom korlátozása.

A hadsereg nemcsak a kormányzati hatalmat gyakorolta, hanem saját gazdasági és intézményi hálózatot is kiépített, ami máig meghatározó erő maradt Pakisztán politikai struktúrájában. Még azokban az időszakokban is, amikor a civilek formálisan kormányon voltak, a hadsereg informálisan irányította a legfontosabb politikai döntéshozatalt, különösen a külpolitika, a nemzetbiztonság és az India-ellenes stratégiák területén. (Talbot, 2015) Pakisztánban rendszeresen tartanak választásokat, de ezek átláthatósága és tisztasága gyakran megkérdőjelezhető. Az ország történetében egyetlen miniszterelnök sem tudta kitölteni a teljes hivatali idejét. Ez a tény önmagában is jelzi, milyen instabil a politikai rendszer.

Imran Khan, a volt krikettcsillag és a Pakistan Tehreek-e-Insaf (PTI) párt alapítója, 2018-ban került hatalomra, nagyrészt a hadsereg hallgatóságos támogatásával. Reformpárti retorikájával, korrupcióellenes kampányával és a status quo elutasításával sok fiatal választót tudott maga mellé állítani. Ugyanakkor miután 2022-ben elveszítette a hadsereg támogatását, eltávolították a hatalomból, letartóztatták, pártját pedig politikai és jogi nyomás alá helyezték. A 2023–2024-es időszakban a PTI de facto szétverés alatt állt, vezetőit bebörtönözték

és a párt választási esélyeit korlátozták – mindezek súlyosan sértik a demokratikus normákat. (Háda, 2024b)

Pakisztán politikai pártrendszere formailag pluralista, de gyakorlatilag erősen torzított. Négy jelentősebb párt uralja a politikai palettát. Az egyik legmeghatározóbb politikai párt, a Pakisztáni Muszlim Liga (PML-N), amely ideológiai alapon jobbközép, konzervatív, üzletbarát irányzatot képvisel, fő bázisa Pandzsáb tartomány. Történetileg szoros kapcsolatai voltak a hadsereggel, bár a 2010-es években ez a viszony feszültebbé vált. Az Imran Khan által alapított Pakistan Tehreek-e-Insaf (PTI) alapvetően egy populista, reformorientált mozgalom, különösen népszerű a városi fiatalok és középosztály körében. 2018–2022 között kormányon volt, azonban 2023 után politikailag ellehetetlenült.

A Pakisztáni Néppárt (PPP) egy baloldali, szekuláris párt, amely jelentős vidéki bázissal rendelkezik. Az ország politikai életében jelentős szerepet játszó dinasztiák kiváló példája, hogy a párt alapítója, Zulfikar Ali Bhutto, majd lánya, Benazir Bhutto is kétszer volt miniszterelnök. A jelenlegi vezető Bilawal Bhutto Zardari. Végezetül megemlítendő még a jelentős vidéki bázissal rendelkező, a madraszahálózatokon keresztül jelentős társadalmi befolyással bíró Jamiat Ulema-e-Islam (JUI-F) iszlamista párt is. E pártok közül több is szoros kapcsolatot ápolt vagy ápol jelenleg a hadsereggel. Ez a kapcsolat gyakran nem ideológiai, hanem pragmatikus: aki együttműködik a katonai elit érdekeivel, politikai túlélést és előnyöket remélhet. (Shafqat, 2020)

A nemzetközi demokrácia- és szabadságindexek Pakisztánt következetesen a demokratikus átmenet küszöbén egyensúlyozó államként jellemzik. Az Economist Intelligence Unit 2023-ban „autoriter rezsimként” értékelte az országot. (EIU, 2023) A V-Dem demokrácia-index szerint Pakisztán csupán Ázsia 17. választási demokráciája volt ugyanabban az évben – ami azt jelzi, hogy a választások formálisan ugyan megtörténnek, de a demokratikus normák intézményi és jogi keretei gyengék. (V-DEM, 2025) A Freedom House a „részben szabad” kategóriába sorolta az országot, rámutatva a vélemény szabadság, a politikai pluralizmus és az igazságszolgáltatás függetlenségének korlátozottságára. A demokrácia megszilárdulása Pakisztánban számos

akadályba ütközik. Az etnikai és vallási feszültségek, a hadsereg dominanciája, a korrupció és a jogállamiság hiányosságai mind-mind gyengítik az állampolgári részvételt és a demokratikus intézmények hitelességét. Ugyanakkor az ország fiatal, technológiailag egyre jobban informált lakossága növekvő igényt támaszt az átláthatóságra és az elszámoltathatóságra.

A civil társadalom, a független média és a szabad bíróságok szerepe kulcsfontosságú lehet a demokratikus reformok előmozdításában, ha megfelelő intézményi és nemzetközi támogatást kapnak. Pakisztán jövője jelentős mértékben azon múlik, hogy a politikai elit képes-e meghaladni a rövid távú hatalmi érdekeket, és valódi, hosszú távú demokratikus konszolidáció irányába mozdulni.

BANGLADES

Banglades Dél-Ázsia egyik legsűrűbben lakott állama, több mint 170 millió lakosával a világ nyolcadik legnépesebb országa. A bengáli nemzeti identitásra, a függetlenségi háború történelmi örökségére és a gazdasági felemelkedésre épülő ország politikai berendezkedése formálisan parlamentáris köztársaság, de működésében számos autoriter jegyet mutat, különösen az utóbbi másfél évtized során.

Banglades államformája parlamentáris köztársaság, ahol az államfői szerepet az elnök tölti be – ez túlnyomórészt ceremoniális pozíció, a végrehajtó hatalom tényleges gyakorlója a miniszterelnök. Az elnököt a parlament választja, míg a miniszterelnököt a parlamenti többség adja, ami megerősíti a végrehajtó és törvényhozó hatalom összefonódását.

A parlament neve Jatiya Sangsad, egykamarás testület, amely 300 közvetlenül választott képviselőből áll, kiegészülve a női kvóta alapján kiosztott ötven hellyel. E kvótarendszer célja a nemek közötti politikai egyenlőtlenség csökkentése, azonban ez sem tudta mérsékelni a törvényhozás politikai egyoldalúságát az elmúlt években.

A bangladesi politikát hosszú ideig két nagy tömegpárt váltakozó versengése jellemezte: az Awami Liga (AL) és a Bangladesi Nemzeti Párt (BNP). Ez a kétpólusú rendszer mára jelentős mértékben torzult,

az Awami Liga tartós hatalomgyakorlása és az ellenzék ellehetetlenítése következtében. Az Awami Liga (AL) vezetője Sheikh Hasina, aki 1996–2001 és 2009–2024 között (bukásáig) volt miniszterelnök. A párt eredetileg világi, baloldali gyökerű mozgalomként indult, amely az 1971-es függetlenségi háború vezető ereje volt. Hasina kormányzása azonban egyre autoriterebbé vált: ellenzéki vezetők bebörtönzése, a sajtószabadság korlátozása, választási manipulációk és a biztonsági erők túlkapasai egyaránt hozzájárultak a demokratikus intézmények gyengüléséhez. A Banglades Nemzeti Párt (BNP) vezetője Khaleda Zia, korábbi miniszterelnök, évekre börtönbe került, azonban a 2024-es rezsimváltás után felmentették. A párt alapvetően egy jobboldali, nacionalista párt, amely gyakran kötött szövetséget iszlamista csoportokkal. Az elmúlt két választási ciklusban (2014, 2024) ellehetetlenített helyzetbe került: a 2014-es választásokat bojkottálta, míg a 2024-es választásokon alig tudott jelölteket állítani. A párt vezetőit, aktivistáit, sőt szavazóit is folyamatos zaklatás érte, ami egyértelműen aláássa a választási verseny tisztaságát. Végezetül megemlítendő a Jamaat-e-Islami, az egykor jelentős iszlamista párt, amely az 1971-es háború idején Pakisztánt támogatta. A függetlenség ellenében tanúsított szerepe, valamint vezetőinek háborús bűnei miatt betiltották és több prominens alakját kivégezték. Bár hivatalosan nem működik, eszmei és szervezeti befolyása időnként felbukkan független jelöltek vagy más iszlamista csoportok révén. (Shehabuddin, 2016)

Banglades választásait az elmúlt másfél évtizedben a kormányzati beavatkozás, a megfélemlítés, a választási bizottság részrehajlása és az állami erőszakszervezetek ellenzéki célú alkalmazása jellemezte. A választások legitimitása nemzetközi megfigyelők és emberi jogi szervezetek szerint is erősen megkérdőjelezhető.

A 2024-es választások során a BNP jelöltjeit tömegesen letartóztatták, tüntetéseiket betiltották, kampánytevékenységüket ellehetetlenítették. A választásokat az Awami Liga gyakorlatilag egyedül „nyerte meg”, ami egy kvázi egypárti parlamenthez vezetett – ez lényegében kiüresíti a parlamenti demokrácia értelmét. Ezzel együtt az utóbbi években a sajtószabadság drámai módon visszaszorult. Az úgynevezett Digitális Biztonsági Törvény (Digital Security Act) 2018-as elfogadása óta több újságíró tartóztattak le „álhírtérjesztés”

vádjával, sok esetben pusztán azért, mert kritikát fogalmaztak meg a kormánnyal szemben. A civil szervezetek működését adminisztratív és pénzügyi eszközökkel akadályozzák, különösen akkor, ha emberi jogi kérdésekben aktívak. Az internetes megfigyelés és a közösségi média ellenőrzése révén a kormányzat jelentős befolyást gyakorol az információáramlásra. Ez tovább szűkíti a demokratikus diskurzus lehetőségeit. Azonban 2024 júliusában a politikai helyzet drámai fordulatot vett: népfelkelés és forradalmi tömegmegmozdulások eredményeként a Sheikh Hasina vezette rezsim megbukott. Bár az események gyorsak és részleteikben még nem világosak, az biztos, hogy egy új politikai korszak kezdődött Bangladesben – a kérdés csak az, hogy ez valóban demokratikus konszolidációhoz vezet-e, vagy csak egy újabb ciklus kezdete a hatalomkoncentráció és tekintélyelvűség jegyében (Staniland, 2024).

A Freedom House évek óta „nem szabad” kategóriába sorolja Banglades politikai rendszerét. A V-Dem intézet adatai szerint az ország „elektorális autokrácia”, ahol a választások intézményei formálisan működnek, de a versengés feltételei súlyosan torzultak. (V-DEM, 2025) Az Economist Intelligence Unit szerint Banglades „hibrid rezsim”, ahol demokratikus és autoriter elemek keverednek, de az utóbbi években a demokrácia eróziója dominál. (EIU, 2023)

Ugyanakkor az ország fiatal, digitálisan aktív lakossága, a diaszpóra nyomása és a gazdasági integrációs kényszerek esélyt kínálnak a demokratikus fordulatra. A 2024-es politikai változás lehetőséget teremt egy új társadalmi szerződés kialakítására – de csak akkor, ha az új politikai erők képesek elkerülni a múlt hibáit: a bosszúpolitikát, a kirekesztést és a hatalom kizárólagos birtoklására való törekvést.

ÖSSZEGZÉS

A demokrácia fogalmát gyakran nyugati politikai rendszerek alapján definiáljuk: többpártrendszer, szabad és tisztességes választások, a hatalmi ágak szétválasztása, a jogállamiság és az alapvető szabadságjogok biztosítása. Ugyanakkor, amikor a demokrácia ázsiai változatairól beszélünk, szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy ezek az

elvek nagyon eltérő módon valósulnak meg – és nem pusztán a gyakorlatban, hanem az intézményi és kulturális berendezkedés szintjén is. Dél- és Kelet-Ázsia országai közül sokat a demokrácia formális keretei jellemeznek, de ezek a keretek rendkívül változatos módon épülnek fel. Az alkotmányos rend, a pártrendszer, a végrehajtó hatalom szerkezete, sőt még az államforma is más és más – nem beszélve azokról a társadalmi és történelmi tényezőkről, amelyek mindezt alakították.

A térségben több ország is parlamentáris rendszerben működik. India klasszikus példája a brit mintát követő parlamentáris köztársaságnak, ahol a miniszterelnök rendelkezik a tényleges hatalommal, míg az államfő ceremonális szerepet tölt be. Japán szintén parlamentáris rendszer, bár alkotmányos monarchiaként működik: az uralkodó – az egyetlen ázsiai demokráciában fennmaradt császári intézmény – szimbolikus szereplő, a kormányzásért a miniszterelnök és a parlament felelős. Hasonló parlamentáris szerkezet működik Pakisztánban és Bangladesben, bár mindkét országban komoly problémák jellemzik a demokratikus intézmények működését, és a civil-katonai viszony is jelentős szerepet játszik a politikában.

Ezzel szemben az elnöki köztársaságok – például Indonézia, a Fülöp-szigetek és Dél-Korea – az amerikai típusú elnöki modellt követik, ahol az államfő egyben a kormányzat vezetője is és közvetlenül a választók által kerül hivatalba. Ezekben az országokban a hatalom közvetlenebbül koncentrálódik az elnöki poszton, bár a parlament szerepe és függetlensége eltérő mértékű.

Bár az ázsiai demokráciák túlnyomó többsége köztársaság, fontos kivétel Japán, ahol a monarchikus hagyomány modern demokratikus keretek között él tovább. Ez is jól mutatja, hogy a történelmi kontinuitás és a demokratikus intézményrendszer nem feltétlenül zárják ki egymást.

A pártrendszerek terén is komoly különbségek tapasztalhatók. India és Dél-Korea például formálisan kétpártrendszerre emlékeztető politikai mezőn működnek, ahol két nagy formáció (BJP vs. INC, illetve a Dél-Koreai konzervatív és liberális pártok) váltják egymást. Ugyanakkor ezek a rendszerek sem zárják ki a kisebb pártok és regionális erők szerepét.

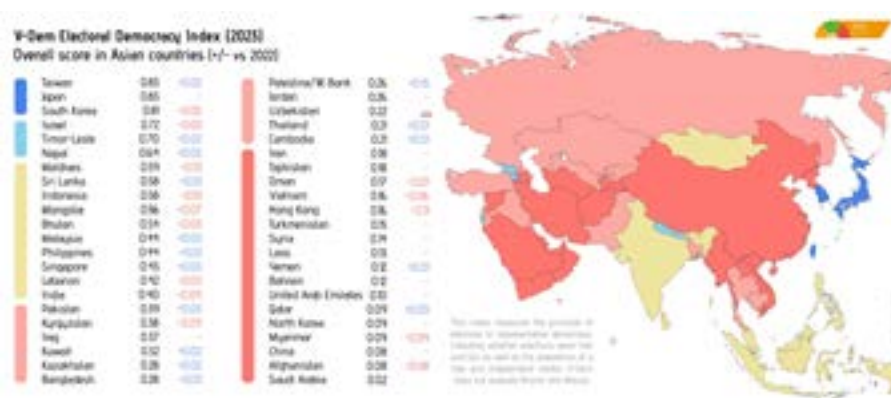
Ezzel szemben Indonéziában vagy a Fülöp-szigeteken klasszikus többpártrendszer működik, ahol koalíciók és politikai szövetségek gyakoriak, a pártrendszer pedig rendkívül fragmentált. Japán különleges eset: bár több párt is jelen van a parlamentben, a Liberális Demokrata Párt (LDP) hosszú ideje domináns pozíciót élvez, így a japán rendszer gyakran a *domináns pártrendszer* példaként kerül említésre. Az intézményi és formai demokrácia jelenléte nem feltétlenül jelenti a liberális demokrácia teljes kibontakozását. A legtöbb dél- és kelet-ázsiai országban a választások rendszerezettek, a pártok formálisan versenyezhetnek, és működnek demokratikus intézmények – ugyanakkor a sajtószabadság, a jogállamiság, a kisebbségek védelme vagy az igazságszolgáltatás függetlensége gyakran gyenge lábakon áll. India például a világ legnagyobb demokráciája, de az utóbbi években aggodalmak merültek fel a vallási kisebbségekkel szembeni bánásmód, a civil társadalom szűkülő tere és a sajtószabadság csökkenése miatt.

Indonézia demokratikus választásokat tart, de a hadsereg továbbra is erős politikai szereplő, és a decentralizált rendszer gyakran átláthatatlan hatalmi struktúrákhoz vezet. A Fülöp-szigeteken a klánalapú politika, a klientelizmus és az erőszakos kampányok uralják a politikai életet. Bangladesben és Pakisztánban a választások legitimitása gyakran kérdéses, az ellenzéket pedig rendszeresen elnyomják.

Kivételt képezhet Dél-Korea és Japán, ahol a demokratikus intézmények stabilabbak, a sajtó és az igazságszolgáltatás függetlenebbek, és ahol a politikai pluralizmus mellett a liberális értékek is viszonylagos védelmet élveznek.

Nagyon nehéz általánosításokat tenni, az ázsiai demokráciák talán még jobban különböznek egymástól, mint a nyugatiak – mind kulturális háttér, mind intézményi berendezkedés tekintetében. A régió országai között megtalálhatóak parlamentáris és elnöki rendszerek, köztársaságok és monarchiák, kétpárti, többpárti vagy domináns pártrendszerek. Egyes rendszerek stabilabbak és liberálisabbak, mások autoriterebb vonásokat mutatnak, de mégis demokratikus keretek között működnek. Mindez azt jelzi, hogy a demokrácia nem egységes modellként van jelen Ázsiában, hanem sokféle, történelmileg és társadalmilag beágyazott változatban – ami egyszerre jelent kihívást és lehetőséget a politikatudomány számára.

1. ábra: Ázsiai demokráciák rangsora a V-DEM demokrácia index alapján

Forrás: Asia Elects <https://x.com/AsiaElects/status/1631626250182639622>

IRODALOMJEGYZÉK

- Abdulkali, Louay (2008). Democratisation in Indonesia: From Transition to Consolidation. *Asian Journal of Political Science*, 16(2), 151-172.
- Asia Elects (2023). <https://x.com/AsiaElects/status/1631626250182639622> [Letöltve: 2025. 07. 07.]
- Bartók András (2020). Az Egyesült Államok és Japán. In Háda Béla -Matura Tamás (szerk.), *Az Amerikai Egyesült Államok ázsiai kapcsolatai* (pp. 9-32.). Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Bukit, Matthew L. (2021). Bangsamoro Separatism and Classical Counterinsurgency: Reconsidering Revolutionary War in the Southern Philippines. *Studies in Conflict & Terrorism*, 911-939.
- Cho, Joan E. - Hur, Amar (2025). The Perils of South Korean Democracy. *Journal of Democracy*, 36(2), 38-46.
- Dahl, Robert A (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press.
- Dahl, Robert A. (1989). *Democracy and Its Critics*. New Haven: Yale University Press.

- EIU. (2023). Democracy Index 2023. <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2023/> [Letöltve: 2025. 07.03.]
- Francia, Luis H. (2013). *A History of the Philippines: From Indios Bravos to Filipinos*. Abrams Press.
- Gordon, Andrew (2013). *A Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present*. Oxford University Press.
- Gyene Pál (2019). Democracy, Islam and Party System in Indonesia: Towards a Consensus-Oriented Model? *Power, Conflict, and Democracy Journal*, 7(1), 27-55.
- Habermas, Jürgen (1997). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Polity.
- Háda Béla (2022). *Dél-Ázsia a poszthidegháborús korban*. Budapest: Ludovika kiadó.
- Háda Béla (2024a). Az indiai választások előzményei és tanulságai. *Stratégiai Védelmi Kutató Központ (Elemzések) / Center for Strategic and Defense Studies (Analyses)*, 1-7. https://www.uni-nke.hu/document/jli-uni-nke-hu/JLI_SVKP_Elemz%C3%A9sek_2024_9.pdf [Letöltve: 2025. 06. 29.]
- Háda Béla (2024b). A 2024. évi pakisztáni törvényhozási választások háttere és következményei. *Stratégiai Védelmi Kutató Központ (Elemzések) / Center for Strategic and Defense Studies (Analyses)*, 1-8. Letöltés dátuma: 2025. 07. 01, forrás: https://www.uni-nke.hu/document/jli-uni-nke-hu/JLI_SVKP_Elemz%C3%A9sek_2024_9.pdf
- Hannigan, Tim (2015). *A Brief History of Indonesia: Sultans, Spices, and Tsunamis: The Incredible Story of Southeast Asia's Largest Nation*. Tuttle Publishing.
- Hicken, Allen (2014). Party and Party System Institutionalization in the Philippines. (pp. 307-327). Cambridge University Press.
- Lányi Béla (2025. 03. 18). Elvitték a volt elnököt, a drogellenes háború vezérét. *Országút*. <https://orszagut.com/kitekinto/rodrigo-duterte-fulop-szigetek-elvittek-a-volt-elnokot-a-drogellenes-haboru-vezeret-7624> [Letöltve 2025. 06. 29.]
- Lee, Chung Min (2025). *Yoon's Failed Political Coup and South Korea's Mounting Crisis*. Carnegie Endowment for International Peace: <https://carnegieendowment.org/research/2024/12/yoons-failed->

- political-coup-and-south-koreas-mounting-crisis?lang=en [Letöltve: 2025. 06. 30.]
- Shafqat, Sahar (2020). Opposition Parties and Regime Uncertainty in Pakistan. In: Mufti, Mariam, Shafqat, Sahar, Siddiqui, Niloufer (szerk.). *Pakistan's Political Parties: Surviving between Dictatorship and Democracy*. (pp. 195-215). Georgetown University Press.
- Nikolenyi Csaba (2014). Party System Institutionalization in India. In Hicken, Allen - Kuhonta, Erik Martinez (szerk.), *Party and Party System Institutionalization in Asia* (szerk.) (pp. 189-211). Cambridge University Press.
- Petz Dávid (2018). Mészárlás a paradicsomban – Drogháború a Fülöp-szigeteken. *Magyar Rendészet*, 93-113.
- Schoppa, Leonard J. (2011). Introduction: From the 1955 system to the '2000 system. In Schoppa, Leonard J. (Szerk.), *The Evolution of Japan's Party System: Politics and Policy in an Era of Institutional Change* (old.: 3-13.). University of Toronto Press.
- Schumpeter, Joseph (1942). *Capitalism, Socialism, And Democracy*. New York: Harper & Row.
- Shehabuddin, Sarah Tasnim (2016). Bangladeshi Politics Since Independence. In Riaz, Ali - Rahman, Mohammad Sajjadur (szerk.), *Routledge Handbook of Contemporary Bangladesh* (pp. 17-27). London: Routledge.
- Staniland, Paul (2024). *Bangladesh Is Well-Positioned to Build a New Political Area. Can It Seize the Moment?* Carnegie Endowment: <https://carnegieendowment.org/emissary/2024/10/bangladesh-hasina-government-politics-what-next?lang=en> [Letöltve: 2025 07.07.]
- Szakáli, Máté (2019). Az 1998 utáni indonéz szeparatizmuspolitika: Nyugat-Új-Guineán a kormányzati döntéshozatal szemszögéből. In Salát Gergely, *Veszélyes vizeken* (pp. 295–319). Budapest: Typotex.
- Talbot, Ian (2015). *Pakistan: A New History*. Hurst.
- Tamás Csaba Gergely (2013). A „jelképes” császárság alkotmánya: Fejezetek a japán alkotmánytörténet köréből. Budapest : Pázmány Press.
- Tamás, Csaba Gergely (2012). Törvényhozás és parlamentarizmus Japánban. *Iustum Aequum Salutare*, 6(1), 85-102.

-
- Tan, Y., & Lee, W. (2025). South Korean opposition wins presidency after months of political chaos. *BBC*. <https://www.bbc.com/news/articles/c861yyqyg4do> [Letöltve: 2025. 07. 01.]
- V-DEM (2025). Datasets. <https://www.v-dem.net/data/> [Letöltés dátuma: 2025. 07.03.]
- Wickers, Adrian (2013). *A History of Modern Indonesia*. Cambridge University Press.
- Zakaria, Fareed (1997). The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, 76(6), 22-43.

PUSKÁS UTÁN ÚJRA MAGYAR VILÁGSZTÁR: SZOBOSZLAI DOMINIK SZEMÉLYES MÁRKAÉPÍTÉSE ÉS SZPONZORÁCIÓS EGYÜTTMŰKÖDÉSEI A MABI-MODELL TÜKRÉBEN

Papp-Váry Árpád

Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem, Marketing és Üzleti Kommunikáció Kar, papp-vary.arpad@uni-bge.hu

ABSZTRAKT

A 21. századi sportgazdaság és digitális médiakörnyezet új típusú hősöket hozott létre, akik egyszerre sportolók és globális márkák. A tanulmány Szoboszlai Dominik pályafutásán keresztül vizsgálja ezt a jelenséget, aki a Liverpool FC játékosaként és a magyar válogatott csapatkapitányaként vált nemzetközi szinten ismertté. A legendás Puskás Ferenc óta nem volt olyan magyar futballista, aki ekkora globális figyelmet kapott volna, sőt a televízió, az internet és a közösségi média révén még szélesebb közönséget ér el. Szoboszlai teljesítménye kiemelkedő: a Liverpool szurkolói a 2025–2026-os szezonban már öt alkalommal is a hónap legjobb játékosának választották, emellett a világ legértékesebb olyan futballistája, aki nem jutott ki a 2026-os világbajnokságra.

A kutatás a MABI-modell keretében vizsgálja Szoboszlai személyes márkaépítését. A vizsgálat kiterjed a Red Bull, Magyar Telekom, McDonald's, Tommy Hilfiger és Lay's márkákkal megvalósuló együttműködések elemzésére is. A módszertan szakirodalmi áttekintésre, reklámkampányok tartalomelemzésére, az ezekre érkező közösségi média-visszajelzések vizsgálatára, valamint szakértői interjúkra épül. Az eredmények alapján Szoboszlai márkájának ereje a pályán mutatott vezéregyeniség és a hétköznapiakban megjelenő közvetlen, hiteles karakter kombinációjában rejlik.

Kulcsszavak: sportmarketing, sportolói márkaépítés, személyes márka, hitelesség, digitális média, futball, Szoboszlai Dominik, szponzoráció, reklám, orszáгимáz

ABSTRACT

The 21st-century sports economy and digital media environment have created a new type of heroes who are simultaneously athletes and global brands. This study examines this phenomenon through the career of Dominik Szoboszlai, who has gained international recognition as a player for Liverpool FC and as the captain of the Hungarian national team. Since the legendary Ferenc Puskás, no Hungarian footballer has attracted such global attention; moreover, through television, the internet, and social media, he reaches an even wider audience. Szoboszlai's performance is outstanding: during the 2025–2026 season, Liverpool supporters have already voted him Player of the Month on five occasions, and he is currently the most valuable footballer in the world who did not qualify for the 2026 FIFA World Cup. The research analyzes Szoboszlai's personal brand building within the framework of the MABI model. It also examines his collaborations with major brands, including Red Bull, Magyar Telekom, McDonald's, Tommy Hilfiger, and Lay's. The methodology is based on a literature review, content analysis of advertising campaigns, analysis of social media feedback, and expert interviews. The findings indicate that the strength of Szoboszlai's brand lies in the combination of leadership demonstrated on the field and an approachable, authentic personality in everyday life.

Keywords: sports marketing, athlete brand building, personal brand, authenticity, Dominik Szoboszlai, digital media, football, sponsorship, advertising, country image

BEVEZETÉS

A 21. században a sportolók már nem csupán versenyzők, hanem önálló márkák is. A pályán nyújtott teljesítmény mellett egyre nagyobb szerepet kap, hogy milyen személyiséget közvetítenek a nyilvánosság felé, hogyan kommunikálnak a közösségi médiában, illetve mely vállalatokkal és milyen formában működnek együtt. A szponzoráció így

ma már jóval több egyszerű reklámszereplésnél: a sportolói személyes márka egyik fontos építőelemévé vált. (Cornwell, 2020; Doyle et al., 2022; Hodge – Walker, 2016; Linsner et al., 2021)

A magyar labdarúgás történetében Puskás Ferenc óta kevés olyan játékos akadt, aki nemzetközi szinten is ekkora figyelmet kapott volna, mint Szoboszlai Dominik, aki nemcsak sporteredményeivel, hanem személyes márkájával is kiemelkedik kortársai közül. A Főnix Gold után a Red Bull Salzburg akadémiarendszerében fejlődött tovább, majd az RB Leipzig játékosaként vált a nemzetközi futball meghatározó szereplőjévé, mielőtt a Liverpool FC-hez igazolt. Pályafutása során kétszer is minden idők legdrágábban értékesített magyar labdarúgója lett, a magyar férfi A-válogatott történetének legfiatalabb csapatkapitányává választották, és a Forbes listáján is a legértékesebb magyar sportoló. (Zsiborás, 2024)

A Liverpool FC játékosaként első magyarként emelhetette magába a Premier League tróféáját, miközben a 2025–2026-os idényben a szurkolók öt alkalommal is a hónap játékosának választották, és nevéhez fűződik az év góljának járó klubszintű elismerés is. Nemzetközi ismertségét jól jelzi, hogy az EA Sports FC videojáték-sorozat különleges Ultimate Team-kártyáin is rendszeresen helyet kap, ami napjaink futballkultúrájában a globális sztárstátusz egyik fontos indikátorának tekinthető. De talán ennél is többet mond, hogy ő a világ legértékesebb olyan futballistája, aki nem szerepel a 2026-os világbajnokságon. (Molnár, 2026)

Szoboszlai Dominik ugyanakkor már nem csupán futballista. Hazai és nemzetközi márkák reklámarca, aki eltérő típusú együttműködésekben jelenik meg. A Red Bullhoz fűződő kapcsolata végigkíséri pályafutását, a Magyar Telekom, a McDonald's és a Lay's kampányaiban személyes márkájára építve kapott szerepet, míg a Tommy Hilfiger és a Haier esetében a Liverpool FC globális partnerségei révén vált a kommunikáció egyik meghatározó szereplőjévé.

A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy ezek az együttműködések miként kapcsolódnak Szoboszlai Dominik személyes márkájához, milyen értékeket közvetítenek és milyen hitelességi kérdéseket vetnek fel. A MABI-modellre támaszkodva (Arai et al., 2013, 2014) kvalitatív tartalomelemzés segítségével elemezzük a vizsgált kampá-

nyokat, valamint kitérünk azokra a kritikai visszhangokra is, amelyek elsősorban az egészségtudatosság és a példaképszerep kapcsán jelentek meg.

A SPORTOLÓI MÁRKAIMÁZS ÉS A MABI-MODELL

A professzionális sport globalizációja, a tömegmédia és a közösségi média térnyerése és a szponzorációs bevételek növekedése következtében egy sportoló pályán nyújtott teljesítménye ma már önmagában nem elegendő a hosszú távú piaci sikerhez. A fogyasztók nemcsak az eredményeket figyelik, hanem a sportoló személyiségét, megjelenését, értékrendjét és pályán kívüli viselkedését is. (Carlson – Donavan, 2013; Hodge – Walker, 2016; Kucharska et al., 2020; Linsner et al., 2021)

Keller (1993) már korán felhívta a figyelmet arra, hogy a márkaérték (brand equity) nem kizárólag a funkcionális jellemzőkből fakad, hanem a fogyasztók fejében kialakuló asszociációk összességéből épül fel. Sportolók esetében ezek különösen összetettek, hiszen a teljesítmény mellett olyan tényezők is alakítják őket, mint a személyiség, a kommunikáció vagy az életmód. A sportmarketing célja így itt nem pusztán a sportoló ismertségének növelése, hanem egy olyan komplex identitás és imázs kialakítása, amely érzelmi kötődést teremt a közönségben, miközben a szponzoráló vállalatok számára is értéket képvisel. (Carlson – Donavan, 2013; Gladden – Funk, 2001; Pifer et al., 2015; Thomson, 2006) A personal branding téma szakértője, Ray (2019) megfogalmazása szerint az ember, jelen esetben sportoló maga válik a „termékké”, a marketingkommunikáció feladata pedig az, hogy ezt a terméket a közönség számára vonzóvá és megkülönböztethetővé tegye.

A sportolói márkaimázs egyik legismertebb és legátfogóbb modelljét Arai, Ko és Ross dolgozta ki. A Model of Athlete Brand Image (MABI) abból indul ki, hogy a sportolók megítélését három fő dimenzió alakítja: a sportteljesítményhez kapcsolódó jellemzők, a megjelenéshez kötődő tényezők, valamint az eladható életstílus elemei. (Arai et al., 2013; Arai et al., 2014; Papp-Váry, 2025) A modell nemcsak a

sportolók személyes márkájának megértését segíti, hanem arra is alkalmas, hogy feltárja, miért tekinthetnek rájuk a vállalatok potenciális kommunikációs partnerként. (Korim – Papp-Váry, 2026; Molnár – Papp-Váry, 2026)

Az első dimenzió a sportteljesítményhez kapcsolódik. Ide tartozik a sportoló szakértelme, versenyzői stílusa és sportszerűsége. A szakértelm a teljesítmény objektív és szubjektív megítélését egyaránt magában foglalja: az eredményességet, a technikai tudást és a következetes magas színvonalú teljesítményt. A versenyzői stílus azokat az egyedi jegyeket jelenti, amelyek megkülönböztetik az adott sportolót versenytársaitól, legyen szó látványos megoldásokról, taktikai sajátosságokról vagy karakteres játékfelfogásról. A sportszerűség pedig azt mutatja meg, hogy a sportoló miként viszonyul ellenfeleihez, csapattársaihoz, a szabályokhoz és a fair play elveihez.

A második dimenzió a megjelenéshez kapcsolódik. Ez a fizikai vonzerőt, a kinézetet és a szimbolikus elemeket foglalja magában. A sportolók esetében a megjelenés olyan szerepet tölt be, mint a hagyományos termékeknel a csomagolás: hozzájárul az első benyomás kialakulásához és a megkülönböztethetőséghez. (Papp-Váry, 2009) Összességében ide sorolhatók a testi adottságok, az öltözködési stílus, a frizura vagy akár azok a szimbólumok is, amelyek a sportoló identitásának részévé válnak, például a mezszámok, gesztusok vagy tetoválások.

A harmadik dimenzió az eladható életstílus, amely a sportolók pályán kívüli életének azon elemeit foglalja össze, amelyekkel a közönség azonosulni tud. Ebbe a kategóriába tartozik a személyes történet, a példaképszerep, a családi helyzet, a társadalmi szerepvállalás, valamint a rajongókkal, a médiával és a szponzorokkal való kapcsolat. A modell abból indul ki, hogy a fogyasztók nem pusztán a sportteljesítményhez kötődnek érzelmileg, hanem azokhoz az értékekhez és narratívákhoz is, amelyeket a sportoló saját életútján keresztül közvetít. (lásd erről például Korim – Papp-Váry, 2024)

A MABI-modell egyik legnagyobb erőssége, hogy képes egyetlen keretrendszerben értelmezni a sportolói márkák sokrétűségét. Rámutat arra, hogy egy sportoló piaci értékét nem kizárólag a győzelmek és rekordok határozzák meg, hanem az is, hogy milyen személyi-

séget sugall, milyen értékeket képvisel és milyen kapcsolatot alakít ki a különböző érintetti csoportokkal. A modell ezért nemcsak a sport-marketing-kutatásokban bizonyul hasznosnak, hanem a szponzorációs együttműködések elemzésében is alkalmazható. (Molnár – Papp-Váry, 2026)

A következőkben ezért ezt a keretrendszert alkalmazzuk Szoboszlai Dominik esetére. Először egy korábbi kutatásra építve azt vizsgáljuk meg, hogyan épül fel személyes márkája a MABI-modell dimenziói mentén, majd arra keressük a választ, hogy a különböző szponzorációs együttműködések miként kapcsolódnak ezekhez a márkaelemekhez, és hogyan járulnak hozzá Szoboszlai Dominik márkaértékének további erősítéséhez, illetve esetlegesen milyen kritikai hangok jelennek meg ezekkel kapcsolatban.

A MABI-MODELL ALKALMAZÁSA SZOBOSZLAI DOMINIK ESETÉBEN

Ahogy az előző fejezetben bemutatásra került, a MABI-modell első dimenzióját a sportteljesítményhez kapcsolódó tényezők alkotják. Ezek közé tartozik a szakértelem, a versenyzői stílus és a sportszerűség. Szoboszlai Dominik esetében mindhárom elem egyértelműen azonosítható. A Liverpool FC játékosaként a világ egyik legismertebb és legsikeresebb klubjában szerepel, és első magyarként emelhette magasba a Premier League trófeáját. A magyar válogatott csapatkapitányaként kulcsszerepet vállalt abban, hogy a nemzeti együttes sorozatban harmadszor is kijutott az Európa-bajnokságra – igaz, a világbajnokság már nem jött össze. 2000-ben született, de fiatal kora ellenére mára a magyar labdarúgás meghatározó alakjává vált, és sokak szerint Puskás Ferenc óta ő az első magyar futballista, aki nemcsak sporteredményeivel, hanem globális ismertségével is képes formálni a Magyarországról alkotott képet. Sportteljesítménye és karrieríve egyértelműen alátámasztja szakértelmét.

Versenyzői stílusát a kreativitás, a bátorság és a váratlan megoldások jellemzik. Szabadrúgásai, távoli lövései és egyéni megmozdulásai, cselsorozatai rendre meghatározó pillanatokat eredményeznek,

miközben a mérkőzések kritikus szakaszaiban is képes vezérszerepet vállalni. Szurkolók és szakkomentátorok egyaránt a magyar válogatott és klubcsapata, a Liverpool egyik legstabilabb pontjaként tekintenek rá, utóbbiban 2025-2026-ban a szezon játékosa lett.

A sportszerűség szintén meghatározó eleme személyes márkájának. Csapatkapitányként többször bizonyította felelősségvállalását és vezetői kvalitásait. A 2024-es Európa-bajnokságon Varga Barnabás súlyos sérülésekor azonnal cselekvésre ösztönözte az orvosi személyzetet, ami sokak szemében a csapattársaiért felelősséget vállaló vezető képét erősítette. Nyilatkozataiban rendszerint a közösség, a csapatmunka és a közös siker fontosságát hangsúlyozza az egyéni eredmények helyett. (Korim – Papp-Váry, 2026)

A második dimenzió a megjelenéshez kapcsolódik. Szoboszlai Dominik fizikai adottságai mellett tudatosan épített megjelenésével is kitűnik kortársai közül. Öltözködésében egyszerre jelenik meg a modern elegancia és a fiatalos stílus. Igaz, ez időnként extrém, sőt bizarr szetteket eredményez, mint történt az 2026 június elején. Szoboszlai ekkor a válogatott összetartására egy avantgárd, luxus streetwear és olasz elegancia között mozgó összeállításban jelent meg. Fehér ujjatlan trikót viselt egy vékony, kék-fehér csíkos, bő szabású, gumírozott aljú ing alatt. Az outfit legfeltűnőbb darabja egy fehér, térd alá érő, extra bő szabású, cargo részletekkel és hosszú övvel ellátott bermuda volt, amely szinte szoknyaszerű hatást keltett. Ehhez fekete bőr penny loafert, azaz a köznyelvben makkos cipőt választott, zokni nélkül. A megjelenést több ezüst nyaklánc, bokalánc, ovális napszemüveg és egy nagyméretű fekete bőrtáska tette teljessé. Az outfit aztán sokféle mém formájában járta be a közösségi médiát. (Lesták, 2026) Öltözködése mellett érdemes még jellegzetes hajviseleteit, illetve szakállát, borostáját is megjegyezni. Végül, de nem utolsó sorban kisugárzása is hozzájárul ahhoz, hogy a női közönség figyelmét is felkelti, ami tovább növeli személyes márkájának potenciális elérését egy olyan sportág kapcsán, amelyet korábban elsősorban férfi szurkolók követek.

A szimbolikus elemek szintén fontos szerepet töltenek be márkájának alakításában. A magyar válogatottban viselt 10-es mezszám a futballtörténelem legnagyobb alakjait idézi meg, hiszen olyan legen-

dák hordták korábban, mint Pelé, Michel Platini, Lionel Messi vagy Puskás Ferenc. Ez a párhuzam azonban nem csupán a mezszám szintjén jelenik meg. Szoboszlai pályafutását gyakran hasonlítják Puskás Ferencéhez mint a magyar futball új korszakának meghatározó alakjához. Míg Puskás a rádió és a nyomtatott sajtó korszakának globális sztárja volt, addig Szoboszlai már nemhogy a tévékorszakban, de a digitális és közösségi média térben építi karrierjét, így sokkal több emberhez tud eljutni globálisan. (Szöllősi, 2015; Papp-Váry, 2010) Teljesítménye hétről hétre jelenik meg a világ egyik legnézettebb bajnokságában, miközben a social media platformjai révén közvetlen kapcsolatot alakíthat ki követőivel. Liverpoolban viselt 8-as mezszám ugyancsak szimbolikus jelentőségű, hiszen azt korábban Steven Gerrard, a klub egyik legnagyobb ikonja viselte. A kapcsolat azonban ennél is mélyebb. Szoboszlai bal alkarján egy Gerrardnak tulajdonított idézet olvasható: „A tehetség isteni áldás, de hihetetlen akaraterő és alázat nélkül semmit sem ér.”

A MABI-modell harmadik dimenzióját az eladható életstílus alkotja. A sportolók esetében a közönség számára különösen fontos, hogy betekintést nyerjenek a pályán kívüli életükbe, hiszen ez teszi őket emberközelivé és azonosulhatóvá. Szoboszlai Dominik története ebből a szempontból különösen erős narratívát kínál. A Főnix Gold egyesületben, édesapja irányítása mellett kezdte pályafutását, majd az RB Salzburgon és az RB Leipzigen keresztül jutott el a Liverpool FC-hez. Karrierútja a tudatos építkezés, a kitartás és a következetes fejlődés példaként jelenik meg.

Egy korábban lebonyolított, négyfős szakértői mélyinterjú kutatás (Korim – Papp-Váry, 2026) alapján Szoboszlai márkájának egyik legfontosabb eleme ez a szinte népmesei fejlődéstörténet: egy kis ország tehetséges fiatalja, aki kiskora óta tudatosan és alázattal dolgozik céljaiért, végül eljut a futball legfelsőbb szintjére. Közben azonban személyében megmarad ugyanannak a közvetlen fiúnak, aki egykor beleszeretett a sportágba. A szakértők szerint ez a fokozatos fejlődésre épülő történet hosszabb távon értékállóbb, mint a pillanatnyi népszerűsége építő, „hype-alapú” márkák.

Ehhez kapcsolódóan a példaképszerep is meghatározó eleme márkájának. Puskáshoz hasonlóan nagyon fiatalon a magyar válogatott

csapatkapitánya lett, ő maga azonban gyakran hangsúlyozza, hogy nem „az új Puskás” szeretne lenni, hanem „az első Szoboszlai Dominik”, ezzel az önazonosság és az egyéni útvállalás fontosságát közvetíti a fiatalabb generációk felé. (Korim – Papp-Váry, 2026)

A rajongókkal és a médiával való kapcsolata szintén hozzájárul márkájának erősödéséhez. Rendszeresen szán időt a szurkolókra, autogramokat oszt, közös fényképeket készít, mérkőzések után gyakran gyerekeknek ajándékozza mezét, de olyan is előfordult, hogy a B-középpel pálinkázott. Kommunikációja egyszerre közvetlen és professzionális, amelyhez sajátos humor és magabiztosság társul. A magyar piacon különleges helyzetet teremt az a tény is, hogy bár már fiatalon megkezdte nemzetközi karrierjét, mégsem veszítette el kapcsolatát a hazai közönséggel. A magyar szurkolók számára egyszerre globális világsztár és „a mi fiunk”, ami erős érzelmi kötődést eredményez. Ez a bizalmi viszony ugyanakkor nem csak és nem elsősorban tudatosan megtervezett kommunikáció eredménye, hanem sokkal inkább organikusan alakult ki az évek során. Végül, de nem utolsósorban Szoboszlai immár férj és apa is, ami sokak számára szintén fontos lehet márkája megítélésakor. (Korim – Papp-Váry, 2026)

Összességében Szoboszlai Dominik személyes márkája mindhárom MABI-dimenzióban erősnek tekinthető. Kimagasló sportteljesítménye biztosítja a hitelességet, megjelenése jól felismerhető és könnyen kommunikálható vizuális identitást teremt, míg életútja és értékrendje olyan narratívát kínál, amely hosszú távon is alkalmas a márkaépítésre. Ennek köszönhetően kivételesen kedvező alapot jelent a különböző szponzorációs és márkaegyüttműködések számára, amelyek elemzésére a következő fejezet tér ki.

SZOBOSZLAI DOMINIK SZPONZORÁCIÓS EGYÜTTMŰKÖDÉSEINEK ELEMZÉSE

Magyar Telekom

A Magyar Telekom 2024 márciusában jelentette be hosszú távú együttműködését Szoboszlai Dominikkal. A partnerség első állomását a „Tuning. Benned is megvan.” kampány jelentette, amelynek központi üzenete az volt, hogy a nehéz körülmények ellenére is érdemes felismerni és tudatosan használni a bennünk rejlő képességeket. A Telekom értelmezésében a „tuning” nem pusztán technikai fejlesztést jelentett, hanem a személyes fejlődés, az önbizalom és az apró, következetes lépések révén megvalósuló előrelépés metaforájaként jelent meg. A vállalat olyan partnert keresett, aki személyiségével és életútjával hitelesen tudja képviselni ezt az üzenetet, Szoboszlai nemzetközi karrierje pedig jól illeszkedett ehhez a kommunikációs kerethez. (Magyar Telekom, 2024a; OnBrands, 2024a)

1. ábra: Szoboszlai a Magyar Telekom „Tuning” kampányának fő arca

Forrás: https://www.telekom.hu/rolunk/sajtoszoba/sajtokozlomenyek/2024/marcius_13

A kampány integrált marketingkommunikációs programként indult. A Kreatív marketingkommunikációs szaklap beszámolója szerint Szoboszlai első Telekom reklámfilmje 2024. március 15-től volt látható a televízióban, és a kampány gerincét egy motivációs hangvételű, a magyarokhoz intézett „pep talk” jellegű reklámfilm adta.. (Kreatív, 2024a, 2024b) A kommunikáció középpontjában nem konkrét futballteljesítmények, hanem Szoboszlai példaképszerese, kitarása és fejlődéstörténete állt.

Az együttműködés későbbi szakaszában a Telekom közvetlenebb, szórakoztatóbb hangvételű tartalmakkal is építette a partnerséget. Ennek egyik legismertebb példája a 2025. április 1-jén publikált bolondok napi aktiváció volt, amelyben Szoboszlait egy használt mobiltelefonokból készült, szándékosan torz szoborral lepték meg. A Telekom saját közlése szerint az akció az együttműködés egyéves évfordulójához kapcsolódott, és az újrahasznosítás, illetve a használaton kívüli mobiltelefonok körforgásba való visszajuttatásának fontosságára hívta fel a figyelmet. (Magyar Telekom, 2025a; 2025b) A sajtóbeszámolók alapján Szoboszlai reakciója és önironikus viselkedése hozzájárult ahhoz, hogy az aktiváció emberközeli és virálisabbá váljon. (M4 Sport, 2025; RTL, 2025)

Az együttműködés társadalmi felelősségvállaláshoz kapcsolódó eleme a 2025-ös Telekom Vivicittá futófesztiválon jelent meg. A program új versenyszámként vezette be a 10,5 kilométeres Szoboszlai Futamot, amely azt szimbolizálta, mekkora távot fut Szoboszlai Dominik átlagosan egy 90 perces futballmérkőzésen. A Telekom közlése szerint a limitált létszámú futam nevezési díjából nevezőnként 2000 forinttal a SUHANJ! Alapítvány integrált edzőtermét támogatták. (Magyar Telekom, 2025c, 2025d)

A Telekom és Szoboszlai Dominik együttműködése jól szemlélteti, hogy egy sportoló személyes márkájának mely elemei válhatnak különösen értékesé a vállalati kommunikáció számára. A sportteljesítmény dimenziója elsősorban közvetett módon érvényesül: a kampányok nem Liverpoolban szerzett gólokra vagy konkrét mérkőzéspillanatokra épülnek, mégis ezek adják Szoboszlai hitelességének alapját. A megjelenés dimenziója szintén jelen van, de nem az elérhetetlen világsztár imázsán keresztül, hanem egy közvetlenebb, ter-

mészetesebb és önazonos személyiség bemutatásával. A legerősebb kapcsolódás az eladható életstílus dimenziójában figyelhető meg: Szoboszlai egyszerre jelenik meg példaképként, motiváló vezetőként és közösségi ügyekhez kapcsolódó szereplőként.

A kampány fogadtatása ugyanakkor nem volt teljesen egyöntetű. A Kreatív szaklapban megjelent, Kovács Levente által írt vélemény-cikk szerint a „tuning” metafora és Szoboszlai személye közötti kapcsolat nem minden néző számára válik magától értetődővé. (Kovács, 2024) Ez arra is rámutat, hogy a sportolói márkák vállalati kommunikációban való használata nem pusztán ismertségi kérdés: a hitelesség mindig a sportoló személyisége, a márkaüzenet és a közönség értelmezése közötti összhangban jön létre.

McDonald's

A McDonald's szintén 2024-ben jelentette be együttműködését Szoboszlai Dominikkal, aki a vállalat magyarországi kommunikációjának egyik központi szereplőjévé vált. A partnerség a nemzetközileg is sikeres Famous Orders koncepció hazai adaptációjára épült, amelynek lényege, hogy ismert személyiségek megosztják kedvenc McDonald's-rendelésüket a fogyasztókkal. A korábbi nemzetközi példák között olyan sztárok szerepeltek, mint Travis Scott, J Balvin vagy a BTS k-pop csapat. (McDonald's, 2024; OnBrands, 2024b)

A kampány központi eleme a „Domi Mekis kedvence” menü volt, amely korlátozott ideig vált elérhetővé az éttermekben. A kommunikáció hangsúlyozta, hogy a Liverpool játékosa gyermekkorától kötődik a márkához. Szoboszlai saját bevallása szerint egy-egy sikerélmény vagy jobb eredmény után gyakran a Mekibe mentek ünnepelni, ezért az együttműködés számára személyes jelentéssel is bírt. A reklámfilmekben Szoboszlai nem elsősorban futballszárként, hanem hétköznapi fiatalemberként jelent meg, aki ugyanúgy örül egy kedvenc gyorséttermi rendelésnek, mint bárki más. (McDonald's, 2024; VG, 2024) A kampányhoz 360 fokos, országos kommunikáció társult, amely televíziós, digitális és éttermi megjelenéseket egyaránt magában foglalt. (McDonald's, 2024; MMOnline, 2024)

2. ábra: Szoboszlai a McDonald's kampányában
és a Domi Mekis kedvence menü

Forrás: https://www.vg.hu/kozelet/2024/06/domi-mekis-kedvence-menu-mcdonalds#google_vignette

Az együttműködés ugyanakkor túlmutatott a klasszikus termékpromóción. A McDonald's és a Ronald McDonald Gyermeksegély Alapítvány közös kezdeményezéseként jótékonysági elemek is megjelentek a partnerségben. A McDonald's már az együttműködés bejelentésekor jelezte, hogy Szoboszlai részt vesz az alapítvány missziójának támogatásában. (McDonald's, 2024) Később a Ronald Házakat támogató jótékonysági zoknik kampányában is szerepet vállalt, amelyek értékesítéséből zokniként 1000 forinttal támogatták az alapítvány munkáját. (OnBrands, 2024c)

A MABI-modell szempontjából a McDonald's-együttműködés elsősorban az eladható életstílus dimenziójára épül. Míg a Telekom esetében a példaképszerep és a motiváció állt a középpontban, addig a McDonald's kommunikációjában a közvetlenség és az azonosulhatóság vált meghatározóvá.

A sportteljesítmény dimenziója jelen van, de háttérbe szorul. A kampányok kiindulópontját természetesen az adja, hogy Szoboszlai

a világ egyik legismertebb klubjának játékosa és a magyar válogatott csapatkapitánya. Ugyanakkor a reklámok tudatosan nem a pályán nyújtott teljesítményt hangsúlyozzák. A sportolói siker inkább legitímációs szerepet tölt be: azt üzeni, hogy még a legnagyobb sztárok is rendelkeznek hétköznapi szokásokkal és kedvencekkel.

A megjelenés dimenziója szintén visszafogott formában jelenik meg. Szoboszlai fiatalos, laza megjelenése támogatja a márka kommunikációját, de a kampányok nem a divatosságra vagy a fizikai vonzerőre építenek. Sokkal inkább azt hangsúlyozzák, hogy a sportoló „egy közülünk”, aki a sikerek ellenére sem veszítette el kapcsolatát a hétköznapi élet örömeivel.

A legerősebb kapcsolódás az eladható életstílus dimenziójában figyelhető meg. A McDonald's kommunikációjában Szoboszlai emberközelí, közvetlen és szerethető karakterként jelenik meg. A Famous Orders koncepció csökkenti a pszichológiai távolságot a fogyasztók és a világsztár között, hiszen azt sugallja, hogy ugyanazokat az élményeket és ízeket kedveli, mint a hétköznapi emberek. A jótékonyági kezdeményezések ezt a képet tovább árnyalják, hiszen a Ronald McDonald Gyermeksegély Alapítvány támogatása a példaképszerephez is kapcsolódik, és hozzájárul ahhoz, hogy a sportoló ne pusztán reklámarcként, hanem társadalmilag érzékeny szereplőként jelenjen meg.

A McDonald's-együttműködés ugyanakkor kritikákat is kiváltott, illetve felvetett egy szélesebb körű, a sportmarketingben régóta ismert dilemmát. Többen kérdésként fogalmazták meg, hogy egy élsportoló mennyiben hiteles egy gyorséttermi márka népszerűsítőjeként, különösen a gyermekek és fiatalok körében. (HVG, 2024) Mások ugyanakkor arra hívták fel a figyelmet, hogy az élsportolók sem élnek folyamatosan szigorú diétán, és a kampány nem a túlzott fogyasztást, hanem a mértékletesség mellett megélt hétköznapi élményeket hangsúlyozta. Izgalmas lenne ennek mélyebb vizsgálata, akár a social media kommentek végigelemzésével, mert a sportolók által támogatott márkák hitelességével kapcsolatos kérdések a nemzetközi szakirodalomban is visszatérő témának számítanak. (Dix et al., 2010)

Red Bull

Szoboszlai Dominik és a Red Bull kapcsolata jóval túlmutat egy hagyományos szponzorációs együttműködésen. A Red Bull nem pályafutása csúcspontján fedezte fel a játékost, hanem fejlődésének meghatározó szereplője volt. Szoboszlai 2017-ben került a Red Bull Salzburg akadémiarendszerébe, majd az FC Lieferingen keresztül jutott el az osztrák élvonalba. A Salzburgban eltöltött időszak alatt négy osztrák bajnoki címet és három kupagyőzelmet szerzett, teljesítménye pedig megalapozta továbblépését az RB Leipzighez, majd később a Liverpool FC-hez. (Red Bull, 2026; Transfermarkt, 2025)

A Red Bull kommunikációjában ezért Szoboszlai nem egyszerűen reklámarcként jelenik meg, hanem olyan sportolóként, akinek karrierútja szorosan összefonódott a márka filozófiájával. A vállalat rendszeresen dolgozza fel történetét saját médiafelületein, kiemelve a kitartás, a folyamatos fejlődés és a bátor döntések szerepét a sikerhez vezető úton. A Red Bull saját megfogalmazása szerint Szoboszlai története jól példázza, hogy a tehetség csak megfelelő környezetben, kemény munkával és folyamatos fejlődéssel válhat világszintű teljesítménnyé. (Red Bull, 2026)

3. illusztráció: Szoboszlai Dominik a Red Bull kampányában, még az RB Leipzig játékosaként

Forrás: <https://www.redbull.com/hu-hu/projects/szoboszlai-jatek-utazz-lipcsebe>

Az együttműködés egyik legismertebb eleme a Red Bull Four 2 Score kispályás futballtorna lett, amelynek Szoboszlai az egyik arca és aktív résztvevője is. A különleges szabályrendszerű, négy a négy elleni torna célja, hogy közelebb hozza a futball élményét az amatőr játékosokhoz és a szurkolókhöz. A magyarországi döntőn Szoboszlai nemcsak megjelent, hanem pályára is lépett saját csapatával, autogramokat osztott, beszélgetett a résztvevőkkel és aktív szerepet vállalt az esemény közösségi élményének megteremtésében. (Red Bull, 2026; Nemzeti Sport, 2026)

A Red Bull kommunikációja ezen túl rendszeresen épít Szoboszlai személyes történetére. A sportoló nyilatkozataiban gyakran visszatér ahhoz, hogy a salzburgi időszak jelentette számára azt a közeget, ahol először tapasztalhatta meg a professzionális futball legmagasabb szintjének elvárásait. Egy Red Bull-interjúban úgy fogalmazott, hogy Salzburgban tanulta meg igazán, mit jelent profi futballistának lenni, és ott alakult ki az a mentalitás, amely később egész pályafutását meghatározta. (Red Bull, 2026)

A vizsgált együttműködések közül talán a Red Bull esetében figyelhető meg a legerősebb illeszkedés Szoboszlai személyes márkája és a vállalati márka között. Míg más partnerségek egy-egy meghatározott szerepet emelnek ki, itt a MABI-moddell mindhárom dimenziója markánsan megjelenik.

A sportteljesítmény dimenziója egyértelműen domináns. A Red Bull kommunikációjának középpontjában a fejlődés, a teljesítmény és a versenyszellem áll, amelyek Szoboszlai sportolói identitásának is alapvető elemei. A márka számára ő nem egyszerűen sikeres futballista, hanem annak bizonyítéka, hogy a tehetség megfelelő környezetben és következetes munkával világszintű eredményekké alakítható. A Salzburgtól Liverpoolig vezető út jól illeszkedik a Red Bull azon narratívájába, amely szerint a határok folyamatos feszegetése vezet a kiválósághoz.

A versenyzői stílus szintén fontos kapcsolódási pont. Szoboszlai játékát a dinamizmus, a kreativitás és a bátor megoldások jellemzik. Ezek a tulajdonságok összhangban állnak a Red Bull extrém sportokból is ismert kommunikációs világával, amely az intenzitást, a gyors döntéseket és a komfortzónából való kilépést helyezi előtérbe. A Four

2 Score formátuma, a gyors tempójú, rövid mérkőzések ugyanezeket az értékeket hangsúlyozzák.

A megjelenés dimenziója kevésbé hangsúlyos, ugyanakkor jelen van. A Red Bull kommunikációjában Szoboszlai fiatalos, energikus és magabiztos sportolóként jelenik meg. Nem a kifinomult elegancia vagy a divatikon szerepe kerül előtérbe, hanem az aktív, lendületes és vagány karakter. Ez különbözteti meg például a cikkben később bemutatott Tommy Hilfiger által közvetített Szoboszlai-képtől.

Az eladható életstílus dimenziójában az ambíció és az inspiráció kap hangsúlyt. Szoboszlai története azt üzeni a fiataloknak, hogy a siker mögött hosszú évek munkája, áldozatvállalása és kitartása áll.

A Red Bull-együttműködés ugyanakkor hitelességi kérdéseket is felvethet. Az energiaindók fogyasztásával kapcsolatban rendszeresen megfogalmazódnak egészségügyi aggályok, különösen a fiatal célcsoportok esetében. Ezek azonban kevésbé erősek, mint a McDonald's vagy a Lay's esetében, mivel Szoboszlai és a Red Bull kapcsolata organikusan alakult ki. A közönség számára nem egy hirtelen létrejött reklámszerződésről van szó, hanem egy olyan együttműködésről, amely a sportoló fejlődésének meghatározó szakaszától kezdve végigkövethető.

Lay's

2026-ban Szoboszlai Dominik lett a Lay's magyarországi nagykövete, csatlakozva a márka globális „No Lay's, No Game” platformjához. A kampány korábbi nemzetközi szereplői között olyan futballlegendák szerepeltek és szerepelnek, mint Lionel Messi, Thierry Henry, Luis Suárez vagy David Beckham, így Szoboszlai megjelenése egyben azt is jelezte, hogy személyes márkája már nemzetközi összehasonlításban is jelentős értéket képvisel.

A kampány középpontjában egy Budapesten forgatott, mintegy kétperces reklámfilm állt. A történet szerint Szoboszlai különböző közösségi meccsnéző helyeket keres fel és felajánlja, hogy együtt nézi meg a Bajnokok Ligája mérkőzését a társaságokkal. Egyetlen feltétele van: legyen Lay's chips is a meccsnézéshez. A film humoros helyzetek

sorozatára épül, hiszen a szereplők különféle alternatív megoldásokkal próbálják maradásra bírni a futballistát, míg végül egy olyan társaságot talál, ahol teljesül a feltétel, és elkezdődhet a közös szurkolás. (Kreatív, 2026; Gábor, 2026)

A kampányt televíziós, digitális és közösségimédia-megjelenések támogatták, a rövidebb videós tartalmak pedig a Lay's hazai közösségi felületein is megjelentek. (Lay's Hungary, 2026) A kommunikáció egyértelműen a meccsnézés közösségi élményére épített, és azt hangsúlyozta, hogy a futball legfontosabb pillanatai akkor válnak igazán emlékezetessé, ha másokkal együtt élhetjük át őket.

A MABI-modell alapján a Lay's-együttműködés elsősorban az eladható életstílus dimenziójára épül. Míg a Red Bull a teljesítményorientált sportolót, a Telekom az inspiráló vezetőt, a McDonald's pedig a hétköznapi fiataalt helyezte előtérbe, addig a Lay's a közvetlen, szórakoztató és társasági Szoboszlait mutatja meg. A sportteljesítmény dimenziója itt háttérként szolgál. A kampány alapvetően arra épít, hogy a világ egyik legismertebb magyar futballistája váratlanul megjelenik hétköznapi emberek között. Az élményt éppen az teszi különlegessé, hogy nem akármelyik szurkoló csatlakozik a társasághoz, hanem a Liverpool és a magyar válogatott sztárja. Futballista-identitása így elsősorban a figyelem felkeltését és a kampány hitelességét szolgálja.

A megjelenés dimenziója szintén jelen van, bár nem domináns módon. Szoboszlai fiatalos, laza stílusban jelenik meg, amely támogatja a könnyed, humoros hangvételt. Nem a divatikon vagy a példakép szerepe kerül előtérbe, hanem a barátságos, megközelíthető karakter, aki szívesen kapcsolódik be a hétköznapi helyzetekbe.

A legerősebb kapcsolódás az eladható életstílushoz figyelhető meg. A kampány a futball egyik legfontosabb társadalmi funkciójára, a közösségteremtésre épít. A meccsnézés nem pusztán sportfogyasztásként jelenik meg, hanem olyan közös élményként, amely összeköti az embereket. Szoboszlai ebben a kontextusban nem elsősorban világsztárként, hanem szurkolótársaként jelenik meg. A reklám egyik legfontosabb üzenete éppen az, hogy a futball iránti szenvedély közös nyelvet teremt a különböző társadalmi csoportok között.

A Lay's-együttműködés ugyanakkor a vizsgált partnerségek egyik legtöbbet vitatott eleme. A burgonyachips, hasonlóan a gyorséttermi

termékekhez vagy az energiatalokhoz, nem kapcsolódik szorosan az egészséges életmódhoz, amelyet egy élsportoló képvisel. Kritikusok szerint kérdéses lehet, hogy mennyire összeegyeztethető egy profi labdarúgó imázsával egy sós snackmárka népszerűsítése, különösen a fiatal fogyasztók körében. Pindroch Csaba ismert színművész például így fogalmazott: „Már éppen elfelejtettem a gyorséttermi reklámját, gondoltam átértékelem, hogy mihez adja majd legközelebb a nevét, de most megint egy egészségesnek finoman sem mondható „csipsszel” került egy plakátra... A következő mi lesz? Energiatal? Tudnia kéne, hogy nagyon sok gyereknek, világszerte!! a példaképe. A játékát nem lehet leutánozni, az zseniális, az öltözködése nem érdekel...” (Tóth, 2026)

4. ábra: Szoboszlai Dominik a Lay's chips csomagolásán,
Lionel Messi mellett

Forrás: <https://www.instagram.com/p/DYUXyn7l2ts/>

A vita azért is érdekes, mert a kampány tudatosan nem a sportteljesítményhez vagy a teljesítményfokozáshoz kapcsolja a terméket, hanem a szabadidőhöz és a közösségi élményhez. Mások éppen ezért úgy érvelnek, hogy a kommunikáció nem a mindennapi fogyasztást,

hanem a mértékletes, alkalmi fogyasztást és a közös meccsnézés hagyományát hangsúlyozza. A sportolók és az egészséges életmódhoz kevésbé kapcsolódó élelmiszermarkák együttműködésének hitelessége ugyanakkor a nemzetközi szakirodalomban is visszatérő kérdésként jelenik meg. (Dix et al., 2010)

Tommy Hilfiger

A Tommy Hilfiger és a Liverpool FC 2026 elején jelentette be együttműködését, amelyet mindkét fél a futball világában úttörő partnerségként jellemzett. Az amerikai divatmárka a klub hivatalos globális partnerévé vált, és a megállapodás értelmében a férfi- és női csapat játékosai, valamint a szakmai stáb tagjai különböző kampányokban, mérkőzésnapra érkezések alkalmával és szezonális kommunikációs aktivitásokban viselik a márka kollekcióit. (PVH, 2026) A partnerség részeként a Tommy Hilfiger öltözteti a Liverpool FC utazó csapatait és vezetőit, miközben a szurkolók számára is elérhetővé váltak a közös kollekció egyes darabjai.

5. ábra: A Tommy Hilfiger divatmárka együttműködése a Liverpool FC-vel, köztük Szoboszlaival

Forrás: <https://sportskhabri.com/liverpool-tommy-hilfiger/>

A bejelentő kampányban több Liverpool-játékos mellett Szoboszlai Dominik is kiemelt szerepet kapott. A vizuális anyagok a Tommy Hilfiger klasszikus „modern prep” stílusát ötvözték az Anfield szellemiségével. A kommunikáció középpontjában nem a futballteljesítmény, hanem a stílus, az önkifejezés és az egyéniség állt. A kampányhoz kapcsolódóan Liverpool FC × Tommy Hilfiger kollekciók is megjelentek, amelyek a szurkolók számára is elérhetővé tették ezt az életérzést. (Tommy Hilfiger, 2026)

Lényeges ugyanakkor, hogy ebben az esetben nem Szoboszlai egyéni szponzorációjáról beszélhetünk. A partnerség alapját a Liverpool FC globális márkaereje adta, amelynek egyik fontos szereplője lett a magyar játékos. Az együttműködés tehát elsősorban klubszintű, amelynek Szoboszlai az egyik arca.

A MABI-modell alapján a Tommy Hilfiger esetében a megjelenés dimenziója válik dominánssá. Míg a Telekom az inspiráló vezetőt, a McDonald’s a hétköznapi fiataalt, a Red Bull a teljesítményorientált sportolót, a Lay’s pedig a közvetlen szurkolót helyezte előtérbe, addig a Tommy Hilfiger a stílusos, magabiztos és nemzetközi sztárként megjelenő Szoboszlait állította középpontba.

A sportteljesítmény dimenziója itt inkább belépési feltételként értelmezhető. Szoboszlai azért válhatott egy globális divatkampány szereplőjévé, mert a Liverpool FC játékosa, és teljesítményével kivívta helyét a világ egyik legismertebb klubjában. Maga a kampány azonban már nem a pályán nyújtott eredményekről szól. A futballsiker itt elsősorban legitimációs funkciót tölt be: igazolja, hogy a Tommy Hilfiger márka viselője a globális elit tagja.

A megjelenés dimenziójában ugyanakkor szinte minden MABI-elem megjelenik. Szoboszlai fizikai adottságai, megjelenése és öltözködési stílusa régóta részei személyes márkájának. A Tommy Hilfiger brand ezt tudatosan használja ki, amikor a játékosokat nem sportolóként, hanem kulturális ikonokként mutatja be. A kommunikáció azt sugallja, hogy a modern futballsztár egyszerre lehet sportoló és stílusikon.

Az eladható életstílus dimenziója szintén fontos szerepet kap. A kampány az önbizalmat, az individualitást és az önkifejezést hangsúlyozza. Szoboszlai itt már nem elsősorban magyar példakép vagy

szurkolótárs, hanem egy globális kulturális elit tagja, aki meghatározza, mit jelent ma sikeres, fiatal és nemzetközileg releváns futbalistának lenni. A Liverpool játékosai által képviselt életstílus ezáltal a divat világában is követendő mintává válik.

Érdekes módon ez az együttműködés is kiváltott kisebb kritikai visszhangot. Egyes szurkolók a mérkőzésnapra Tommy Hilfigerszetteket túlzottan mesterkéltnek vagy a futball világtól idegennek tartották, ami jól mutatja, hogy a divat és a sport kapcsolatának megítélése korántsem egységes. Ugyanakkor ez a kritika inkább a közösségi médiában és a bulvársajtóban jelent meg, mintsem a partnerség egészének meghatározó értelmezéseként.

Haier

A Haier 2025. szeptember 4-én vált a Liverpool FC hivatalos globális partnerévé. A világ vezető háztartásigép-márkája a partnerséget saját sportmarketing-stratégiájának részeként mutatta be, amelynek központi üzenete a „Play with the Number Ones” szlogenben foglalható össze. A vállalat célja, hogy saját piacvezető pozícióját olyan sport-szervezetekkel kapcsolja össze, amelyek szintén saját területük legjobbjai közé tartoznak. (Haier Europe, 2025)

A partnerség nem Szoboszlai Dominik egyéni szponzorációja, hanem a Liverpool FC globális együttműködésének része. A klub és a Haier kommunikációja elsősorban a Liverpool FC globális rajongótáborára, a Haier technológiai innovációira, valamint a háztartásigépi piacon betöltött vezető szerepére épült. A Haier a partnerséget a sport és az otthoni élet összekapcsolásaként mutatta be, ahol a kiválóság, a teljesítmény, az intelligens megoldások és a folyamatos fejlődés közös értékként jelennek meg. (Haier Europe, 2025; Liverpool FC, 2025)

A MABI-modell szempontjából a Haier-együttműködés érdekes átmenetet képez a korábban bemutatott partnerségek között. Míg a Telekom, a McDonald's vagy a Red Bull esetében Szoboszlai személyes története és karaktere állt a középpontban, addig itt elsősorban Liverpool-játékosként, a klub márkaértékének részeként értelmezhető.

A sportteljesítmény dimenziója így hangsúlyosan jelen van. A márka által kommunikált precizitás, megbízhatóság és folyamatos fejlődés jól illeszkedik a futballista pályán mutatott teljesítményéhez. A Haier kommunikációjában a technológiai innováció és a sportbeli kiválóság közös nevezője az állandó fejlődés, az intelligens teljesítmény és a magas színvonalra való törekvés.

A megjelenés dimenziója kevésbé domináns, de nem hiányzik teljesen. Szoboszlai ismertsége, karizmája és nemzetközi láthatósága hozzájárulhat a figyelemfelkeltéshez, ugyanakkor a Haier-partnerség nem a divatosságra vagy a fizikai vonzerőre épül. Ebben tehát jelentősen különbözik például a Tommy Hilfiger-együttműködéstől. A hangsúly itt nem azon van, hogyan néz ki a sportoló, hanem azon, mit képvisel: a megbízhatóságot, a professzionalizmust és a magas színvonalú teljesítményt.

Az eladható életstílus dimenziójában elsősorban a professzionalizmus és a globális siker jelenik meg. Szoboszlai a modern, céltudatos fiatal sportoló megtestesítőjeként értelmezhető, aki a legmagasabb szinten teljesít, ugyanakkor folyamatosan képes alkalmazkodni és fejlődni.

A vizsgált együttműködések közül ez az egyik olyan eset, ahol különösen erősen érzékelhető a klubmárka és a személyes márka kölcsönhatása. A Haier valójában nem elsősorban Szoboszlai Dominik személyes márkájához kapcsolódott, hanem a Liverpool FC által képviselt globális presztízshez. Ugyanakkor a magyar játékos jelenléte lehetővé teszi, hogy ez a nemzetközi történet a magyar közönség számára személyesebbé váljon. Sőt, a hazai, szponzorált médiamegjelenésekben Szoboszlai neve a Liverpool FC magyar vonatkozásaként jelenik meg, Kerkez Milos és Pécsi Ármán mellett, ami erősíti a partnerség magyarországi értelmezhetőségét. (Nemzeti Sport, 2026; Player.hu, 2026)

Érdekes módon ez az együttműködés váltotta ki az egyik legkevesebb hitelességi vitát. Míg a McDonald's, a Lay's vagy bizonyos mértékig a Red Bull esetében felmerültek egészségügyi vagy életmódbeli kérdések, addig a Haier által képviselt innováció, megbízhatóság és minőség nem került konfliktusba Szoboszlai személyes márkájával.

*6. ábra: Szoboszlai Dominik, Kerkez Milos és Pécsi Ármin
mint a Liverpool FC játékosai a Haier háztartási gépek kampányában*

Forrás: <https://player.hu/tech-3/vilagelso-megoldasok-szoboszlai-liverpool-haier>

A SZPONZORÁCIÓS EGYÜTTMŰKÖDÉSEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE

A hat vizsgált együttműködés alapján jól látható, hogy Szoboszlai Dominik személyes márkája rendkívül sokrétű, és a különböző vállalatok ennek eltérő elemeit emelik ki kommunikációjuk során. Bár valamennyi partnerség alapját a sportoló kiemelkedő teljesítménye és ismertsége adja, az egyes márkák más-más szerepeket és értékeket kapcsolnak hozzá.

A Magyar Telekom kommunikációjában elsősorban az inspiráló vezető és példakép jelenik meg. A kampányok középpontjában a fejlődés, az önmagunkból kihozható többlet, a tuning és a közösség motiválása állt. A McDonald's a hétköznapi, közvetlen Szoboszlait, a

Domit helyezte előtérbe, aki sikerei ellenére is megőrizte emberközeli-
ségét. A Red Bull az ambiciózus, teljesítményorientált sportolót mu-
tatta meg, akinek karrierje szinte szervesen kapcsolódik a márka ál-
tal képviselt értékekhez. A Lay's a közösségi futballélményre építve a
szurkolótársat emelte ki. A Tommy Hilfiger a nemzetközi stílusikont
és kulturális influenszert állította a középpontba. A Haier esetében
pedig a professzionális, megbízható Liverpool-játékos képe dominált.

A MABI-modell dimenziói mentén vizsgálva az együttműködése-
ket, eltérő mintázatok figyelhetők meg (1. táblázat). A sportteljesít-
mény valamennyi esetben jelen van, hiszen ez teremti meg Szobosz-
lai hitelességének alapját. Nem minden márka ezt helyezi azonban
előtérbe. A Telekom, a McDonald's és a Lay's elsősorban az eladható
életstílus elemeire épített, a Red Bull esetében a sportteljesítmény
dominált, a Tommy Hilfiger a megjelenés dimenzióját aktiválta leg-
erősebben, míg a Haier a sportteljesítmény és a professzionalizmus
hangsúlyozásával teremtett kapcsolatot a játékos személyes márká-
jával.

*1. táblázat: A vizsgált együttműködések kapcsolódása a MABI-modell
dimenzióihoz és hitelességi kockázatok*

Márka	Sporttel- jesítmény	Megje- lenés	Eladható életstílus	Domináns Szobosz- lai-szerep	Hitelességi kockázat
Magyar Telekom	++	+	+++	Inspiráló vezető, pél- dakép	Alacsony
McDonald's	+	++	+++	Hétköznapi, közvetlen fiatal	Magas
Red Bull	+++	++	++	Ambiciózus, teljesít- ményorientált sportoló	Közepes
Lay's	+	++	+++	Szurkolótárs, közösségi szereplő	Magas
Tommy Hilfiger	+	+++	++	Nemzetközi stílusikon	Alacsony
Haier	+++	+	++	Professzionális Liver- pool-játékos	Alacsony

Forrás: saját csoportosítás az elemzés alapján

Az együttműködések két jól elkülöníthető csoportba sorolhatók. Az elsőbe azok a partnerségek tartoznak, amelyek elsősorban Szoboszlai személyes márkájára épülnek: a Telekom, a McDonald's, a Red Bull és a Lay's. Ezekben az esetekben maga a sportoló, személyisége, története és életstílusa teremti meg a kommunikáció értékét. A második csoportot a Liverpool FC-hez kapcsolódó együttműködések alkotják. A Tommy Hilfiger és a Haier esetében Szoboszlai már nem önálló márkaként jelenik meg, hanem a klub globális márkaértékének egyik hordozójaként.

Érdekes eredmény, hogy a legerősebb MABI-illeszkedés az elemzés alapján a Red Bull esetében figyelhető meg. A márka által képviselt teljesítmény, bátorság és folyamatos fejlődés szinte teljes mértékben megfelel azoknak az értékeknek, amelyek Szoboszlai sportolói identitásának alapját képezik. Ugyanakkor itt is van némi hitelességi kockázat, a termékkategória, azaz az energiatital miatt. A McDonald's és a Lay's esetében már jóval nagyobb feszültség figyelhető meg az egészséges életmódot képviselő élsportoló és a gyorséttermi, illetve snackmárkák között. Bár magas a kockázatuk, ezek az együttműködések mégsem bizonyultak hiteltelennek, mivel kommunikációjuk nem a rendszeres fogyasztást, hanem a közös élményt és az emberközelséget hangsúlyozta.

Összességében elmondható, hogy Szoboszlai sokoldalú személyes márkájának hitelessége valószínűleg abból fakad, hogy a különböző együttműködések nem egymásnak ellentmondó szerepeket jelenítenek meg, hanem ugyanazon személyiség eltérő jegyeit emelik ki. Az inspiráló vezető, a közvetlen fiatal, a teljesítményorientált sportoló vagy a nemzetközi stílusikon szerepei egyaránt illeszkednek ahhoz a központi márkaígérethez, amelyet a sportoló pályán nyújtott teljesítménye és személyes története hitelesít.

ÖSSZEFOGLALÁS

A 21. századi sportgazdaságban a sportolók már nem csupán versenyzők, hanem önálló személyes márkák is, akik egyszerre vannak jelen a pályán, a médiában és a fogyasztók mindennapi életében.

Tanulmányunkban Szoboszlai Dominik példáján keresztül vizsgáltuk meg ezt a jelenséget, különös tekintettel arra, hogy miként épül fel személyes márkája, illetve hogyan jelenik meg különböző szponzorációs együttműködésekben.

A MABI-modell alkalmazása rámutatott arra, hogy Szoboszlai kapcsán a kiemelkedő teljesítmény, a tudatosan alakított megjelenés és az azonosulásra alkalmas életstílus együttesen járulnak hozzá ahhoz, hogy a kortárs magyar sportélet egyik legerősebb személyes márkájává váljon. Története egyszerre szól tehetségről, kitartásról és tudatos építkezésről, miközben a hazai közönség számára megőrizte emberközelségét is.

A vizsgált együttműködések azt mutatták, hogy a különböző vállalatok Szoboszlai személyes márkájának eltérő dimenzióit emelik ki. A Telekom az inspiráló vezetőt és példaképet, a McDonald's a közvetlen, hétköznapi fiataalt, a Red Bull a teljesítményorientált sportolót, a Lay's a szurkolótársat, a Tommy Hilfiger a nemzetközi stílusikont, míg a Haier a professzionális Liverpool-játékost helyezte kommunikációja középpontjába. Eredményeink alapján Szoboszlai márkájának egyik legfontosabb sajátossága éppen ebben a sokoldalúságban rejlik: egyszerre több szerepet is képes hitelesen betölteni.

A vizsgálat ugyanakkor arra is rámutatott, hogy a sportolói személyes márká és a szponzorációs együttműködések közötti illeszkedés meghatározó jelentőségű. Az olyan termékkategóriák esetében, mint a gyorséttermi vagy snackmárkák, nagyobb hitelességi kockázat jelentkezik, amely megfelelő kommunikációval ugyan mérsékelhető, de teljes mértékben nem szüntethető meg. Ezért a sportolók és a szponzorok számára egyaránt fontos, hogy az együttműködések során ne csupán a várható elérést, hanem a személyes márkához való hosszú távú illeszkedést is figyelembe vegyék.

Összességében a tanulmány eredményei hozzájárulhatnak a sportolói márkaépítés és a szponzorációs együttműködések jobb megértéséhez. Szoboszlai Dominik esete azt mutatja, hogy egy magyar sportoló is képes globális márkává válni, miközben megőrzi azokat az értékeket és kapcsolódásokat, amelyek saját közössége, szurkolótáborá számára különösen fontossá teszik. A bemutatott elemzési keret más sportolók személyes márkájának és szponzorációs együttműkö-

déseinek vizsgálatára is alkalmas lehet, ezáltal a sportmarketing gyakorlatában is hasznos szempontokat kínálhat.

IRODALOMJEGYZÉK

- Arai, Akiko – Ko, Yong Jae – Kaplanidou, Kiki (2013). Athlete brand image: Scale development and model test. *European Sport Management Quarterly*, 13(4), 383–403. <https://doi.org/10.1080/16184742.2013.811609>
- Arai, Akiko – Ko, Yong Jae – Ross, Stephen D. (2014). Branding athletes: Exploration and conceptualization of athlete brand image. *Sport Management Review*, 17(2), 97–106. <https://doi.org/10.1016/j.smr.2013.04.003>
- Carlson, Brad D. – Donavan, D. Todd (2013). Human brands in sport: Athlete brand personality and identification. *Journal of Sport Management*, 27(3), 193–206. <https://doi.org/10.1123/jsm.27.3.193>
- Cornwell, T. Bettina (2020). *Sponsorship in marketing: Effective partnerships in sports, arts and events*. (2nd ed.) Routledge.
- Dix, Steve – Phau, Ian – Pougnet, Sonia (2010). Bend it like Beckham: The influence of sports celebrities on young adult consumers. *Young Consumers*, 11(1), 36–46. <https://doi.org/10.1108/17473611011025993>
- Doyle, Jason P. – Su, Yiran – Kunkel, Thilo (2020). Athlete branding via social media: Examining the factors influencing consumer engagement on Instagram. *European Sport Management Quarterly*, 22(4), 506–526. <https://doi.org/10.1080/16184742.2020.1806897>
- Gladden, James M. – Funk, Daniel C. (2001). Understanding brand loyalty in professional sport: Examining the link between brand associations and brand loyalty. *International Journal of Sports Marketing – Sponsorship*, 3(1), 67–91. <https://doi.org/10.1108/IJSMS-03-01-2001-B006>
- Hodge, Courtney – Walker, Matthew (2016). Personal branding: A perspective from the professional athlete-level-of-analysis. *International Journal of Sport Management and Marketing*, 16(1–2), 112–131. <https://doi.org/10.1504/IJSMM.2015.074920>

- Keller, Kevin Lane (1993). Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. *Journal of Marketing*, 57(1), 1–22. <https://doi.org/10.1177/002224299305700101>
- Korim Dorina – Papp-Váry Árpád (2024). Sztármárka-építés hosszú távon: Cristiano Ronaldo és CR7 márkájának megítélése – Egy kvalitatív kutatás tapasztalatai. In: *Fenntartható átmenet: Kihívások és megoldások*. Nemzetközi tudományos konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron, 609-622. <https://doi.org/10.35511/978-963-334-499-6-Korim-Papp-Vary>
- Korim Dorina – Papp-Váry Árpád (2026). Egy magyar futballszár és személyes márkájának felemelkedése - Szoboszlai Dominik márkaépítésének elemzése a digitális és sportpiaci térben. In: *Fejlődési pályák és új törésvonalak a fenntarthatósági átmenet időszakában*. Nemzetközi tudományos konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron, 111-125. <https://doi.org/10.35511/978-963-334-579-5-s2-5>
- Kucharska, Wioleta – Confente, Ilenia – Brunetti, Federico (2020). The power of personal brand authenticity and identification: Top celebrity players' contribution to loyalty toward football. *Journal of Product – Brand Management*, 29(6), 815–830. <https://doi.org/10.1108/JPBM-02-2019-2241>
- Linsner, Annika – Sotiriadou, Popi – Hill, Brad Andrew – Hallmann, Kirstin (2021). Athlete brand identity, image and congruence: A systematic literature review. *International Journal of Sport Management and Marketing*, 21(1–2), 1–25. <https://doi.org/10.1504/IJSMM.2021.114166>
- Molnár Dominik – Papp-Váry Árpád (2026). Sztárfutballisták márkaépítése a közösségi médiában - Kvalitatív vizsgálat a digitális jelenlét, a hitelesség és a piaci érték kapcsolatáról. In: *Fejlődési pályák és új törésvonalak a fenntarthatósági átmenet időszakában*. Nemzetközi tudományos konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából. Nemzetközi tudományos konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron, 94-110. <https://doi.org/10.35511/978-963-334-579-5-s2-4>

- Papp-Váry Árpád (2009). *Mágikus márkázás: Beckham. Hogyan lett egy futballistából globális márka?* Századvég Kiadó.
- Papp-Váry Árpád (2010). Puskás, a világmárka. *Magyar Fogyasztó*, 2(2), 46–57.
- Papp-Váry Árpád (2025). When the Face of the Ad Is Bigger than the Brand: How Zlatan Ibrahimovic Redefined Advertising with Athletes. *Administrative Sciences*, 15(4), 136. <https://doi.org/10.3390/admsci15040136>
- Pifer, Nathan David – Mak, Jennifer Y. – Bae, Won-Yui – Zhang, James J. (2015). Examining the relationship between star player characteristics and brand equity in professional sport teams. *Marketing Management Journal*, 25(2), 88–106. <https://doi.org/10.63963/001c.151098>
- Ray, Ramon (2019). *The celebrity CEO: How entrepreneurs can thrive by building a community and a strong personal brand*. Indigo River Publishing.
- Szöllősi György (2015). *Puskás Ferenc, a legismertebb magyar: Fényképes életrajz minden idők talán legjobb futballistájáról*. Rézbong Kiadó.
- Thomson, Matthew (2006). Human Brands: Investigating Antecedents to Consumers' Strong Attachments to Celebrities. *Journal of Marketing*, 70(3), 104–119. <https://doi.org/10.63963/001c.151098>
- Gábor Bálint (2026). Szoboszlai Dominik focilegendák helyén tűnik fel a Lay's új szpotjában. *MediaFuture*. <https://mediafuture.hu/marcomm/2026/02/21/lays-szoboszlai-dominik/> Megjelenés: 2026. február 21.
- Haier Europe (2025). Haier signs new partnerships in the world of football with Liverpool Football Club and Paris Saint-Germain. *Haier Europe Corporate*. <https://corporate.haier-europe.com/press-release/haier-signs-new-partnerships-in-the-world-of-football-with-liverpool-football-club-and-paris-saint-germain/> Megjelenés: 2025. szeptember 4.
- HVG (2024). Kihagyott ziccer vagy bombagól? Megkóstoltuk Szoboszlai mekis menüjét. *HVG*. https://hvg.hu/kkv/20240604_megkostoltuk-szoboszlai-mekis-menujet Megjelenés: 2024. június 24.

- Kovács, Levente (2024). Mi köze van Szoboszlaihoz ennek a tuningnak? *Kreatív*. <https://kreativ.hu/cikk/telekom-szoboszlai-reklam-kritika> Megjelenés: 2024. március 25.
- Kreatív (2024a). Világsztárt igazolt a Telekom: Szoboszlai első reklámfilmje március 15-étől látható. *Kreatív*. <https://kreativ.hu/cikk/szoboszlai-dominik-telekom-reklamfilm> Megjelenés: 2024. március 13.
- Kreatív (2024b). Nemzeti pep talk-kal szól a magyarokhoz Szoboszlai Dominik a Telekom reklámjában. *Kreatív*. <https://kreativ.hu/cikk/specialis/elofizetes/szoboszlai-dominik-telekom-kampanybejelento> Megjelenés: 2024. március 15.
- Kreatív (2026). *Lay's kör Szoboszlai Dominikkal*. Kreatív. Megjelenés: 2026. február 17.
- Lay's Hungary (2026). No Lay's, No Game. *Lay's HU Facebook-oldal és közösségimédia-tartalmak*. <https://www.facebook.com/p/Lays-HU-61559057453495/> Letöltés: 2026. június 16.
- Lesták Anna (2026). Szoboszlai Dominik szettje megosztóra sikeredett, beindult a mémgyár. *Index*. <https://index.hu/tech/mem/2026/06/02/memeskut-szoboszlai-dominik-ruha-mem-szett-haaland-oltozet-divat-stilus/> Megjelenés: 2026. június 2.
- Liverpool FC (2025). Liverpool FC welcomes Haier as official global partner. *Liverpool FC*. <https://www.liverpoolfc.com/news/liverpool-fc-welcomes-haier-official-global-partner> Megjelenés: 2025. szeptember 4.
- M4 Sport (2025). Videó: Szoboszlait egy szándékosan csúnya szoborral verték át. *M4 Sport*. <https://m4sport.hu/magyar-foci/cikk/2025/04/01/video-szoboszlait-egy-szandekosan-csunya-szoborral-verték-at> Megjelenés: 2025. április 1.
- Magyar Telekom (2024). Szoboszlai Dominikkal tuningol a Magyar Telekom. *Magyar Telekom*. https://www.telekom.hu/rolunk/sajtoszoba/sajtokozlemenye/2024/marcius_13 Megjelenés: 2024. március 13.
- Magyar Telekom (2025a). Szobrot kapott Szoboszlai Dominik. *Magyar Telekom*. https://www.telekom.hu/rolunk/sajtoszoba/sajtokozlemenye/2025/aprilis_1 Megjelenés: 2025. április 1.

- Magyar Telekom (2025b). Szobrot kapott tőlünk Szoboszlai Dominik. *Magyar Telekom LinkedIn*. https://www.linkedin.com/posts/magyar-telekom_szobrot-kapott-t%C5%91%C3%BCnk-szoboszlai-dominik-activity-7312743526704844801-HXwN Megjelenés: 2025. április 1.
- Magyar Telekom (2025c). Szoboszlai Futammal bővül az idei Telekom Vivicitá. *Magyar Telekom*. https://www.telekom.hu/rolunk/sajtoszoba/sajtokozlemenyek/2025/marcius_14 Megjelenés: 2025. március 14.
- Magyar Telekom (2025d). Mozdulj az egészségedért! Startra kész a 40. Telekom Vivicitá. *Magyar Telekom*. https://www.telekom.hu/rolunk/sajtoszoba/sajtokozlemenyek/2025/aprilis_2 Megjelenés: 2025. április 2.
- McDonald's (2024). Szoboszlai Dominik a McDonald's-hoz igazolt. *McDonald's*. <https://www.mcdonalds.com/hu/hu-hu/Rolunk/sajtoszoba/sajto-szoba/szoboszlai-dominik-a-mcdonaldshoz-igazolt.html> Megjelenés: 2024. május 9.
- MMAOnline (2024). Szoboszlai Dominik a McDonald's-hoz igazolt. *MMAOnline*. <https://mmonline.hu/cikk/szoboszlai-dominik-a-mcdonalds-hoz-igazolt/> Megjelenés: 2024. május 10.
- Molnár Zoltán (2026). Szoboszlai a világ legértékesebb olyan játékosa, aki kihagyja a foci vb-t. *Telex*. <https://telex.hu/sport/2026/04/02/szoboszlai-a-vilag-legertekesebb-olyan-jatekosa-aki-kihagyja-a-foci-vb-t> Megjelenés: 2026. április 2.
- Nemzeti Sport (2026a). Szoboszlai Dominik is pályára lépett a Red Bull Four 2 Score budapesti döntőjén. *Nemzeti Sport*. <https://www.nemzetisport.hu/minden-mas-foci/2026/05/szoboszlai-dominik-is-palyara-lep-a-red-bull-four-2-score-budapesti-dontojen> Megjelenés: 2026. május 18.
- Nemzeti Sport (2026b). *Magyarok a Liverpoolban, világelső technológia az otthonokban*. Nemzeti Sport. <https://www.nemzetisport.hu/egyeb-egyeni/2026/06/magyarok-a-liverpoolban-vilagelso-technologia-az-otthonokban> Megjelenés: 2026. június 11.
- OnBrands (2024a). Szoboszlai Dominikkal tuningol a Magyar Telekom. *OnBrands*. <https://onbrands.hu/marka-es-trend/2024/03/>

- uzlet-piac/szoboszlai-dominikkel-tuningol-a-magyar-telekom
Megjelenés: 2024. március 13.
- OnBrands (2024b). Szoboszlai „Domi Mekis kedvence”. *OnBrands*.
<https://onbrands.hu/marka-es-trend/2024/05/szemelyes-marka/szoboszlai-domi-mekis-kedvence>
- OnBrands (2024c). Mekis zoknival segít Szoboszlai Dominik. *OnBrands*.
<https://onbrands.hu/marka-es-trend/2024/10/fenntarthatosag-csr/mekis-zoknival-segit-szoboszlai-dominik>
Megjelenés: 2024. október 20.
- Player.hu (2026). Világelső megoldásokkal költözik be a Liverpool a magyar otthonokba. *Player.hu*. <https://player.hu/tech-3/vilagelső-megoldások-szoboszlai-liverpool-haier> Megjelenés: 2026. június 11.
- PVH Corp (2026). Tommy Hilfiger and Liverpool FC Announce First-of-its-Kind Partnership in World Football. *PVH Corp*. <https://www.pvh.com/news/tommy-hilfiger-liverpool-fc-partnership> Megjelenés: 2026. január 8.
- Red Bull (2025). Dominik Szoboszlai. *Red Bull*. <https://www.redbull.com/hu-hu/athlete/dominik-szoboszlai> Letöltés: 2026. június 16.
- RTL (2025) „Úgy néz ki, mint a seggem kifordítva” – bizarr szoborral verték át Szoboszlai Dominikot. *RTL*. <https://rtl.hu/fokusz/2025/04/02/szoboszlai-dominik-szobor-telekom-aprilis-1>
Megjelenés: 2025. április 2.
- Tommy Hilfiger (2026). Tommy Hilfiger x Liverpool FC. *Tommy Hilfiger*. <https://hu.tommy.com/tommy-hilfiger-lfc> Letöltés: 2026. június 16.
- Tóth Hanna (2026). Pindroch Csaba Szoboszlai Dominikról: „Gondoltam átértékeli, hogy mihez adja majd a nevét”. *Nők Lapja Café*.
<https://nlc.hu/sztarok/20260602/pindroch-csaba-szoboszlai-dominikrol-velemenyl> Megjelenés: 2026. június 2.
- Transfermarkt (2025). Dominik Szoboszlai: Performance data and career statistics. *Transfermarkt*. <https://www.transfermarkt.com/dominik-szoboszlai/profil/spieler/451276> Letöltés: 2026. június 16.
- VG (2024). Szoboszlai Dominik és a McDonald’s: kiderült, mi Domi Mekis kedvence. *VG*. <https://www.vg.hu/kozelet/2024/06/domi-mekis-kedvence-menu-mcdonalds> Megjelenés: 2024. június 1.

Zsiborás Gergő (2024). Szoboszlai és Szilágyi az élen – íme, Magyarország legértékesebb sportolói. *Forbes*. <https://www.forbes.hu/uzlet/sportlista-2024-szoboszlai-szilagyi-gulacsi-milak/> Megjelenés: 2024. július 3.

SAP-ISMERET A MAGYAR EGYETEMI HALLGATÓK KÖRÉBEN – EMPIRIKUS PILLANATKÉP A DIGITÁLIS GAZDASÁG KÜSZÖBÉRŐL

Gombkötő Judit Klára

Magyar Agrár-és Élettudományi Egyetem, Szent István Campus,
Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskola, Gombkoto.Ju-
dit.KLara@phd.uni-mate.hu

Szabó-Geletóczki Rita

Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem, Menedzsment Kar, Folya-
matmenedzsment Tanszék, szabo-geletoczki.rita@uni-bge.hu

ABSZTRAKT

Az európai gazdaság elmúlt évtizedeit a digitális átalakulás formálta át, melynek egyik kézzelfogható megnyilvánulása a vállalati erőforrás-tervező (ERP) rendszerek térnyerése; ezek között az SAP piacvezető szerepet tölt be. A 21. század gazdasági és társadalmi „sorsfordulói” közül a digitális készségek megjelenése és piaci felértékelődése különösen jelentős, mert átformálja a felsőoktatási képzések tartalmát és a hallgatók munkaerőpiaci pozícióját. Tanulmányunk célja, hogy felmérje, miként ismerik és értékelik a magyar egyetemi hallgatók az SAP-rendszert 2025-ben, és hogy az egyetemi képzés mennyiben segíti a kapcsolódó kompetenciák megszerzését. A vizsgálat alapja egy 191 fős, online kérdőíves felmérés, amely döntően két intézmény – a Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem (n=78) és az Óbudai Egyetem (n=90) – alapképzéses hallgatóit szólította meg. A válaszadók 67%-a már hallott vagy találkozott az SAP-val, és 37%-uk használta is, ugyanakkor 31%-uk a tantervi keretek között még nem találkozott vele. A hallgatók a Sales and Distribution (átlag 1,46) és a Materials Management (1,34) modulokat ismerik a legjobban egy 0–4 skálán, miközben a Human Capital Management (1,03) és a Production Planning (1,14) modulok a leggyengébben ismertek. Az SAP-ismeret hasznosságát a hallgatók átlagosan 3,98/5-re értékelik,

ám az egyetemi képzés elégségeségét csak 2,74/5-re. A két intézmény között szignifikáns különbség mutatható ki (Mann–Whitney $p < 0,001$, $r = 0,51$), a gyakorlati SAP-kurzust kínáló BGE javára. Az SAP-val való jövőbeli munkavégzést a válaszadók 23%-a tervezi, további 59% pedig fontolgatja és 58% érdeklődik valamilyen SAP-tanúsítvány iránt. A legvonzóbb iparágak a logisztika és raktározás (56%), a pénzügy és számvitel (49%), valamint a gyártás (39%). Eredményeink rámutatnak az ERP-oktatás strukturális egyenetlenségére a magyar felsőoktatásban, és arra, hogy a hallgatói kereslet egyértelműen meghaladja a jelenlegi képzési kínálatot – ez a visegrádi országok hasonló gazdaságaiban is releváns kérdéseket vet fel a digitális átállás idején.

Kulcsszavak: SAP, ERP, digitális átalakulás, felsőoktatás, kompetenciafejlesztés

ABSTRACT

Recent decades of the European economy have been reshaped by digital transformation, one tangible expression of which is the spread of enterprise resource planning (ERP) systems, among which SAP holds a market-leading position. Among the economic and social turning points of the 21st century, the rise of digital competences and their associated labour-market premium stand out, as it reshapes higher education curricula and graduate employability. This study examines how Hungarian university students perceive and evaluate the SAP system in 2025, and to what extent university education supports the acquisition of related competences.

The analysis is based on an online survey of 191 students, predominantly enrolled in bachelor's programmes at Budapest Business University (BGE, $n=78$) and Óbuda University ($n=90$). Two-thirds of respondents (67%) had heard of or encountered SAP and 37% had used it, while 31% had never encountered it within their studies. On a 0–4 self-assessment scale, students reported the strongest familiarity with the Sales and Distribution (mean 1.46) and Materials

Management (1.34) modules, and the Human Capital Management (1.03) and Production Planning (1.14) modules least. Students rate the career usefulness of SAP knowledge at 3.98/5 on average, but rate the adequacy of university coverage at only 2.74/5; the gap between the two institutions is significant (Mann–Whitney $p < 0.001$, $r = 0.51$) in favour of BGE, which offers a hands-on SAP course. Twenty-three percent plan to work with SAP, another 59% are considering it, and 58% are interested in some form of SAP certification. The most attractive industries are logistics and warehousing (56%), finance and accounting (49%) and manufacturing (39%).

The findings reveal a structural unevenness in ERP education within Hungarian higher education and a clear excess of student demand over current curricular provision – an issue with parallel relevance across the Visegrád economies during the ongoing digital transition.

Keywords: SAP, ERP, digital transformation, higher education, competence development

BEVEZETÉS ÉS A TÉMA AKTUALITÁSA

A digitális transzformáció az elmúlt évtized egyik legmeghatározóbb gazdasági folyamata, amely alapvetően alakította át a vállalatok működését, az üzleti folyamatokat és a munkaerőpiac kompetencia-elvárásait. A negyedik ipari forradalom, a mesterséges intelligencia, a felhőalapú szolgáltatások és az adatalapú döntéshozatal térnyerésével párhuzamosan egyre nagyobb jelentőségre tettek szert azok az integrált vállalatirányítási rendszerek (Enterprise Resource Planning – ERP), amelyek lehetővé teszik a szervezeti folyamatok egységes kezelését és optimalizálását. Az ERP-rendszerek közül világszerte az SAP rendelkezik a legjelentősebb piaci részesedéssel, amelynek alkalmazása számos iparágban – a gyártástól a logisztikán és pénzügyön át az egészségügyig – meghatározóvá vált.

A munkaerőpiac digitalizációja következtében az informatikai és üzleti rendszerek ismerete egyre inkább alapkompenciává válik a

gazdasági felsőoktatásban végzett hallgatók számára. Az OECD szerint a felsőoktatási intézmények egyik legfontosabb kihívása a digitális készségek fejlesztése és azok összehangolása a gazdaság változó igényeivel, különösen azokban az országokban, ahol a digitalizáció üteme gyorsabb, mint a tantervi alkalmazkodás. Magyarország esetében is kiemelt cél a digitális kompetenciák fejlesztése és a felsőoktatás modernizációja annak érdekében, hogy a végzettek versenyképes tudással léphessenek a munkaerőpiacra. (OECD, 2021)

Az SAP-rendszerek oktatásba történő integrálása ezért nem csupán informatikai kérdés, hanem stratégiai jelentőségű kompetenciafejlesztési eszköz. Az SAP University Alliances program révén világszerte egyre több egyetem építi be tantervébe az ERP-alapú oktatást, amely lehetővé teszi a hallgatók számára az üzleti folyamatok gyakorlati megismerését és a vállalati környezethez hasonló digitális készségek elsajátítását. A gyakorlati ERP-ismeretek bizonyítottan javítják a hallgatók foglalkoztathatóságát és hozzájárulnak a digitális kompetenciák fejlődéséhez. Magyarországon ugyanakkor kevés empirikus kutatás vizsgálta, hogy a hallgatók milyen mértékben ismerik az SAP-rendszert, hogyan értékelik annak munkaerőpiaci hasznosságát, illetve mennyire érzik megfelelőnek az egyetemi képzések által nyújtott felkészítést. Különösen aktuálissá teszi a témát, hogy a vállalatok jelentős része jelenleg is SAP S/4HANA átállási folyamatokat valósít meg, miközben a megfelelően képzett szakemberek iránti kereslet folyamatosan növekszik.

Jelen kutatás célja annak feltárása, hogy a magyar egyetemi hallgatók milyen szintű SAP-ismeretekkel rendelkeznek, milyen attitűddel viszonyulnak az ERP-rendszerekhez, valamint hogyan ítélik meg az egyetemi képzés szerepét ezen kompetenciák megszerzésében. A vizsgálat hozzájárulhat ahhoz, hogy pontosabb képet kapjunk a felsőoktatás és a munkaerőpiaci elvárások közötti illeszkedésről, illetve az ERP-oktatás fejlesztésének lehetséges irányairól.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A digitális transzformáció és az ERP-rendszerek szerepe

Az ERP rendszerek a legkorszerűbb integrált vállalatirányítási rendszerek a világon. A digitális gazdaság fejlődésével a vállalatok működésének alapját egyre inkább ezek az integrált információs rendszerek képezik. Az ERP az angol nyelvű Enterprise Resource Planning kifejezés rövidítése, célja, hogy egyetlen adatbázisra építve kapcsolják össze a vállalat különböző funkcionális területeit ezáltal növelve a hatékonyságot és támogatva a stratégiai döntéshozatalt. (Dobos, 2022) Az ERP integrálja a funkcionális területeket egy megosztott adatbázison keresztül, ezáltal növelve a szervezeti termelékenységet. (Rouhani – Mbin 2018) Az ERP-rendszer lehetővé teszi a fontos üzleti megállapodások és tranzakciók pontos nyomon követését, valamint az osztályok közötti koordináció és integráció eszközeként is szolgál. (Larreina et al. 2013)

A rendszerek magukban foglalják és összehangolják a klasszikus, funkcionális, stratégiai és vezetői nézőpontokat fejlett szoftveres megoldások biztosításával. Az ERP egy olyan szoftverrendszer, amelyet arra terveztek, hogy egy szervezet üzleti folyamatait érintő legfontosabb funkcionális területeit egyetlen, összehangolt rendszerbe integrálja. (Aroba et al., 2023; Aroba – Mnguni 2023)

Az ERP-rendszereknek képesnek kell lenniük a vállalat működésének minden egyes lépését támogatni a termékek és szolgáltatások beszerzésétől kezdve a pénzügyi, gyártástervezési, értékesítési, humán erőforrás és raktározási feladatok ellátásáig annak érdekében, hogy az egyes munkafolyamatok egymással könnyen integrálhatóak, időben és térben összeegyeztethetőek legyenek. Szervező és döntéstámogató eszközt jelentenek a menedzsmentnek. Egyik legnagyobb előnye a működés hatékonyabbá tétele, az erőforrások megfelelő elosztása és felhasználása. (Tar, 2025)

Az ERP-rendszerek bevezetése a kkv-k körében egyre gyakoribb, mivel a technológia egyre kiforrottabbá válik és a költségek csökkennek. Ez jól látható abból is, hogy egyre több ERP-szállító fókuszál a kkv-szektorra, és a nagy szereplők – például a SAP és újabban a

Microsoft – is aktívan terjeszkednek ebben a szegmensben. (Ahmad – Cuenca 2013) Az ERP beszerzési (procurement) szoftvereket egyre inkább bevezetik a feltörekvő kis- és középvállalkozásoknál (kkv-k). Ennek célja a beszerzési tevékenységek teljesítményének javítása, amelyet az egyik leggyakoribb és legfontosabb tényezőnek tekintenek, amely segíti a KKV-kat a szervezetben belüli részlegek vásárlási folyamataiban.

A nagyvállalati szféra által használt ERP rendszerek piaca lényegében három fő versenyző között oszlik meg, ezek összvége és árbevétele nagysága alapján csökkenő sorrendben: a Microsoft, az Oracle és az SAP. A legelterjedtebb ERP-platform az SAP, amely folyamatos fejlesztéseivel és moduláris felépítésével meghatározó szereplője a vállalati digitalizációnak. Az SAP S/4HANA rendszer bevezetése új kompetenciákat követel meg a felhasználóktól, különösen az adatkezelés, folyamatmenedzsment és üzleti analitika területén.

Az üzleti hatékonyság javítása, a költségek csökkentése és az üzleti folyamatok integrációja mind fontos tényezők a vállalatok ERP-bevezetésében, függetlenül azok méretétől.

A szervezeti gyakorlatok alapvető részévé vált, és számos vállalat működését irányítja. Az ERP ismert arról, hogy javítja a hatékonyságot, a teljesítményt és a termelékenységet, továbbá stratégiai erőforrásként tekintenek rá, amely versenyelőnyt és erős piaci pozíciót biztosít. (Huang – Palvia 2018)

ERP-oktatás és kompetenciafejlesztés a felsőoktatásban

Látható, hogy a jelenkor egyik legfőbb kihívása a munkáltatókat, munkavállalókat és az oktatási rendszert is érintő negyedik ipari forradalom hatására bekövetkező változásokra való felkészülés, melyben elengedhetetlen szerepe van az új generációs ERP rendszereknek. (Dobos, 2022) Az integrált vállalatirányítási (ERP) rendszerek elterjedése az elmúlt években jelentősen felgyorsult, mivel a szervezetek ezek alkalmazásával képesek hatékonyabbá tenni működésüket, javítani az információáramlást és növelni versenyképességüket.

Ezzel párhuzamosan a munkaerőpiacon is növekszik az igény az ERP-rendszerek működését ismerő szakemberek iránt, legyen szó üzleti, informatikai vagy folyamatmenedzsment területekről. (Mahdavian – Mostajeran, 2013; Ruhi, 2016)

A vállalati kereslet ösztönzőleg hatott a felsőoktatási intézmények és a szoftverfejlesztő cégek együttműködésére, amelynek eredményeként egyre több egyetem építi be tantervébe az ERP-rendszerekkel kapcsolatos ismereteket és gyakorlati képzéseket. (Hepner – Dickson, 2013; Iriberry et al., 2015) Az ERP-oktatás elsődleges célja nem csupán a technológiai ismeretek átadása, hanem a hallgatók felkészítése a modern vállalati környezet elvárásaira is. Ennek megfelelően a gazdasági, informatikai és mérnöki képzésekben egyre nagyobb hangsúlyt kapnak azok a kurzusok, amelyek lehetőséget biztosítanak az üzleti folyamatok integrált szemléletének elsajátítására és a digitális kompetenciák fejlesztésére. (Charland et al., 2015)

A szakirodalom egyetért abban, hogy a hatékony ERP-oktatás elengedhetetlen eleme a gyakorlatorientált megközelítés. Ennek részeként az oktatásnak célszerű valós vállalati szimulációkra, projektfeladatokra és interaktív szoftverhasználatra épülnie, amelyek lehetőséget biztosítanak a hallgatók számára az üzleti folyamatok gyakorlati megtapasztalására és a problémamegoldó készségek fejlesztésére. (Ruhi, 2016; Blount et al., 2016) Ennek megfelelően az ERP-kurzusok ma már nemcsak gazdasági és menedzsment képzésekben jelennek meg, hanem informatikai, ipari mérnöki és információs rendszerekkel foglalkozó szakokon is, ahol az egyes tantervek az adott szakterület sajátosságaihoz igazodnak.

Az ERP-oktatással kapcsolatos tudományos érdeklődés az elmúlt évtizedben folyamatosan erősödött, és egyre több kutatás foglalkozik a tanulási módszerek, a tantervi integráció és a kompetenciafejlesztés kérdéseivel. Ugyanakkor továbbra is kevés olyan átfogó elemzés áll rendelkezésre, amely rendszerszinten értékelné az ERP-oktatás fejlődését, feltárná a fő kutatási irányokat, valamint összegezná a felsőoktatási gyakorlatok eredményeit és kihívásait. Ez indokolja a terület további vizsgálatát, különösen annak feltárását, hogy az ERP-kompetenciák milyen mértékben jelennek meg a felsőoktatásban, és mennyiben felelnek meg a munkaerőpiaci elvárásoknak. A digitális

gazdaság fejlődésével párhuzamosan a felsőoktatási intézmények egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek az üzleti informatikai rendszerek oktatására. Az Enterprise Resource Planning rendszerek – különösen az SAP – mára nem csupán informatikai eszközök, hanem a vállalatok működésének alapvető infrastruktúráját jelentik, ezért ismeretük jelentős versenyelőnyt biztosíthat a munkaerőpiacon. Ennek következtében számos egyetem integrálta az SAP-alapú oktatást gazdasági, mérnöki és informatikai képzéseibe. (SAP, 2025)

Az SAP által működtetett SAP University Alliances program napjainkra a világ egyik legnagyobb egyetemi-ipari együttműködési hálózataává vált. A program több mint 2800 felsőoktatási intézményt fog össze több mint 100 országban, amelyek hozzáférést kapnak SAP-szoftverekhez, oktatási anyagokhoz és tanúsítási lehetőségekhez. A kezdeményezés célja, hogy a hallgatók már tanulmányaik során valós vállalati folyamatokon keresztül sajátítsák el az ERP-rendszerek működését, ezzel csökkentve az oktatás és a munkaerőpiaci elvárások közötti különbséget. (SAP, 2025) A nemzetközi gyakorlat alapján az SAP-oktatás elsősorban az alkalmazott üzleti és műszaki képzésekben terjedt el. A Technical University of Munich (TUM) például saját SAP University Competence Centerrel rendelkezik, amely nemcsak az egyetem hallgatóit szolgálja ki, hanem számos európai felsőoktatási intézmény számára biztosít infrastruktúrát és szakmai támogatást az SAP-alapú oktatáshoz. (Technical University of Munich, 2025)

Hasonlóképpen az Egyesült Államokban a North Carolina State University Poole College of Management tantervébe integrálta az SAP S/4HANA rendszerek használatát, ahol a hallgatók üzleti folyamatokat modelleznek és valós vállalati szimulációkon keresztül sajátítják el az ERP-rendszerek működését. (North Carolina State University, 2025) A világ legismertebb elit egyetemein – például a Harvard University, a Yale University vagy az University of Oxford – nem jellemző önálló SAP-képzés vagy SAP-specializáció. Ezekben az intézményekben sokkal inkább az üzleti analitika, az információs rendszerek, a digitális transzformáció és az adatalapú döntéshozatal oktatására helyezik a hangsúlyt, míg a konkrét vállalati szoftverek használata projektfeladatok vagy vállalati partnerségek keretében jelenik meg. Ez arra utal, hogy a vezető egyetemek elsődlegesen a transzferálható

digitális kompetenciák fejlesztésére koncentrálnak, míg a specifikus ERP-rendszerek elsajátítása gyakran ipari együttműködésekben keresztül történik. (SAP, 2025) Európa kitekintésben a Valenciai Műszaki Egyetem (Polytechnic University of Valencia – UPV) már több éve aktívan részt vesz a SAP University Alliances programban, amely lehetővé teszi a hallgatók számára, hogy hozzáférjenek a SAP-hoz, egy vezető vállalati erőforrás-tervezési (ERP) rendszerhez, amelyet széles körben használnak az iparban. (Badenes et al., 2024)

Az SAP University Alliances program lehetőséget biztosít arra, hogy a hallgatók valós üzleti folyamatokon keresztül sajátítsák el az integrált vállalatirányítási rendszerek működését, ezáltal fejlesztve problémamegoldó és digitális kompetenciáikat. A 2024-ben megjelent tanulmányok szerint az SAP-alapú oktatás jelentősen növeli a hallgatók gyakorlati tudását és javítja munkaerőpiaci esélyeiket. Ugyanakkor a sikeres implementáció feltétele a megfelelő intézményi háttér, az oktatók felkészültsége és a technológiai infrastruktúra rendelkezésre állása. SAP-kurzusokat vizsgálva arra a következtetésre jutottak, hogy a gyakorlati folyamatmodellezésen alapuló oktatás sokkal hatékonyabban fejleszti a hallgatók üzleti szemléletét, mint a kizárólag elméleti képzés. Az ERP-rendszerek oktatása így nem pusztán informatikai ismeretek átadását jelenti, hanem komplex üzleti gondolkodásmód kialakítását is támogatja. Az ERP-rendszerek oktatásának fontosságát több empirikus kutatás is alátámasztja. Az SAP-alapú oktatás jelentősen hozzájárul a hallgatók gyakorlati kompetenciáinak fejlődéséhez, ugyanakkor az implementáció sikeressége nagymértékben függ az intézményi infrastruktúrától, az oktatók felkészültségétől és az ipari kapcsolatoktól. (Banta et al., 2024) A folyamatorientált SAP-oktatás hatékonyabban fejleszti a hallgatók üzleti szemléletét és problémamegoldó képességeit, mint a kizárólag elméleti megközelítés. (Birt et al., 2023)

Magyarországon az SAP-oktatás még nem tekinthető egységesen elterjedtnek. Bár több felsőoktatási intézmény – például a Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem, a Budapesti Corvinus Egyetem, az Óbudai Egyetem vagy a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem – kínál vállalatirányítási rendszerekkel vagy üzleti informatikával kapcsolatos tantárgyakat, ezek tartalma és gyakorlati

mélysége jelentős eltéréseket mutat. Egyes képzésekben a hallgatók közvetlenül SAP-rendszerben dolgoznak, míg más intézményekben az ERP-k csak elméleti szinten jelennek meg. Ez a heterogenitás hozzájárulhat ahhoz, hogy a végzett hallgatók digitális kompetenciái és munkaerőpiaci felkészültsége között számottevő különbségek alakuljanak ki.

A SAP jelentős előnyöket nyújthat az oktatási ágazat számára, ugyanakkor a sikeres bevezetés gondos tervezést, megfelelő képzést, valamint az oktatási intézmények sajátos igényeinek figyelembevételét igényli. Emellett foglalkozni kell az adatvédelemmel és biztonsági kérdésekkel is annak érdekében, hogy a hallgatói és intézményi adatok megfelelő védelmet kapjanak. Mindazonáltal az ERP-rendszerek oktatása számos kihívást rejt magában. Több kutatás rámutatott arra, hogy a hallgatók számára az ERP-rendszerek komplexitása és az üzleti folyamatok összetettsége miatt nehézséget jelent a rendszer működésének átfogó megértése, ezért a kizárólag elméleti oktatás gyakran nem vezet megfelelő tanulási eredményekhez. Alshare és Lane (2011) szerint a hagyományos oktatási módszerek önmagukban nem képesek biztosítani azt a gyakorlati tudást, amelyet a munkaerőpiac elvár, különösen azért, mert a hallgatók többsége korábban nem találkozott valós vállalati ERP-környezettel.

Digitális készségek és munkaerőpiaci elvárások

Korábban számos szervezet – különösen Magyarországon is – abból indult ki, hogy az új munkatársak szakmai tudással érkeznek, az alkalmazott ERP-rendszer használatát pedig a vállalaton belül sajátítják el. Nem volt ritka a többnapos vagy akár többhetes SAP-betanítás sem, különösen a beszerzési (Materials Management), értékesítési (Sales and Distribution) vagy pénzügyi modulok esetében. A rendszer testreszabása és a vállalatspecifikus folyamatok miatt ez hosszú ideig természetes gyakorlatnak számított. Napjainkra azonban a digitalizáció felgyorsulása és az SAP S/4HANA rendszerek bevezetése miatt a munkáltatók elvárásai jelentősen megváltoztak. A Business Talent Group 2024-es Skills Index elemzését ismertető ITPro

Today szerint az ERP-kompetenciák iránti kereslet 2024-ben mintegy 550%-kal növekedett, megelőzve még a mesterséges intelligenciához kapcsolódó készségek keresletének növekedését is. A keresletet elsősorban az SAP S/4HANA átállások és a vállalati digitalizációs projektek hajtják. (Nick, 2026) Hasonló következtetésre jutott a Baer Group munkaerőpiaci elemzése is, amely szerint különösen nagy kereslet mutatkozott a pénzügyi (SAP Finance), technológiai és ellátásiláncmenedzsmenthez kapcsolódó SAP-kompetenciák iránt. A szervezet szerint a vállalatok egyre inkább olyan szakembereket keresnek, akik már rendelkeznek gyakorlati ERP-tapasztalattal, mivel ez jelentősen csökkenti a betanítási időt és az implementációs projektek kockázatát. (The Baer Group, 2024)

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy minden belépő szintű pozícióban kötelező lenne az SAP ismerete. A legtöbb vállalat továbbra is biztosít belső képzéseket, azonban ezek célja ma már inkább a vállalatspecifikus folyamatok és testre szabások megismertetése, nem pedig az ERP-rendszerek alapjainak oktatása.

Az elmúlt két évtizedben jelentősen megváltozott a vállalatok hozzáállása az ERP-rendszerek ismeretéhez és a munkavállalók digitális kompetenciáihoz. Míg korábban a nagyvállalatok gyakran saját belső képzési programok keretében készítették fel az új belépőket az általuk használt vállalatirányítási rendszerek alkalmazására, addig napjainkban egyre inkább elvárásként jelenik meg, hogy a pályakezdők már rendelkezzenek alapvető ERP-ismeretekkel vagy legalább megértsék az integrált vállalati folyamatok működését. A munkáltatók egyre gyakrabban tekintenek előnyként vagy akár elvárásként arra, hogy a jelentkezők már egyetemi tanulmányaik során találkoztak integrált vállalatirányítási rendszerekkel.

Az ERP-rendszerek ismerete jelentős versenyelőnyt biztosít a pályakezdők számára. Ruhi (2016) rámutat arra, hogy a munkáltatók különösen értékelik azokat a jelölteket, akik már rendelkeznek gyakorlati ERP-tapasztalattal, mivel ez csökkenti a betanítási időt és növeli a munkaerő beilleszkedési hatékonyságát. Hasonló megállapítást tesz Granlund és Malmi (2002), akik szerint az ERP-rendszerek széles körű vállalati integrációja miatt a végfelhasználói szintű ismeretek is egyre fontosabbá válnak a gazdasági végzettségű munkavállalók

esetében. Tehát a munkáltatók egyre inkább előnyben részesítik azokat a pályakezdőket, akik már rendelkeznek ERP-rendszerekkel kapcsolatos gyakorlati tapasztalatokkal vagy tanúsítványokkal. Ennek következtében ezek a kompetenciák a munkaerőpiacon kiemelt versenyelőnyné és alapvető elvárássá váltak. (Hyeon–Do-Hyung, 2023)

Az SAP – mint a világ egyik vezető vállalatirányítási rendszere – a pénzügy, a beszerzés, a logisztika, a termelésirányítás és a humánerőforrás-menedzsment területén is meghatározó szerepet tölt be, ezért a vállalatok számára egyre fontosabb, hogy munkavállalóik gyorsan és hatékonyan tudjanak bekapcsolódni ezekbe a folyamatokba. Az SAP-ismeretek különösen értékesek a pénzügy, logisztika, ellátásilánc-menedzsment és termelésirányítás területén, ahol az integrált folyamatok ismerete közvetlenül növeli a munkavállalók hatékonyságát.

A felsőoktatási intézmények digitális átalakulása kulcsfontosságú a versenyképes munkaerő képzésében. A digitális kompetenciák hiánya jelentős hátrányt jelenthet a diplomások számára, különösen a gazdasági és informatikai szektorokban. A felsőoktatás szerepe ezért felértékelődött a digitális kompetenciák fejlesztésében. Az SAP University Alliances program világszerte több ezer felsőoktatási intézménnyel működik együtt annak érdekében, hogy a hallgatók már tanulmányaik alatt gyakorlati tapasztalatot szerezzenek vállalatirányítási rendszerek használatában.

A szakirodalom szerint az ilyen képzések jelentősen javítják a hallgatók foglalkoztathatóságát és megkönnyítik a munkaerőpiacra történő belépést. A felsőoktatási intézmények között azonban jelentős különbségek figyelhetők meg az ERP-oktatás mélységében és gyakorlati jellegében. Ennek következtében a hallgatók kompetenciaszintje nagymértékben függ attól, hogy intézményük milyen mértékben építette be tantervébe az SAP-rendszerek oktatását. Az IDC (International Data Corporation) előrejelzése szerint az ERP-hez kapcsolódó kompetenciák iránti kereslet folyamatosan növekszik. A Deloitte (2024) digitális munkaerőpiaci jelentése szintén kiemeli, hogy a munkáltatók egyre inkább előnyben részesítik azokat a pályakezdőket, akik nemcsak elméleti üzleti tudással, hanem gyakorlati rendszerismerettel is rendelkeznek.

A felsőoktatás szerepe ebben a kontextusban kulcsfontosságú. Az SAP University Alliances program és más ipari-egyetemi együttműködések célja, hogy a hallgatók már tanulmányaik alatt találkozzanak ERP-rendszerekkel, ezáltal csökkentve a munkaerőpiaci belépés során jelentkező kompetenciahiányt (SAP, 2025). A kutatások szerint azok a hallgatók, akik ERP-rendszerekkel kapcsolatos gyakorlati képzésben részesülnek, magasabb foglalkoztathatósági szintet és gyorsabb karrierindulást érnek el. (Charland et al., 2016; Banta et al., 2024)

Kutatási rés és a jelen vizsgálat indokoltsága

Bár nemzetközi szinten egyre több tanulmány foglalkozik az ERP-oktatással és a digitális kompetenciák fejlesztésével, Magyarországon továbbra is kevés empirikus kutatás vizsgálja közvetlenül a hallgatók SAP-ismereteit és azok munkaerőpiaci megítélését. Különösen hiányoznak azok az összehasonlító elemzések, amelyek különböző felsőoktatási intézmények hallgatóinak tapasztalatait vetik össze. Jelen kutatás ezt a hiányt kívánja részben pótolni azáltal, hogy kérdőíves felmérés segítségével vizsgálja a magyar egyetemi hallgatók SAP-ismeretét, attitűdjeit, karrierterveit és az egyetemi képzés megítélését. Az eredmények hozzájárulhatnak az ERP-oktatás fejlesztéséhez, valamint a felsőoktatás és a munkaerőpiac közötti kompetenciailleszkedés javításához. A kutatás fontosságát igazolja, hogy az ERP-ismeretek a gazdasági és menedzsment végzettségű frissdiplomás esetében is egyre inkább elvárt vagy erősen versenyelőnyt jelentő készségnek számítanak, továbbá az ERP-rendszerismerettel képesek lehetnek majd gyorsabban adaptálódni a digitális vállalati környezethez.

MÓDSZERTAN

A kutatás alapvető célja annak feltárása, hogy a magyar felsőoktatási intézményekben milyen mértékben van jelen az SAP rendszerek oktatása, valamint, hogy a hallgatók milyen szinten ismerik és használják ezeket a vállalatirányítási rendszereket az egyetem keretein belül. Különös figyelmet fordítunk arra, hogy a hallgatók részesültek-e már SAP-val kapcsolatos elméleti oktatásban, illetve volt-e lehetőségük gyakorlati feladatok, esetleg szimulált vagy valós rendszeren alapuló gyakorlatok elvégzésére az egyetemi képzésük során. A vizsgálat további célja annak feltérképezése, hogy a hallgatók hogyan értékelik az SAP-témájú tananyagok jelenlétét és minőségét az oktatásban, mennyire tartják azt relevánsnak a munkaerőpiaci elvárások szempontjából, valamint, hogy az ilyen típusú ismeretek beépítését mennyire látják szükségesnek saját szakmai fejlődésük szempontjából.

A kutatás arra is választ keres, hogy a fiatalok körében milyen igény mutatkozik az SAP és más vállalatirányítási rendszerek oktatásának bővítésére, illetve mennyire ismerik fel ezek fontosságát a későbbi elhelyezkedés és karrierépítés szempontjából. Összességében a vizsgálat célja annak felmérése, hogy az SAP-oktatás jelenlegi szintje mennyire felel meg a hallgatói igényeknek és a piaci elvárásoknak a magyar felsőoktatási rendszerben.

A kutatási kérdések az alábbi területekre fókuszálnak:

K1: Mennyire ismerik a magyar egyetemisták az SAP-t?

K2: Mely SAP-modulok a legismertebbek, illetve a legkevésbé ismertek számukra?

K3: Hogyan értékelik az egyetemi képzésben szereplő SAP-témájú tananyagot?

K4: Tervez-e SAP-hoz kapcsolódó szakmai pályát választani a jövőben?

A kutatás empirikus alapmintáját a Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem (BGE) és az Óbudai Egyetem hallgatói képzik, amelyek a vizsgálat elsődleges kiinduló adatbázisát biztosítják. E két intézmény szolgál az összehasonlító elemzés alapjául, amelyre a későbbi vizsgálati szintek és következtetések épülnek.

A kutatás 2025-ben zajlott, amely során összesen 191 kitöltött kérdőív került feldolgozásra. Az adatfelvétel egy online, kétnyelvű (magyar és angol) kérdőív segítségével történt, amelyet magyar felsőoktatásban tanuló hallgatók körében, kényelmi mintavételi eljárással terjesztettünk ki több intézmény bevonásával. A minta több nagy hazai egyetemet is lefedett, így biztosítva a különböző intézményi háttérből érkező válaszadók jelenlétét. A válaszadók intézményi megoszlása alapján két kiemelt al minta került elkülönítésre: a Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem (BGE) hallgatói ($n = 78$), valamint az Óbudai Egyetem hallgatói ($n = 90$). Ezen felül 23 további válaszadó érkezett más felsőoktatási intézményekből, többek között a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetemről (MATE), a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemről (BME), valamint a Budapesti Corvinus Egyetemről. A minta képzési szint szerinti megoszlása a következőképpen alakult: a válaszadók 67%-a alapképzésben, 24%-a felsőoktatási szakképzésben, 7%-a mesterképzésben, míg 1%-a doktori képzésben vett részt. A kérdőív 16 kérdésből állt, amelyek zárt és feleletválasztós kérdéseket, 5-fokú Likert-skálás állításokat, 0–4 közötti önértékelt modulismereti skálát, valamint nyitott kérdéseket is tartalmaztak.

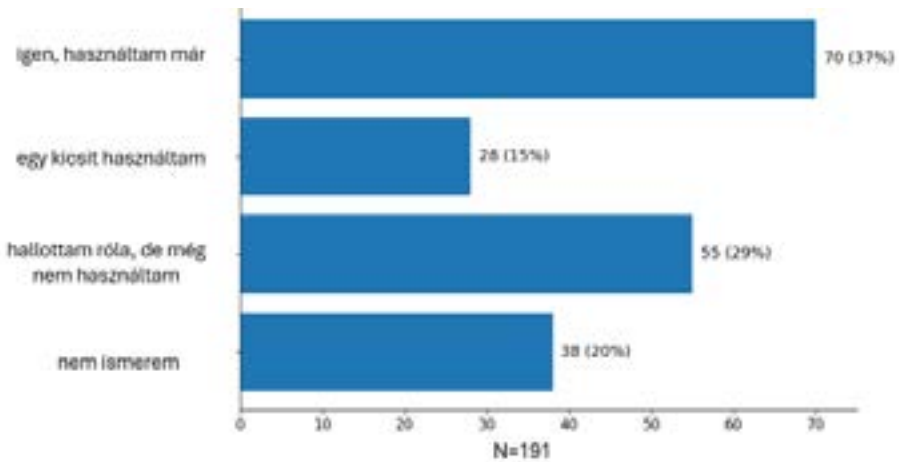
Az adatelemzés során több statisztikai módszer került alkalmazásra. A minta jellemzésére leíró statisztikákat használtunk. A kategóriaváltozók közötti összefüggések vizsgálatára khi-négyzet (χ^2) próbát alkalmaztunk. Az ordinális változók elemzésére Mann–Whitney U-próbát, valamint Kruskal–Wallis próbát használtunk a csoportok közötti különbségek kimutatására. Az összefüggések erősségének vizsgálatára Spearman-féle rangkorrelációs együtthatót számoltunk, 0,05-ös szignifikanciaszint mellett. Az eredmények értelmezésénél a releváns esetekben hatásméretet (r) is figyelembe vettünk.

EREDMÉNYEK

A kutatás eredményei alapján az SAP-rendszerek ismertsége a vizsgált hallgatói mintában összességében közepesnek mondható: a válaszadók mintegy kétharmada legalább hallott már az SAP-ről. A részle-

tesebb bontás ugyanakkor jelentős heterogenitást mutat az ismereti és használati szintek tekintetében. A megkérdezettek 37%-a ($n = 70$) már aktívan használta az SAP-rendszert valamilyen formában, míg további 15% arról számolt be, hogy csak korlátozott mértékben, alapvető szinten találkozott vele. Emellett a válaszadók 29%-a kizárólag hallomásból ismeri a rendszert, ami azt jelzi, hogy bár az SAP fogalma sokak számára nem ismeretlen, a gyakorlati tapasztalatok aránya ennél lényegesen alacsonyabb.

1. ábra. SAP ismertsége az egyetemi hallgatók körében

Figyelemre méltó, hogy a minta 20%-a ($n = 38$) egyáltalán nem rendelkezik SAP-val kapcsolatos ismeretekkel, ami arra utal, hogy még a Z generációs, digitálisan kompetens hallgatók körében is jelentős tudáshiány figyelhető meg ezen a területen. Az intézményi bontás további markáns különbségeket mutat. A Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem hallgatóinak 63%-a már használta az SAP rendszert, míg az Óbudai Egyetem esetében ez az arány mindössze 17%, ami jelentős eltérést jelez az oktatási gyakorlat és a gyakorlatorientált képzés jelenlétében. A rendszerrel való elsődleges ismerkedési csatornák tekintetében az eredmények alapján az egyetemi gyakorlati órák játszanak meghatározó szerepet (44%), míg a második leggyakoribb

forrás a munkahelyi tapasztalat (26%). Ez arra utal, hogy az SAP-ismeretek megszerzése elsősorban intézményes oktatási keretekhez, illetve gyakorlati munkatapasztalathoz kötődik.

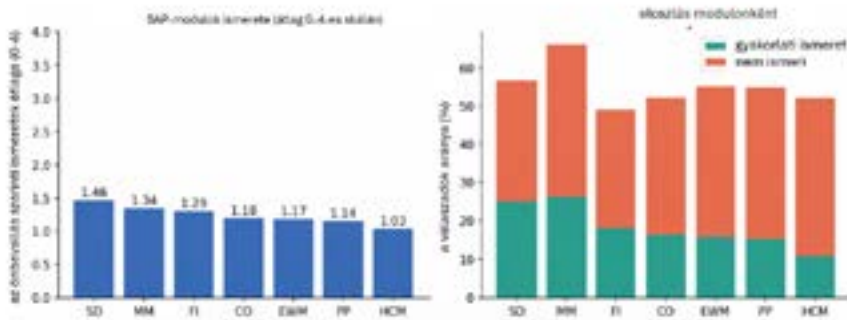
Az SAP modulszintű ismereteinek vizsgálata

A kutatás eredményei alapján az SAP rendszer modulszintű ismerete összességében alacsony szintet mutat a vizsgált hallgatói mintában. A hét vizsgált modul tekintetében minden esetben jelentős arányban (31–41%) fordult elő, hogy a válaszadók egyáltalán nem rendelkeznek ismeretekkel az adott modulról, ami arra utal, hogy a vállalatirányítási rendszer funkcionális felépítése a hallgatók többsége számára nem kellően ismert. A gyakorlati tapasztalatok aránya szintén alacsony: a válaszadók mindössze 11–26%-a jelezte, hogy az egyes SAP modulokat ténylegesen használta is valamilyen formában. Ez azt jelzi, hogy a modulszintű tudás elsősorban elméleti vagy felszínes ismeretekre korlátozódik, míg a valós rendszerszintű használat viszonylag szűk körre jellemző. A 0–4-es önértékelési skálán mért modulismeret átlagértékei minden vizsgált modul esetében alacsonyak, 1,03 és 1,46 között mozognak, ami megerősíti, hogy a hallgatók SAP-modulokkal kapcsolatos tudása inkább kezdeti szinten helyezkedik el.

A modulok közötti összehasonlítás alapján az értékesítéshez és disztribúcióhoz kapcsolódó SD (Sales and Distribution), valamint a raktár- és készletgazdálkodást támogató MM (Materials Management) modulok bizonyultak a legismertebbeknek. Ezzel szemben az emberi erőforrás-gazdálkodáshoz kapcsolódó HCM (Human Capital Management) modul a legkevésbé ismert területként jelent meg a válaszok alapján.

Bár bizonyos SAP-modulok – különösen az üzleti folyamatokhoz közvetlenebbül kapcsolódó területek – valamivel ismertebbek a hallgatók körében, a modulszintű SAP-tudás általánosan alacsony, és jelentős tér mutatkozik az oktatásban történő fejlesztésre.

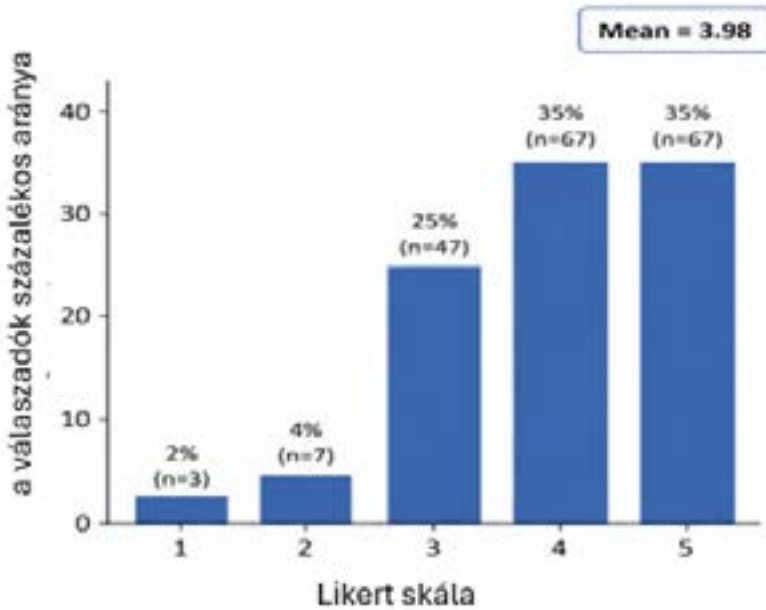
2. ábra SAP-modulok ismertsége

A „kínálati rés” jelensége: a hallgatói értékítélet és az egyetemi oktatás közötti eltérés

Az eredmények egyértelműen rámutatnak egy úgynevezett „kínálati rés” jelenségre az SAP-oktatás megítélésében. A hallgatók többsége (70%) úgy véli, hogy az SAP ismerete hasznos vagy kifejezetten nagyon hasznos a jövőbeli karrier szempontjából, ami erős munkaerőpiaci relevanciát jelez a rendszer kapcsán. Ezzel szemben mindössze a válaszadók 25%-a értékelte úgy, hogy egyetemi képzésük megfelelő mértékben foglalkozik az SAP-val (4–5-ös értékelés), ami jelentős eltérést mutat a hallgatói elvárások és az oktatási kínálat között.

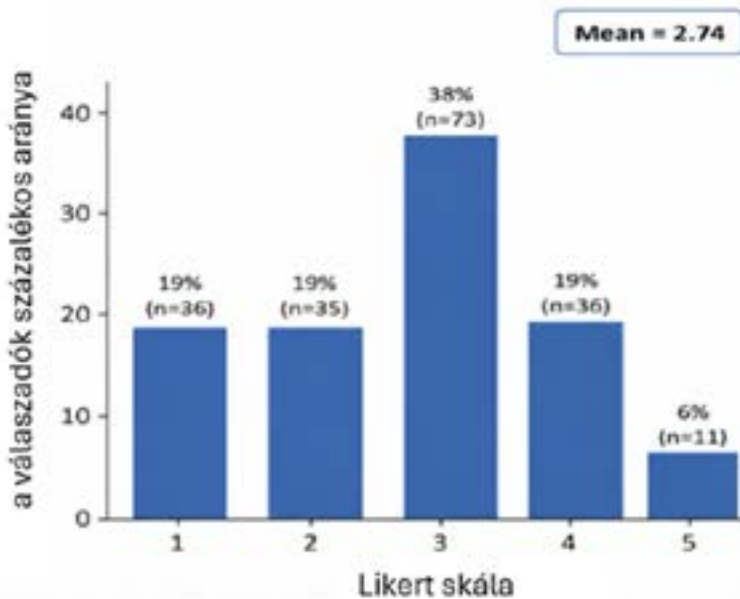
3. ábra SAP-ismeret mennyire hasznos a karrier szempontjából
(1=egyáltalán nem, 5= teljes mértékben)

A két változó közötti összefüggés vizsgálata során Spearman-féle rangkorrelációs együtthatót alkalmaztunk, amely gyenge, de szignifikáns pozitív kapcsolatot mutatott ($\rho = 0,15$; $p = 0,035$). Ez az eredmény arra utal, hogy bár azok a hallgatók, akik hasznosnak tartják az SAP ismeretét, valamivel nagyobb valószínűséggel elégedettek az egyetemi oktatás SAP-tartalmával, a kapcsolat ereje alacsony, így az összefüggés nem tekinthető erősnek.

A hallgatók jelentős része nagyobb hangsúlyt várna az SAP oktatására a felsőoktatási intézményekben, mint amilyen mértékben az jelenleg megvalósul, ami oktatási és tantervfejlesztési szempontból egyértelmű fejlesztési potenciált jelez.

4. ábra. Az SAP-oktatás színvonalának megfelelése
(1=egyáltalán nem, 5=teljes mértékben)

Intézményi különbségek:

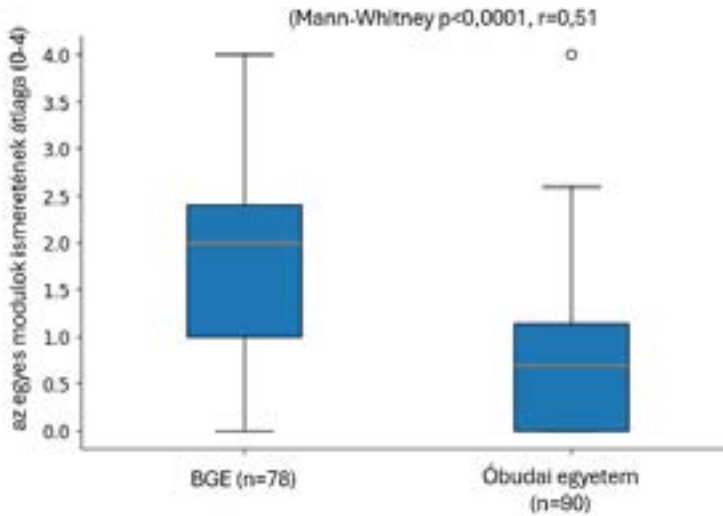
a gyakorlati SAP-oktatás kimutatható hatása

Az intézményi bontás alapján az eredmények szignifikáns különbségeket mutatnak a SAP-hoz kapcsolódó ismeretek és attitűdök tekintetében. A modulszintű SAP-ismeret átlagos értéke a Budapesti Gazdaságtudományi Egyetemen (BGE) 1,77, míg az Óbudai Egyetemen mindössze 0,74 volt a 0–4-es skálán. A különbség statisztikailag szignifikáns (Mann–Whitney U = 5607; $p < 0,001$), és közepes–erős hatásméretet mutat ($r \approx 0,51$), ami arra utal, hogy az intézményi háttér érdemben befolyásolja a hallgatók SAP-tudásszintjét.

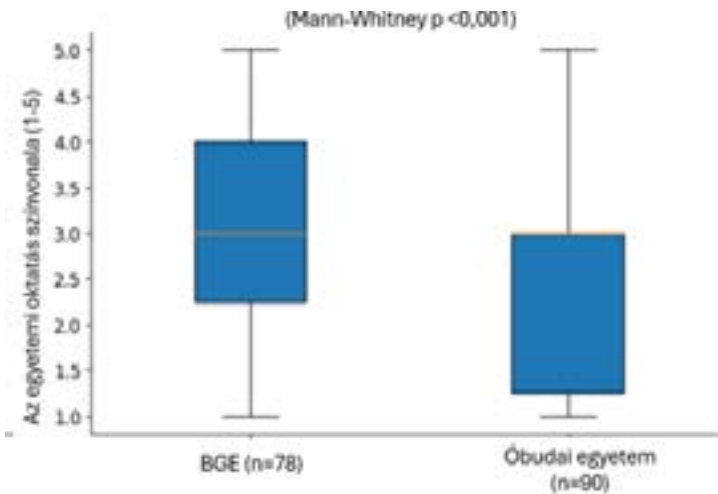
A hallgatók szubjektív megítélése is hasonló mintázatot követ. Arra a kérdésre, hogy az egyetemi képzés elegendő mértékben foglalkozik-e az SAP oktatásával, a BGE hallgatói átlagosan 3,12-es értékelést adtak, míg az Óbudai Egyetem hallgatóinak átlaga 2,47 volt. A

különbség ebben az esetben is szignifikáns ($p < 0,001$), ami azt jelzi, hogy a hallgatói elégedettség az SAP-oktatás mennyiségével és minőségével összhangban áll az intézményi tantervi különbségekkel.

5. ábra. Az SAP modulok ismerete

6. ábra. Az egyetemi képzés értékelése

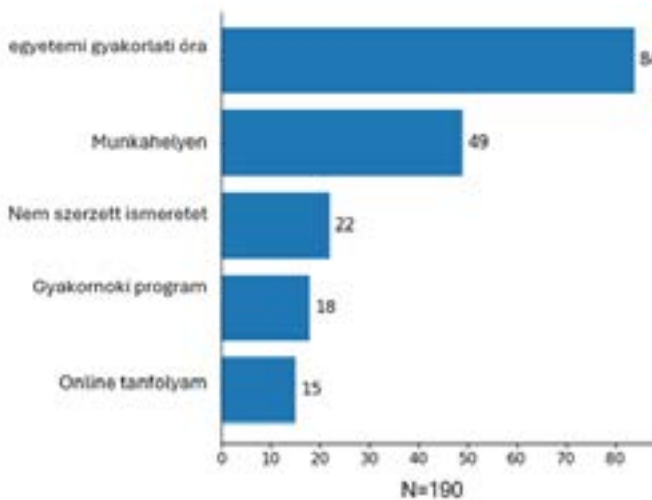

A BGE előnye elsősorban a gyakorlatorientált SAP-kurzus jelenlétével magyarázható, amely a Nemzetközi Gazdálkodási és Üzleti Kar képzéseiben hangsúlyosan megjelenik. Ezzel szemben az Óbudai Egyetem mintájában a válaszadók 87%-a nem vett részt gyakorlati SAP-kurzuson, ami jelentős különbséget jelez az oktatási struktúrában és a gyakorlati kompetenciák fejlesztésének lehetőségeiben.

*Hol szereznek tudást a hallgatók,
és hol szeretnék elhelyezkedni?*

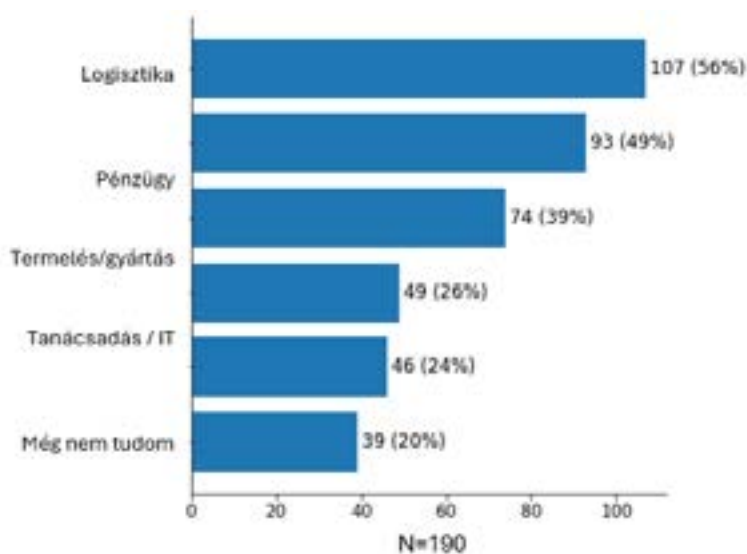
Az eredmények alapján a hallgatók SAP-val kapcsolatos tudásszerzése döntően intézményes, illetve gyakorlati környezethez kötődik. A teljes mintában a válaszadók 44%-a számolt be arról, hogy az SAP-ismereteit egyetemi gyakorlati órák során szerezte, míg 26% munkahelyi tapasztalat révén sajátította el a rendszert. Ezen túlmenően 9% szakmai gyakorlat (gyakornoki program) keretében, 8% pedig online kurzusokból szerzett releváns ismereteket. Az adatok arra utalnak, hogy az SAP-tudás elsősorban strukturált, gyakorlatorientált tanulási környezetben alakul ki.

7. ábra. SAP-ismeretek forrása

A pályairányultság tekintetében a hallgatói preferenciák jól tükrözik az SAP-rendszerek iparági beágyazottságát. A legnépszerűbb célterületek a logisztika és raktárgazdálkodás (56%), a pénzügy és számvitel (49%), valamint a feldolgozóipar (39%), amelyek egyben a leginkább SAP-intenzív szektorok közé tartoznak. Ez arra utal, hogy a hallgatók pályaválasztása viszonylag jól illeszkedik a vállalatirányítási rendszerek gyakorlati felhasználási területeihez.

8. ábra. Mely iparágban hasznosítható az SAP?

A vállalat típusok megítélése szintén reális képet mutat az SAP használatáról. A válaszadók többsége szerint az SAP rendszerek alkalmazása elsősorban multinacionális nagyvállalatokra jellemző (82%), de jelentős arányban társítják a rendszert logisztikai vállalatokhoz (67%), valamint közepes méretű vállalkozásokhoz is (64%). Összességében az eredmények arra utalnak, hogy a hallgatók nemcsak ismerik az SAP iparági szerepét, hanem pályaválasztási preferenciáik is összhangban állnak a rendszer valós gazdasági felhasználási területeivel.

Karriertervek és SAP-irányú szakmai nyitottság

A kutatás eredményei alapján a hallgatók SAP-hoz kapcsolódó karriertervei alapvetően nyitottságot, ugyanakkor jelentős bizonytalanságot tükröznek. A válaszadók 23%-a egyértelműen úgy nyilatkozott, hogy a jövőben szívesen dolgozna SAP-val, míg a többség (59%) a „talán” kategóriát jelölte meg, ami arra utal, hogy a hallgatók jelentős része még nem hozott végleges döntést a vállalatirányítási rendszerekhez kapcsolódó szakmai irányról. A konkrét SAP-hoz köthető karrierutak – például tanácsadó, kulcsfelhasználó vagy fejlesztő – iránti érdeklődés szintén vegyes képet mutat. A megkérdezettek 12%-a egyértelműen nyitott ilyen jellegű pályára, 58% fontolgatja ezt a lehetőséget, míg 30% elutasító álláspontot képvisel. Ez az eloszlás arra utal, hogy bár az SAP-karrierlehetőségek nem domináns célként jelennek meg a hallgatók körében, jelentős potenciális érdeklődő bázis azonosítható. Az SAP-hoz kapcsolódó strukturált képzés szerepe a karriernyitottságban is kimutatható. Azok között a hallgatók között, akik már részt vettek gyakorlati SAP-tanfolyamon, 22% jelezte, hogy kifejezetten SAP-hoz kapcsolódó karriert tervez, míg azok körében, akik ilyen képzésben nem részesültek, ez az arány 12%. A modulszintű SAP-ismeret és az oktatás megítélése között továbbá mérsékelt, szignifikáns pozitív kapcsolat mutatható ki (Spearman $\rho = 0,35$; $p < 0,001$). Ez arra utal, hogy azok a hallgatók, akik magasabb szintű SAP-ismerettel rendelkeznek, egyúttal kedvezőbben értékelik az egyetemi képzés SAP-tartalmának megfelelőségét is. Összességében az eredmények azt jelzik, hogy a gyakorlati SAP-ismeretek növekedése nemcsak a szakmai orientációt erősíti, hanem az oktatási programok megítélését is pozitívan befolyásolja.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS ÖSSZEGZÉS

A kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy bár az SAP-rendszerről a hallgatók többsége már hallott (67%), a tényleges gyakorlati használat aránya jelentősen alacsonyabb (37%). Ez a különbség arra utal, hogy az SAP jelenléte inkább elméleti szinten ismert a

felsőoktatási hallgatók körében, míg a valós, gyakorlati kompetenciák megszerzése korlátozottabb.

Modulszinten az SD (Sales and Distribution) és az MM (Materials Management) modulok bizonyultak a leginkább ismert területeknek (átlag: 1,46 és 1,34/4), míg a HCM (Human Capital Management) modul a legkevésbé ismert (1,03/4). Ez a mintázat arra utal, hogy a hallgatók inkább az üzleti folyamatokhoz közvetlenül kapcsolódó területeken rendelkeznek némi rálátással, míg a humánerőforrás-fókuszú modulok kevésbé jelennek meg az oktatásban.

A hallgatók ugyanakkor egyértelműen elismerik az SAP-ismeretek munkaerőpiaci jelentőségét (átlag: 3,98/5), miközben az egyetemi oktatás SAP-tartalmát elégtelennek ítélik (2,74/5). Ez a kettősség egyértelmű strukturális feszültségre utal a hallgatói elvárások és az oktatási kínálat között. Intézményi szinten szignifikáns különbség figyelhető meg a két vizsgált egyetem között (Mann–Whitney $p < 0,001$; $r = 0,51$), amelyet nagy valószínűséggel a gyakorlati SAP-kurzus megléte magyaráz. Ez megerősíti, hogy a gyakorlatorientált oktatás kulcsszerepet játszik a digitális vállalatirányítási rendszerek elsajátításában.

A karrierorientáció tekintetében a hallgatók 58%-a nyitott az SAP-tanúsítvány megszerzésére, míg 23% kifejezetten SAP-hoz kapcsolódó szakmai pályát is tervez. Ez a magas érdeklődési szint arra utal, hogy a rendszer nemcsak oktatási, hanem erős karrierpotenciállal is rendelkezik a fiatal generáció szemében. Európai kontextusban a digitális kompetenciák oktatása a 21. század egyik meghatározó gazdasági és társadalmi kihívása, amelyben a felsőoktatás alkalmazkodási sebessége kulcsfontosságú tényező. A visegrádi országokban az ERP-ismeretek közvetlen munkaerőpiaci előnyt jelentenek, mivel a régió szorosan integrálódik a globális termelési és szolgáltatási láncokba.

A hallgatói kereslet meghaladja a jelenlegi oktatási kínálatot. Ennek alapján javasolt a célzott, gyakorlatorientált ERP-modulok beépítése a gazdasági és mérnöki BA/BSc képzések tantervébe, valamint az ipari partnerekkel való együttműködés erősítése a gyakorlati kompetenciák fejlesztése érdekében.

IRODALOMJEGYZÉK

- Ahmad, Munir – Cuenca, Ruben Pinedo (2013). Critical success factors for ERP implementation in SMEs. *Robotics and Computer-Integrated Manufacturing*, 29(3), 104–111.
- Alshare, Khaled A. – Lane, Perry L (2011). Predicting student-perceived learning outcomes and satisfaction in ERP courses: An empirical investigation. *Communications of the Association for Information Systems*, 28.
- Aroba, Oluwasegun Julius – Mngun, Sanele Baldwin (2023). An Enterprise Resource Planning (ERP) SAP Implementation Case Study in South Africa Small Medium Enterprise Sectors. *InDigital Technologies and Applications: Proceedings of ICDTA'23, Fez, Morocco, Volume 1*(pp. 348–354). Cham: Springer Nature Switzerland.
- Aroba, Oluwasegun Julius – Xulu, Thuthukani – Msani, N. Nonsikelelo – Mohlakoana, Thuso T. – Ndlovu, Experience E. – Mthethwa, Monalisa S. (2023). The Adoption of an Intelligent Waste Collection System in a Smart City. *Conference on Information Communications Technology and Society (ICTAS)* pp. 1–6.
- Banta, Viorel-Costin – Bunea, Stefan – Tutui, Daniela – Cretu, Raluca Florentina (2024). Challenges in Information Systems Curricula: Effectiveness of Systems Application Products in Data Processing Learning in Higher Education through a Technological, Organizational and Environmental Framework, *Electronics* 2024, 13(18), 3616
- Birt, Jacqueline – Safari, Maryam – Vincent Bicudo de Castro, Vincent (2023). Critical analysis of integration of ICT and data analytics into the accounting curriculum: A multidimensional perspective, *Research Article*, 4037-4063
- Blount, Yvette – Abedin, Babak – Vatanasakdakul, Savanid – Erfani, Eila (2016). Integrating Enterprise resource planning (SAP) in the accounting curriculum: A systematic literature review and case study. *Accounting Education*, 1–18.
- Charland Patrick – Léger, Pierre M. – Cornan Timothy Paul – Robert Jacques (2016). Developing and Assessing Erp Competencies:

- Basic and Complex Knowledge, *Journal of Computer Information Systems*, Volume 56, 2016
- Charland, Patrick – Leger, Pierre-Majorique – Cronan, Timothy – Robert Jacques (2015). Developing and assessing Erp competencies: Basic and complex knowledge. *Journal of Computer Information Systems*, 56(1), 31–39.
- Davenport, Thomas H. (1998). Putting the enterprise into the enterprise system. *Harvard Business Review*, 76(4), 121–131.
- Dobos Ádám (2022). ERP rendszerek a negyedik ipari forradalom korában: az ERP rendszerek kifejlődésének szakaszai és aktuális trendjei. *Acta Periodica (Edutus)* (24), 50–60.
- Granlund, Markus – Malmi, Teemu (2002). Moderate impact of ERPS on management accounting: a lag or permanent outcome? *Management Accounting Research*, 13(3), 299–321.
- Hepner, Michelle – Dickson, Warren (2013). The value of ERP curriculum integration: Perspectives from the research. *Journal of Information Systems Education*, 24(4), 309–326. [http:// jise. org/ volum e24/ n4/ JISEv 24n4p, 309. pdf](http://jise.org/volum e24/ n4/ JISEv 24n4p, 309. pdf). Accessed June 2022.
- Huang Zhenyu – Palvia, Prashant (2018). ERP implementation issues in advanced and developing countries. *Business Process Management Journal* (2001) 7 (3): 276–284.
- Iriberry, Alicia – Kwon, Ojoung – Henson, James (2015). Integrating an ERP into the curriculum at business school: The student perceptions of SAP. *Academy of Educational Leadership Journal*, 19(2).99–108.
- Flynn, Jason – Commiso, Corrie – Mallon, David – Durme, Yves van – Harrington, Stephen – Lahiri, Gaurav (2025). Global Human Capital Trends. https://www.deloitte.com/content/dam/insights/articles/2025/glob187692_global-human-capital-trends/DI_2025-Global-Human-Capital-Trends.pdf [Letöltve: 2026. 03. 16.]
- Juhász Tímea – Inczedy Krisztina (2024). Factors and Reasons for the Successful Implementations of SAP Systems. *Acta Carolus Robertus*.
- Hyeon Jo – Do-Hyung Park (2023). Mechanisms for successful management of enterprise resource planning from user information

- processing and system quality perspective. *Scientific Reports* volume 13, Article number: 12678
- Mahdavian, Maryam – Mostajeran, Fahime (2013). Studying key users' skills of ERP system through a comprehensive skill measurement model. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 69(9), 1981–1999.
- Mukred, Muaadh – Alotaibi, Fahad M – Yusof, Zawiyah – Mokhtar Umi (2022). Enterprise Resource Planning Adoption Model for Well-Informed Decision in Higher Learning Institutions. *Journal of Information Science* 49.3 (2023): 792–813.
- Nick Martin (2026). *ITPro Today, Network Computing, IoT World Today combine with TechTarget ITPro Today, Network Computing, IoT World Today combine with TechTarget | TechTarget* [Letöltve: 2026. 03. 16.]
- North Carolina State University. (2025). *SAP University Alliance Program*. <https://poole.ncsu.edu/accounting/accounting-resources/sap-university-alliance-program/> [Letöltve: 2026. 03. 16.]
- OECD (2021). *Supporting the Digital Transformation of Higher Education in Hungary*. OECD Publishing. [Letöltve: 2026.06. 04.]
- Oltra-Badenes, Raul – Guerola-Navarro, Vincente – Gil-Gomez, Hermenegildo – Gil-Santin, Alba (2024). Implementation of SAP in University education: a case study in the course technical and economic management of telecommunications projects, In *ICERI2024 Proceedings* (pp. 4402–4408)
- Rizza, Mickey North (2024). *Worldwide Enterprise Resource Planning Applications Software Forecast, 2024–2028: GenAI Revamps Road Maps Worldwide Enterprise Resource Planning Applications Software Forecast, 2024–2028: GenAI Revamps Road Maps* [Letöltve: 2026. 03. 01.]
- Ruhi, Umar (2016). An experiential learning pedagogical framework for Enterprise systems education in business schools. *The International Journal of Management Education*. 14(2):198–211
- SAP. (2025). *SAP University Alliances..* <https://www.sap.com/about/company/innovation/academic-alliances.html> [Letöltve: 2025. 11. 30.]
- Tar Kristóf József (2025). A SAP S/4HANA ERP rendszer alkalmazása és információáramlásának elemzése a KITE Zrt. Kertészeti Üzletág példáján keresztül.

Technical University of Munich. (2025). *SAP University Competence Center*. <https://ucc.tum.de/about/our-partners/sap-university-alliances/> [Letöltve: 2026. 03. 16.]

The Baer Group. (2024). *Breaking Down the Data: 2024's Most In-Demand SAP S/4HANA Skills*. <https://baergroup.com/blog/breaking-down-the-data-2024s-most-in-demand-sap-s-4hana-skills/> [Letöltve: 2026. 03. 03.]

A NŐK JOGAINAK FEJLŐDÉSE ÉS AZ ÁLLATVÉDELEM KAPCSOLÓDÁSI PONTJAI

Kállai Erika

Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Államtudományi Intézet, erika.kallai@hotmail.com

ABSZTRAKT

Az előadásomban a nők jogainak történeti fejlődését és az állatvédelem eszmetörténeti kapcsolódásait vizsgálom. A különböző történelmi korszakok elemzése bemutatja, hogy a nők társadalmi és jogi státusza az ókortól a modern polgári társadalmak kialakulásáig jelentős átalakuláson ment keresztül, miközben a nőmozgalmak és az állatvédelmi törekvések között több ponton párhuzam figyelhető meg. A 19. század második felétől mindkét mozgalom a morális érzékenység, az empátia és az igazságosság eszméjére építve lépett fel a kiszolgáltatott csoportok védelmében. A két terület összekapcsolása hozzájárul a társadalmi igazságosság fogalmának komplexebb értelmezéséhez, valamint a nemi szerepek és etikai normák történeti alakulásának mélyebb megértéséhez.

Kulcsszavak: nők jogai, nőmozgalmak, állatvédelem, társadalmi igazságosság

ABSTRACT

In my presentation, I examine the historical development of women's rights and the ideological connections of animal protection. The analysis of different historical periods shows that the social and legal status of women has undergone significant transformations from ancient times to the emergence of modern civil societies, while parallels can be observed between women's movements and animal protection efforts at several points in history. From the second half of

the 19th century onwards, both movements acted in the protection of vulnerable groups based on the ideas of moral sensitivity, empathy and justice. The connection of the two areas contributes to a more complex interpretation of the concept of social justice, as well as a deeper understanding of the historical development of gender roles and ethical norms.

Keywords: women's rights, women's movements, animal protection, social justice

BEVEZETÉS

A diszkrimináció és az esélyegyenlőség számottevő társadalmi probléma napjainkban, amellyel bizonyos társadalmi csoportok, mint például a fogyatékkal élők, az idősek vagy a nők gyakrabban szembesülnek, elsősorban a munkaerőpiacon, illetve az oktatás és az egészségügyi ellátás területén. A nők társadalmi szerepének megváltozását gazdasági és történelmi események mozdították elő a 19. századtól kezdődően. „Azt akarjuk, hogy a nő ne maradjon meg mai lekötött, alárendelt szerepében, ne legyen örökös kiskorúságra kárhoztatva a családban” - hangoztatták 1911-ben a magyar aktivisták. (Jánossy, 1911: 16) Az iparosítás idején és a világháborúk folyamán a nők tömegesen kezdtek el dolgozni, ami megváltoztatta társadalmi szerepüket is. Ezzel együtt változott a családban betöltött státuszuk, sőt új szemlélet alakult ki az otthonon kívüli sikerek és az önálló pénzkereset okán. A társadalmi felfogás azonban csak nagyon lassan változott a nők megítélését illetően, annak ellenére, hogy az évezred végére egyre több ágazatban bebizonyosodott, hogy a nők megállják a helyüket férfi társaik mellett.

A tanulmány a nők jogainak történeti fejlődését és az állatvédelem esztétorténeti, illetve társadalmi kapcsolódási pontjait vizsgálja. A különböző történelmi korszakok elemzése rámutat arra, hogy a nők társadalmi és jogi státusza az ókori civilizációktól kezdve a középkoron és a kora újkoron át a modern polgári társadalmak kialakulásáig jelentős átalakuláson ment keresztül. Amíg az antik és középkori

társadalmakban a nők jogai jellemzően korlátozottak voltak, és elsősorban családi szerepkörükhöz kötődtek, addig a felvilágosodás és a 19. századi polgári átalakulás időszakában fokozatosan megjelent az egyenjogúság igénye, amely a 20. században politikai és gazdasági jogkiterjesztésben öltött testet. A tanulmány rámutat arra is, hogy a nőmozgalmak és az állatvédelmi törekvések között párhuzam figyelhető meg. A 19. század második felétől mindkét mozgalom a morális érzékenység, az empátia és az igazságosság eszméjére építve lépett fel a kiszolgáltatott csoportok védelmében. Számos országban a nők aktív szerepet vállaltak az állatvédő szervezetek létrehozásában és működtetésében, miközben saját jogi és társadalmi emancipációjukért is küzdöttek. A két terület összekapcsolása hozzájárul a társadalmi igazságosság fogalmának komplexebb értelmezéséhez, valamint a nemi szerepek és etikai normák történeti alakulásának mélyebb megértéséhez.

A NŐI EGYENJOGÚSÁG IGÉNYÉNEK TÖRTÉNETI MEGNYILVÁNULÁSAI: NŐK SZEREPE ÉS HELYZETE A TÖRTÉNELEMBEN

A történelem folyamán a nők és a férfiak szerepe és ezzel együtt a társadalmi megítélése jelentősen eltért, és tapasztalható a férfiak részéről a nők feletti uralkodás igénye. Az ókori világban a földi élet és a társadalmi viszonyok meghatározói a vallások voltak. (Szilágyiné Heinrich, 2018)

Az ázsiai térfélen a konfucianizmus előtti idők népköltészetében jelenik meg először a nemi egyenlőtlenség. A Dalok könyve az adott korszak társadalmi és kulturális szokásrendszerét a következőképpen rögzíti: „Ha fiú jön a világra, lefektetik puha ágyba, öltöztetik szép ruhába, játéka kis jogar-pálca, akaratos a sírása, piros szalaggal ékes a lába és mire felnő: úr a családba’. Hogyha az ég lányokat ad, csupasz földön szunnyadoznak, durva gyolcsba burkolóznak, cserép-orsóval mulatnak, szerényen a sutban laknak, ameddig élnek, szőnek és fonnak, gondos szülékre szégyent nem hoznak”. (King, n.a.) Konfuciusz tanítása is erre épül, amikor megfogalmazta és normatív

keretbe illesztette a két nem társadalmi szerepeinek és funkcionális megkülönböztetésének elvét. Lin Yutang szerint a nők elnyomása és alárendelt helyzete a konfucianizmus fejlődésével egyenes arányban nőtt. Kínában a kezdeti matriarchátusban a családi név az asszony neve volt, a férfi csak személynevet viselt a Chou dinasztia idején. (Yutang, 2010) Konfuciuszal azonban elkezdődött az asszonyok elzárása. A kínai Szerartások könyve a felsőbb és alsóbbrendűek különbözőségét hangsúlyozza, ahol az asszonyok az alsóbbrendűek csoportjába tartoznak. A nők még a fivéreikkel sem ülhetek egy asztalhoz. A női erények, így különösen a csöndesség, az engedelmesség, az illedelmesség, a tisztaság, a háztartási tevékenységekben (különösen a főzésben) való jártasság, valamint a férj szülei iránti tisztelet olyan normatív elvárásrendszer részeként fogalmazódtak meg, amely alapvetően a férfiak társadalmi és családi pozíciójából meghatározott értékszempontokat tükrözte. A nők gazdaságilag függő helyzetben voltak, és elfogadták alávetett helyzetüket. „A konfucianizmusban a férfi boldogsága kerül előtérbe, ahol a nőknek a néma szolgálat jut, és életüket a férfiak igényei szerint szabályozza.” (Pók, 2015)

A történelem első ismert női vezetőinek megjelenését az ókori mezopotámiai városállamok, különösen a sumér politikai-kultikus központok, valamint az ókori Egyiptom hatalmi struktúráinak kontextusában vizsgálhatjuk. A régészeti feltárások jelentős eredményekkel szolgáltak e tekintetben: Leonard Woolley az iraki Ur területén végzett ásatásai során tárta fel egy mintegy 4 600 éves, királynőként vagy főpapnőként azonosított nő (Subat néven említett személy) sírját, akit a hagyomány Gilgames kortársának tekint. (Szilágyiné Heinrich, 2018)

Az ókori egyiptomi nők történelmi szerepének vizsgálata során az a benyomás alakulhat ki, hogy csak szűk körük jutott tényleges politikai vagy dinasztikus vezető pozícióba. A legismertebb példák közé sorolható Hatsepszut, I. Hetepheres, VII. Kleopátra, valamint IV. Arsinoé. A történeti források alaposabb vizsgálata ugyanakkor arra utal, hogy az ókori Egyiptomban a nők gazdasági és bizonyos feltételek mellett politikai szerepvállalása korántsem tekinthető kivételes jelenségnek. A különböző korszakokban a nők jogi és vagyoni autonómiája viszonylag széles körben érvényesült, és már a második

dinasztia időszakától kezdődően kimutathatók a női trónutódlás lehetőségének intézményesült formái. II. Thutmószisz halálát követően felesége és féltestvére, Hatsepszut (Kr. e. 1502–1481) régensként, majd fáraóként több mint két évtizeden át stabilan és eredményesen irányította az államot. Uralkodása az Újbírodalom politikai konszolidációjának és gazdasági expanziójának időszakára esett. E korszakban több alkalommal is előfordult, hogy nők az államhatalom tényleges gyakorlóivá váltak, miközben a vagyonos társadalmi rétegekhez tartozó nők gazdasági szerepvállalása is növekedhetett. Az egyiptomi nők gazdasági helyzetét befolyásoló legfontosabb tényező a teljes körű vagyoni egyenjogúságuk volt. Az ókori nők közül az egyiptomi, szabad státuszú nőknek biztosította államuk a legnagyobb politikai és pénzügyi mozgásteret. (Szilovics, 2020) „Az egyiptomi nők olyan függetlenséget és szabadságot élveztek, amelyet a Közép-Kelet, és a klasszikus Görögország de még a középkori Európa asszonyai is megirigyelhettek volna. Az egyiptomi nők öröklési és tulajdonjogi helyzete kedvezőbb volt, mint a viktoriánus Anglia férjes asszonyaié.” (Wilson, 1999: 65) Ezt a társadalmi helyzetet Egyiptom uralkodói erkölcsi és vallási elveket, az istenek által a földön meghonosított rend, a maat (Herzog, 1999) parancsait követve teremtették meg, és csak másodlagosan támaszkodhattak jogi normákra. III. Ramszesz uralkodásának eredményeiről a fennmaradt királyfeliratok és templomi inskripciók tanúsága szerint a következőképpen számolt be: „Elintéztem, hogy Egyiptom minden asszonya felemelt fejjel mehessen bárhova, ahová akar, és semmiféle idegen ne zaklathassa. Életben tartottam a földet mindenki számára, legyen az más országból való, egyszerű ember, vagy polgár, férfi vagy nő.” (Wilson, 1999: 66)

A nők vagyoni, öröklési, és polgári jogait tekintve teljesen egyenrangúak voltak a férfiakkal, szemben a babiloni, görög, római bírodalomban és a zsidó királyságban élő nők, illetve a Kr.u. XIX. századi egyiptomi nőkkel (Szilovics, 2020). Az ókori zsidó szokásjog szerint a nők a rabszolgákhoz hasonlóan még tanuk sem lehettek. Flavius szerint a nők kizárásának indoka „nemüket jellemző felületesség és nyelveskedés”. (Flavius, 1980: 85) Ezzel szemben a vizsgált korszakban az egyiptomi nők teljes jogképességgel rendelkeztek, jogi aktusaik érvényességéhez nem volt szükségük férfi gyám vagy más

képviselő közreműködésére, így önállóan köthettek szerződéseket, kezelhették vagyonukat, és peres ügyekben saját nevükben járhattak el. (Wenig, 1967) Minden szabad nő, még a férjezettek is, korlátlanul rendelkezhetek vagyonukkal, vállalkozásokat indíthattak és hitelt vehettek fel. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ez a kedvező jogi és gazdasági státusz csak a szabad és jómódú nőkre vonatkozott. A rabszolga státuszú vagy külföldi nők ezekből az előnyökből nem részesülhettek. (Szilovics, 2020)

A klasszikus ókor két legműveltebb nemzeténél, Görögországban és Rómában a nő nem volt egyéb, mint szolga, illetve adásvétel tárgya. Az ókori Görögországban, a két legjelentősebb poliszban, Athénban és Spártában a nők eltérő nevelését kivéve teljesen megegyezett a feleségekkel szemben támasztott elvárásokban, nevezetesen a házasságban élő nő feladata az utódok nemzése. Szemben az ókori Egyiptom asszonyaival, az ókori görög nőknek nem jutott túl sok jog és önállóság. Nem szavazhattak, nem birtokolhattak földet, nem örökölhettek. A nők helye otthon, a tűzhely mellett volt, és legfontosabb feladatuknak a gyermeknevelést tekintették. Az ókori görög nők helyzetéről (Cartwright, 2016) nem maradt fenn túl sok forrás, mivel a történetírók, és az általuk megörökített személyek is férfiak voltak, és az elbeszélte események szintén a férfiak világához kapcsolódtak. A történészek elsősorban a spártai és az athéni nők szerepét tudták rekonstruálni, így például ismert, hogy a spártai nőknek éppen úgy karban kellett tartaniuk a testüket, mint a férfiaknak, de ez az egyfajta egyenjogúság életük más területeken is érzékelhető volt, például birtokolhattak földet. Athénban nem tulajdonítottak jelentőséget a nők nevelésének, csak a házimunka elvégzését tanulták meg, és férjhezmenetelük után teljes egészében ki voltak szolgáltatva a férjeiknek.

Periklész egyik beszédében azt hangsúlyozta, hogy az a nő legfontosabb erénye, ha nem tudnak róla semmit. Az ókori görög városállamokban úgynevezett oikoszok (családi gazdaságok) működtek, ahol a nőkre a háziasszony és családanya szerepe várt. A törvény szerint mindegyik oikoszban legalább egy fiú- és egy lánygyermeknek kellett lennie, ezért az ókori görög nőknek két-három évente szülniük kellett, hogy a magas csecsemőhalandóság mellett biztosíthassák

mindezt úgy, hogy a családfő dönthetett úgy is, hogy nem nevelik fel a lánycsecsemőt.

A fiúkkal ellentétben, akik számára biztosított volt az iskolai oktatás, a lányokat elsősorban a családanyai szerepre készítették fel. A nők házasságkötésükig apjuk gyámsága alatt álltak, majd férjük lett az úgynevezett kúrioszuk. A férfiak átlagosan 30 évesen házasodtak, a nők átlagéletkora pedig 14 év volt a házasságkötéskor. A házasságok jellemzően elrendezettek voltak. A jövődöbéli férjet az apa választotta ki a leánya számára, így a legtöbb esetben Erősz nem a házasságon belül jelentkezett, hanem azt a férfit a házasságon kívül kereste. A házastársak között sokkal gyakoribb volt a *philia*, azaz egyfajta általános szeretet. A házasság egyúttal azt is jelentette, hogy a nők idejük jelentős részét otthon töltötték, főztek és nevelték a gyermekeket. A feleség szinte soha nem volt a férje lelki társa, mivel annyira alárendelt és képzetlen volt, hogy ezt a feladatot képtelen volt ellátni. Ezt a szerepet a művelt társasági nők, a *hetairák* töltötték be, akik külön iskolákban tanultak és biztosították a társasági együttlét „szellemi – és persze testi – gyönyörűségeit”. A nők nem vehettek részt nyilvános gyűléseken, nem szavazhattak, nem örökölhettek, és nem végrendelkezhettek, így haláluk esetén a férjükre szálltak vagyontárgyaik. Ugyanakkor a nemzetség vagyonának és nevének fennmaradását rendkívül fontosnak tekintették, például, ha a családban csak leánygyermek született, akkor az egyik lány örökösnő lett, és köteles volt az apa legközelebbi férfirokonához nőül menni. Ha a leány már férjnél volt és meghalt a fiútestvére, akkor el kellett válnia (Ritoók et al., 1984). Ha özvegyen maradtak, gyakran a férj egyik rokona vette feleségül őket azért, hogy a vagyon családon belül maradjon. Aki nem kívánt férjhez menni, papnőnek vagy *hetérának* állhatott. (De Boer et al., 2001)

Nem véletlen tehát, hogy az antik ábrázolásokon a nők vagy a családi fészek őreiként, vagy prostituáltként jelentek meg. Spártában a nők helyzete kicsit jobb volt, mivel sportolhattak, énekelni és táncolni tanulhattak, hogy tökéletes anyákká váljanak. „Ez a képzés belenevelte a spártai nőkbe a polisz értékrendjét a költők verseinek médiumán keresztül, ily módon felkészítve őket a spártai állam fenntartását lehetővé tevő nemi szerepekhez, viselkedésmintákhoz

és kötelességekhez való igazodásra.” (Millender, 2017: 504) Az ókori íróknál visszatérő elem, hogy az erős testű egyének az állam erejét jelképezik, és érvelésük szerint az erős nő erős gyermekeket szül. Millender szerint a spártai harcosok erős anyáinak nevelése nem elhanyagolható szerepet játszott abban, hogy a sportnak kiemelkedő szerepe volt a városállam életében. A spártai nők 18 éves koruk körül mentek férjhez, jóval később, mint más görög államokban. A polgárjogot élvező spártai nők a kor viszonyaihoz képest meglehetősen szabad életet élhettek, de ez már nem volt elmondható a meghódított, rabszolga- illetve helótasorba kényszerített csoportok női tagjairól. A spártai nők a háztartás teendőit rendszeresen helótákra bízták, ugyanakkor a legfőbb kötelességük alól ők maguk sem mentesülhettek és a legfontosabb feladatuk, hogy erős spártai gyermekeket szüljenek. A más görög városállamokétól eltérő spártai öröklési rend sajátossága volt az is, hogy fiú utód híján a nők is örökölhettek földbirtokot, amely azonban végül férjüké, majd elsőszülött utódjuké lett. (Millender, 2017) Természetesen az ókori Görögországban is éltek olyan nők, akiket a háztartás vezetése és a gyereknevelés teendői nem elégítettek ki, mint például a verseiről ismert Szapphó, aki fiatal lányokhoz írt szerelmes verseket Lesbosz szigetén, vagy Arété, aki a ma Líbia területén található Küréné városában élt és 33 évig tanított filozófiát, bár az ő helyzetét nagymértékben megkönnyítette az, hogy apja, Arisztipposz szintén filozófus volt, és Szókratész barátja. Arété arra törekedett, hogy az ókori világban elterjessze a nemek közötti egyenlőséget. Aszpászia, Periklész szeretője (egyések szerint luxushetéra) óriási befolyásra tett szert, akit nagyon tiszteltek bölcsessége miatt és a legnagyobb művészek és politikusok keresték a társaságát. Agnodikét pedig Athén első női orvosaként tartják számon, aki férfinak öltözve gyógyított, mert a nők nem űzhettek orvosi tevékenységet. (Németh, 2001)

Az ókorban a háztartások egy-egy gazdasági közösséget képeztek, melyben a nő volt a termelő. Annak ellenére, hogy a munka nagyon nehéz és a család fennmaradása szempontjából nélkülözhetetlen volt, a nők teljesítményét mégsem tekintették munkának. A nők munkája nemcsak a gyerekek ellátásáról, a kenyérsütésről és a pataokban való mosásról szólt, hanem a mezőgazdasági munkákban való napi tizen-

két-tizenhat órás munkáról is. Xenophanész, az eleai iskola alapítója így vélekedett erről: „A nőket az istenek benti tevékenységre teremtették, a férfiakat pedig minden másra.” (Sullerot, 1971: 430)

Az ókori Rómában a nők alárendelt szerepe szintén jellemző volt. A római jog világában a nők helyzete a női nem természeti sajátosságaira tekintettel megnyilvánuló hátrányos helyzete elsősorban a nők gyámság alá tartozásában és férjhezmenetelük esetén hozománnyal való ellátásában jutott kifejezésre. Ennek okát a római jogszabályok a nők lelki alkatának gyöngeségében és a női nem törekenységében jelölték meg. (Visky, 1984) A római törvényhozás során, kezdve a legrégebbi emlékeinktől a iustinianusi kodifikációig a nők mindig elnyomott helyzetben voltak (Brósz, 1964). Kétségtelen tény ugyanakkor, hogy „A római világban a nőket különleges tisztelet illette, ami azzal volt összefüggésben, hogy a nők megkülönböztető bánásmódra és megítélésre tarthattak számot. A nő mind a magánéletben, mind a közélet területén komoly és tiszteletet igénylő személyiségként emelkedett ki, amit a férje részéről megbecsülés, családjának tagjai és a családhoz tartozó rabszolgák részéről pedig hódolatteljes tisztelet övezett.” (Visky, 1984: 43-44) Ezt a kiváltságos helyzetet azonban csak a mores (erkölcs) biztosította és nem a jog. (Szilágyiné Heinrich, 2018) A nők a római jogrendben hátrányos helyzetben voltak, és nagyon sok vonatkozásban másodrendű polgároknak minősültek. (Brósz, 1964)

Az ókori Rómában az a tény, hogy valaki nőnek született jelentősen korlátozta jogalanyiségében és cselekvőképességében. A tiltott területek egyikét képezte a közszereplés és a nyilvánosság előtti fellépés. A nők nem viselhettek tisztséget, nem vállalhattak felelősséget másokért, és nem intézhették mások ügyeit sem. A római polgárjoggal bíró nők közjogi jogképességgel nem rendelkeztek, a magánjog területén azonban az önjogú, tehát apai vagy férji hatalom alatt nem álló nőknek lehettek bizonyos jogaik és kötelezettségeik, amelyeket magánjogi peres eljárás keretei között érvényesíthettek, de a tényleges perlekedés során elvárták tőlük, hogy ne személyesen vegyenek részt a nyilvánosság előtt zajló eljárásban, hanem azt bízzák a családjuk, rokonságuk körébe tartozó férfira, (Péter, 2008) Az egész korszakra jellemző legfontosabb szabály Ulpianusnál (Ulpianus Digesta

50.17.2.) található meg: „A nők minden civiljogi és közhivatalból ki vannak zárva. És ezért nem lehetnek bírák, nem viselhetnek tisztséget, nem perelhetnek, nem vállalhatnak senkiért kezességet, és ügyvivők sem lehetnek.” (Brósz, 1964: 122) Nemcsak a közhivatalok és tisztségek voltak elzárva a nők elől, hanem bizonyos magánfoglalkozások is. Általánosságban a nőknek nem volt tilos üzleti tevékenységet folytatni, de például nő nem lehetett bankár, mert azt férfi foglalkozásnak tekintették. (Grubbs, 2002)

A római családfő, a *patria potestas* családjában élet-halál ura volt. A lányok csak házasságkötésükkor kerültek ki apjuk hatalma alól, de akkor rögtön férjük kizárólagos uralmát kellett elfogadniuk. Az az elképzelés, hogy az egyébként serdült, épelméjű és önjogú nők könnyelmű természetük és felületes felfogásuk miatt életük végéig gyámság, azaz egy férfi által gyakorolt felügyelet alatt álljanak, kiválóan illeszkedett az archaikus és préklasszikus kor szigorúan patriarchális családkonceptiójába. Ahogyan azonban az ilyen módon szerveződött római familia fokozatosan felbomlott és átalakult, a *tutela mulierum* (gyámság) intézménye is fokozatosan elveszítette indokoltságát, és átalakult. Gaius korában a nők felett fennálló gyámság formálisan még létezett, és a gyámolt nő bizonyos ügyleteinek érvényességéhez a tutor (gyám) beleegyezésére ugyanúgy szükség volt, mint korábban, azonban maga a jogintézmény tényleges tartalmát tekintve lényegében kiüresedett. A Kr. u. 2. századra a társadalmi-gazdasági folyamatok eredményeként a nők egyre inkább bekapcsolódtak a gazdasági életbe. Ez a gazdasági szerep az örökölt földbirtokok tulajdonosi feladatkörétől a családi kisvállalkozás vezetéséig terjedhetett. Annak ellenére, hogy magánjogi tekintetben a nők kezdtek felszabadulni, a lényegében kizárólag férfiak által alakított jog továbbra is megmaradt amellet a nézőpont mellett, hogy a nők elsődleges életterét az otthon jelenti, és magatartásukat a szerény visszahúzódásnak kell jellemeznie. Az a nő, aki megpróbál a nyilvánosság előtt fellépni, vagy a politikai életre megkísérelt befolyást gyakorolni, szembe találta magát a társadalom negatív ítéletével. (Péter, 2008) A császárkorban természetesen nem egy nő játszott meghatározó politikai szerepet, de ez a tény a nők általános jogi helyzetét nem változtatta meg. A császárság idején Rómában az arisztotelészi megközelítés volt meghatározó a

férfi és a nő viszonyára, amely szerint az emberek között is meghatározott az a természetes kapcsolat, ami az állatvilágban, ahol a hím az erősebb, ezért az uralkodó, a nőstény pedig a gyengébb, ezért a hímnek alárendelt. Arisztotelész szerint a társadalomban vannak szolgák és szabadok. Szolgák azok, akik másoktól függve tudnak csak élni, és nekik értelemről csak annyi jutott, hogy észlelni tudjanak. Jó néhány nő ennek ellenére fontos szerepet játszott a politikai életben, mint például a római Livia, Augustus felesége, vagy a római Forum Vesta templomában a tüzet őrző, különleges tiszteletet élvező papnők, és a delphoi papnő, Püthia is.

A neves francia középkorkutató, Georges Duby egyik tanulmánykötetének azt a címet adta, hogy *Mâle Moyen Âge* (Hímnemű középkor), arra utalva ezzel, hogy Európa történelmének ebben az évezredében, a Római Birodalom bukásától Amerika felfedezéséig, vagyis az 5. század végétől a 15. század végéig tartó időszakban a közéletben és a magánéletben férfiuralom volt. A nők életét a középkorban az egyház és az arisztokrácia határozta meg. (Mark, 2019) Természetesen a nők helyzetét nagymértékben befolyásolta, hogy hová születtek, illetve a későbbi sorsukat, hogy például mennyi földet hoztak a házasságba. A föld ugyanis egyenlő volt a hatalommal. A nők társadalmi megítélésére az egyház tanításai rendkívül jelentős hatással voltak, különösen a kora középkorban, amikor a női nemet gyakran vagy démonizálták, vagy idealizálták szűzies istennői képben, így kevés lehetőség maradt a nők reális, individuális portréjának kialakítására. A középkori szerzetesek szerint „A vipera mérge vagy a sárkány kevésbé ártalmas a férfiakra, mint a nők közelsége.” (Bálint, 2023) A 12. századtól kezdődően a Mária-kultusz térnyerése révén a nők társadalmi megítélése fokozatosan kedvezőbbé vált, a vallási ideálok a nőket tiszteletre méltóbb, erkölcsileg pozitív szereplőkként mutatták be. Ezzel párhuzamosan a lovagi eszmény is hozzájárult ahhoz, hogy az asszonyok és lányok gyakran ne bűnös vagy veszélyes lényekként, hanem védelmezésre és udvarlásra érdemes ideálként jelenjenek meg a kultúrában. A nők státusza és lehetőségei bővültek az 1347–1352-es feketehalál-járvány kitörése után, amely olyan sok ember halálát okozta, hogy a nők átvehették néhai férjük üzleteinek tulajdonjogát. (Migdol et al., 2021)

A feudális társadalmi rend keretei között a földtulajdonos, azaz az úr birtokolta és ellenőrizte a földet, amelyet bérbe adott a jobbágyoknak, akik földhöz kötött szolgáltatások teljesítésére voltak kötelezettek. Az úr fennhatósága kiterjedt a jobbágycsalád egészére, így a férfi feleségére és lányaira is, például ő döntötte el, hogy egy lány kihez menjen férjhez, mert a jobbágy lánya az úr tulajdona volt, mint ahogyan az apja és az anyja is. A házasságkötés után a lány férje vette át a jogi és gazdasági felelősséget, ezért a nő férjét perelték be, ha egy nő vétkezett. A házasságok, különösen az előkelőbb rétegekben, közvetítők bevonásával jöttek létre, és nem volt ritka, hogy a leányokat már csecsemőkorban vagy kiskorukban eljegyezték, a tényleges kézfogót pedig már tizenkét éves koruk körül meg is tartották. A középkori társadalomban a nő feladata az otthon fenntartása, a férj munkájának segítése, és az utódok világra hozatala volt. A nők többsége úgy élte le az életét, hogy semmilyen írásos nyom nem maradt utána, miközben a szántóföldön, a gazdaságban és az otthonában dolgozott. A középkorban a női munkát tisztességtelennek tekintették. A 14. században a például a nők a férfiak keresetének csak a háromnegyed részét keresték, a 15. században a napszámos asszonyok a férfi napszámosok bérének már csak a kettőötöd részét kapták meg. Az alacsony munkabér következtében a női munkaerő-kínálat megemelkedett, amely a férfitársadalom komoly ellenállását váltotta ki, így például 1324-ben a strasbourgi gyapjúszövők emeltek panaszt azok a nők ellen, akik úgy dolgoztak, hogy nem voltak a céh tagjai. A reneszánsz folyamán pedig a férfiak valamennyi korábbi női foglalkozást érdekeltségi körükbe vontak, például Franciaországban a selyemgyártást, amelynek eredményeként a nők számára kizárólag a rosszul fizetett munkák maradtak meg, illetve visszakényszerültek a mezőgazdaságba és a háztartásba. (Sullerot, 1971)

A történelemben a 15. századtól találunk olyan nőket, akik felszóltak mindazon hátrányok ellen, amelyek a társadalomban korlátozták a nők érvényesülését, de szervezett mozgalom ekkor még nem jött létre. A velencei író, Christine de Pizan kiállt a nők oktatása mellett és tiltakozott az egyház azon nézete ellen, miszerint a nő morálisan gyengébb, és hajlamosabb a bűnre. Az angol Mary Astell szintén a nők oktatása mellett szállt síkra, és kritizálta a házasságon

belüli egyenlőtlenségeket nő és férfi között. A XVII. században Aphra Behn az első angol női színdarabíróként szintén a házasságot, különösen a szülők által elrendezett érdekházasságot vette górcső alá. (Antoni, 2010)

A 18. századi felvilágosodás nyitott utat a női mozgalmak előtt, mivel a megváltozott társadalmi és gazdasági környezet okozta konfliktusok kiéleződtek. A korai szerveződések koncepció és megfelelő összefogás hiányában politikai jogokért harcoltak. Követeléseiket a forradalmak eszméibe illesztették és csatlakoztak a forradalmárokhoz. Az 1860-as években kifejezetten a női jogokért küzdő aktivisták ismerték fel csupán azt, hogy a küzdelmet a nevelés területén kell elkezdeniük. (Császár, 2013)

Angliában a nők jogaival kapcsolatosan Sarah Bly esete nyitotta meg az angol jogrendszerre jellegzetes jogkiterjesztés folyamatát. Bly-t 1739-ben választották meg London City egyik tisztviselőjévé, amely azért volt fontos momentum, mert a jegyzőkönyvek tanúsága szerint nők is szavaztak ügyében, vagyis a nők Londonban vagyonuk alapján aktív választójoggal rendelkeztek, ugyanis a bírói precedens szerint, amely egy I. Károly idejében tárgyalt ügyre hivatkozott egy egyedülálló nőnek, ha szabad birtokos, a parlamentben szava lehetett. (Mason, 2021) Ennek ellenére Angliában is csak 1832 után élénkült meg a küzdelem leginkább a politikai jogok területén a választójogi törvénynek köszönhetően. Felsőfokú női képzést nyújtó intézmények, mint a Bedford College vagy a Queens College csak a 19. század közepén létesültek. (Nagyné Szegvári, 1981)

A nőmozgalmak az amerikai kontinensen az 1776. évi szabadságharchoz kapcsolódva indultak útjukra. A női szabadságért folytatott küzdelem a polgári jogok problémájával, elsősorban a rabszolgaság eltörlésért folytatott harccal párosult. Amerikában az 1787-ben megtartott philadelphiai kongresszus egyenjogúságot követelt a nőknek, azonban a függetlenségi háború a legtöbb államban változatlanul hagyta a nők hátrányos jogi megkülönböztetését. A common law jogi értelemben halottnak tekintette a férjezett nőt, aki egységet képezett férjével. Ez a felfogás a közjogi kirekesztettségén kívül a magánjogi cselekvőképesség hiányát is jelentette. Az első szervezett nőmozgalmak 1830 és 1840 között alakultak meg, amelyek a szavazati jog

mellett a különbségek felülvizsgálataért, a női identitásért küzdöttek. (Pogány, 1937) A második hullám az Egyesült Államokban az 1960-as évek elején vette kezdetét. (Passerini, 2003) Ez utóbbi, újfeminizmus vagy polgári feminizmus névvel jelzett időszak törekvéseinek alapja a fogyasztói társadalom és a család kritikája lett. (Császár, 2013)

Európában az új eszmék kiinduló pontját Franciaország jelentette, bár a 18. századi felvilágosodás gondolkodói nem vallottak egységes nézeteket. Egyes szerzők szerint a század legtöbb gondolkodója úgy vélte, hogy a nőket alacsonyabb rendűnek tartó beidegződés a nevelésből fakadt és a nemek között nem létezhet valamilyen velük született társadalmi különbség, hiszen „l'âme n'a pas de sexe”, vagyis „a léleknek nincs neme”. (Palasik, 2007: 17-22.) Azonban Montesquieu, Rousseau, Voltaire, Diderot, és Rousseau forradalmi követői, Robespierre és Chaumette is, konzervatív nézeteket vallottak a női jogok területén. (Nagyné Szegvári, 1981) A felvilágosodás ideológiája emberközpontú volt, és Condorcet már 1787-ben politikai jogokat követelt a nőknek, mégis az 1791. évi francia Nemzetgyűlés megtartotta a teljes jogkülönbséget. A jakobinus konvent a női egyesületek működését be is tiltotta, tehát a forradalom eszméi az emberiség felét kifejejtette az emancipációs tervezetből. (Pogány, 1937) A napóleoni jogalkotás még a forradalminál is jóval konzervatívabbnak bizonyult, például Napóleon polgári törvénykönyvében (Code Civil, 1804) gyámság alá helyezte a férjezett nőt. Intézkedését pedig azzal indokolta, hogy „Nem is francia az a nő, aki azt teheti, ami neki tetszik.” (Császár, 2013: 117) Olympe de Gouges író, a feminizmus úttörője 1791-ben megírta a *Déclaration des Droits de la Femme et de la Citoyenne* (A nők és állampolgárok jogairól szóló nyilatkozat) című művét, amely Az ember és a polgár jogairól szóló nyilatkozat mintájára született. A nyilatkozat egy francia jogalkotási szöveg tervezete, amely megköveteli a nők teljes jogi, politikai és társadalmi asszimilációját. Olympe de Gouges a férfi előítéletekkel kapcsolatos ironia nélkül védi a nők ügyét, és azt írta, hogy a nő szabadnak születik, és jogaiban egyenlő a férfival. (De Gouges, 2023)

Mary Wollstonecraft az újkori nőjogi mozgalmak elindítója 1792-ben írta meg *The Vindication of the Rights of Woman* (A nők jogainak követelése) című könyvét, amelyben a nemek egyenlőségét hir-

dette. Wollstonecraft a női emancipáció legnagyobb akadályának a családi zsarnokságot tartotta. Művében amellet érvel, hogy a nemek közt jellemben észlelhető különbségek társadalmilag létrehozottak. Az unatkozó előkelő asszony, aki a szerző szerint aranykalitkában raboskodó, ékes tollú madárhoz hasonlít, azért tűnik butának és azért tölti idejét ostoba tevékenységekkel, túlzásba vitt szépítkezéssel, mert nem részesül oktatásban, így ilyenné fejlődik a jelleme. Wollstonecraft ideálja a nő, mint egyenrangú polgár és nem az otthon sorvadó, a nyilvános szférában megfáradt férfi könnyed szórakoztatására hívatott együgyű, csicsergő lény, mégis túlkapásokkal vádolták. Wollstonecraft könyvében kifejti, hogy megfelelő iskolázással a nők öntudatra ébrednek és szellemi teljesítőkéességüket ki tudják használni. Kijelentette, hogy a nő ugyanolyan emberi lény, mint a férfi, csak a nevelés hatására válik gyengébbé. Követelései között szerepelt, hogy szűnjék meg a kétféle nemi erkölcs, a nőket ugyanolyan mércével mérjék, mint a férfiakat, legyen joguk tanulni, dolgozni, önálló életet élni és politizálni.

A korabeli társadalom kicsit pozitívabban fogadta Hannah More-t, aki a nők oktatásának igényét 1799-ben konzervatív módon, nem az autonómia, hanem a kiszolgáló szerep elvén fogalmazta meg. Szerinte azért kell a nőnek oktatásban részesülnie, hogy jobb erkölcsi vezetője legyen gyermekeinek. More szintén kiállt az elrendezett házasságok ellen, és az egybekelés alapjának a nő és a férfi barátságát tekintette. 1820-ban pedig egy férfi, William Thompson szólalt fel a nők érdekeiért, és a nők helyzetét a rabszolgákéhoz hasonlította. (Antoni, 2010) John Stuart Mill és társa, Henriett Mill 1830-tól publikálták közös munkáikat, amelyekben a nők polgári jogi egyenlőségét és gazdasági lehetőségeinek kiszélesedését fogalmazták meg. A jogi egyenlőséget követők 1840-től egységes csoportot alkottak és ezzel intézményesítették a mozgalmat. Angliában például Emmánlie Pankhurst félmillió embert mozgósított egy tüntetésen, ami rámutat a liberális eszmék támogatottságára. Pankhurst 1903-ban megalapította a Women's Social and Political Union-t (WSPU, Nők Szociális és Politikai Egyesülete), amelynek az egyik legfontosabb célja a nők szavazati jogának kiharcolása volt. Mottójuk „Deeds, not words”, vagyis „Nem szavak, tettek”.

Az első szervezett feminista hullám a 20. század elején indult el Angliában, majd az Egyesült Államokban és a világ több pontján. Elsődleges céljuk a nők szavazati jogának kivívása volt. Innen ered a szüfrazsett elnevezés, ami az első hullám gyakran használt jelzőjévé vált. A szüfrazsett európai és amerikai képviselői törvény előtti egyenlőséget és választójogot követeltek a nőknek. 1857-ben, miután Caroline Norton, nagy felháborodást kiváltva nyilvánosságra hozta saját, erőszakos házasságát, amelyből mikor megpróbált elmenekülni, férje otthonukból kizárta és gyermekük láthatásától is megfosztotta, elfogadtak egy törvényjavaslatot, az Infant Custody Actet a nők válásának megkönnyítése érdekében, azonban még mindig nem egyenlő feltételekkel a férfiakhoz képest, mivel a férjüktől különélő, vétlen feleségeknek hét év alatti gyermekeikhez felügyeleti, annál idősebb gyermekeikhez pedig láthatási jogot biztosított. A saját esetében azonban nem sikerült a törvényt betartatnia, mert a férje továbbra sem adta át neki a gyermekeiket és tartózkodási helyüket sem volt hajlandó elárulni.

Norton munkásságának részét képezte további kettő, a nők helyzetét javító törvény elfogadása. Az 1857-ben életbe lépő (első) Matrimonial Causes Act által némileg enyhült a nemi alapú kettős mérce a válásindítás lehetősége terén, egyszerűsödött a korábban szinte lehetetlen és költséges procedúra, és a nők számára bekerült a kegyetlenség és az elhagyás is mint lehetséges válóok. Az 1870-es Married Women's Property Act pedig biztosította, hogy a nők is örökölhessenek, és leszögezte, hogy fizetésük őket illeti, nem a férjüket. (Murray, 2022)

A köztudatban élesen élő polgári liberális nőmozgalmak tehát a 19. század második felében jelentek meg, azonban érdemi befolyásra csak az 1890-es években tettek szert. A legújabb szakirodalom az európai nőmozgalmak történetét a következő négy szakaszra bontja: 1.) a felvilágosodástól a francia forradalom és a napóleoni korszak végéig; 2.) a napóleoni jogalkotás „visszacsapásától” a kezdeti nőmozgalmakig; 3.) az 1860-as évektől 1890-ig, a szervezett nőmozgalmak kezdetéig; és 4.) 1890-től a polgári emancipációs nőmozgalmak és nemzetközi szervezetek fénykora, amelynek az első világháború vetett véget. (Paletschek – Pietrow-Ennker, 2004)

Az Internacionálé első kongresszusán, 1866-ban többek között a nők hivatásszerű munkavégzéséről is határozatot fogadtak el, amelyvel elismerték a nők munkavállalásához való egyenlő jogait. A Nemzetközi Munkásszövetség második kongresszusát 1899-ben tartották, a felszólalók között volt többek között Clara Zetkin, aki a nők munkához való jogát, az anyák és a gyermekek védelmét és a nők közszereplését kívánta előmozdítani. 1911-ben Zetkin szervezte meg az első nemzetközi nőnapot.

Hazánkban a feminizmus polgári irányzatát a Feministák Egyesülete képviselte kétszáz taggal (amelyből ötven férfi volt), Bédi-Schwimmer Róza, aki 1937-ben világbékedíjat kapott és Glücklich Vilma vezetésével. Emellett működött a Gárdos Mariska vezette szociáldemokrata irányzat és a Magyar Asszonyok Szövetsége, akik a keresztény-konzervatív vonalat képviselték a mozgalmon belül. Az aktivisták politikai hangvételű női lapokban publikálták érveiket, olyan aktuális témákban, mint a női választójog, a nők és az oktatás, a női munkavállalás, a szexualitással és a prostitúcióval kapcsolatos kérdések. A feminista gondolatok jelentőségét és társadalmi befogadottságát jelzi, hogy a Férfiliga (amelyet a nők politikai jogait támogató férfiak alapítottak) tevékenységének eredményeképpen 1918-ban Magyarországon részleges választójogot kaptak a nők. Dienes Valéria volt az első magyar női egyetemi doktor.

Az első magyar diplomás nő Hugonnai Vilma volt, aki nem magyarországi, hanem az egyik svájci egyetemen kapott 1879-ben orvosi diplomát, amit hazánkban sokáig hiába próbált honosíttatni, arra hosszú ideig várnia kellett, és csupán tizenhét évvel a Zürichi Orvosi Egyetem befejezését követően avatták doktorrá Magyarországon. Az első nőhallgató hazánkban 1896-ban lépte át az egyetem küszöbét, aki nem más volt, mint a magyar nőjogi mozgalom egyik vezéralakja, Glücklich Vilma. Ezzel ő volt az első Magyarországon, aki nőként egyetemi bölcsészdiplomát szerzett. Magyarországi egyetemen először 1900. november 3-án adtak ki orvosi diplomát hölgynek, Steinberger Sarolta szülész-nőgyógyász orvosnak. Az első magyar ügyvédnő, dr. Ungár Margit 1928 júniusában tette le kitüntetéssel ügyvédi vizsgáját, és a szokásostól eltérően rózsaszínű selyemben, aranyszalaggal átkötve adták át neki diplomáját. (Kornis, 1925)

A feminizmus második hullámának nevezett ideológia a nők helyzetének további javításáért, többek között döntés az abortuszról küzdött. A feminizmus második hullámának képviselője Dienes Valéria volt, aki a nők megkülönböztetését hangsúlyozta és a különbözőségeikben rejlő értékeket. A feminizmus ideológiai egységét Virginia Woolf 1938-ban megjelent *Három adomány* című esszéje bontotta meg, amelynek magyar nyelvű fordítását csak 2006-ban adták ki. A tanulmány arra a kérdésre próbált meg választ adni, hogy hogyan lehetne megakadályozni a háborút. Woolf mindvégig kitért a válasz elől, arra hivatkozott, hogy ő a politikai okokat nem értheti meg, hiszen csak egy nő, ugyanakkor a nők társadalmi elnyomásán keresztül bemutatja, sőt ízekre szedi a korabeli társadalmat és a politikai okokról a háború társadalmi okaira tereli a figyelmet. Ebben a művében Woolf lerántja a leplet a férfiak által irányított és hatalomvágytól szenvedő társadalomról. A nők helyzetének bemutatásán keresztül rávilágít arra, hogy az elnyomás eszközei, ha láthatatlanul is, de velünk élnek, a tudatalatti gondolatokban, a szokásokban és a szavakban. Az új eszmekép másik alapműve Simone de Beauvoir 1949-ben megjelent *A második nem* című filozófiai munkája. A könyv bemutatja a nők történelmét, a nőmozgalmak történetét, néhány irodalmi mű nőábrázolását, a nőkkel kapcsolatos mítoszokat, és többféle szempontból körül járja azt a kérdést, hogy miért a nő a 'másik'. Arra jutott, hogy a nőt a társadalomban számára kiosztott alárendelt szerepre semmi nem determinálja és nem igazolható sem biológiai, sem pszichológiai, sem történelmi alapokon. Anélkül, hogy a kifejezést konkrétan használná, megalapozza a gender-elméletet, és elsőként mutat rá arra, hogy hogyan épül rá a társadalmi nem a biológiai nemre. (Bernard, 2023)

A NŐEGYLETEK MAGYARORSZÁGON

A 19. század második felétől Európa-szerte, így hazánkban is, egymást követően jöttek létre nőegyletek és női szerveződések. Ezen szervezetek elsődleges célja rendszerint a jólékonysági tevékenység volt, emellett számos esetben valamely vallási felekezet nőtagjainak

közösségi és karitatív keretbe szervezését szolgálták. 1861. március 15-én Damjanich Jánosné, Batthyányi Lajosné és Zichy Pál Ferencné megalapította a Magyar Gazdaasszonyok Országos Egyesületét, amelynek a célkitűzései között szerepelt a női hivatás elősegítése, továbbá árvaházak, óvodák és bölcsődék létesítése. Kiemelt feladatának tekintette az 1848–1849-es szabadságharcban elesett honvédek árváinak támogatását. Az 1866-ban létrehozott árvaház keretében elemi és polgári iskolát is szerveztek, ezzel az intézmény nem csupán szociális, hanem oktatási funkciót is betöltött. (Vámossy, 1911) Ugyanebben az évben alakult meg a Pesti Izraelita Nőegylet, amely hasonló intézményt hozott létre. 1869-től ingyenesen, 1910-től pedig gyermekágyas otthont működtetett, jelentős szerepet vállalva a városi szociális ellátórendszerben. (Friedmann, 1885) 1869-ben, Veres Pálné és Beniczky Hermin felhívása nyomán megalakult az Országos Nőképző Egyesület. Az egylet bevételei adományokból, alapítványi támogatásokból, valamint bálók, felolvasóestek és hangversenyek belépődíjaiból származtak, továbbá mintegy 50 000 forint összegű segélyben is részesült. E forrásokból tagintézményeket hoztak létre, egy elemi és három felsőbb osztályt működtettek leánytanulók számára, évente megközelítőleg 80 növendékkel. Az intézmény a nőnevelés modernizációjának egyik meghatározó szereplőjévé vált a dualizmus kori Magyarországon. (Straub, 1920)

1884-ben, József Károly Lajos főherceg leányának fővédnökségével megalakult a Mária Dorothea Egyesület, amely az ország mintegy 3700 tanítónőjének, köztük hozzávetőleg 1000 apácának közel egynegyedét tömörítette. Az egyesület elsődleges célkitűzése a nemzeti nőnevelés alapjainak megszilárdítása, valamint a tanítónők anyagi és társadalmi helyzetének javítása volt.

1895-re a szervezet 1153 tagot számlált, és négy vidéki körrel rendelkezett, Győrben, Kolozsvárott, Újvidéken és Fiumében, ami országos kiterjedését és szervezetségét jelzi. Csáky Albinné az egyesület fennállásának tizedik évfordulójára kiadott munkájában beszámolt arról, hogy az egyesület rendszeres tudományos és társadalmi tárgyú előadásokat szervezett, tizenegy kötetet jelentetett meg, továbbá saját könyvtárral is rendelkezett. (Gróf Csáky, 1895) 1889-ben Budapesten létrehozták a tanítónők otthonát, amely nyolc fő számára

biztosított lakhatást, ezzel is támogatva a pályakezdő vagy rászoruló pedagógusnők egzisztenciális biztonságát. 1890-ben alakult meg az Országos Nőipar Egylet, amelynek elsődleges célja női ipari iskola létesítése, továbbá a végzett tanulók munkába állításának elősegítése és anyagi támogatása volt annak érdekében, hogy önálló keresőtevékenységet folytathassanak. 1892-ben jött létre a Lujza Egylet, amely elsősorban a rászoruló nők számára igyekezett munkalehetőségeket biztosítani. A Lorántffy Zsuzsanna Egylet protestáns szellemiségű szervezetként sokrétű tevékenységet fejtett ki a segélyezéstől az oktatáson át a közösség szervezéséig terjedt működési köre. (Zsinati Levéltár, 2026) 1897-ben megalakult a polgári középosztályhoz tartozó nőket tömörítő Nőtisztviselők Országos Egyesülete, amely programjában a jól fizető értelmiségi pályák megnyitását, a férfiakkal azonos bérezés elérését, valamint az egyenlő oktatási lehetőségek biztosítását tűzte ki célul. A szervezet tevékenysége már a modern értelemben vett női érdekvédelem és szakmai érdekképviselés irányába mutatott. (Molnár, 2020)

Az 1890-es években a nyugat-európai keresztényszociális pártok és eszmei irányzatok hatására Magyarországon is megerősödtek a katolikus nővédelmi kezdeményezések. Ennek keretében jött létre az Országos Katolikus Nővédő Egyesület, amely országosan 16 leánykört és 20 nővédő egyesületet hozott létre. (Sándorfi, 2004) Pálffy Pálné 1907-ben alapította meg a Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége nevű szervezetet, amely 1908-ban önállósult. Hanuy Ferenc támogatásával jött létre az Egyetemi Hallgatónők Szent Margit Köre, míg Korányi Sarolta kezdeményezésére alakult meg a Katolikus Tisztviselőnők és Női Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetsége. Buttkay Antal nevéhez fűződik a Katolikus Leányok Szövetsége megalapítása. 1903-ban jött létre a Keresztényszociális Párt, amely szociálpolitikai programjában cselédotthonok létesítését és munkalehetőségek biztosítását vállalta. A Szociális Misszió Társulat 1908-ban, Prohászka Ottokár támogatásával alakult meg, tevékenységében szerzetesnők gondozták a problémákkal küzdő gyermekeket. A szervezet Nővédelmi Hivatalt is létrehozott, majd 1912-ben megalakult a Katolikus Női Patronage, amelynek tagjai fogházmissziót is elláttak. A munkásnők érdekképviselésének intézményes formája

1903-ban jelent meg a Magyarországi Munkásnő Egyesület megalakulásával, a szervezet titkára Gárdos Mariska volt. 1905-ben az ő szerkesztésében indult el a Nőmunkás című lap. Nemzetközi kapcsolódásként 1905-ben létrejött az International Council of Women magyarországi osztálya, Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége néven. A szövetség 1909-től Egyesült Erővel címmel saját lapot adott ki, amelyet Perczelné Kozma Flóra és Szemere Ilona szerkesztett. (Kereszty, 2012)

A századfordulón a munkásnők érdekvédelme gyenge hatékonyságú volt, mert a nőegyletek tagjai jellemzően a középosztály és az arisztokrácia köreiből kerültek ki, és számos esetben fenntartásokkal viszonyultak a nők ipari munkavállalásához. Ezzel párhuzamosan a munkásszervezetek elsősorban a számbeli többséget alkotó férfi munkavállalók érdekeire összpontosítottak, így a női munkások sajátos problémái háttérbe szorultak. Az Általános Munkásegylet alapszabálya nem tette lehetővé nők tagságát, ami intézményes formában is kizárta őket a szervezett érdekképviselésből. (Kéri, 2008)

Az 1867-es kiegyezést követő gazdasági növekedés és modernizáció hatására nem csak az újabb szakmák, hanem az egyenjogúságért küzdő nőket tömörítő mozgalmak, egyletek száma is gyarapodni kezdett, gondolataikat pedig a Családi Kör, a Magyar Bazar, a Nők Lapja és a Nemzeti Nőnevelés volt hivatott közvetíteni. A női egyenjogúság kérdése globális üggyé nőtte ki magát. A nőegyleti élet a reformkorban gyökerezett és élte virágkorát, szerepe és tevékenysége pedig egyre jelentősebbé vált. Ekkor alakult meg a Pesti Jótévő Asszonyi Egylet és a Budai Jótékony Nőegylet, további kiemelkedő szerepet végző szervezetek még az Országos Nőképző Egyesület, a Magyar Gazdaasszonyok Országos Egyesülete, az Országos Nőiipar Egylet, a Pesti Izraelita Nőegylet, a Mária Dorothea Egyesület és a kisdéd-óvással foglalkozó Fröbel Egyesület. Munkájuknak a nyilvánossággal való megismertetése érdekében elérték, hogy bizonyos lapok elvállalták tevékenységük rendszeres bemutatását. Ilyen lapként tartották számon a Magyar Bazárt, mely az Országos Nőképző Egyesület és a Magyar Gazdaasszonyok Országos Egyesülete hivatalos prezentációját látta el, a Családi Kör, amely Kánya Emíliaval az élen az Országos Nőiipari Egylet munkásságát igyekezett publikálni, hangsúlyozta

a női munkavállalás fontosságát és aktualitását. A Mária Dorothea Egyesület a korszak legkésőbb alakult egylete, amely eredetileg a tanárnőknek szánt menedékház létesítése végett jött létre. Az eredeti célkitűzéssel szemben azonban végül az első olyan magyarországi női szövetséggé forrt ki magát, mely nemcsak jótékonykodással és a nőkérdés helyzetének javításával foglalkozott, hanem a szakmai érdekképviselő szerepét is betöltötte. De Gerando Antonina már akkor rávilágított az összefogásban rejlő erőre. (Kéri, 2019) 1904-ben a Nőtisztviselők Országos Egyesületéből létrejövő Feministák Egyesületével pedig elérkezett az újabb nőegyletek kora. (Borbíró, 2007)

A NŐK SZEREPE AZ ÁLLATVÉDELEMBEN

A múltban a nőket és az állatokat gyakran egyformán irracionálisnak és alsóbbrendűnek tartották. A nők a 19. század óta játszanak központi szerepet az állatvédelem területén. (Donald, 2021) Az állatvédő mozgalmat, amely felöleli az állatok jogait, és az állatjólétet jellemzően nők kezdeményezték és vezették, talán azért is alakult így, mert a nők nagyobb valószínűséggel támogatják az állatok jogait, mint a férfiak. Linda Pifer serdülőkről készült 1996-os tanulmánya szerint olyan tényezők, amelyek részben megmagyarázhatják ezt az eltérést, többek között a feminizmushoz és a tudományhoz való hozzáállás, a tudományos műveltség, valamint a támogatás vagy együttérzés nagyobb hangsúlya a nők körében. (Pifer, 1996) Az 1800-as évek végén és az 1900-as évek elején alapított, nagy brit állatvédő szervezetek közül sokat, amelyeket a maguk idejében radikálisnak tartottak nők alapítottak, mint például Mary Tealby 1860-ban létrehozta a Battersea Dogs' Home-ot (Jenkins, 2011) vagy Frances Power Cobbe 1875-ben a National Anti-Vivisection Societyt, amely a világ első viviszekcióellenes szervezete. (National Anti-Vivisection Society, 2026)

A nők tehát kezdetektől fogva érzékenyebbnek bizonyultak az elnyomás minden formájára, így az állatkínzásra is, amíg az amerikai szüfrassetmozgalom a rabszolgaszabadítással fonódott össze, a korai brit nőjogi aktivisták között több olyan akadt, aki egyúttal az

állatok viviszekciója, azaz élve boncolása ellen is küzdött. Közülük is kiemelkedik az ír nőjogi és állatvédelmi aktivista, a világon az első állatvédő szervezet alapítója, Darwin barátja és kemény kritikusa, Frances Power-Cobbe, aki két ma is működő, az állatkísérletek korlátozására irányuló szervezet alapítója, a Society for the Protection of Animals Liable to Vivisection (1875) és a British Union for the Abolition of Vivisection (1898). (Antoni, 2011) Frances Power-Cobbe elsők között hívta fel a figyelmet a családon belüli erőszak problémájára, és az élvonalban küzdött az állatok tudományos célú élveboncolása ellen. Részt vett a feminista kampányokban a szavazásért, a nők egyetemi tanulmányaira a férfiakkal azonos feltételekkel történő felvételéért (McDonald, 1998) és a házas nők tulajdonjogáért. 1867-ben a London Society for Women's Suffrage tagja lett. Foglalkoztatta a családon belüli erőszak és ezzel összefüggésben a nők anyagi kiszolgáltatottságának problémája. *Wife Torture in England* (Feleségkínzás Angliában) címmel cikket írt, és több hasonló pamfletet jelentetett meg. Munkájával hozzájárult ahhoz, hogy 1878-ban életbe lépett az új Matrimonial Causes Act, amelynek értelmében az erőszakot elszenvedett nő külön élhetett férjétől, keresetét megtarthatta, és tíz éven aluli gyermekeihez felügyeleti jogot kapott. (Hamilton, 2006)

Az áldozatok kiszolgáltatottsága révén egyértelmű kapcsolatot látott a nők elnyomása, a gyermekbántalmazás és az állatkínzás közt, és mindhárom ellen igyekezett fellépni. 1875-ben a National Anti-Vivisection Society alapító tagja volt, amely szervezet nagy szerepet játszott egy évvel később a Cruelty to Animals Act állatvédelmi törvény elfogadásában, amelyet százöt évvel később, 1986-ban az Animals (Scientific Procedures) váltotta fel. Az 1876. évi állatkínzásról szóló törvény korlátokat szabott az állatkísérletek gyakorlatának és engedélyezési rendszert vezetett be. (Fazekas, 2022) Cobbe a későbbiekben azonban csalódott, nem találta elégségesnek a törvény által elért eredményeket, mert a kegyetlen állatkísérleteknek nem sikerült általa véget vetni, csak a feltételek szigorodtak némileg. (Murray, 2022)

Az Edward-kori Angliában a Brown Dog Affair komoly társadalmi és tudományos vitát váltott ki az állatkísérletek etikájáról. Az ügy egy eszméleténél lévő kutya élve történő boncolásáról szólt, amelyet

mintegy hatvan orvostanhallgató előtt hajtottak végre. Az eset nyilvánosságra kerülése után a brit állatvédő mozgalmak, különösen az antivivisekcionisták, kampányba kezdtek a kísérletek korlátozásáért. A tudományos közösség megosztott volt, egyesek a kutatók tudományos jelentőségét hangsúlyozták, amíg mások etikailag kifogásolhatónak tartották a gyakorlatot. A botrány hosszú távon hozzájárult az állatkísérletek etikai szabályozásának szigorításához, és elősegítette a tudomány társadalmi elfogadottságának etikai dimenzióinak erőteljesebb figyelembevételét. (Thomas, 2024) Coral Lansbury szerint (Lansbury, 1985) a leszíjazott és megkínzott kutyaiban a nők saját szenvedésük tükörképére ismertek rá, nevezetesen a Brixton börtönben leszíjazott, orron keresztüli, rendkívül fájdalmas kényszerétaplálásnak alávetett, éhségsztrájkoló szüfrazsettek, illetve a hisztériásnak bélyegzett, nőgyógyászati műtőasztalra szintén leszíjazott, csiklóeltávolítással, illetve sterilizálással kezelt nők kínjaira. (Showalter, 1985)

Frances Power Cobbe munkásságát megelőzve, az első nagyobb kutya- és macskamenhelyet szintén egy nő, Mrs. Mary Tealby az angliai Battersea-ben alapította, amely intézmény patronálását az ugyancsak állatbarát Viktória királynő vállalta el. (Antoni, 2011)

Az állatok irati szeretet számos irodalmi műben is megnyilvánult. A viktoriánus kornak nagyon kedves és híres alakja volt Elizabeth Barrett Browning kutyája, Flush (Browning, 1844) Virginia Woolf azonos című regényében (Woolf, 2021) az ő szemszögéből meséli el a költőnő Robert Browninggal kibontakozó szerelmét, szökését és későbbi életét. Közismerten nagy macska- és kutya barát volt mindhárom Brontë-nővér is, különösen Emily. (Antoni, 2011)

Kiemelkedő állatvédelmi aktivisták között tartják számon Christine Stevenst is, aki 1951-ben megalapította az Animal Welfare Institute-ot (AWI), valamint Ingrid Newkirket, aki 1890-ban Alex Pachecoval életre hívta a People for the Ethical Treatment of Animals (PETA). Akármilyen kifogásolhatóak is néhány kampányfotóik, ők készítik az egyetlen hitelesnek mondható és folyamatosan frissített listát az állatokon tesztelő és nem tesztelő cégekről. A PETA esetenként tárgyként használja kampányaikban a nőket, mint például a meztelenkedés a bundaviselés elleni kampány részeként, a hús szim-

bolizálása a női testtel vagy az angol lány akciója, aki egy Lush üzlet kirakatában elszenvedte azt, amit a kozmetikai célú kísérletek során az állatokkal művelnek. Amerikában és Nyugat-Európában már közismert jelenség a vegán feminizmus, amelyre a magyar társadalom még nem érett meg, mert először az állatvédelem elveinek betart(tat)ásáig kellene eljutnunk, megfelelő tartási körülmények biztosításával, illetve a felesleges szaporulat elkerülése érdekében az ivartalanítással. Az állatjogok már a következő lépcső, az állatvédelem újabb és radikálisabb iránya az Animal Rights Movement, amely nem kizárólag az állatkínzást és a kozmetikai célú állatkísérleteket utasítja el, hanem elveik azt is magukban foglalják, hogy az állatokat táplálkozásra, illetve orvosi célú kísérletezésre nem szabad felhasználni. A környezettudatosságra, a környezetvédelemre nagy hangsúlyt fektető, a környezet károsítását a nők elnyomásával párhuzamba állító ökofeminizmusnak létezik egy vegán iránya is, amely pedig a húsevést a hegemon maszkulin attitűddel azonosítja. (Adams, 1999)

Hazánkban szintén nők álmodták és valósították meg 2022-ben a Miskolci Egyetem együttműködésben az Állatorvostudományi Egyetemmel a hiánypótló és az országban egyedülálló állatvédelmi szakjogászképzést, amely oly annyira sikeresnek bizonyult, hogy a 2025/2026-os tanév őszi félévétől már három különböző tematikájú szakjogászképzés vált elérhetővé. A miskolci, a budapesti és a pécsi képzések mind más-más fókuszterületre épülnek, de közös céljuk, hogy felkészült, elhivatott szakembereket képezzenek az állatvédelmi és természetvédelmi szabályozás területén. A három szakjogászképzés mellett a nem jogi diplomával rendelkezők is találhatnak jogi fókuszú posztgraduális állatvédelmi képzéseket, így a Miskolci Egyetemen jogi szakokleveles állatvédelmi szakember képzésen vehetnek részt, és a Károli Gáspár Református Egyetemen állatjóléti és természetvédelmi jogi szaktanácsadó képesítést szerezhetnek. (Állatorvostudományi Egyetem Budapest, 2025a) Az Állatorvostudományi Egyetemen 2022-ben indult először állatvédelmi szakállatorvos szakirányú továbbképzés. A veszprémi Pannon Egyetem, Modern Filológiai és Társadalomtudományi Karán pedig 2024-ben került sor első ízben állatvédelem-pedagógus képzésre. (Állatorvostudományi Egyetem Budapest, 2025b)

Magyarországon a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának 2024-ben alapított tudományos folyóirata, az *Acta Animalia Hungarica* (a továbbiakban AAH) című tudományos folyóirat koncepciójának kidolgozása és megvalósítása szintén női szakemberek nevéhez fűződik. A régió első interdiszciplináris, kétnyelvű állatvédelmi tudományos folyóiratának a célja, hogy elősegítse az állatvédelem és állatjóllét tudományos diskurzusát, különös figyelmet fordítva az állatvédelmi jog és az állatorvosi tudományok interdiszciplináris megközelítésére. A folyóirat szerkesztési irányelvei a fenntarthatóság és a „One Health, One Welfare” koncepciójára építenek, amelyek hangsúlyozzák az emberek, állatok és környezet közötti komplex kapcsolatok integrált kezelését. A fenntarthatóság az állatvédelmi gyakorlatok ökológiai, társadalmi és gazdasági dimenzióit is érinti, biztosítva, hogy a kutatások és alkalmazások a hosszú távú jóllét és stabilitás érdekében történjenek. (*Acta Animalia Hungarica*, 2026)

ZÁRÓ GONDOLATOK

A nők jogainak történeti alakulása és az állatvédelem intézménysülése közötti párhuzamok azt mutatják, hogy ezek a folyamatok nem egymástól független jelenségek, hanem a társadalmi érzékenység és az erkölcsi normák tágulásának összefüggő megnyilvánulásai. Mindkét területen megfigyelhető, hogy a korábban természetesnek vagy megkérdőjelezhetetlennek tekintett hierarchiák fokozatosan vitathatóvá váltak, és a kiszolgáltatott csoportok védelme a modern társadalmak normatív alapelvevé emelkedett. A történeti vizsgálat rámutat arra, hogy a jogkiterjesztés folyamata nem lineáris fejlődés eredménye, hanem társadalmi viták, konfliktusok és eszmei küzdelmek sorozatán keresztül valósult meg.

A nők politikai, gazdasági és oktatási jogainak bővülése, valamint az állatkísérletek és állattartási gyakorlatok szabályozása egyaránt annak a szemléletváltásnak a része, amely az empátia és az erkölcsi felelősség kiterjesztését tekinti irányadónak. Mindazonáltal a formális jogegyenlőség és a tényleges társadalmi gyakorlat között továbbra is feszültségek mutatkoznak. A nemi szerepekhez kapcsolódó

kulturális mintázatok, valamint az állatokhoz való instrumentális viszony bizonyos elemei napjainkban is jelen vannak. A további kutatások számára ezért fontos feladat annak feltárása, hogy miként kapcsolódik össze a nemi egyenlőség és az etikai felelősség kérdése a fenntarthatóság, a gondoskodás és a társadalmi igazságosság tágabb diskurzusában.

Összességében megállapítható, hogy a nők jogainak fejlődése és az állatvédelem története egyaránt a modern társadalmak morális horizontjának bővülését tükrözi, és a két terület összevetése hozzájárulhat a társadalmi egyenlőség és az etikai felelősség komplexebb, interdiszciplináris értelmezéséhez. Bízunk abban, hogy összefogással és emberséggel sikerül elérni a hőn áhított célokat.

IRODALOMJEGYZÉK

- Acta Animalia Hungarica (2026). *A régió első interdiszciplináris, két-nyelvű állatvédelmi tudományos folyóirata*. <https://tinyurl.com/mrx2abdn> [Letöltve: 2026. 05. 13.]
- Adams, J. Carol (1999). *The Sexual Politics of Meat. A Feminist-Vegetarian Critical Theory*. London: Continuum International Publishing Group.
- Állatorvostudományi Egyetem Budapest (2025a). *Már háromféle állatvédelmi szakjogászképzés indul 2025 őszén Magyarországon*. <https://tinyurl.com/2ct6zm4x> [Letöltve: 2026. 05. 13.]
- Állatorvostudományi Egyetem Budapest (2025b). *Állatvédelemre specializált posztgraduális szakember képzések*. <https://tinyurl.com/ms96mefw> [Letöltve: 2026. 05. 13.]
- Antoni Rita (2010). *A feminizmus története – vázlatos áttekintés*. <https://tinyurl.com/5uuc253a> [Letöltve: 2026. 05. 05.]
- Antoni Rita (2011). *Nők az állatkínzás ellen – okt. 4.: az Állatok Világnapja*. <https://tinyurl.com/bdhh4vpf> [Letöltve: 2026. 05. 11.]
- Bálint Lilla (2023). *„A vipera mérge vagy a sárkány kevésbé ártalmas a férfiakra, mint a nők közelsége”: így éltek a középkori szerzetesek*. <https://divany.hu/offline/2023/11/10/szerzetes-elet/> [Letöltve: 2026. 05. 03.]

- Bernard, Caroline (2023). *Simone de Beauvoir. A Montparnasse asszonya*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Borbíró Fanni (2007). Budapesti nőegyletek, 1862-1904. In: Fábri Anna – Várkonyi Gábor (szerk.), *A nők világa* (pp. 185-207). Budapest: Argumentum.
- Brósz Róbert (1964). *Nem teljes jogú polgárok a római jogforrásokban*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Browning, Elizabeth Barrett (1844). *To Flush, My Dog, Poetry Foundation*. <https://tinyurl.com/34mn9vp9> [2026. 03. 12.]
- Cartwright, Mark (2016). *Women in Ancient Greece*. <https://tinyurl.com/5fkhaxzr> [Letöltve: 2026. 05. 02.]
- Császár Kinga (2013). Nőmozgalmak a dualizmus-kori Magyarországon (1867-1918). *JURA*, 19(1), 117-128.
- de Boer, Jelle Zeilinga – Hale, John R. – Chanton, Jeffrey (2001). New evidence for the geological origins of the ancient Delphic oracle (Greece). *Geology* 29(8), 707–710. [https://doi.org/10.1130/0091-7613\(2001\)029%3C0707:NEFTGO%3E2.0.CO;2](https://doi.org/10.1130/0091-7613(2001)029%3C0707:NEFTGO%3E2.0.CO;2) [Letöltve: 2026. 05. 15.]
- de Gouges, Olympe (2023). *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*. La Tour-d'Aigues: Éditions de l'Aube.
- Donald, Diana (2021). *Women against cruelty: Protection of animals in nineteenth-century Britain*. Manchester: Manchester University Press.
- Fazekas Fanni (2022). Az állatvédelmi jog hazai története a brit modell tükrében. *Miskolci Jogtudó*, (1), 48-59.
- Flavius, Josephus (1980). *A zsidók története*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Friedmann Gábor (1885). *A Pesti Izr. Nőegylet 1866-1885*. Budapest: Hungária Könyvnyomda.
- Gróf Csáky Albiné (1895). *A Nőkérdés a Mária Dorothea-Egylet Tíz éves fennállásának ünnepére*. Budapest: Czettel és Deutsch-Féle Műintézet.
- Grubbs, Judith Evans (2002). *Women and the Law in the Roman Empire. A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood*. Oxon: Routledge.
- Hamilton, Susan (2006). *Frances Power Cobbe and Victorian Feminism*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

- Herzog, Roman (1999). *Az ősi államok*. Budapest: Corvina Egyetemi Könyvtár.
- Jánossy Gábor (1911). *A feminizmus Magyarországon*. Szombathely: Vasvármegye Nyomdavállalat.
- Jenkins, Garry (2011). *A Home of Their Own: The Heart-warming 150-year History of Battersea Dogs & Cats Home*. London: Transworld Publishers.
- Kereszty Orsolya (2012). A női szerepek tematizálása A Nő és a Társadalom című folyóiratban (1907–1913). *Neveléstörténet*, 62(9-10), 187-197.
- Kéri Katalin (2008). *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867-1914*. Pécs: Pro Pannonia Kiadó Alapítvány.
- Kéri Katalin (2019). De Gerando Antonina pedagógiája. *Katedra*, 27(1), 7-10.
- King, Si (n.a.). *Dalok könyve*. <https://tinyurl.com/mpzcf4vn> [Letöltve: 2026. 05. 02.]
- Kornis Gyula (1925). *Nők az egyetemen*. Budapest: Eggenberger-féle Könyvkereskedés.
- Lansbury, Coral (1985). *The Old Brown Dog: Women, Workers, and Vivisection in Edwardian England*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Mark, Joshua J. (2019). *Women in the Middle Ages*. <https://tinyurl.com/5caeboxew> [Letöltve: 2026. 05. 03.]
- Mason, Bertha (2021). *The Story of the Women's Suffrage Movement*. Burbank: Legare Street Press.
- McDonald, Lynn (1998). *Women theorists on society and politics*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.
- Migdol, Erin – Morrison, Elizabeth – Grollemond, Larisa (2021). *What Was Life like for Women in the Middle Ages?*. <https://tinyurl.com/3y47jyy7> [Letöltve: 2026. 05. 03.]
- Millender, Ellen G. (2017). Kingship. The History, Power, and Prerogatives of the Spartans' 'Divine' Dyarchy. In: Powell, Anton (ed.), *A Companion to Sparta* (pp. 452-479). Wiley Online Library: John Wiley & Sons Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781119072379.ch17> [Letöltve: 2026. 05. 15.]

- Molnár Zoltán (2020). A női szerepek megváltozásának társadalmi és katonai vonatkozásai a dualizmus időszakában, 1867-1914. *Hadtudományi Szemle*, 13(3), 133-146. <https://doi.org/10.32563/hsz.2020.3.10> [Letöltve: 2026. 05. 15.]
- Murray, Ashley (2022). *Caroline Norton - Family Law's Forgotten Heroine*. <https://tinyurl.com/2rfu3n9k> [Letöltve: 2026. 05. 05.]
- Nagyné Szegvári Katalin (1981). *Út a nők egyenjogúságához*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- National Anti-Vivisection Society (2026). *Advancing Science without Harming Animals*. <https://tinyurl.com/5dw8yrz7> [Letöltve: 2026. 05. 11.]
- Németh György (2001). A nők erényei. Női szerepek az ókori Hellaszban. *Rubicon*, (6), pp. 7-10.
- Palasik Mária (2007). *A nő és a politikum: a nők politikai szerepvállalása Magyarországon*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Paletschek, Sylvia – Pietrow-Ennker, Bianka (2004). *Women's emancipation movements in the nineteenth century*. Stanford: Stanford University Press.
- Passerini, Luisa (2003). *A nők és a feministák története*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Péter Orsolya (2008). „Feminae improbissimae”, A nők közszereplésének és nyilvánosság előtti fellépésének megítélése a klasszikus római jog és irodalom forrásaiban. *Miskolci Jogi Szemle*, 3(2), 77-94.
- Pifer, Linda K. (1996). Exploring the Gender Gap in Young Adults' Attitudes about Animal Research. *Society & Animals*, 4(1), 37-52. <https://doi.org/10.1163/156853096X00034> [Letöltve: 2026. 05. 15.]
- Pogány Zsuzsanna (1937). *Nőemancipáció 1790-1848*. Budapest: Minerva Kiadó.
- Pók Katalin (2015). *Nők a vallásokban az ókortól napjainkig I. rész*. <https://tinyurl.com/yc6nk353> [Letöltve: 2026. 05. 02.]
- Ritoók Zsigmond – Sarkady János – Szilágyi János György (1984). *A görög kultúra aranykora*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Sándorfi Mária (2004). Az Országos Katolikus Nővédő Egyesület és a belőle kibontakozó mozgalmak Magyarországon a XX. sz. első felében. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, (1-2), 135-164.

- Showalter, Elaine (1985). *The female malady: women, madness, and English culture, 1830-1980*. New York: Pantheon Books.
- Straub L. Gyula (1920). *Az Országos Nőképző-Egyesület Budapesti „Veres Pálné” Leány Középiskolájának Értesítője*. Budapest: Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.
- Sullerot, Eveyne (1971). *A női munka története és szociológiája*. Budapest: Gondolat.
- Szilágyiné Heinrich Andrea (2018). A nők közjogi szerepe az ókori Rómában. *Miskolci Jogtudó*, (1), 29-44.
- Szilovics Csaba (2020). A nők szerepe az ókori Egyiptom adórendszerében. *JURA*, 26(4), 59-79.
- Thomas, Virginia (2024). *The Brown Dog Affair*. <https://tinyurl.com/ymwa468d> [Letöltve: 2026. 05. 12.]
- Vámosy György (1911). *A Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesületének története 1861-1911*. Budapest: Schmidl Sándor Könyvnyomdája.
- Visky Károly (1984). A női becsület a római világban. *Antik Tanulmányok*, 31(1), 43-51.
- Wenig, Steffen (1967). *Die Frau im Alten Aegypten*. Leipzig: Edition Leipzig.
- Wilson, Hilary (1999). *People of the Pharaos*. London: O' Mara Books Limited.
- Woolf, Virginia (2021). *Flush*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Yutang, Lin (2010). *My Country and My People*. Oxford: Benediction Classics.
- Zsinati Levéltár (2026). 18. fond. „Lorántffy Zsuzsanna-Egyesület” (Alapítvány) 1906-1950. <https://tinyurl.com/ya5x2pd2> [Letöltve: 2026. 05. 08.]

A SOFT KOMPETENCIÁK SZEREPE A KÖZÉP-EURÓPAI MUNKAERŐPIACON: KIHÍVÁSOK ÉS ALKALMAZKODÁSI MINTÁZATOK

Pataki-Juhász Attila

Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar,
pataki.juhasz.attila@uni-obuda.hu

ABSZTRAKT

A tanulmány célja a közép-európai, különösen a visegrádi országok (V4) munkaerőpiacán megjelenő soft kompetenciaigények elemzése a gazdasági, technológiai és társadalmi átalakulások tükrében. A kutatás összeveti és lehetőség szerint integrálja az európai és globális készségelőrejelzéseket egy többszintű kompetenciamodell segítségével, amely az alapvető és magasabb rendű soft skillek egymásra épülését vizsgálja. Az eredmények rámutatnak, hogy a régióban az interperszonális és kommunikációs készségek stabil jelenléte mellett felértékelődnek az adaptív, metakognitív és komplex problémamegoldó kompetenciák. A V4 országok esetében ugyanakkor továbbra is jelentős hiány mutatkozik e magasabb rendű készségek vonatkozásában. A cikk a szerző szándéka szerint hozzájárulhat a kelet-közép-európai munkaerőpiaci kihívások jobb megértéséhez, szélesebb betekintést nyújtva a felsőoktatási, gazdasági és szakpolitikai diskurzus számára is.

Kulcsszavak: soft kompetenciák, adaptív teljesítmény, visegrádi országok (V4), metakogníció, munkaerőpiaci készségigények

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze the demand for soft skills in the labor markets of Central Europe, particularly in the Visegrád Group (V4) countries, in light of economic, technological,

and social transformations. The research compares and integrates, where possible, European and global skills forecasts using a multi-level competency model that examines the interdependence of basic and higher-order soft skills. The results indicate that, alongside the stable presence of interpersonal and communication skills in the region, adaptive, metacognitive, and complex problem-solving competencies are gaining in importance. However, in the case of the V4 countries, there remains a significant gap regarding these higher-order skills. The author intends for this article to contribute to a better understanding of labor market challenges in Central Europe, providing broader insights for higher education, economic, and policy discourse.

Keywords: soft skills, adaptive performance, metacognition, Visegrád countries (V4), labor market skill requirements

BEVEZETÉS

Az elmúlt évtizedek munkaerőpiaci átalakulásai alapjaiban változtatták meg a munkavállalókkal szembeni elvárásokat a kompetenciák vonatkozásában is. Míg korábban a szakmai tudás volt meghatározó súlyú, mára egyre inkább előtérbe kerülnek azok a készségek, amelyek az egyén alkalmazkodóképességét, együttműködési képességét és a bonyolult helyzetekben való eligazodását segítik. A soft kompetenciák így nem csupán kiegészítő elemek, hanem a munkaerőpiaci érvényesülés alapvető tényezőivé váltak, napjainkra meghatározó szerepet töltenek be a szervezeti működés, és a foglalkoztathatóság területén (World Bank, 2019; OECD, 2021).

A digitalizáció, az automatizáció térnyerése, az elmúlt bő húsz év gazdasági és társadalmi változásai, valamint a globális válságok – különösen a 2008-as pénzügyi krízis és a COVID-19 pandémia – hatásai egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy az emberi tényezők felértékelődjenek. A kritikus gondolkodás, az érzelmi intelligencia vagy a problémamegoldó képesség ma már olyan alapkompotenciáknak számítanak, amelyek nélkülözhetetlenek a hatékony munkavégzéshez.

Ugyanakkor ezek a képességek nem elszigetelten jelennek meg: egyre inkább egymásra épülő, összetett rendszerekbe szerveződnek (KPMG, 2023; World Economic Forum, 2025).

A jelen tanulmány arra fókuszál, hogy ez a strukturális átalakulás milyen mértékben ment végbe a visegrádi országok munkaerőpiacán. A cél annak feltárása, hogy a régió mennyiben képes követni a fejlettebb gazdaságokban megfigyelhető kompetenciaintegrációs trendeket, illetve milyen területeken azonosíthatók lemaradások. A kutatás abból a feltevésből indul ki, hogy a versenyképesség nem pusztán az egyes készségek meglétén múlik, hanem azon is, hogy ezek mennyire alkotnak koherens, adaptív rendszert. Ennek feltérképezése nemcsak tudományos, hanem oktatási és gazdaságpolitikai szempontból is kiemelt jelentőségű. A bemutatott kutatás szervesen illeszkedik a szerző korábbi munkáihoz, amelyek kimutatták, hogy a soft kompetenciák fejlődése nem lineáris, hanem rétegzett és ciklikus folyamat, amelyben az új készségek nem kiszorítják, hanem kiegészítik a meglévőket, így alakítva ki a munkaerőpiaci szempontból kívánatos rendszereket (Pataki-Juhász, 2026).

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Már az elején fontos leszögezni, hogy az alább felsorolt, az áttekintéshez felhasznált források nagy része tanácsadói és nemzetközi szervezeti jelentés, amelyek erősen gyakorlatorientált, részben normatív jellegű megállapításokat tartalmaznak, de szándékoltan ezek alkotják a vizsgált szövegkorpuszt. A leírtak miatt jelen tanulmány ezeket nem közvetlen empirikus bizonyítékként, hanem inkább egyfajta irányadó trendleírásként kezeli.

A jövőbeli kompetenciaigények vonatkozásában a különböző tanácsadói jelentések jól kivehető mintázatot mutatnak, ugyanakkor a hangsúlyok és értelmezési keretek között bizonyos eltérések is megfigyelhetők. A legfontosabb kognitív-analitikus készségek minden jelentésben a komplex problémamegoldás, kritikus gondolkodás, analitikus gondolkodás, döntéshozatal, kreatív gondolkodás és az innovációs hajlam. Ezek a jövőben még inkább dominánssá

válnak, mivel a munkák egyre többet veszítenek rutinjellegükből. A World Economic Forum (2016, 2021, 2022, 2025) szerint a munkakörök nagy részében ez alapkövetelmény, és a készségek több mint egyharmada ilyen irányban változik majd. A kreatív és analitikus gondolkodás az egyre inkább keresett kompetenciák közé tartoznak majd. A McKinsey Global Institute (2018) és egyéb elemzők azt emelik ki, hogy a nem rutin jellegű feladatok térnyerése miatt ezek jelentősége strukturálisan növekszik. A különböző jelentések ugyanakkor eltérően értékelik ezeket a kompetenciákat, ami utalhat arra, hogy mérhetőségük továbbra is problémás a szakemberek számára (World Economic Forum, 2016, 2021, 2022, 2025; Deloitte Access Economics, 2017; PWC, 2017; McKinsey Global Institute, 2018; World Bank, 2019; Keese, 2020).

A digitalizáció korszakához kapcsolódó készségvizsgálatok ugyanakkor arra is rámutatnak, hogy a magasabb szintű kognitív készségek megtérülése növekszik a tudásra intenzíven támaszkodó foglalkoztatási rendszerekben, különösen azon munkakörökben, amelyekben az információfeldolgozás, az összetett problémamegoldás és az adaptív döntéshozatal egyaránt jelen van (Grundke et al., 2018).

Szociális, interperszonális és együttműködési készségek területén a kulcskompetenciák közé tartozik a kommunikáció (offline és digitális egyaránt), az együttműködés és csapatmunka, empátia és érzelmi intelligencia, a tárgyalás, meggyőzés, valamint a kapcsolatépítés és networking. A munkakörök egyre nagyobb mértékben támaszkodnak a társas és együttműködési készségekre, így a felsorolt jártasságok jelentősége folyamatosan növekszik. A World Bank (2019) a szociális és interperszonális készségek kevésbé automatizálható jellegét hangsúlyozza, míg a McKinsey & Company (2021) inkább a szervezeti működés szempontjából – például a hibrid munkavégzéshez kapcsolódó mikrointerakciók kontextusában – vizsgálja ezek fontosságát. Ez arra utal, hogy a soft skillek szerepe nem csupán egyéni, de szervezeti vonatkozásokban is értelmezhető (World Bank, 2019; McKinsey & Company, 2021). A soft skillek kategorizálása során Joie-La Marle et al. (2022) arra a következtetésre jutottak, hogy a legtöbb taxonómia alapja a kommunikáció, az együttműködés, az érzelmi intelligencia, az alkalmazkodóképesség, valamint a problémamegoldás.

Ugyanúgy egyre hangsúlyosabban jelennek meg az olyan meta-kompetenciák, mint az adaptivitás, folyamatos tanulási képesség, reziliencia, rugalmasság, learning agility és a kíváncsiság. A legfontosabb meta-skill a tanulási és alkalmazkodási képesség kombinációja – a „learning to learn” például alapfeltétele a foglalkoztathatóságnak –, míg egyes felmérések szerint 2030-ra a munkák kb. 2/3-a soft skill-intenzív lesz, így egyre gyorsabban nő az ezek iránti kereslet a munkaerőpiacon (Deloitte Access Economics, 2017; OECD, 2021; World Economic Forum, 2025).

A 21. századi készségekkel foglalkozó szisztematikus szakirodalmi áttekintések szerint az adaptivitás, az önszabályozott tanulás, a kritikus gondolkodás és a digitális környezetben való hatékony működés olyan, egymással összekapcsolódó kompetenciarendszert alkotnak, amely szükséges lesz munkavállalói eredményességhez a jövőben (van Laar et al., 2020).

A vezetési és önmenedzsment készségek terén a leghangsúlyosabbak az olyan kompetenciák, mint a leadership és people management, önmenedzsment (self-leadership), időgazdálkodás, autonómia, coaching és mentoring. Bár a Deloitte Access Economics (2017) a vezetői siker alapjaként a soft skilleket emeli ki, más elemzések inkább a technológiai és emberi készségek kombinációját hangsúlyozzák, ami azt jelzi, hogy a vezetői kompetenciák sem választhatók el a vizsgált kompetenciarétegződési folyamatoktól (Pataki-Juhász, 2026). Megjelenik a „digital leadership” a hibrid vezetői munkakörökben (Deloitte Access Economics, 2017, World Economic Forum, 2022).

A munkavállalói attitűdök vonatkozásában egyre több teret kap a motiváció és önismeret, a kitartás, a kezdeményezőkészség, az etikai felelősségvállalás, valamint a kulturális érzékenység. A World Bank (2019) ezek gazdasági értékét a kognitív készségekhez hasonló jelentőségűnek tekinti, míg a World Economic Forum – Boston Consulting Group (2016) inkább a komplex problémamegoldással való összefüggésben tárgyalja ezeket. Ebből következően a soft kompetenciák és attitűdök közötti határ egyre inkább elmosódik (World Economic Forum – Boston Consulting Group, 2016; World Bank, 2019).

Tetten érhető egy olyan trend is, melyben a soft skillek „digital soft skill”-ekké alakulnak, és a technológia mellett az emberi készsé-

gek, illetve a kettő kombinációja jelenti a versenyelőnyt. A legfontosabb soft skillek a közeli jövőben a digitális kommunikáció, az online együttműködés, az AI-jal való együttműködés, valamint az AI output felülbírálata, annak kritikus értelmezése.

A legtöbb jelentés ugyan nem használ explicit V4-kategóriát, de megkülönbözteti a fejlett és a feltörekvő gazdaságokat egymástól a szükséges kompetenciakészlet vonatkozásában, így jelen tanulmány is marad ennél a szétválasztásnál. A fejlett gazdaságokban a soft skillek központi versenyképességi tényezők, a munka erősen tudásalapú, és csak minimálisan rutinjellegű, a társas-érzelmi készségek aránya is érezhetően megugrott az utóbbi időben. Ezekben a gazdaságokban a domináns skillek a kreativitás és innováció, leadership és társas befolyás, komplex problémamegoldás, valamint az együttműködés és a kommunikáció. Közös jellemzőik az erőteljes soft skill-érettség, a munkavállalói komplex, integrált kompetenciák, valamint a soft digitális skillek kiegyensúlyozott kombinációja (World Economic Forum, 2016, 2021, 2022, 2025; PWC, 2017; McKinsey Global Institute, 2018; World Bank, 2019; OECD, 2021).

A digitális készségek és a hagyományos soft skillek közötti kapcsolat a jövőben egyre erősebbé válik. A szakirodalom szerint a digitális környezetben való sikeres munkavégzéshez nem elegendő a technológiai jártasság, hanem szükség van kommunikációs, együttműködési, információértékelési és problémamegoldó képességekre is, amelyek együttesen alkotják a 21. század elején elvárt digitális kompetenciákat (van Laar et al., 2020).

A feltörekvő gazdaságokban gyakran mutatkozik hiány a kommunikációs és problémamegoldási technikák vonatkozásában. Erősen jelenlévő kompetencia az adaptivitás, a reziliencia, a tanulási képesség, valamint az alapszintű interperszonális készségek, de a skill gap és mismatch, valamint a fejlett gazdaságokhoz képesti alacsony soft skill összekapcsolódás is jelen van. Összességében elmondható, hogy ezekben a gazdaságokban az alapvető különbség nem abban van, hogy mely készségek fontosak, hanem abban, hogy a meglévő soft skillek mennyire fejlettek és beágyazottak (World Economic Forum, 2016; Deloitte Access Economics, 2017; McKinsey Global Institute, 2018; OECD, 2021; World Economic Forum, 2025).

A mögöttes folyamatok és trendek vonatkozásában a szakirodalom elmondja, hogy inkább a rutinfeladatok automatizálódnak, az emberi érték azért is a soft skillekben jelenik meg, mert ezek egyelőre nehezen automatizálhatók. A V4-es országokban egyelőre alacsonyabb az automatizáció szintje az olcsóbb munkaerő miatt. Általánosságban a mesterséges intelligencia térnyerése mellett a kreativitás és az együttműködés értéke nő. A különböző munkakörökben az összetett, de kevésbé átlátható problémák kerülnek egyre inkább előtérbe, amelyek sikeres kezeléséhez a kognitív és szociális képességek együttes jelenléte szükséges. A digitalizáció és hibrid munkavégzés megjelenése új kommunikációs és együttműködési formákhoz vezet. A munkaerőpiac „skills-first” irányba mozdul, ahol az élethosszig tartó tanulás során folyamatos up- és reskilling szükséges. Empirikus vizsgálatok azt mutatják, hogy a munkáltatók egyre nagyobb súlyt helyeznek a digitális és interperszonális készségek kombinációjára. A munkaadók által jelzett legfontosabb hiányterületek közé a kommunikáció, az együttműködés, a problémamegoldás és a digitális jártasság tartoznak, amelyek közvetlen hatással vannak a diplomások foglalkoztathatóságára is (Tee et al., 2024). A karrierszemlélet helyett skill-alapú működés válik jellemzővé a munkavégzés során, melyben már egyre kevésbé a végzettség számít (World Economic Forum – Boston Consulting Group, 2016; PwC, 2017; World Bank, 2019; Keese, 2020; OECD, 2021; World Economic Forum, 2022).

A fejlett gazdaságok működése már alapvetően tudás- és szolgáltatásalapú, a fejlődőekben – a V4-es gazdaságokat is ideértve – ez az átállás még nem történt meg. Sok országban a vállalatok több, mint fele jelez soft skill hiányt, az oktatási rendszerek lassabb reagálása a problémára rendszerszinten tetten érhető. Ugyanakkor mégsem paradigmaváltásra, hanem kiterjedt fejlesztésre lenne szükség az oktatási szektorban (McKinsey Global Institute, 2018; World Bank, 2019; Keese, 2020). Az oktatás szerepét hangsúlyozza Vasadze et al. (2026) tanulmánya is, amely szerint a felsőoktatásnak tudatosan kell kiválasztania és fejlesztenie azokat a soft skilleket – azok közül is leginkább a kommunikációt, az együttműködést, a vezetői készségeket és a kritikai gondolkodást –, amelyek a munkaerőpiaci siker szempontjából alapvetőek lehetnek.

Kissé leegyszerűsítve, a V4-régió munkaerőpiacát alacsony munkanélküliségi ráta és erős munkaerőpiaci feszesség jellemzi. A strukturális munkanélküliségi ráta (NAIRU) 3-5% közötti, míg a tényleges ráta ehhez hasonlóan országonként 3-6% között mozog. Bár ezek eltérő szerkezeti problémákra utalnak, a legsúlyosabbak közé tartozik a munkáltatói igények és a munkavállalói kompetenciák eltérése, a területi egyenlőtlenségek és a tartós munkanélküliség viszonylag magas aránya (Modigliani – Papademos, 1975; OECD, 2024, 2025; Eurostat, 2025, 2026; KSH, 2026).

A V4-es országokban a közeljövőben gyors népességregezés várható, 2050-re egyre idősebb társadalmat kell eltartaniuk a dolgozóknak. Ennek következtében várhatóan munkaerőhiány, a gazdasági növekedés lassulása, valamint a hosszabb munkavállalási életpályák megjelenése várható. A Keese (2020) által bemutatott eredmények szerint az automatizáció kockázata a régióban magasabb az OECD-átlagnál, és a munkahelyek nagy részét érintheti valamilyen formában a technológiai átalakulás. Ugyanakkor ez nem feltétlenül jelent munkahelyvesztést, mivel új foglalkoztatási formák és munkakörök is létrejönnek. Ebből a szempontból a leginkább veszélyeztetett csoportok az alacsony képzettségűek, a fiatalok, az idősek és a nők. A probléma egyik oka, hogy az alacsony képzettségűek esetében ritka az önképzés, pedig a lifelong learning különféle képzési rendszerekkel való erősítése megoldás lehet. A jelenlegi digitalizációs és globalizációs trendek, valamint a demográfiai változások miatt a munkaerőpiac strukturális átalakulása mindenképp szükséges, vagy szükséges lehet (Keese, 2020).

Az elemzések szerint a fő probléma ebben a régióban az összetett kompetenciakészlet kialakulásának lassúsága vagy elmaradása. A fejlett gazdaságokban a változásokkal összhangban egyre inkább megjelennek azok a hibrid kompetenciaprofilok, amelyekben a digitális és emberi készségek egyaránt jelen vannak, és egymást erősítik (World Economic Forum, 2022; LinkedIn Economic Graph, 2023). A digitális és emberi készségek integrációjának jelentőségét alátámasztja Grundke et al. (2018) elemzése is, amely szerint a digitális technológiák elterjedésével párhuzamosan növekszik azoknak a munkavállalóknak a munkaerőpiaci értéke, akik egyszerre rendelkeznek magas

szintű kognitív, társas és digitális kompetenciákkal, tehát mindezen kompetenciák egymásra épülve, egyfajta „csomagban” vannak jelen náluk.

A feltörekvő gazdaságokban korlátozottabb a változásokhoz való sikeres alkalmazkodáshoz szükséges összetett kompetenciák jelenléte. Fontos megjegyezni azt is, hogy számos nemzetközi üzleti jelentés egyfajta normatív jövőképet vázol fel, így ezek a megállapítások nem minden esetben támaszthatók alá longitudinális adatokkal, és írnak le inkább kívánt, mint valós jelenségeket. Ezért az ilyen típusú források értelmezésekor fontos a kritikai megközelítés és a különböző jelenségekkel kapcsolatos kutatási nehézségek figyelembevétele (ESCO, é.n.; KPMG, 2023).

A felsőoktatási környezetben végzett kutatások szintén azt mutatják, hogy a munkaerőpiacon keresett soft skillek – különösen a kommunikáció, az együttműködés és a csoportmunkához kapcsolódó képességek – fejlesztése már az egyetemi tanulmányok szakaszában megjelenik. Mészáros – Csiszárík-Kocsir (2025) eredményei alapján a hallgatói csoportmunka fontos terepe ezen kompetenciák kialakulásának és mérésének. Emellett az egyetemi oktatásban alkalmazott virtuális tanulási környezet is hozzájárulhat az együttműködési készségek fejlődéséhez. García et al. (2016) kutatása szerint a megfelelően kialakított online környezet alkalmas a csapatmunkában dolgozni tudás fejlesztésére, egyúttal értékelésére is.

Összességében a vizsgált irodalom azt a tendenciát mutatja, hogy a magasabb hozzáadott-értékű pozíciókban a soft kompetenciák iránti igény egyre összetettebb és integráltabb rendszerek kialakulásához vezet. Míg a fejlett gazdaságokban ezek a kompetenciák már strukturálisan beépültek a munkaerőpiaci működésbe, addig a feltörekvő gazdaságokban a magasabb rendű – digitalizációs folyamatokkal párhuzamosan fejlődő – készségek még nincsenek teljes mértékben jelen, vagy ha igen, akkor nem a kívánt minőségben, ami hosszú távon versenyképességi kihívást jelenthet (OECD, 2021; KPMG, 2023; World Economic Forum, 2025; Pataki-Juhász, 2026).

ANYAG ÉS MÓDSZER

A tanulmány célja egy kísérleti, exploratív, modell-alapú összehasonlító keret kialakítása, amely a soft kompetenciák szerkezeti sajátosságait teszi értelmezhetővé a fejlett és feltörekvő gazdaságok kontextusában, különös tekintettel a V4-országokra. Az elemzés alapfeltevése, hogy a kompetenciák nem egydimenziós konstrukciók, hanem több különböző komponensből állnak össze, amelyek eltérő mértékben vannak jelen az adott készségekben. Ennek megfelelően a vizsgálat egy többdimenziós kompetenciamodellre épült.

A szakirodalmon alapuló konceptuális kvantifikáció elméleti keretét a Lamri-Lubart szerzőpáros (2023) által kidolgozott generikus készségmodell adta, amely szerint minden kompetencia több, egymással kölcsönhatásban álló komponensből épül fel. Fontos megjegyezni, hogy a Lamri-Lubart (2023) által javasolt modell elsősorban elméleti keretként szolgál, és nem kapcsolódik hozzá egységes, empirikusan validált mérési módszertan.

A jelen kutatás a modell teljes, ötdimenziós változatát alkalmazta, amely a következő elemekből áll: (1) knowledge (deklaratív tudás), (2) cognition (kognitív feldolgozás és problémamegoldás), (3) conation (motivációs és akarati tényezők), (4) affection (érzelem és elköteleződés), valamint (5) a szenzomotoros komponens. Mivel a vizsgált kompetenciák alapvetően nem fizikai jellegűek, kezdetben felmerült egy csonkolt, négydimenziós modell alkalmazásának lehetősége, ami végül nem került alkalmazásra. Ennek oka, hogy a minőségi adatok mennyiségi formába történő átalakítása fokozottan magában hordozza a torzítás kockázatát. Az eredeti mérőkeret alkalmazása ezzel szemben lehetővé teszi a készségprofilok teljesebb reprezentációját, valamint a komponensek közötti különbségek pontosabb mérését.

A kutatás keretében tizenkét kulcskompetencia került kiválasztásra, amelyek a nemzetközi szakirodalomban és tanácsadói jelentésekben olyan rendszeresen visszatérő készségekként jelennek meg, melyek jövőbeni szerepe a leghangsúlyosabb (Deloitte Access Economics, 2017; World Bank, 2019; OECD, 2021; World Economic Forum, 2025).

Ezen munkavállalói jártasságok a komplex problémamegoldás, kritikus gondolkodás, kreativitás és innováció, kommunikáció, együttműködés, érzelmi intelligencia, vezetés, adaptivitás, döntéshozatal, kapcsolatépítés, önmenedzsment és kezdeményezőkézség. A kiválasztás több nemzetközi forrás összevetésével és a közös elemek kiválasztásával történt (ESCO, é.n.; World Economic Forum, 2016, 2025; Joie-La Marle et al., 2022).

A kompetenciák kvantifikációja szakirodalmi szintézisen és kvalitatív szakértői interpretáción alapuló becslésekkel történt, amelynek célja nem statisztikai levezetés, hanem a kompetenciastruktúrák tipikus mintázatainak modellezése volt. A modell szerzői maguk is kvalitatív, szakértői alapú becslésekkel szemléltetik az egyes kompetenciák dimenzionális szerkezetét, hangsúlyozva, hogy ezek illusztratív jellegűek, és további empirikus validációt igényelnek. Minden kompetenciát Lamri-Lubart (2023) öt dimenziója mentén, a szerzők által javasolt, 1-5 értékekkel ellátott skálán értékeltem két különböző gazdasági kontextusban: fejlett gazdaságok, valamint feltörekvő (V4-típusú) gazdaságok. Az egyes készségek besorolásakor több esetben egyéb értelmezések is indokolhatók lettek volna, ezért az értékelés célja nem a legmegfelelőbb struktúra azonosítása, hanem egy stabil összehasonlítási keret kialakítása volt.

Ennek megfelelően a jelen kutatásban alkalmazott kvantifikáció is interpretatív, szakirodalmi szintézisre építő becslésként értelmezendő, amelynek célja nem statisztikai pontosság, hanem a kompetenciastruktúrák összehasonlítható modellezése volt (García et al., 2016; Grundke et al., 2018; Vasadze et al., 2026). Az alkalmazott megközelítés összhangban áll a szakirodalom azon álláspontjával, miszerint a soft kompetenciák mérhetősége jelenleg korlátozott, így a különböző modellek gyakran heurisztikus, értelmező jellegű módszertant alkalmaznak (Joie-La Marle et al., 2022; Lamri-Lubart, 2023). Fontos hangsúlyozni, hogy a konkrét dimenzióértékek több lehetséges értelmezés közül egy konzisztens, belső logikán alapuló becslést tükröznek, így azok nem kizárólagos, hanem a kompetenciastruktúrák egy lehetséges megjelenítéseként értelmezendők.

A kompetenciák szerkezeti sajátosságainak megragadására egy egyszerű kiegyensúlyozottsági mutatót alkalmaztam (1. ábra),

amelynek lényege, hogy kompetenciánként az öt érték közül a legmagasabból kivontam a legalacsonyabbat az alábbi módon:

$$\text{Kiegyensúlyozottság} = \max(x_1, x_2, x_3, x_4, x_5) - \min(x_1, x_2, x_3, x_4, x_5)$$

A mutató alacsony értéke (0-1) vélhetően integrált kompetenciastruktúrát jelez, közepes értéke (2) kiegyensúlyozott, de differenciáltabb szerkezetre utal, míg magas értékek (≥ 3) fragmentált kompetenciaprofilra utalnak, ahol az egyes komponensek között eltérések figyelhetők meg. A mutató érzékeny a szélsőértékekre, így különösen alkalmas a strukturális különbségek bemutatására.

A kompetenciák általános fejlettségi szintjének megragadására az öt dimenzió átlagos értékét számítottam ki (1. táblázat). Ez a mutató a kompetencia „erősségét” fejezi ki, míg a kiegyensúlyozottsági mutató inkább a belső szerkezetet írja le. A két mutató kombinált alkalmazása lehetővé teszi a kompetenciák kétdimenziós értelmezését, amely az mutatja meg, hogy mennyire integrált az adott belső struktúrával rendelkező készség.

Az elemzés vizualizálása egy szórásdiagram (2. ábra) segítségével történt, amelyben az egyes kompetenciák pontokként jelennek meg. Az X tengely az átlagos kompetenciaszintet, míg az Y tengely a kiegyensúlyozottsági mutatót ábrázolja. A fejlett és feltörekvő gazdaságok külön színnel (kék és piros) kerültek megkülönböztetésre, lehetővé téve a közvetlen összehasonlítást. Ahol több kompetencia is azonos értéket ér el, azokat a pontokat nagyobb körökkel jelöltem a diagramon.

Az alkalmazott módszer egyik fő korlátja, hogy a dimenziók értékelése nem standardizált mérőeszközön alapul, hanem szakértői interpretáción, ami ugyanakkor megfelel a jelenlegi elméleti modellek alkalmazási gyakorlatának, azonban a kapott eredmények inkább interpretatív, mintsem prediktív jellegűek. A modellalkotás nem automatikusan generált kompetenciastruktúra előállítására irányult, hanem egy elméletileg megalapozott, szakértői döntéseken alapuló értelmezési keret kidolgozására. A jelen elemzés célja nem az állítások igazolása vagy cáfolata, hanem azok rendszerezett értelmezése.

EREDMÉNYEK

Az elemzés eredményei jellegzetes mintázatokat tárnak fel a kompetenciák szerkezeti és szintbeli jellemzői között a fejlett és a feltörekvő gazdaságokban. Az eredményeket egyrészt a kompetenciák kiegyensúlyozottsági értékeit bemutató oszlopdiagram, másrészt a kompetenciaszint és kiegyensúlyozottság kapcsolatát ábrázoló szórásvázlat szemlélteti, amelyet az 1. táblázatban foglalt, részletes kompetencialista számszerű adatai támasztanak alá.

Az 1. ábrán szereplő oszlopdiagram alapján megfigyelhető, hogy a fejlett gazdaságokban a kompetenciák többsége közepesen kiegyensúlyozott (érték = 2 és 3 között). Különösen a kritikus gondolkodás esetében jelenik meg magas (4-es) érték, ami erőteljes strukturális differenciáltságra utal, míg több más kompetencia – például kommunikáció, együttműködés és vezetés – kiegyensúlyozottabb (2-es) szerkezetet mutat. Ez arra utalhat, hogy a fejlett gazdaságokban a kompetenciák nem homogének, hanem komplex, eltérő komponensekből álló szerkezetekben működnek.

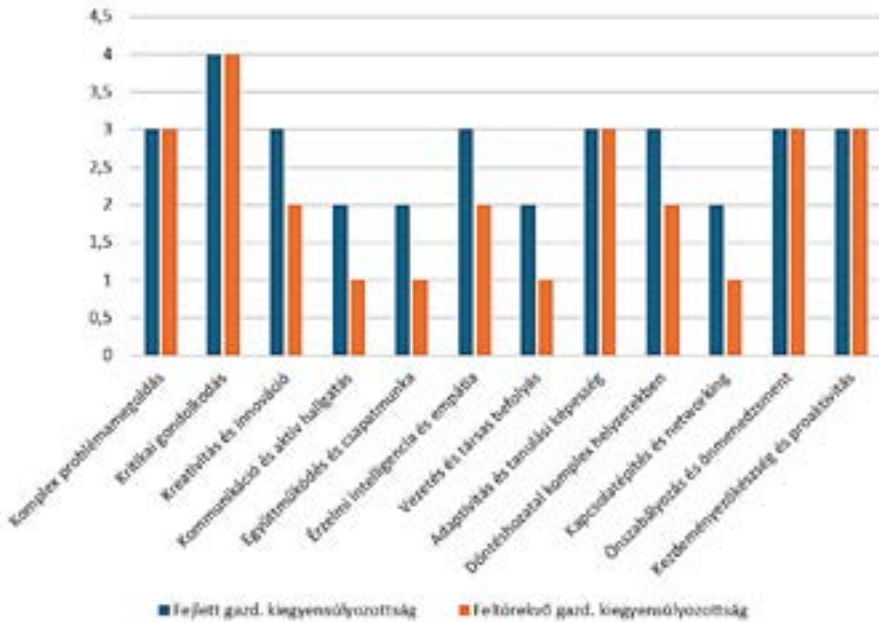
A feltörekvő gazdaságok esetében a kiegyensúlyozottsági értékek összességében alacsonyabb tartományban mozognak. A kompetencialista alapján több készségnél kisebb a maximum- és minimum-érték különbsége, mint a fejlett gazdaságokban. Ugyanakkor más kompetenciák – különösen a kommunikáció (1), együttműködés (1), vezetés (1) és networking (1) – alacsony kiegyensúlyozottsági értékeket mutatnak. Ez értelmezhető úgy, hogy ezek a kompetenciák integráltak, de kevésbé összetett formában vannak jelen, mint a fejlett gazdaságokban, vagy akár úgy is, hogy ezek az adatok utalhatnak a kétféle típusú gazdaság oktatási rendszerének különbségére.

1. táblázat: A részletes kompetencialista Lamri és Lubart (2023)
5D modellje alapján

Kompetencia	Fejlett (Lamri- Lubart 5D)	Fejlett gazd. kiegyens.	Fejlett gazd. átl. komp. szint	Feltörekvő (Lamri- Lubart 5D)	Feltörek- vő gazd. kiegyens.	Feltörek- vő gazd. átl. komp. szint
Komplex problémamegoldás	4-5-4-3-2	3	3,6	3-5-4-2-2	3	3,2
Kritikus gondolkodás	4-5-3-2-1	4	3	3-5-3-2-1	4	2,8
Kreativitás és innováció	3-5-4-3-2	3	3,4	3-4-4-2-2	2	3
Kommunikáció és aktív hallgatás	4-5-4-5-3	2	4,2	3-4-4-3-3	1	3,4
Együttműködés és csapatmunka	3-4-4-5-3	2	3,8	3-3-4-3-3	1	3,2
Érzelmi intelligencia és empátia	3-4-4-5-2	3	3,6	3-3-4-3-2	2	3
Vezetés és társas befolyás	4-4-4-5-3	2	4	3-4-4-3-3	1	3,4
Adaptivitás és tanulási képesség	3-4-5-3-2	3	3,4	3-4-5-2-2	3	3,2
Döntéshozatal komplex helyzetekben	4-5-4-3-2	3	3,6	3-4-4-2-2	2	3
Kapcsolatépítés és networking	3-4-4-5-3	2	3,8	3-3-4-3-3	1	3,2
Önszabályozás és önmenedzsment	3-4-5-3-2	3	3,4	3-4-5-2-2	3	3,2
Kezdeményezőkézség és proaktivitás	3-4-5-3-2	3	3,4	3-4-5-2-2	3	3,2

Forrás: saját kutatás

1. ábra: A kompetenciaprofilok kiegyensúlyozottsága a fejlett és a feltörekvő gazdaságokban Lamri és Lubart (2023) modellje alapján

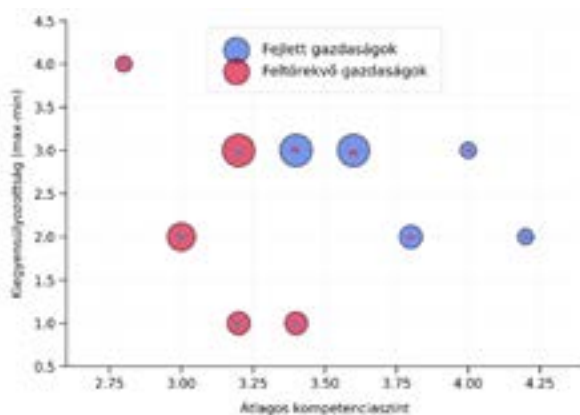
Forrás: saját kutatás

Ez a kettős jelleg már a kiegyensúlyozottsági adatok szintjén is jól láthatóan kirajzolódik: míg a fejlett gazdaságok esetében az értékek jellemzően a 2-3-as tartományban koncentrálódnak, a feltörekvő gazdaságokban pedig egyszerre jelennek meg nagyon alacsony (1-es) és magasabb (3-4-es) értékek is. Ez a kompetenciák kiegyensúlyozottsági értékeinek nagyobb szóródására utalhat.

A 2. ábrán látható szórásdiagram további fontos összefüggéseket tár fel a kompetenciaszint (az öt dimenzió átlagos értéke) és a kiegyensúlyozottság között. A fejlett gazdaságokhoz tartozó kompetenciapontok (kék körök) jellemzően a diagram jobb oldalán helyezkednek el, ami magasabb átlagos kompetenciaszintet jelez, vagyis ezen kompetenciák tudatosabban és kiegyenlítettebben vannak jelen a fejlett gazdaságok munkavállalói körében. Ugyanakkor ezek a pon-

tok döntően a középső tartományban találhatók a függőleges tengely mentén, ami közepes kiegyensúlyozottságot tükröz.

2. ábra: Szórásdiagram a kompetenciaszint és a kiegyensúlyozottság vonatkozásában (5D Bubble plot)

Forrás: saját kutatás

Ez a mintázat arra utal, hogy a fejlett gazdaságok kompetenciái egyszerre erősek és szerkezetüket tekintve differenciáltak, azaz az egyes komponensek nem azonos mértékben járulnak hozzá az adott kompetenciához.

Ezzel szemben a feltörekvő gazdaságok piros színű jelölései két jól elkülöníthető klasztert alkotnak. Az egyik csoport a diagram bal alsó részében helyezkedik el, ahol az alacsonyabb átlagos kompetenciaszint alacsony kiegyensúlyozottsági értékkel párosul. Ez az elrendezés egyszerű, ugyan szintén integrált szerkezetű, de alacsonyabb fejlettségi szintű kompetenciaprofilokra utal.

A másik csoport a bal felső tartományban jelenik meg, ahol az alacsonyabb kompetenciaszint magas kiegyensúlyozatlansággal társul. Ez a kombináció fragmentált kompetenciastruktúrára utal, amelyben egyes komponensek (jellemzően kognitív vagy motivációs) dominálnak, míg mások (különösen az érzelmi dimenzió) alulfejlettek lehetnek. Ugyanakkor a feltörekvő gazdaságok kapcsán vizsgált

kompetenciakészlet jelentős része nem ebbe a csoportba, hanem az alacsonyabb kompetenciaszinttel párosuló, alacsony kiegyensúlyozottsági értékeket mutató klaszterbe tartozik. Ez arra utal, hogy ezen kompetenciák szerkezete több esetben viszonylag kiegyensúlyozott, ugyanakkor fejlettségi szintjük elmarad a fejlett gazdaságokban megfigyelhető értékektől.

A három forrás – a numerikus kompetencialista, a kiegyensúlyozottsági ábra és a szórásdiagram – együttes értelmezése alapján az eredmények arra utalnak, hogy a fejlett gazdaságok kompetenciaprofiljai magasabb szinten, közepesen kiegyensúlyozott, differenciált struktúrákban jelennek meg. Ezzel szemben a feltörekvő gazdaságokban heterogén struktúra figyelhető meg, amely egyszerre tartalmaz integrált, de alacsonyabb komplexitású, valamint néhány esetben fragmentált, szerkezetileg egyenlőtlen kompetenciákat.

Ez a kettős mintázat arra utal, hogy a különbség nem csupán a jelenlévő kompetenciák mértékében, hanem azok belső szerkezetében és illeszkedésében is megnyilvánul, ami fontos lehet a humán erőforrás minőségének, és a lehetséges fejlesztési módok meghatározásának szempontjából.

Az összes kompetencia kiegyensúlyozottsági értékének eloszlása alapján további különbség figyelhető meg a két vizsgált csoport között. Míg a fejlett gazdaságokban a maximum- és minimumértékek különbsége döntően 2 és 3 körül koncentrálódik, addig a feltörekvő gazdaságokban elsősorban 1-es, 2-es és 3-as értékek jelennek meg. Ez arra utal, hogy a feltörekvő gazdaságokban az egyes kompetenciák belső összetétele több esetben stabilabb és kiegyensúlyozottabb, emellett az átlagos kompetenciaszint jellemzően alacsonyabb marad. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy az alkalmazott mutatók elsősorban az egyes kompetenciák belső szerkezetének jellemzésére alkalmasak. Az átlagos kompetenciaszint és a maximum-minimum különbség alapján nem vonható le egyértelmű következtetés arra vonatkozóan, hogy az egyes készségek milyen mértékben kapcsolódnak egymáshoz, illetve mennyiben egészítik ki egymást a munkaerőpiaci működés során.

KÖVETKEZTETÉSEK

A kutatás eredményei arra utalnak, hogy a soft kompetenciák szerepe a közép-európai, különösen a visegrádi országok munkaerőpiacán egyre meghatározóbb, mégis strukturális sajátosságai eltérnek a fejlett gazdaságokban megfigyelhető mintázatoktól. Az elemzés rámutat arra, hogy a régióban számos alapvető interperszonális és kommunikációs készség viszonylag kiegyensúlyozott szerkezetben jelenik meg, ugyanakkor átlagos fejlettségi szintjük jellemzően elmarad a fejlett gazdaságokban megfigyelhető értékektől, míg a magasabb rendű, adaptív és komplex problémamegoldó kompetenciák egyes esetekben alacsonyabb fejlettségi szinten, vagy fragmentáltabb szerkezetben jelennek meg.

A különbségek nem pusztán a kompetenciák összetettségi szintjében, hanem azok belső összehangoltságában és kiegyensúlyozottságában ragadhatók meg. A fejlett gazdaságokban a bizonyos jártasságok magasabb szinten és differenciáltabb szerkezetben jelennek meg, míg a feltörekvő gazdaságokban kettős struktúra figyelhető meg: egyrészt alacsonyabb komplexitású, de integrált készségek, másrészt fragmentált, egyenlőtlen fejlettségű kompetenciaprofilok jellemzők.

Ezek az eltérések hosszabb távon versenyképességi különbségeket jelenthetnek, különösen a digitalizáció és az automatizáció által befolyásolt munkakörök esetében. Ennek megfelelően a fejlesztési fókusznak nem kizárólag egyes készségek erősítésére kell irányulnia, hanem a kompetenciák általános fejlettségi szintjének növelésére, valamint az összetettebb és versenyképesebb kompetenciaprofilok kialakulásának támogatására is.

Összességében az eredmények arra utalnak, hogy a V4-régió sikeres felzárkózásának kulcsa a komplex, adaptív kompetenciarendszerek tudatos építése, amelyben az oktatás, a munkaerőpiaci szereplők és a szakpolitika összehangolt fellépése egyaránt szükséges lehet. A bemutatott eredmények hozzájárulhatnak a kompetenciastruktúrák mérését és pontos meghatározását célzó jövőbeli kutatások megvalósításához.

IRODALOMJEGYZÉK

- Deloitte Access Economics (2017). *Soft skills for business success*. Sydney: Deloitte Access Economics. <https://www.deloitte.com/au/en/services/economics/perspectives/soft-skills-business-success.html> [Letöltve: 2026. 06. 08.]
- European Skills, Competences, Qualifications and Occupations (ESCO) (é.n.). *Transversal knowledge, skills and competences*. <https://esco.ec.europa.eu/en/about-esco/escopedia/escopedia/transversal-knowledge-skills-and-competences> [Letöltve: 2026. 06. 08.]
- Eurostat (2025). *EU regions long-term unemployment rate: 0.4% to 16.3%*. Eurostat News Articles, 2025. november 11. <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20251111-2> [Letöltve: 2026. 06. 08.]
- Eurostat (2026). *Unemployment statistics and beyond*. Luxembourg: European Commission. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Unemployment_statistics_and_beyond [Letöltve: 2026. 06. 08.]
- García, Mercedes García – López, Chantal Biencinto – Molina, Chantal Biencinto – Casas, Eva Expósito – Morales, Yovanni A. Ruiz (2016). Development and evaluation of the team work skill in university contexts. Are virtual environments effective? *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 13 (1), 1-11.
- Grundke, Robert – Marcolin, Luca – Nguyen, The Linh Bao – Squicciarini, Mariagrazia (2018). Which skills for the digital era? Returns to skills analysis. *OECD Science, Technology and Industry Working Papers*, 2018/09. Paris: OECD Publishing.
- Joie-La Marle, Chantal – Parmentier, François – Coltel, Morgane – Lubart, Todd – Borteyrou, Xavier (2022). *A systematic review of soft skills taxonomies: Descriptive and conceptual work*. PsyArXiv, Preprint. 1-132. [Letöltve: 2026. 06. 08.]
- Keese, Mark (2020). The future of work in the Visegrad Group of countries. *Society and Economy*, 42 (2), 124-145.
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (2026). *Unemployment trends in the European Union Member States*, 2026. február 3. <https://www.ksh.>

- hu/s/en/experimental-statistics/publications/unemployment-trends-in-the-european-union-member-states-december-2025/ [Letöltve: 2026. 06. 08.]
- KPMG (2023). *Future of work: Navigating the workforce transformation*. Amstelveen: KPMG International. <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmgsites/xx/pdf/2023/12/future-of-work.pdf.coredownload.inline.pdf> [Letöltve: 2026. 06. 08.]
- Lamri, Jeremy – Lubart, Todd (2023). Reconciling hard skills and soft skills in a common framework: The generic skills component approach. *Journal of Intelligence*, 11 (6), 1–19.
- LinkedIn Economic Graph (2023). *Skills First: Reimagining the labor market and breaking down barriers*. <https://economicgraph.linkedin.com/research/skills-first-report> [Letöltve: 2026. 06. 08.]
- McKinsey Global Institute (2018). *Skill shift: Automation and the future of the workforce*. <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/skill-shift-automation-and-the-future-of-the-workforce> [Letöltve: 2026. 06. 08.]
- McKinsey & Company (2021). *McKinsey Global Surveys, 2021: A year in review*. <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/featured%20insights/mckinsey%20global%20surveys/mckinsey-global-surveys-2021-a-year-in-review.pdf> [Letöltve: 2026. 06. 08.]
- Mészáros, Ádám – Csiszárík-Kocsir, Ágnes (2025). The importance of soft skills in the 21st century: Mapping the background of student group work based on the results of primary research. In: *Proceedings of the IEEE 23rd International Symposium on Intelligent Systems and Informatics (SISY 2025)* (pp. 285–290). Budapest: IEEE.
- Modigliani, Franco – Papademos, Lucas (1975). Targets for monetary policy in the coming year. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1975 (1), 141–165.
- OECD (2021). *OECD Skills Outlook 2021: Learning for Life*. Paris: OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/06/oecd-skills-outlook-2021_6f4da936/0ae365b4-en.pdf [Letöltve: 2026. 06. 08.]
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2024). *OECD unemployment rate stable at 5.0% in July 2024*. 2024. szeptember 11. <https://www.oecd.org/en/data/insights/statistical->

- releases/2024/09/unemployment-rates-updated-september-2024.html [Letöltve: 2026. 06. 08.]
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2025). *Long-term unemployment rate*. <https://www.oecd.org/en/data/indicators/long-term-unemployment-rate.html> [Letöltve: 2026. 06. 08.]
- Pataki-Juhász, Attila (2026). Munkaerőpiaci kompetenciaelvárások a 2000 és 2025 közötti időszakban. *Digitalizáció és Üzleti Trendek*, 2026 (2), 22-36.
- PwC (2017). *Workforce of the future: The views of 10,000 workers*. London: PwC. <https://www.pwc.com/gx/en/services/people-organisation/workforce-of-the-future/workforce-of-future-appendix.pdf> [Letöltve: 2026. 06. 08.]
- Tee, Poh Kiong – Wong, Ling Chai – Dada, Morakinyo – Song, Bee Lian – Ng, Chee Pung (2024). Demand for digital skills, skill gaps and graduate employability: Evidence from employers in Malaysia. *F1000Research*, 13:389, 1-19.
- van Laar, Ester – van Deursen, Alexander J. A. M. – van Dijk, Jan A. G. M. – de Haan, Jos (2020). Determinants of 21st century skills and 21st century digital skills for workers: A systematic literature review. *SAGE Open*, 10 (1), 1-14.
- Vasadze, Sophio – Doghonadze, Natela – Gkatsa, Tatiani (2026). Selecting soft skills to be taught at university. *Global Scientific and Academic Research Journal of Education and Literature*, 3 (2), 1-7.
- World Bank (2019). *World Development Report 2019: The Changing Nature of Work*. Washington, DC: World Bank. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/816281518818814423/pdf/2019-WDR-Report.pdf> [Letöltve: 2026. 06. 08.]
- World Economic Forum (2016). *The Future of Jobs: Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution*. Geneva: World Economic Forum. <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-2016/> [Letöltve: 2026. 06. 08.]
- World Economic Forum – Boston Consulting Group (2016). *New Vision for Education: Fostering Social and Emotional Learning Through Technology*. Geneva: World Economic Forum. <https://www.weforum.org/publications/new-vision-for-education-fostering->

social-and-emotional-learning-through-technology/ [Letöltve:
2026. 06. 08.]

World Economic Forum (2021). *9 out of 10 organizations are switching to hybrid working, according to a McKinsey survey*. <https://www.weforum.org/stories/2021/05/executives-future-hybrid-work-wfh/> [Letöltve: 2026. 06. 08.]

World Economic Forum (2022). *Hybrid working: Why your company should embrace digital soft skills*. <https://www.weforum.org/stories/2022/11/hybrid-working-digital-soft-skills/> [Letöltve: 2026. 06. 08.]

World Economic Forum (2025). *The Future of Jobs Report 2025*. Geneva: World Economic Forum. <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2025/> [Letöltve: 2026. 06. 08.]

KULTÚRSTRATÉGIAI INTÉZMÉNYEK MARKETINGTRANSZFORMÁCIÓJA A DIGITÁLIS KORBAN – KOMPARATÍV ELEMZÉS HÁROM MAGYAR ELŐADÓ-MŰVÉSZETI INTÉZMÉNY PÉLDÁJÁN

Török Katalin

Színház- és Filmművészeti Egyetem, Doktori Iskola,
torok.katalin@hallgato.szfe.hu

ABSZTRAKT

A tanulmány azt vizsgálja, hogyan alakította át a digitális transzformáció és a pandémia utáni helyreállítás kényszere a magyarországi kultúrstratégiai előadó-művészeti intézmények marketingstratégiáját. A kutatás három, a 2019. évi CXXIV. törvény alapján kiemelt státuszt élvező intézményt – a Magyar Állami Operaházat, a MŰPA Budapestet és a Fővárosi Nagycirkuszt – vizsgál komparatív módszerrel, közel egy évtizedes dokumentumelemzés, mélyinterjúk és nézőkutatás alapján. Az elemzés Kapferer márkaidentitás-modelljére, DiMaggio intézményi logika-elméletére és Walmsley közönségfejlesztési keretrendszerére támaszkodva mutatja be, hogy a kultúrstratégiai státusz egyszerre jelent intézményi kényszerpályát és stratégiai mozgásteret.

A kutatás saját fejlesztésű indexrendszer – Narratív, Digitális, Konverziós és Bevételi Index – segítségével kvantifikálja az intézmények marketingérettségét és azonosítja azokat a strukturális aszimmetriákat, amelyek a narratív fejlettség és a digitális infrastruktúra között fennállnak. Az eredmények azt jelzik, hogy a magyarországi kulturális szektor digitális transzformációja egyenetlen: miközben egyes intézményeknél adatvezérelt, CRM-alapú közönségstratégia épült ki, másoknál a kommunikációs korszerűsítés nem járt együtt a szervezeti és bevételi modell megújításával. A tanulmány következtetései a közép-európai kulturális intézményrendszer sorsfordulójaként értelmezik a 2020–2025 közötti időszakot és gyakorlati következtetéseket, valamint további kutatási irányokat jelölnek ki a fenntartható kulturális marketingstratégia kialakításához.

Kulcsszavak: kulturális marketing, digitális transzformáció, márka-identitás, közönségfejlesztés, előadó-művészeti intézmények, Magyarország

ABSTRACT

This paper examines how digital transformation and the pressures of post-pandemic recovery have reshaped the marketing strategies of Hungarian cultural institutions holding strategic national status. The study analyses three organisations designated under Act CXXIV of 2019 – the Hungarian State Opera House, Műpa Budapest, and the Budapest Metropolitan Circus – using a comparative methodology grounded in nearly a decade of document analysis, in-depth interviews, and audience research. Drawing on Kapferer's brand identity model, DiMaggio's institutional logic theory, and Walmsley's audience development framework, the paper demonstrates that strategic cultural status simultaneously constitutes both an institutional constraint and a field of strategic opportunity.

The research applies a purpose-built index system – comprising a Narrative Index, Digital Index, Conversion Index, and Revenue Index – to quantify the marketing maturity of each institution and to identify the structural asymmetries between narrative sophistication and digital infrastructure. The findings indicate that digital transformation across the Hungarian cultural sector has been uneven: while some institutions have developed data-driven, CRM-based audience strategies, others have modernised their communications without a corresponding renewal of their organisational or revenue models. The paper's conclusions interpret the period between 2020 and 2025 as a turning point for the Central European cultural institutional landscape and outline practical implications for institutional leaders and funding bodies seeking to develop sustainable cultural marketing strategies.

Keywords: cultural marketing, digital transformation, brand identity, audience development, performing arts institutions, Hungary

BEVEZETÉS

A magyarországi kultúrstratégiai jelentőségű előadó-művészeti intézmények elmúlt évtizede a digitális transzformáció és a pandémia utáni helyreállási kényszer kettős nyomása alatt zajlott. A 2019. évi CXXIV. törvény a Nemzeti Kulturális Tanácsról törvényi szinten nevesíti az előadó-művészeti kultúrstratégiai intézményeket – köztük a Magyar Állami Operaházat, a Művészetek Palotája (MÜPA) Budapestet és a Fővárosi Nagycirkuszt –, és olyan szabályozási keretet biztosít számukra, amely a közfeladatok ellátását a fenntartható és hatékony intézményi működés követelményével kapcsolja össze. Throsby. (2001) kulturális fenntarthatóság modellje szerint egy kulturális intézmény csak akkor tud hosszú távon fennmaradni, ha gazdasági, kulturális és társadalmi értéket egyszerre termel. Ebben az összefüggésben a digitális transzformáció mára nem opcionális fejlesztési irány, hanem egzisztenciális kérdés. (Throsby, 2001)

Jelen tanulmány célja annak feltárása, hogy a digitális átalakulás milyen mértékben és milyen formában vált intézményi szintű, identitásképző és működést strukturáló tényezővé a három vizsgált kultúrstratégiai intézmény esetében. A feltárt magyar nyelvű szakirodalom alapján kevés olyan átfogó elemzés található, amely egyidejűleg vizsgálja a narratív márkaépítés, a közönségdinamika, a digitális platformintegráció és a bevételi fenntarthatóság összefüggéseit. A kutatás központi kérdése annak feltárása, hogy kimutatható-e összefüggés a digitális innováció intézményi szintű alkalmazása és a közönségsiker különböző mutatói – például a látogatószám, az online követőbázis, a digitális konverzió vagy a szakmai elismerések – között, valamint, hogy a három intézmény összehasonlító elemzése alapján milyen integrált működési modell rajzolható ki. (Yin, 2018; Creswell – Creswell, 2018) A vizsgálat három kultúrstratégiai jelentőségű intézmény – eltérő műfajú, eltérő digitális érettségű, ugyanakkor azonos szabályozási környezetben működő szervezet – összehasonlító elemzésére épül.

ELMÉLETI KERET

Intézményelméleti megközelítés: autonómia és piaci logika

A kulturális intézmények működésének elemzésében meghatározó elméleti keretet jelent a neoinstitucionalista szervezetelmélet. (Powell – DiMaggio, 1991) Ennek értelmében a szervezetek működését nem csupán a gazdasági racionalitás, hanem az intézményi környezet által közvetített normatív, kényszerítő és mimetikus izomorfizmus-mechanizmusok is alakítják. (Powell – DiMaggio, 1991)

A kulturális szervezetek esetében ez különösen fontos, mivel egyszerre kell művészeti értéket közvetíteniük és intézményi legitimitást fenntartaniuk. DiMaggio szerint e szervezetek egyik alapvető dilemmája a művészeti autonómia és a piaci elvárások közötti egyensúly megteremtése. (DiMaggio, 1986)

Ez a kettősség a Magyar Állami Operaház főigazgatójával készített mélyinterjúban is megjelent. Ókovács Szilveszter szerint a marketing elsődleges feladata a közönség előadásokra történő ösztönzése, ezért a digitális jelenlét nem önálló cél, hanem a személyes kulturális élmény támogatásának eszköze. (Ókovács, 2025)

Scott institucionalista modellje szerint a szervezetek működését a regulatív, a normatív és a kulturális-kognitív pillér együttesen határozza meg. (Scott, 1995) A vizsgált kultúrstratégiai intézmények esetében a regulatív dimenziót a jogszabályi környezet, a normatív pillért a szakmai elvárások és elismertség, míg a kulturális-kognitív dimenziót az intézményi identitás, a tematikus programok és a márkaépítés jeleníti meg. (Scott, 1995) DiMaggio kulturális vállalkozás-elmélete szerint az intézményesülés a szervezeti forma kialakításán, a kulturális kategóriák létrehozásán és az új értelmezési keretek megalkotásán keresztül valósul meg. (DiMaggio, 1982) Ez a három folyamat a jelen kutatásban vizsgált intézmények esetében is megfigyelhető: a Magyar Állami Operaház tematikus évadain, a MŰPA kurátori szemléletű programstruktúráján, valamint a Fővárosi Nagycirkusz élmény- és küldetésalapú márkaépítésén keresztül. (DiMaggio, 1982)

Kulturális objektum és márkaidentitás

Griswold Kulturális Gyémánt (Cultural Diamond) modellje a kulturális termelést az alkotó, a kulturális objektum, a befogadó és a társadalmi világ kölcsönhatásán keresztül értelmezi. (Griswold, 1986; Griswold, 1987) A modell szerint a kulturális objektum jelentése nem önmagában adott, hanem az alkotói szándék, a befogadói értelmezés és a társadalmi-kulturális kontextus együttesen alakítja. (Griswold, 1987) Ez az előadó-művészeti intézmények esetében is jól alkalmazható, mivel ugyanaz a kulturális produktum eltérő jelentéssel bírhat a különböző közönségcsoportok számára. (Griswold, 1987) A kulturális jelentések társadalmi konstrukciójának vizsgálatát Kapferer márkaidentitás-prizmája egészíti ki, amely a jelen kutatásban annak elemzésére szolgál, hogy a Magyar Állami Operaház, a MÜPA Budapest és a Fővárosi Nagycirkusz milyen eltérő identitásstratégiát alkalmaz digitális kommunikációjában. (Kapferer, 2012)

Jukić a Janus-arcú színházi marketing fogalmával írja le azt a kettősséget, hogy a kulturális marketingnek egyszerre kell megőriznie a kulturális produktum művészeti autonómiáját és azt a különböző közönségcsoportok számára hozzáférhetővé, illetve vonzóvá tennie. (Jukić, 2022) A marketing így nem csupán értékesítési funkciót lát el, hanem a kulturális értékek közvetítésének és az intézményi identitás alakításának is fontos eszköze. (Jukić, 2022)

Gyenge a szolgáltatásmarketing 7P-modelljének kulturális alkalmazása során kiemeli a „people” és a „process” dimenziók jelentőségét. (Gyenge, 2014) Ennek megfelelően a kulturális szolgáltatás értékét nemcsak maga az előadás, hanem a teljes szolgáltatási folyamat – az online információkereséstől és jegyvásárlástól kezdve a közösségi médiás interakciókon át az előadást követő élménymegosztásig – alakítja. (Gyenge, 2014) Rentschler szerint a sikeres kulturális intézményeknek egyszerre kell magas művészeti színvonalat képviselniük és széles közönséget megszólítaniuk. (Rentschler, 2002) A kutatás során készített interjúk alapján ez a kettősség a Magyar Állami Operaház működésében is meghatározó, ahol a művészeti misszió és a közönségbázis bővítésének szempontjai egyaránt alakítják a műsorpolitikát. (Ókovács, 2025)

A digitális transzformáció elméleti hátterét a részvételi kultúra, a közösséggazdagítás és a kulturális tőke megközelítései adják. (Jenkins, 2006; Walmsley, 2016; Bourdieu, 1984) Jenkins szerint a digitális platformok a közönséget aktív tartalomelőállítóvá és értelmezővé teszik. (Jenkins, 2006), míg Walmsley hangsúlyozza, hogy ezek a platformok a kulturális részvétel elmélyítését is szolgálják. (Walmsley, 2016) Colbert és Dantas (2019), valamint Kolb (2014) egyaránt kiemelik, hogy a kulturális marketing középpontjában a közönséggel kialakított hosszú távú kapcsolat és az élményalapú értékteremtés áll. (Colbert – Dantas, 2019; Kolb, 2014)

Antal szerint a kulturális intézmények értékközvetítő szerepe egyre szorosabban kapcsolódik a digitális kommunikáció tudatos alkalmazásához. (Antal, 2022) Ezt támasztják alá a Capacity Interactive (2024) nemzetközi benchmarkjai is, amelyek szerint a fizetett keresési kampányok megjelenéseinek 81%-a mobil eszközökön történik. Ez arra utal, hogy a mobilra optimalizált tartalomstratégia és felhasználói élmény a kulturális intézmények digitális kommunikációjának alapvető elemévé vált. (Capacity Interactive, 2024)

A bemutatott elméleti modellek együttesen olyan elemzési keretet biztosítanak, amely lehetővé teszi a Magyar Állami Operaház, a MŰPA Budapest és a Fővárosi Nagycirkusz digitális kommunikációjának, márkaépítésének és közönségkapcsolatainak összehasonlító vizsgálatát.

EREDMÉNYEK

A kutatás jelenlegi szakaszában egy négydimenziós – narratív, digitális, konverziós és bevételi – indexrendszer kidolgozása zajlik, amely a három vizsgált intézmény marketingérettségének kvantitatív értékelését szolgálja. Az index véglegesítése, pontozási rendszerének kialakítása és validálása a kutatás következő szakaszában történik meg, ezért a jelen fejezet eredményei egyelőre a dokumentumelemzés, a mélyinterjúk és a kérdőíves nézőkutatás (N = 295) alapján levont kvalitatív és leíró jellegű megállapításokra épülnek. Az eredmények ugyanakkor számos konkrét intézményi sajátosságot is feltárnak:

a Magyar Állami Operaház életciklus-alapú közösségépítési stratégiáját jól szemlélteti, hogy az OperaKaland program eddig mintegy 220 településen, 750 oktatási intézményben közel 150 000 diák számára biztosított operaélményt, míg az Operakommandó program az iskolai beavató foglalkozásokon keresztül támogatja a jövő közönségének megszólítását. A Fővárosi Nagycirkusz kérdőíves vizsgálata (N = 295) alapján a visszatérő látogatások elsődleges motivációját a műsor tematikája és a korábbi pozitív élmények jelentik, miközben a válaszadók mintegy kétharmada legalább negyedévente más kulturális intézményeket is felkeres. Ezek az eredmények a három intézmény eltérő közönségkapcsolati és marketingstratégiáinak összehasonlító értelmezéséhez szolgálnak empirikus alapul.

Identitásdimenziók összehasonlítása

Kapferer márkaidentitás-prizmamodellje alapján a három vizsgált intézmény eltérő identitásstratégiával jellemezhető. (Kapferer, 2012) Jelen kutatás értelmezésében a Magyar Állami Operaház narratív-tradicionális, a MŰPA Budapest kurátor-avantgárd, míg a Fővárosi Nagycirkusz misszió-populáris identitást képvisel. Ezek az eltérő pozíciók nem hierarchikus viszonyt, hanem különböző intézményi küldetéseket és közönségstratégiákat tükröznek.

A márkaidentitás fizikai megjelenésének dimenziójában a Magyar Állami Operaház esetében az Ybl Miklós által tervezett épület és annak 2017–2022 közötti rekonstrukciója meghatározó márkaelemként jelenik meg. A MŰPA Budapest ezzel szemben építészeti korszerűségére, technológiai fejlettségére és művészeti minőségére építi identitását, amely összhangban áll Récsán Gábor megállapításával, miszerint a MŰPA márkájának alapja nem a történeti hagyomány, hanem a minőség és a szakmai hitelesség. (Récsán, 2024) A Fővárosi Nagycirkusz identitása a historikus cirkuszi hagyományok és a kortárs cirkuszművészet ötvözésére épül, amelyet városligeti elhelyezkedése is erősít.

A közönségkapcsolatok (relationship) dimenziójában a Magyar Állami Operaház életciklus-alapú közösségépítési stratégiát alkalmaz.

Az OperaKaland és az Operakommandó programok a fiatal közönség megszólítását és hosszú távú kulturális szocializációját szolgálják, ami jól illeszkedik Walmsley közösséggazdagítási modelljéhez. (Walmsley, 2016) A MŰPA Budapest esetében a közösségkapcsolatok alapját az adatvezérelt marketing és a látogatói hűség erősítése jelenti, összhangban Kolb közösségközpontú marketingfelfogásával. (Kolb, 2014) A Fővárosi Nagycirkusz kérdőíves vizsgálata (N = 295) szerint a visszatérő látogatások elsődleges motivációját a műsor tematikája és a korábbi pozitív élmények adják, miközben a klasszikus hűségprogram hiánya arra utal, hogy a közösségkapcsolatok jelenleg elsősorban az egyes előadásokhoz kötődnek. (Fővárosi Nagycirkusz nézőkutatás, 2025)

Összességében megállapítható, hogy a három intézmény eltérő közösségkapcsolati stratégiát követ. A Magyar Állami Operaház az utánpótlásnevelésre és az életciklusalapú közösségépítésre, a MŰPA Budapest az adatvezérelt kapcsolatmenedzsmentre, míg a Fővárosi Nagycirkusz elsősorban az előadásélményre és a műsorkínálatra építi közösségkapcsolatait. Bár a megközelítések különböző intézményi küldetésekből és közösségstruktúrákból következnek, valamennyi esetben a hosszú távú közösségkapcsolatok kialakítása tekinthető stratégiai célnak.

Digitális integráció és konverzió

A digitális kommunikációs infrastruktúra összehasonlító vizsgálata arra utal, hogy az adatvezérelt digitális integráció fontos szerepet játszik a közönségelérés, a felhasználói elköteleződés és a konverziós folyamatok hatékonyságának növelésében. A három vizsgált intézmény közül a MŰPA Budapest rendelkezik a legkomplexebb digitális ökoszisztémával: hűségprogramja, saját tartalomplatformja és a 2025-ben szakmai elismerésben részesült weboldala egyaránt a közönséggel fenntartott hosszú távú kapcsolatépítést szolgálja. (Récsán, 2024)

A Magyar Állami Operaház digitális kommunikációját a narratívaépítés és a kétnyelvű kommunikáció jellemzi. A pandémia idején elindított OperaLive kezdeményezés új közönségrétegek elérését

segítette, miközben hozzájárult az intézmény művészeti presztízsének fenntartásához, amelyet az Ezüst PREXA-díj is jelez (Specifikus hírnévmenedzsment kategória). A Fővárosi Nagycirkusz esetében a vizuális tartalmak kedvező lehetőséget teremtenek a digitális jelenlétre, ugyanakkor a TikTok-felületen mért magas kedvelés/követő arány arra utal, hogy jelenleg az algoritmikus elérés erősebb szerepet játszik, mint a stabil organikus közösségépítés. Az eredmények alapján a MÜPA Budapest adatvezérelt kapcsolatmenedzsmentre, a Magyar Állami Operaház narratívaalapú márkaépítésre, míg a Fővárosi Nagycirkusz elsősorban a vizuális tartalmakra építi digitális kommunikációját. Ezek a stratégiák eltérő intézményi küldetéseket tükröznek, ugyanakkor mindegyik a hosszú távú közönségkapcsolatok erősítését szolgálja.

Elméleti szempontból a Magyar Állami Operaház és a MÜPA Budapest közönségorientált, adat- és tartalomvezérelt digitális kommunikációt alkalmaz, míg a Fővárosi Nagycirkusz inkább produkcióorientált megközelítést követ. A két stratégia nem egymást kizáró modell, hanem különböző intézményi célokhoz igazodó megoldás, amely összhangban áll Tsavdaridou és munkatársai megállapításaival. (Tsavdaridou et al., 2025) A vizsgálat ugyanakkor arra is rámutat, hogy a digitális fejlettség és az éves nézőszám között nem mutatható ki egyértelmű lineáris kapcsolat. A KSH adatai szerint 2023-ban a digitális szempontból kevésbé fejlett Fővárosi Nagycirkusz érte el a legdinamikusabb nézőszám-növekedést (KSH, 2025), ami arra utal, hogy rövid távon a műsorkínálat és az előadásélmény is meghatározó tényező. A digitális fejlettség előnyei várhatóan elsősorban hosszabb távon, a közönségmegtartás, a közönségkapcsolatok és a bevételi források diverzifikációja terén érvényesülnek. Az eredmények összhangban állnak Rentschler megállapításával, miszerint a sikeres kulturális intézményeknek egyszerre kell művészeti értéket közvetítő szervezetként és széles közönséget megszólító szolgáltatóként működniük. (Rentschler, 2002) A kutatás nem egy univerzális digitális modell létét támasztja alá, hanem arra utal, hogy a digitális stratégia eredményessége elsősorban annak az intézmény küldetéséhez, identitásához és közönségstruktúrájához való illeszkedésétől függ.

KÖVETKEZTETÉSEK

A kutatás eredményei összességében alátámasztják a vezető hipotézist, miszerint a marketing a vizsgált kultúrstratégiai intézmények működésében intézményi szintű, identitásképző és a szervezeti működést strukturáló szerepet tölt be. Az elemzett esetek alapján a marketing már nem csupán kommunikációs vagy értékesítési funkcióként jelenik meg, hanem az intézményi stratégia meghatározó elemévé vált. Ezt jól szemlélteti a Magyar Állami Operaház évadtematikája, a MŰPA Budapest CRM-rendszere és a Fővárosi Nagycirkusz misszióalapú működése.

A kutatás alátámasztja azt az alhipotézist is, hogy az adatvezérelt digitális integráció hozzájárulhat a közönségelérés és a konverziós folyamatok eredményességéhez. Erre utal a MŰPA Budapest több mint nyolcvanezer fős CRM-adatbázisa, valamint a Fővárosi Nagycirkusz vizsgálatában mért 34%-os digitális konverziós arány. (Récsán, 2024; Fővárosi Nagycirkusz nézőkutatás, 2025)

A kutatás tudományos hozzájárulása három területen ragadható meg. Egyrészt – a szerző ismeretei szerint – elsőként nyújt magyar nyelvű összehasonlító elemzést a kultúrstratégiai intézmények marketingtevékenységéről intézményelméleti (DiMaggio–Powell), kulturális szociológiai (Griswold) és marketingelméleti (Kotler–Scheff, Colbert, Gyenge) megközelítések integrálásával. Másrészt megalapoz egy négydimenziós, narratív, digitális, közönségdinamikai és bevételi dimenziókat integráló marketingmodellt. Harmadrészt egy olyan összehasonlító értékelési index alapjait teremti meg, amely megfelelő validálás után más kulturális intézmények benchmarking- és önértékelési eszközöként is alkalmazható lehet.

A gyakorlati javaslatok intézményspecifikusak. A MŰPA Budapest esetében a TikTok tudatosabb használata és a SZÉP kártya online fizetésének bevezetése, a Magyar Állami Operaháznál a TikTok-stratégia és a hűségprogram kommunikációjának fejlesztése, míg a Fővárosi Nagycirkusznál a hűségprogram, a rövid videós tartalomstratégia és a backstage-túrákhoz hasonló prémiumszolgáltatások bővítése jelenthet előrelépést. A kérdőíves kutatás eredményei szerint a válaszadók több mint fele nem tekinthető kifejezetten

érzékenynek, ami kedvező feltételeket teremthet a magasabb hozzáadott értékű szolgáltatások bevezetéséhez. (Fővárosi Nagycirkusz nézőkutatás, 2025)

Szektorszintű következtetésként megfogalmazható, hogy a SZÉP kártya online fizetésének egységes bevezetése hozzájárulhatna a digitális értékesítési folyamatok egyszerűsítéséhez és a felhasználói élmény javításához.

Összességében a kutatás arra utal, hogy a 2020–2025 közötti időszak a kultúrstratégiai intézmények digitális transzformációjának felgyorsulását hozta. A digitális megoldások alkalmazása ma már nem csupán versenyelőnyt jelenthet, hanem a hosszú távú intézményi működés, a fenntartható közönségkapcsolatok és az alkalmazkodóképesség meghatározó feltételévé vált. Az eredmények egyaránt hozzájárulnak a kulturális marketing hazai elméleti diskurzusához és a kultúrstratégiai intézmények gyakorlati fejlesztéséhez.

IRODALOMJEGYZÉK

- Antal Zsolt (2022). A magyar kultúra nemzeti karaktere – Kihívások az újmédiatérben. *Uránia Interdiszciplináris Folyóirat*, 2(1), 64–89. <https://doi.org/10.56044/UA.2022.1.4> [Letöltve: 2026. 05. 09.]
- Bourdieu, Pierre (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Capacity Interactive (2024). *2024 Cultural Compass: Digital Marketing Benchmarks to Guide Arts and Cultural Institutions*. New York: Capacity Interactive. <https://capacityinteractive.com/resources/cultural-compass-new-industry-marketing-benchmarks/> [Letöltve: 2026. 05. 09.]
- Colbert, François (2014). *Marketing Culture and the Arts*. 4th ed. Montréal: HEC Montréal.
- Colbert, François – Dantas, Danilo C. (2019). Customer Relationships in Arts Marketing: A Review of Key Dimensions in Delivery by Artistic and Cultural Organizations. *International Journal of Arts Management*, 21(2), 4–14.

- Creswell, John W. – Creswell, J. David (2018). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- DiMaggio, Paul J. (1982). Cultural Entrepreneurship in Nineteenth-Century Boston: The Creation of an Organizational Base for High Culture in America. *Media, Culture & Society*, 4(1), 33–50.
- DiMaggio, Paul J. (1986). *Nonprofit Enterprise in the Arts: Studies in Mission and Constraint*. New York: Oxford University Press.
- DiMaggio, Paul J. – Powell, Walter W. (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147–160.
- Fővárosi Nagycirkusz nézőkutatás (2025). *Kérdőíves kutatás (N = 295)*. Primer adatfelvétel: 2025. április–július. A kutatást végezte és elemezte: Török Katalin. Nem publikált kutatási adatbázis.
- Griswold, Wendy (1986). *Renaissance Revivals: City Comedy and Revenge Tragedy in the London Theatre, 1576–1980*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Griswold, Wendy (1987). The Fabrication of Meaning: Literary Interpretation in the United States, Great Britain, and the West Indies. *American Journal of Sociology*, 92(5), 1077–1117.
- Gyenge Balázs (2014). Kulturális szervezetek marketingje. In: *Vezetési és szervezési ismeretek kulturális menedzserek számára* (pp. 88–117). Budapest: Nemzeti Kulturális Alap.
- Jenkins, Henry (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press.
- Jukić, Dinko (2022). The Janus Face of Theatre: Marketing Analysis. In: *Proceedings of the 27th International Scientific Conference Strategic Management and Decision Support Systems in Strategic Management* (pp. 419–427). Subotica: University of Novi Sad, Faculty of Economics in Subotica. https://www.researchgate.net/publication/361234788_The_Janus_Face_of_Theatre_Marketing_Analysis [Letöltve: 2026. 05. 09.]
- Kapferer, Jean-Noël (2012). *The New Strategic Brand Management: Advanced Insights and Strategic Thinking*. 5th ed. London: Kogan Page.
- Kolb, Bonita M. (2014). *Marketing for Cultural Organisations*. 3rd ed. London: Routledge.

- Kotler, Philip – Scheff, Joanne (1997). *Standing Room Only: Strategies for Marketing the Performing Arts*. Boston, MA: Harvard Business School Press.
- KSH – Központi Statisztikai Hivatal (2025). *Színházi világnapi infografika* (2025. március 27.). https://www.ksh.hu/infografika/2025/szinhazi-vilagnap_hu.pdf [Letöltve: 2025. 05. 09.]
- Magyar Állami Operaház (2016/17–2025/26). *Műsorkalendáriumok*. Budapest: Magyar Állami Operaház. Intézményi dokumentumok, elemzett primer forrásanyag.
- Ókovács Szilveszter (2025). *Mélyinterjú a Magyar Állami Operaház digitális marketingstratégiájáról*. Készítette: Török Katalin. Budapest. Félig strukturált interjú. Nem publikált kutatási interjú.
- Powell, Walter W. – DiMaggio, Paul J. (1991). *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Récsán Gábor (2024). *Mélyinterjú a MŰPA Budapest értékesítési és marketingigazgatójával*. Készítette és elemezte: Török Katalin. Félig strukturált interjú (kb. 90 perc). Nem publikált kutatási interjú.
- Rentschler, Ruth (2002). *The Entrepreneurial Arts Leader: Cultural Policy, Change and Reinvention*. St. Lucia: University of Queensland Press.
- Scott, W. Richard (1995). *Institutions and Organizations*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Throsby, David (2001). *Economics and Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tsavidaridou, Despoina – Papadaki, Eirini – Trihas, Nikolaos (2025). Digital Arts Marketing for Cultural Consumption and the Strengthening of e-Cultural Tourism: Examples from Greece and Germany. In: Kavoura, Androniki – Briciu, Victor-Alexandru – Briciu, Arabela (szerk.), *Strategic Innovative Marketing and Tourism. ICSIMAT 2024. Springer Proceedings in Business and Economics* (pp. 813–821). Cham: Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-81962-9_88 [Letöltve: 2026. 05. 09.]
- Walmsley, Ben (2016). From Arts Marketing to Audience Enrichment: How Digital Engagement Can Deepen and Democratize Artistic Exchange with Audiences. *Poetics*, 58, 66–78.
- Yin, Robert K. (2018). *Case Study Research and Applications: Design and Methods*. Thousand Oaks: SAGE Publications.

